

परित्राण

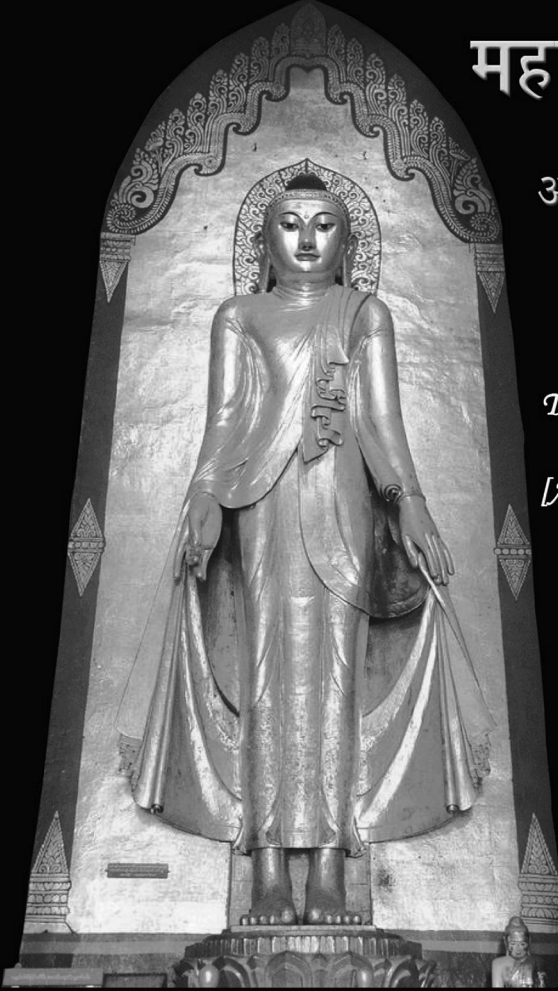
महापरित्तपाळि

अभिधम्ममातिकापाठ

[अभिधर्मार्थसूची]

The Book of Protection

[Abhidhammamāṭikāpāṭi]

A Manual of Abhidhamma Contents

सम्पादक तथा अनुवादक
भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर
बौद्ध जन विहार
सुनागुठी, ललितपुर।

Edited & Translated by
Bhikṣu Dharmagupta Mahasthavira
Bauddha Jana Vihara
Sunaguthi, Patan

प्रकाशकः

श्रद्धालु दाता समूह, नेपाल ।

*Published by
The Group of Donors, Nepal.*

कम्प्यूटर सेटिङ्गः

भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर
बौद्धजन विहार
सुनाकोठी, ललितपुर, नेपाल ।

*Setting
Bhikṣu Dharmagupta Mahasthavira
Bauddha Jana Vihara
Sunakoṭhi, Lalitpur.*

मूल्यः अमूल्य (धर्मदान)
प्रथम संस्करणः २०७३ (१८०० प्रति)
First Edition: 2017 (B.E. 2561)

© सर्वाधिकार : अनुवादकमा

बुद्ध संवत्: २५६१
नेपाल संवत्: ११३७
विक्रम संवत्: २०७४
ईस्वी संवत्: २०१७

मुद्रकः सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस, नकबहिल, ललितपुर, नेपाल ।
फोन नं. : ०१-५५३३९५९, E-mail: nirajanss@gmail.com

विषयसूची

प्रकाशकीय...	[१४]
भूमिका....	[१५]
पञ्चसील.....	१
अट्टसील.....	२
दससील.....	३
तिरतन-वन्दना.....	४
बुद्ध-वन्दना.....	४
धम्म-वन्दना.....	४
सङ्घ-वन्दना.....	५
पुञ्जानुमोदना.....	७
परित्राण.....	८
आवाहन सुत्तं.....	८
महामङ्गलसुत्तं.....	९
रतनसुत्तं.....	१०
करणीय मेत्तसुत्तं.....	११
खन्धपरित्तं.....	१२
मोरपरित्तं.....	१३
वट्ट-सुत्तं.....	१३
धजग्गसुत्तं.....	१४
आटानाटियसुत्तं.....	१६
अङ्गुलिमालसुत्तं.....	१८
बोज्झङ्गसुत्तं.....	१८
पुब्बण्हसुत्तं.....	१९
बुद्धानुस्सति.....	२०
मेत्तानुस्सति.....	२१
असुभानुस्सति.....	२१
मरणानुस्सति.....	२२
अट्ट संवेगवत्थु.....	२२
अट्टवीसति बुद्धगाथा.....	२३
जिनपञ्जरगाथा.....	२३
महाजयमङ्गलगाथा.....	२५

जयमङ्गलगाथा.....२६

पत्थना.....२६

महापरित्तपाळि.....२७

१. सरणत्तयं..... २७

२. दससिक्खापदं..... २७

३. कुमारपञ्हा.....२८

४. द्वित्तिसाकारो.....२८

५. पच्चवेक्खणा.....२९

(पटिसेवना पहातब्बासवा).....२९

६. दसधम्मसुत्तं.....३०

(पब्बजितअभिण्हसुत्तं).....३०

७. महामङ्गलसुत्तं.....३१

८. रतनसुत्तं.....३२

९. करणीय मेत्तसुत्तं.....३५

१०. खन्धपरित्तं.....३६

(अहिराजसुत्तं).....३६

११. मेत्तासुत्तं.....३८

१२. मेत्तानिसंसं.....३८

१३. मोरपरित्तं.....४०

१४. चन्दिमसुत्तं.....४०

१५. सुरियसुत्तं.....४१

१६. धजगसुत्तं.....४२

१७. महाकस्सपबोज्झङ्गसुत्तं.....४५

(पठमगिलानसुत्तं).....४५

१८. महामोगल्लानबोज्झङ्गसुत्तं.....४७

(दुत्तियगिलानसुत्तं).....४७

१९. महाचुन्दबोज्झङ्गसुत्तं.....४८

(तत्तियगिलानसुत्तं).....४८

२०. गिरिमानन्दसुत्तं.....४९

२१. इसिगिलिसुत्तं.....५४

२२. धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तं.....५७

२३. महासमयसुत्तं.....६१

देवतासन्निपाता.....६२

२४. आळवकसुत्तं.....	६९
२५. कसिभारद्वाजसुत्तं.....	७१
२६. पराभवसुत्तं.....	७३
२७. वसलसुत्तं.....	७६
२८. सच्चविभङ्गसुत्तं.....	७९
२९. आटानाटियसुत्तं (क).....	८५
आटानाटियसुत्तं (ख).....	९४

सामुहिक	१०३
महापरित्तापाठ.....	१०३
महापरित्ताराधना.....	१०३
आह्वान गाथा.....	१०३
तिरतनगुण.....	१०४
महामङ्गलसुत्तं.....	१०४
रतनसुत्तं.....	१०५
करणीय मेत्तसुत्तं.....	१०७
अट्टवीसति बुद्धगाथा.....	१०८
जिनपञ्जरगाथा.....	१०९
महाजयमङ्गलगाथा.....	१११
जयमङ्गलगाथा.....	११२
आवाहन सुत्तं.....	११३
पुब्बण्हसुत्तं.....	११४

अभिधम्ममातिकापाळि.....	११६
१. धम्मसङ्गणीमातिका.....	११६
तिकमातिका.....	११६
दुकमातिका.....	११७
हेतुगोच्छकं.....	११७
चूळन्तरदुकं.....	११७
आसवगोच्छकं.....	११७
सज्जोजनगोच्छकं.....	११७

गन्धगोच्छकं.....	११८
ओधगोच्छकं.....	११८
योगगोच्छकं.....	११८
नीवरणगोच्छकं.....	११९
परामासगोच्छकं.....	११९
महन्तरदुकं.....	११९
उपादानगोच्छकं.....	११९
किलेसगोच्छकं.....	१२०
पिट्टिदुकं.....	१२०
सुत्तन्तिकदुकमातिका.....	१२१

विभङ्गपाळि.....	१२२
१. खन्धविभङ्गो.....	१२२
१. सुत्तन्तभाजनीयं.....	१२२
१. रूपक्खन्धो.....	१२२
२. वेदनाक्खन्धो.....	१२३
३. सञ्जाक्खन्धो.....	१२५
४. सङ्खारक्खन्धो.....	१२७
५. विज्जाणक्खन्धो.....	१२९

धातुकथापाळि.....	१३१
उद्देशो.....	१३१
१. नयमातिका.....	१३१
२. अब्भन्तरमातिका.....	१३१
३. नयमुखमातिका.....	१३१
४. लक्खणमातिका.....	१३१
५. बाहिरमातिका.....	१३२
१. पठमनयो.....	१३२
१. सङ्गहासङ्गहपदनिद्देशो.....	१३२
१. खन्धो.....	१३२
२. आयतनं.....	१३४

३. धातु.....	१३५
४. सच्चं.....	१३६
५. इन्द्रियं.....	१३८

पुगलपञ्जतिपाळि.....१४०

मातिका.....१४०

१. एककउद्देसो.....	१४०
२. दुकउद्देसो.....	१४२
३. तिकउद्देसो.....	१४३
४. चतुक्कउद्देसो.....	१४४
५. पञ्चकउद्देसो.....	१४६
६. छक्कउद्देसो.....	१४७
७. सत्तकउद्देसो.....	१४८
८. अट्टकउद्देसो.....	१४८
९. नवकउद्देसो.....	१४८
१०. दसकउद्देसो.....	१४८

कथावत्थुपाळि.....१४९

१. पुगलकथा.....१४९

१. सुद्धसच्चिकट्टो.....	१४९
१. अनुलोमपच्चनीकं.....	१४९
१. सुद्धसच्चिकट्टो.....	१५१
२. पच्चनीकानुलोमं.....	१५१
२. (क) ओकाससच्चिकट्टो.....	१५३
१. अनुलोमपच्चनीकं.....	१५३
३. (क) कालसच्चिकट्टो.....	१५४
१. अनुलोमपच्चनीकं.....	१५४
४. (क) अवयवसच्चिकट्टो.....	१५४
१. अनुलोमपच्चनीकं.....	१५४
२. (ख) ओकाससच्चिकट्टो.....	१५५
२. पच्चनीकानुलोमं.....	१५५

३. (ख) कालसच्चिकटो.....१५५
 २. पच्चनीकानुलोमं.....१५५
 ४. (ख) अवयवसच्चिकटो.....१५६
 २. पच्चनीकानुलोमं.....१५६
 ५. सुद्धिकसंसन्दनं.....१५६

यमकपाळि.....१६१

१. मूलयमकं.....१६१

(क) उद्देशो.....१६१

१. मूलवारो.....१६१

१. कुसला धम्मा.....१६१

(१) मूलनयो.....१६१

(२) मूलमूलनयो.....१६१

(३) मूलकनयो.....१६२

(४) मूलमूलकनयो.....१६२

२. अकुसला धम्मा.....१६२

(१) मूलनयो.....१६२

(२) मूलमूलनयो.....१६३

(३) मूलकनयो.....१६३

(४) मूलमूलकनयो.....१६३

३. अब्याकता धम्मा.....१६४

(१) मूलनयो.....१६४

(२) मूलमूलनयो.....१६४

(३) मूलकनयो.....१६४

(४) मूलमूलकनयो.....१६५

४. नामा धम्मा.....१६५

(१) मूलनयो.....१६५

(२) मूलमूलनयो.....१६५

(३) मूलकनयो.....१६६

(४) मूलमूलकनयो.....१६६

२-१०. हेतुवारादि.....	१६६
(ख) निद्देशो.....	१६७
१. मूलवारो.....	१६७
१. कुसला धम्मा.....	१६७
(१) मूलनयो.....	१६७
(२) मूलमूलनयो.....	१६७
(३) मूलकनयो.....	१६८
(४) मूलमूलकनयो.....	१६८
२. अकुसला धम्मा.....	१६९
(१) मूलनयो.....	१६९

पट्टानपाळि.....	१७०
धम्मानुलोमे.....	१७०
तिकपट्टानं.....	१७०
(१) पच्चयुद्देशो.....	१७०
(२) पच्चयनिद्देशो.....	१७०

अभिधम्ममातिका पाठ.....	१७८
१. धम्मसङ्गणीपाठ.....	१७८
त्रिकमातिका.....	१७८
दुक मातिका.....	१७९
हेतु गोच्छक (समूह).....	१७९
चूलन्तरद्विक.....	१८०
आसव गोच्छक.....	१८०
संयोजन गोच्छक.....	१८०
ग्रन्थ गोच्छक.....	१८१
ओघ गोच्छक.....	१८१
योग गोच्छक.....	१८१
नीवरण गोच्छक.....	१८१
परामर्श गोच्छक.....	१८२
महन्तरद्विक.....	१८२

उपादान गोच्छक.....	१८३
क्लेश गोच्छक.....	१८३
पिड्डिदुक (पछाडिको, पछिल्लो द्विक).....	१८३
सौत्रान्तिक द्विक मातिका.....	१८४

विभङ्ग पाठ.....१८६

१. स्कन्धविभङ्ग.....	१८६
१. सूत्रान्तभाजनीय.....	१८६
१. रूपस्कन्ध.....	१८६
२. वेदनास्कन्ध.....	१८८
३. संज्ञास्कन्ध.....	१९०
४. संस्कारस्कन्ध.....	१९२
५. विज्ञानस्कन्ध.....	१९५

धातुकथा पाठ.....१९८

उद्देस (मूल कुरा).....	१९८
१. नयमातिका (नियम सूची).....	१९८
२. अभ्यन्तरमातिका (भित्री सूची).....	१९८
३. नयमुखमातिका (नियमित सूची).....	१९८
४. लक्षणमातिका.....	१९८
५. बाहिरमातिका.....	१९९
१. प्रथमनय.....	१९९
१. संग्रह र अ-संग्रह पद निर्देश.....	१९९
१. स्कन्ध.....	१९९
२. आयतन.....	२०२
३. धातु.....	२०३
४. सत्य.....	२०५
५. इन्द्रिय.....	२०६

पुद्गल-प्रज्ञप्ति पाठ.....२०९

मातिका.....	२०९
-------------	-----

१. एककउद्देशो.....	२०९
२. द्विक उद्देश	२१४
३. त्रिक उद्देश	२१५
४. चतुष्क उद्देश	२१८
५. पञ्चक उद्देश	२२३
६. षट्क उद्देश	२२५
७. सप्तक उद्देश	२२५
८. अष्टक उद्देश	२२६
९. नवक उद्देश	२२६
१०. दशक उद्देश	२२६

कथावत्थु पाठ.....२२७

१. पुद्गलकथा.....	२२७
१. शुद्धसत्यर्थ.....	२२७
१. अनुलोम प्रत्यनीक	२२७
१. शुद्धसत्यर्थ.....	२३०
२. प्रत्यनीकानुलोम.....	२३०
२. (क) अवकास सत्यर्थ.....	२३२
१. अनुलोम प्रत्यनीक	२३२
३. (क) काल सत्यर्थ	२३३
१. अनुलोम प्रत्यनीक	२३३
४. (क) अवयव सत्यर्थ.....	२३४
१. अनुलोम प्रत्यनीक.....	२३४
२. (ख) अवकास सत्यर्थ.....	२३४
२. प्रत्यनीकानुलोम.....	२३४
३. (ख) काल सत्यर्थ.....	२३५
२. प्रत्यनीकानुलोम.....	२३५
४. (ख) अवयव सत्यर्थ.....	२३५
२. प्रत्यनीकानुलोम.....	२३५
५. शुद्धिक संदशन्दन.....	२३६

यमक पाठ.....	२४१
१. मूलयमक (ज्वरा जराको)	२४१
(क) उद्देश.....	२४१
१. मूलवार	२४१
१. कुशल धर्महरू	२४१
(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम).....	२४१
(२) मूलमूलनय (जराको पनि जरा भएको नियम).....	२४१
(३) मूलकनय (जरा भएको नियम).....	२४२
(४) मूलमूलकनय (जराको पनि जरा भएको नियम).....	२४२
२. अकुशल धर्महरू	२४३
(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम).....	२४३
(२) मूलमूलनय (जराको पनि जरा भएको नियम).....	२४३
(३) मूलकनय (जरा भएको नियम).....	२४३
(४) मूलमूलकनय (जराको पनि जरा भएको नियम).....	२४४
३. अव्याकृत धर्महरू).....	२४४
(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम).....	२४४
(२) मूलमूलनय.....	२४५
(३) मूलकनय.....	२४५
(४) मूलमूलकनय.....	२४५
४. नाम धर्महरू	२४६
(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम).....	२४६
(२) मूलमूलनय.....	२४६
(३) मूलकनय.....	२४७
(४) मूलमूलकनय.....	२४७
२-१०. हेतुवारादि.....	२४७
(ख) निद्देश.....	२४८
१. मूलवार.....	२४८
१. कुशल धर्महरू	२४८
(१) मूलनय.....	२४८

(२) मूलमूलनय.....	२४८
(३) मूलकनय.....	२४९
(४) मूलमूलकनय.....	२५०
२. अकुशल धर्महरू	२५०
(१) मूलनय.....	२५०

पट्टान पाठ.....	२५२
प्रस्थानपाठ.....	२५२
धर्मानुलोममा.....	२५२
त्रिक प्रस्थान.....	२५२
१. प्रत्यय उद्देश.....	२५२
२. प्रत्यय निर्देश.....	२५२
दाताहरूका नामावली.....	२६१
सन्दर्भ ग्रन्थ.....	२६२

प्रकाशकीय

‘शील प्रार्थना, बुद्धवन्दना, परित्राण, महापरित्राण एवं अभिधम्ममातिका पाठ’ यी विषयवस्तु सम्पादन गरी अभिधम्ममातिका पाठको नेपालीमा अनुवाद सहित भएको यो ग्रन्थ हो । नेपालमा प्रचलित पालिपाठ सबै यस ग्रन्थमा समावेश भएका छन् । सर्वप्रथम नेपालमा पूज्यपाद प्रथम संघनायक प्रज्ञानन्द महास्थविर भन्तेले परित्राण पाठ शुरुवात गर्नु भयो । तत्पश्चात् महापरित्राण र अभिधम्ममातिका पाठको शुभ परम्पराको थालनी भयो । विहार र घरघरमा पाठगर्नेहरूलाई सजिलो होस् भन्ने हेतुले यी तीनै वटा किताब एउटै किताबमा समावेश गरी प्रकाशन गरीएकाछौं । ‘सब्बदानं धम्मदानं जिनाति’ अर्थात् धर्मदानले सबैदानलाई जित्छ भन्ने बुद्धको उपदेशानुसार हामीसबै दाताहरूमिली यो पुस्तक प्रकाशन गर्न पाउँदा प्रीतिको अनुभव भएकाछौं । दाताहरूका नामावली अन्तिम पृष्ठमा छ । यसरी धर्मका पुस्तकहरू प्रकाशन गरि धर्मदान गर्नुनै प्रज्ञा वृद्धि गर्ने एउटा उपाय हो । तपाईंहरूले आफ्नो घरमा यो नित्यचर्याको रूपमा पाठगर्नु भयो र तदनुसार व्यवहारिक जीवनमा आचरण गर्न सक्यौं भने अवश्यमेव आ-आफ्नो जीवनमा सुखशान्ति तथा उत्तरोत्तर वृद्धि हुनेछ । यस पुस्तकमा मङ्गलमय जीवन देखि निर्वाणसम्मको मार्ग पनि निर्देशन गरिएको छ । यो पुस्तक राम्ररी बुझ्न सक्यौं भने हामी अन्धविश्वासबाट टाढिएका अवस्थामा हुनेछौं र बुद्धानुभावको महत्त्व पनि थाहा हुनेछन् । विहार तथा बौद्ध उपासक-उपासिकाहरूका घरघरमा अनिवार्यरूपले पाठ गरिरहन्छन् र गराइन्छन् । जीवनमा रोग, शोक, भय, अन्तराय, मनुष्य, अमनुष्य, भूतप्रेत, पिशाचका समस्या तथा बिधनबाधाहरू आउँदा र त्यस बिधनबाधाहरूबाट उन्मुक्त हुने परित्राण पाठगर्नु र गराउनु अत्यन्तम हुन्छ । बुद्धकालीन अवस्थामा पनि परित्राण पाठ गरेर बिधनबाधाहरूबाट उन्मुक्त भएका व्यक्तिहरू थियो । चारैतिरबाट आएका भय, अन्तराय, समस्या, भूतप्रेत, अमनुष्यभय र बिधनबाधाहरूलाई त्राणगर्ने वा त्यस समस्याबाट आरक्षा गर्ने र मुक्त गराइदिनेलाई ‘परित्राण’ भनिन्छ । तर पाठगर्ने र सुन्नेका अङ्गहरू पूर्ण हुनुपर्नेछ । पाठगर्नेले मैत्री करुणा दया राखी बिना लोभ र एकाग्रचित्तले पाठ गर्नुपर्छ भने सुन्नेले श्रद्धा तथा आदरपूर्वक विश्वास गरेर सुन्नु पर्छ । परित्राणको अन्तमा यो सत्यवचनको प्रभावले तपाईंलाई सुस्वास्थ्य, मङ्गल तथा निरोगी होस् भनी कामना गर्छन् । जसको प्रभावले मानसिकबल प्रबल हुन्छन् र मानसिकरूपमा स्वस्थ हुन्छ । अधिकतम रोगहरू मनकजोरको कारणले उत्पन्न हुन्छन् र उक्त रोगहरूबाट मुक्तहुन परित्राणपाठको आनुभाव प्रभावकारी हुनेछ । जो जसले यो किताबको सूत्रहरू पाठ गरेका र बुझेका हुन्छन्, उनीहरूको जीवनमा केहि न केहि परिवर्तन भएका हामी देख्न सक्छौं । यो पाठ गरेर धेरैले आफ्नो जीवनशैली र विचारधारालाई नयाँ मोडमा ढालेर उत्तरोत्तर वृद्धि भएका हामी देख्न सक्छौं । अन्तमा यो धर्मदानको प्रभावले दातासमूहलाई जीवनमा रोग, शोक, भय, अन्तराय, मनुष्य, अमनुष्य, भूतप्रेत, पिशाचका समस्या तथा बिधनबाधाहरू हटेर मङ्गलमय जीवन बिताउनु भइ जन्मजराव्याधिबाट मुक्त हुन सकोस् र नेपालमा पनि शान्ति र विकास होस् भन्ने कामना गर्छौं । अस्तु ।

बु.स. २५६० माघ
ने.स. १९३६ सिल्ला

वि.स. २०७३ माघ २१ गते

अनागारिका अनुपमा
अनागारिका अमरावती
अनागारिका धम्मचारी
जयमङ्गल विहार र सुधम्माराम, ललितपुर ।

भूमिका

‘शीलप्रार्थना, बुद्धवन्दना, परित्राण, महापरित्राण र अभिधम्ममातिका पाठ’ यी विषयवस्तु ग्रन्थ सम्पादन गरी हालसम्म अभिधम्ममातिका पाठको नेपालीमा अनुवाद नभएको हुनाले अनुवाद गरी पाठक समक्ष प्रस्तुत गरेको छु । हुनत महापरित्राण र परित्राणका अनुवाद सहितका ग्रन्थहरू बजारमा उपलब्ध छन् । अभिधम्ममातिका पाठ, सात अभिधम्मपिटकका मातिका (मातृका, विषयसूची) हुन् । चोळराष्ट्रवासी आचार्य महाकस्सपथेरले पालिभाषामा रचना गर्नु भएको मोहविच्छेदनी भन्ने ग्रन्थको पूर्वअंश मात्र हो । यो अभिधम्मपिटकलाई बुझ्न र सहजपार्न रचना गरेको ग्रन्थ हो । यसमा मातिकाका पालि व्याख्या सहित प्रमाणित गरी अभिधम्मपिटकलाई बुझाउन प्रयास गरेको सारयुक्त अत्यधिक महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ हो । बौद्धदेशमा अभिधर्मपिटक अध्ययन गर्नु अगाडि यो ग्रन्थ पनि अनिवार्यरूपले अध्ययन गराइन्छ । अभिधम्मपिटक अध्ययनको क्रममा विभिन्न समस्या तथा शंका भई अन्योलमा पर्ने भएकाले उक्त शंकेलाई हटाउन अति उपयोगी भएको ‘मोहविच्छेदनी’ ग्रन्थ हो । त्यसैले यो ग्रन्थ अभिधर्मपिटकको प्रवेशिकाको रूपमा लिएको छ । अभिधर्मपिटकका मातिकाहरूलाई एकै ठाउँमा राखी तात्त्विक सारलाई निचोड गरी यो मोहविच्छेदनी ग्रन्थमा सुस्पष्ट र सुसम्बद्धरूपले व्याख्या तथा प्रस्तुत गरेकोछ । यो अभिधम्ममातिका पाठ कण्ठस्थ गरेर बुझ्नसके अभिधर्मपिटक अध्ययन गर्न सुखकर हुनेछ । अतिरेक वा विशिष्टभएको धर्म नै अभिधर्म हो । सूत्र भन्दा अतिरेक भएकोले यो अभिधर्म विशिष्टको हो । यसमा अभिधर्मपिटकको सार-तत्त्वलाई विषयगतरूपमा वर्णन गरिएको छ ।

ग्रन्थको संक्षिप्त विषयवस्तु

परित्राण यसमा त्रिरत्न वन्दना, पुण्यानुमोदन, १२ वटा सूत्र, अनुस्मृति ४ वटा, अङ्ग-संवेगवत्थु, अङ्गवीसति बुद्धगाथा, जिनपञ्जरगाथा, महाजयमङ्गलगथा, जयमङ्गलगथा र पत्थना गरी जम्मा २४ वटा विषयहरू छन् ।

महापरित्तपाळि यसमा जम्मा २९ वटा विषयमध्ये २४ वटा सूत्र छन् । बुद्ध, धर्म र संघको शरणागमन, दशसील, श्रामणेर (कुमार) प्रश्न, शरीरका ३२ अवयवहरू र प्रतिवेक्षणा यी पाँचलाई सूत्रका रूपमा लिएका छैन । दशधर्मसूत्र देखि शुरुवात भई आटानाटियसूत्रमा समाप्त भएको यो

महापरित्राण हो ।

धम्मसङ्गणीमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको पहिलो ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा त्रिकमातिका देखि शुरुभई सौत्रान्तिक द्विक मातिका समाप्त भएको छ । त्रिकमातिका भन्नाले तीन तीन धर्मका समूहका संग्रह भएको यो मातिका हो । जस्तै: कुशल धर्म, अकुशल धर्म र अव्याकृत धर्म । द्विक मातिकामा दुई दुई धर्मका समूहका संग्रह छन् । हेतुका समूह, चूलन्तरद्विक (हेतु र आस्रवका बिचका), आस्रवका समूह, संयोजनका समूह, ग्रन्थका समूह, ओघका समूह, योगका समूह, नीवरणका समूह, परामर्शका समूह, महन्तरद्विक, उपादानका समूह, क्लेशका समूह, पिट्टिदुक् (पछाडिको, पछिल्लो द्विक) र सौत्रान्तिक द्विक मातिकामा समाप्त भएको छ ।

विभङ्गमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको दोश्रो ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा पाँच स्कन्धहरूका विभाजन गरिएका छन् । रूपस्कन्ध, वेदनास्कन्ध, संज्ञास्कन्ध, संस्कारस्कन्ध र विज्ञानस्कन्धका अर्थ सहित व्याख्या गरिएको छ । पञ्चस्कन्धलाई बुझ्न धेरै मद्दत गर्छ ।

धातुकथामातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको तेश्रो ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा उद्देस (मूल कुरा), नयमातिका (नियम सूची), अभ्यन्तरमातिका (भित्री सूची), नयमुखमातिका (नियमित सूची), लक्षणमातिका र बाहिरमातिका छन् । प्रथमनयमा संग्रह र अ-संग्रह पद निर्देश गरिएका छन् । यी स्कन्ध, आयतन, धातु, सत्य र इन्द्रिय परस्पर मिलेका र नमिलेका वा संग्रह र अ-संग्रह भएका देखाइएका छन् । जस्तै : कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले रूपस्कन्ध^१ संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध एउटा स्कन्धले (रूपस्कन्ध), एघार आयतनले^२ एघार धातुले^३ संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (रूपस्कन्ध) चार स्कन्धसित^४ एक आयतनसित^५, सात धातुसित^६ संग्रह नभएको हो ।

^१ स्थूलरूप १२ वटा र सूक्ष्मरूप १६ वटा

^२ चक्षुरायतन, श्रोत्रायतन, घानायतन, जिह्वायतन, कायायतन, रूपायतन, शब्दायतन, गन्धायतन, रसायतन, स्पर्शायतन र धर्मायतन

^३ चक्षुर्धातु, श्रोत्रधातु, घानधातु, जिह्वाधातु, कायधातु, रूपधातु, शब्दधातु, गन्धधातु, रसधातु, स्पर्शधातु र धर्मधातु

^४ वेदनास्कन्ध, संज्ञास्कन्ध, संस्कारस्कन्ध र विज्ञानस्कन्धसित

^५ मनायतन

पुगनपञ्जतिमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको चौथो ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा एकक उद्देश (मूल कुरा) देखि दशक उद्देश सम्म भिन्न भिन्न प्रकारका व्यक्तिहरूका चरित्रानुसार विभाजन गरेर दर्शाएका छन् । अभिधर्मपिटकमा, यो सबभन्दा बुझ्न सजिलो र व्यवहारिक ग्रन्थ हो । व्यक्तिहरूलाई उपमाका रूपमा कस्ता कस्ता व्यक्तिहरू कस्ता कस्ता हुन्छन् भनी देखाएका छन् । जस्तै : मेघ गर्जिन्छ तर पानी पर्दैन । जो कुरा गर्छ तर काम गर्दैन । पानी पर्छ तर मेघ गर्जिदैन । जो कुरा गर्दैन तर काम गर्छ । मेघ पनि गर्जिन्छ, पानी पनि पर्छ । जो कुरा पनि गर्छ काम पनि गर्छ । मेघ पनि गर्जिदैन, पानी पनि पर्दैन । जो कुरा पनि गर्दैन, काम पनि गर्दैन ।

कथावत्थुमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको पाँचौँ ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा पुद्गलकथा, शुद्धसत्यर्थ, अनुलोम प्रत्यनीक, प्रत्यनीकानुलोम, अवकास सत्यर्थ, काल सत्यर्थ, अवयव सत्यर्थ र शुद्धिक संदशन्दनका बारेमा प्रश्नोत्तरका रूपमा दर्शाएका छन् ।

यमकमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको छैठौँ ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा मूलयमक (ज्वरा जराको) उद्देश र मूलवार देखाइ कुशल धर्महरू, अकुशल धर्महरू, अव्याकृत धर्महरू, नाम धर्महरू र हेतुवारादिका विषयवस्तु छन् । कुशल धर्महरू, अकुशल धर्महरू, अव्याकृत धर्महरूमा पनि मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम), मूलमूलनय (जराको पनि जरा भएको नियम), मूलकनय (जरा भएको नियम) र मूलमूलकनय (जराको पनि जरा भएको नियम) ले विभाजन गरी देखाइएका छन् । अन्तमा निर्देशको मूलनयमा समाप्त भएको छ ।

पट्टानमातिका पाठ यो अभिधर्मपिटकको सातौँ ग्रन्थको विषयसूची हो । यसमा प्रत्ययका उद्देश र निर्देश देखाई हेतु-प्रत्यय देखि अविगत-प्रत्ययसम्म २४ प्रकारका प्रत्ययहरूका अर्थसहित वर्णन गरी दर्शाइएका छन् । संक्षिप्तमा यो ग्रन्थको विषयवस्तु हो ।

ग्रन्थया विषयवस्तु समाप्त ।

^१ चक्षुर्विज्ञानधातु, श्रोत्रविज्ञानधातु, घानविज्ञानधातु, जिह्वाविज्ञानधातु, कायविज्ञानधातु, मनोधातु र मनोविज्ञानधातु

यी तीन महत्वपूर्ण ग्रन्थ एकै ठाउँमा 'परित्राण, महापरित्राण र अभिधम्ममातिका पाठ' ग्रन्थहरू संगृहीत गरेको छु । यो ग्रन्थ जीवनमा अत्युत्तम तथा व्यवहारिक पक्षमा उपयोगी हुनेछ । 'अभिधम्मत्थसङ्ग्रह र टिका' ग्रन्थको प्रकाशन पश्चात् यो किताब धर्मदानको रूपमा निःशुल्क वितरण गर्ने प्रकाशनको दाता समूह साधुवादका पात्र हुन् । यो कुशल हेतुको आनुभावले दातासमूहलाई जीवनमा रोग, शोक, भय, अन्तराय, मनुष्य, अमनुष्य, भूतप्रेत, पिशाचबाट हुने समस्या तथा बिध्नबाधाहरू हटेर मङ्गलमय जीवन बिताउन सकोस् तथा जन्मजराव्याधिबाट मुक्त भएको निर्वाण प्राप्तिको हेतु होस् । यो ग्रन्थ मोहविच्छेदनीको आधारमा अभिधम्ममातिका पाठ मात्र सम्पादन गरेको हो । पालिभाषा मात्र छट्ठसंगायनको CSED बाट र आफुले नै सम्पादन गरेको 'मोहविच्छेदनी' ग्रन्थको आधार लिएको हो । यो किताब समयमा छापिदिनु भएकाले सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस प्रेस परिवारलाई धन्यवाद छ ।

अन्तमा यस ग्रन्थद्वारा यथार्थ धर्मलाई जानेर शुद्ध, स्वच्छ र निर्मल धर्ममा अग्रसर भई बुद्धशासनमा रहेर जीवन सार्थक पार्न सफल होस् ।

बु. सं. २५६० माघ २० गते

भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर
बौद्धजन विहार
सुनाकोठी, ललितपुर, नेपाल ।

पञ्चसील

ओकास द्वारात्तयेन कतं सब्बं अपराधं खमथ मे भन्ते ॥३॥

अहं भन्ते तिसरणेन सह पञ्चसीलं धम्मं याचामि, अनुग्गहं कत्वा सीलं देथ मे भन्ते ।

दुत्तियम्पि..... तत्तियम्पि.....

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥३॥

सरणत्तयं

बुद्धं सरणं गच्छामि ।
धम्मं सरणं गच्छामि ।
सङ्घं सरणं गच्छामि ॥
दुत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।
दुत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।
दुत्तियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥
तत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।
तत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।
तत्तियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

सरणत्तयं निट्ठितं^१ ।

१. पाणातिपाता वेरमणी-सिक्खापदं^२ समादियामि ।
२. अदिन्नादाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
३. कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
४. मुसावादा वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
५. सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।

^१ सरणगमनं निट्ठितं (स्या०) ^२ वेरमणीसिक्खापदं (सी० स्या०)

अट्टसील

ओकास द्वारत्तयेन कतं सब्बं अपराधं खमथ मे भन्ते ॥३॥

अहं भन्ते तिसरणेन सह अट्टङ्गसमन्नागतं उपोसथसीलं धम्मं याचामि,
अनुग्गहं कत्वा सीलं देथ मे भन्ते ।

दुत्तियम्पि..... तत्तियम्पि.....

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥३॥

सरणत्तयं

बुद्धं सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।

सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

दुत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।

दुत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।

दुत्तियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

तत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।

तत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।

तत्तियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

सरणत्तयं निद्रितं ।

१. पाणातिपाता वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
२. अदिन्नादाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
३. अब्रह्मचरिया वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
४. मुसावादा वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
५. सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
६. विकालभोजना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
७. नच्च-गीत-वादित-विसूकदस्सना माला-गन्ध-विलेपन-धारण-मण्डन-विभूसनट्ठाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।
८. उच्चासयन-महासयना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि ।

दससील

ओकास द्वारत्तयेन कतं सब्बं अपराधं खमथ मे भन्ते ॥३॥

अहं भन्ते तिसरणेन सह दससीलं धम्मं याचामि, अनुग्गहं कत्वा सीलं देथ मे भन्ते।

दुत्तियम्पि..... तत्तियम्पि.....

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥३॥

सरणत्तयं

बुद्धं सरणं गच्छामि।

धम्मं सरणं गच्छामि।

सङ्गं सरणं गच्छामि ॥

दुत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।

दुत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।

दुत्तियम्पि सङ्गं सरणं गच्छामि ॥

तत्तियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।

तत्तियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।

तत्तियम्पि सङ्गं सरणं गच्छामि ॥

सरणत्तयं निष्ठितं।

१. पाणातिपाता वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
२. अदिन्नादाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
३. अब्रह्मचरिया वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
४. मुसावादा वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
५. सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
६. विकालभोजना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
७. नच्च-गीत-वादित-विसूकदस्सना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
८. माला-गन्ध-विलेपन-धारण-मण्डन-विभूसनट्ठाना वेरमणीसिक्खापदं समादियामि।
९. उच्चासयन-महासयना वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।
१०. जातरूप-रजतपटिगहणा वेरमणी-सिक्खापदं समादियामि।

तिरतन-वन्दना

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥३॥

बुद्ध-वन्दना

इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदू
अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा'ति ।

नमो तस्स सम्मासम्बुद्धस्स ।

ये च बुद्धा अतीता च, ये च बुद्धा अनाता ।
पच्चुप्पन्ना च ये बुद्धा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं, बुद्धो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जयमङ्गलं ॥
उत्तमङ्गेन वन्देहं, पादपंसु वरुत्तमं ।
बुद्धे यो खलितो दोसो, बुद्धो खमतु तं ममं ।
बुद्धं जीवितपरियन्तं, सरणं गच्छामि ॥

धम्म-वन्दना

स्वाक्खातो भगवता धम्मो सन्दिट्ठिको अकालिको एहिपस्सिको
ओपनेय्यिको पच्चत्तं वेदितब्बो विज्जूही'ति ।

नमो तस्स निव्यानिकस्स धम्मस्स ।

ये च धम्मा अतीता च, ये च धम्मा अनाता ।
पच्चुप्पन्ना च ये धम्मा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं, धम्मो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जयमङ्गलं ॥
उत्तमङ्गेन वन्देहं, धम्मञ्च दुविधं वरं ।
धम्मो यो खलितो दोसो, धम्मो खमतु तं ममं ।
धम्मं जीवितपरियन्तं, सरणं गच्छामि ॥

सङ्घ-वन्दना

सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो उजुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो
जायप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो सामीचिप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो, यदिदं
चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ठ पुरिसपुग्गला एस भगवतो सावकसङ्घो, आहुनेय्यो
पाहुनेय्यो दक्खिणेय्यो अज्जलिकरणीयो अनुत्तरं पुज्जक्खेत्तं लोकस्सा'ति ।

नमो तस्स अट्ठारियपुग्गला महासङ्घस्स ।

ये च सङ्घा अतीता च, ये च सङ्घा अनाता ।
पच्चुप्पन्ना च ये सङ्घा, अहं वन्दामि सब्बदा ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं, सङ्घो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन, होतु मे जयमङ्गलं ॥
उत्तमङ्गेन वन्दे'हं, सङ्घञ्च तिविधुत्तमं ।
सङ्घे यो खलितो दोसो, सङ्घो खमतु तं ममं ।
सङ्घं जीवितपरियन्तं, सरणं गच्छामि ॥

जल-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, पानीयं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

पदीप-पूजा

घनसारप्पदित्तेन दीपेन तमधंसिना ।
तिलोकदीपं सम्बुद्धं पूजयामि तमोनुदं ॥

पुष्प-पूजा

वण्ण-गन्ध-गुणोपेतं एतं कुसुमसन्ततिं ।
पूजयामि मुनिन्दस्स सिरीपादसरोरुहे ॥
पूजेमि बुद्ध कुसुमेन नेन, पुज्जेन मेतेन च होतु मोक्खं ।
पुष्पं मिलायाति यथा इदं मे, कायो तथा याति विनासभावं ॥

धूप-पूजा

गन्धसम्भारयुक्तेन, धूपेनाहं सुगन्धिना ।
पूजये पूजनेय्यन्तं, पूजा भाजनमुत्तमं ॥

भोजन-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, भोजनं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

व्यञ्जन-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, व्यञ्जनं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

खज्जक-पूजा

अधिवासेतु नो भन्ते, खज्जकं उपनामितं ।
अनुकम्पं उपादाय, पटिगण्हातु उत्तमं ॥

चेतिय-वन्दना

वन्दामि चेतियं सब्बं, सब्बटानेसु पटिट्ठितं ।
सारीरिकधातुमहाबोधिं, बुद्धरूपं सकलं सदा ॥

खमा-याचना

कायेन वाचा चित्तेन, पमादेन मया कृतं ।
अच्चयं खम मे भन्ते, भूरिपज्जो तथागत ॥

पत्थना

इमाय बुद्धपूजाय, कताय सुद्धचेतसा ।
चिरं तिड्ढतु सद्धम्मो, लोको होतु सुखी सदा ॥
इमाय बुद्धपूजाय, यं पुज्जं पसुतं मया ।

सब्बं तं अनुमोदित्वा, सब्बेपि तुट्ठमानसा ॥
पूरेत्वा दानसीलादि, सब्बापि दसपारमी ।
पत्वा यथिच्छित्तं बोधिं, फुस्सन्तु अमतं पदं ॥

पटिपत्ति-पूजा

इमाय धम्मानुधम्म-पटिपत्तिया बुद्धं पूजेमि ।
इमाय धम्मानुधम्म-पटिपत्तिया धम्मं पूजेमि ।
इमाय धम्मानुधम्म-पटिपत्तिया सङ्गं पूजेमि ।
अद्धा इमाय पटिपत्तिया जाति-जरा-व्याधि-मरणम्हा परिमुच्चिस्सामि ।

कामना

इमिना पुञ्जकम्मेन, मा मे बाल समागमो ।
सतं समागमो होतु, याव निब्बान-पत्तिया ॥

इदं मे पुञ्जं आसवक्खया वहं होतु ।
इदं मे पुञ्जं निब्बानस्स पच्चयो होतु ।
इदं मे पुञ्जं सब्बे सत्ता सुखिता भवन्तु ।

पुञ्जानुमोदना

इदं मे जातीनं होतु, सुखिता होन्तु जातयो ।
इदं मे जातीनं होतु, सुखिता होन्तु जातयो ।
इदं मे जातीनं होतु, सुखिता होन्तु जातयो ।

एत्तावता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्जसम्पदं ।
सब्बे देवा अनुमोदन्तु, सब्बसम्पत्ति-सिद्धिया ॥
एत्तावता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्जसम्पदं ।
सब्बे सत्ता अनुमोदन्तु, सब्बसम्पत्ति-सिद्धिया ॥
एत्तावता च अम्हेहि, सम्भतं पुञ्जसम्पदं ।
सब्बे भूता अनुमोदन्तु, सब्बसम्पत्ति-सिद्धिया ॥

परित्राण

आवाहन सुत्तं

समन्ता चक्कवालेसु, अत्रागच्छन्तु देवता ।
सद्धम्मं मुनिराजस्स, सुणन्तु सगमोक्खदं ॥
धम्मस्सवनकालो अयं भदन्ता ।
धम्मस्सवनकालो अयं भदन्ता ।
धम्मस्सवनकालो अयं भदन्ता ।
ये सन्ता सन्तचित्ता, तिसरणसरणा ।
एत्थ लोकन्तरे वा, भुम्माभुम्मा च देवा ।
गुणगणगहण, ब्यावटा सब्बकालं ॥
एते आयन्तु देवा, वरकनकमये ।
मेरुराजे वसन्तो, सन्तो सहेतुं ।
मुनिवरवचनं, सोतुमग्गं समग्गा ॥

सब्बेसु चक्कवालेसु, यक्खा देवा च ब्रह्मणो ।
यं अम्हेहि कतं पुज्जं, सब्बसम्पत्तिसाधकं ॥
सब्बे तं अनुमोदित्वा, समग्गा सासने रत्ता ।
पमादरहिता होन्तु, आरक्खासु विसेसतो ॥
सासनस्स च लोकस्स, वुड्ढी भवतु सब्बदा ।
सासनम्पि च लोकज्ज, देवा रक्खन्तु सब्बदा ॥
सद्धिं होन्तु सुखी सब्बे, परिवारेहि अत्तनो ।
अनीधा सुमना होन्तु, सह सब्बेहि जातिभि ॥

राजतो वा, चोरतो वा, मनुस्सतो वा, अमनुस्सतो वा, अग्गितो वा,
उदकतो वा, पिसाचतो वा, खाणुकतो वा, कण्टकतो वा, नक्खत्ततो वा,
जगपदरोगतो वा, असद्धम्मतो वा, असन्दिट्ठितो वा, असप्पुरिसतो वा, चण्ड-हत्थि-
अस्स-मिग-गोण-कुक्कुर-अहि-विच्छिका- मणिसप्प-दीपि-अच्छ-तरच्छ-सूकर-महिंस-
यक्ख-रक्खसादीहि नाना भयतो वा, नाना रोगतो वा, नाना उपद्दवतो वा आरक्खं
गणहन्तु ।

महामङ्गलसुतं

यं मङ्गलं द्वादसहि, चिन्तयिषु सदेवका ।
सोत्थानं नाधिगच्छन्ति, अट्टतिसञ्च मङ्गलं ॥
देसितं देवदेवेन, सब्बपापविनासनं
सब्बलोकेहितत्थाय, मङ्गलं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुतं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे। अथ खो अञ्जतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया
अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसङ्गमि;
उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि। एकमन्तं ठिता खो सा देवता
भगवन्तं गाथाय अञ्जभासि -

“बहू देवा मनुस्सा च, मङ्गलानि अचिन्तयुं ।
आकङ्कमाना सोत्थानं, ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं” ॥
“असेवना च बालानं, पण्डितानञ्च सेवना ।
पूजा च पूजनेय्यानं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“पतिरूपदेसवासो च, पुब्बे च कतपुञ्जता ।
अत्तसम्मापणिधि च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“बाहुसच्चञ्च सिप्पञ्च, विनयो च सुसिक्खितो ।
सुभासिता च या वाचा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“मातापितु उपट्ठानं, पुत्तदारस्स सङ्गहो ।
अनाकुला च कम्मन्ता, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“दानञ्च धम्मचरिया च, जातकानञ्च सङ्गहो ।
अनवज्जानि कम्मनि, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“आरती विरती पापा, मज्जपाना च संयमो ।
अप्पमादो च धम्मेसु, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“गारवो च निवातो च, सन्तुट्ठि च कतञ्जुता ।
कालेन धम्मस्सवनं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“खन्ती च सोवचस्सता, समणानञ्च दस्सनं ।
कालेन धम्मसाकच्छा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“तपो च ब्रह्मचरियञ्च, अरियसच्चान दस्सनं ।
निब्बानसच्छिकिरिया च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“फुट्ठस्स लोकधम्मेहि, चित्तं यस्स न कम्पति ।
असोकं विरजं खेमं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“एतादिसानि कत्वान, सब्बत्थमपराजिता ।
सब्बत्थ सोत्थिं गच्छन्ति, तं तेसं मङ्गलमुत्तमं”न्ति ॥

रतनसुतं

कोटीसतसहस्रेषु, चक्रवालेषु देवता ।
यस्सा'णं पतिगणहन्ति, यच्च वेसालियं पुरे ॥
रोगा'मनुस्स दुब्भिक्ख-सम्भूतं तिविधं भयं ।
खिप्प'मन्तरथापेसि, परितं तं भणाम हे ॥

यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
सब्बेव भूता सुमना भवन्तु, अथोपि सक्कच्च सुणन्तु भासितं ॥
तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे, मेतं करोथ मानुसिया पजाय ।
दिवा च रत्तो च हरन्ति ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ अप्पमत्ता ॥
यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।
न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
खयं विरागं अमत्तं पणीतं, यदज्झगा सक्कमुनी समाहितो ।
न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
यं बुद्धसेट्ठो परिवण्णयी सुचिं, समाधिमानन्तरिकज्जमाहु ।
समाधिना तेन समो न विज्जति, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।
एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
ये पुग्गला अट्ट सतं पसत्था, चत्तारि एतानि युगानि होन्ति ।
ते दक्खिण्येया सुगतस्स सावका, एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
ये सुप्पयुत्ता मनसा दब्बेन, निक्कामिनो गोतमसासनम्हि ।
ते पत्तिपत्ता अमत्तं विगय्ह, लद्धा मुधा निब्बुतिं भुज्जमाना ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
यथिन्दखीलौ पथविस्सितो सिया, चतुब्धि वातेहि असम्पकम्पियो ।
तथूपमं सप्पुरिसं वदामि, यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सति ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
ये अरियसच्चानि विभावयन्ति, गम्भीरपज्जेन सुदेसितानि ।
किञ्चापि ते होन्ति भुसं पमत्ता, न ते भवं अट्टममादियन्ति ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
सहावस्स दस्सनसम्पदाय, तयस्सु धम्मा जहिता भवन्ति ।
सक्कायदिट्ठी विचिकिच्छित्तञ्च, सीलब्बतं वापि यदत्थि किञ्चि ॥
चतूहपायेहि च विप्पमुत्तो, छच्चाभिठानानि अभब्ब कातुं ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

किञ्चापि सो कम्म करोति पापकं, कायेन वाचा उद चेतसा वा ।
 अभब्बो सो तस्स पटिच्छदाय, अभब्बता दिट्ठपदस्स वुत्ता ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 वनप्पगुम्हे यथ फुस्सितगो, गिम्हानमासे पठमस्मि गिम्हे ।
 तथूपमं धम्मवरं अदेसयि, निब्बानगामिं परमं हिताय ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 वरो वरञ्जू वरदो वराहरो, अनुत्तरो धम्मवरं अदेसयि ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 खीणं पुराणं नव नत्थि सम्भवं, विरत्तचित्तायतिके भवस्मिं ।
 ते खीणबीजा अविरुब्धिच्छन्दा, निब्बन्ति धीरा यथायं पदीपो ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तल्लिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तल्लिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तल्लिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, सङ्गं नमस्साम सुवत्थि होतूति ॥

रतनसुत्तं निद्धितं ।

करणीय मेत्तसुत्तं

यस्सा'नुभावतो यक्खा, नेव दस्सेन्ति भिंसनं ।
 यम्हि चे'वानुयुज्जन्तो, रतिं दिव'मतन्दितो ॥
 सुखं सुपति सुत्तो च, पापं कञ्चि न पस्सति ।
 एवमादि गुणोपेतं, परित्तं तं भणाम हे ॥

करणीयमत्थकुसलेन यन्तसन्तं पदं अभिसमेच्च ।
 सक्को उज्जू च सुहुज्जू च, सुवचो चस्स मुदु अनतिमानी ॥
 सन्तुस्सको च सुभरो च, अप्पकिच्चो च सल्लहुकवुत्ति ।
 सन्तिन्द्रियो च निपको च, अप्पगल्भो कुलेस्वननुगिद्धो ॥
 न च खुद्दमाचरे किञ्चि, येन विज्जू परे उपवदेयुं ।
 सुखिनोव खेमिनो होन्तु, सब्बसत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
 ये केचि पाणभूतत्थि, तसा वा थावरा वा अनवसेसा ।
 दीघा वा ये व महन्ता, मज्झिमा रस्सका अणुकथूला ॥
 दिट्ठा वा ये व अदिट्ठा, ये व दूरे वसन्ति अविदूरे ।

भूता व सम्भवेसी व, सब्बसत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
 न परो परं निकुब्बेथ, नातिमज्जेथ कत्थचि न कज्चि ।
 व्यारोसना पटिघसज्जा, नाज्जमज्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥
 माता यथा नियं पुत्तमायुसा एकपुत्तमनुरक्खे ।
 एवम्पि सब्बभूतेसु, मानसं भावये अपरिमाणं ॥
 मेत्तञ्च सब्बलोकस्मि, मानसं भावये अपरिमाणं ।
 उद्धं अधो च तिरियज्ज, असम्बाधं अवेरमसपत्तं ॥
 तिट्ठं चरं निसिन्नो व, सयानो यावतास्स वितमिद्धो ।
 एतं सति अधिट्ठेय्य, ब्रह्ममेतं विहारमिधमाहु ॥
 दिट्ठिज्ज अनुपगम्म, सीलवा दस्सनेन सम्पन्नो ।
 कामेसु विनय गेधं, न हि जातुग्गभसेय्य पुन रेतीति ॥

करणीय मेत्तसुत्तं निद्धितं ।

खन्धपरित्तं

सब्वासिविसजातीनं, दिव्वमन्तागदं विय ।
 यं नासेति विसं घोरं, सेसं चापि परिस्सयं ॥
 आणाखेतप्पि सब्बत्थ, सब्बदा सब्बपाणिनं ।
 सब्बसोपि निवारोति, परित्तं तं भणाम हे ॥

“विरूपक्खेहि मे मेत्तं, मेत्तं एरापथेहि मे ।
 छव्यापुत्तेहि मे मेत्तं, मेत्तं कण्हागोतमकेहि च ॥
 “अपादकेहि मे मेत्तं, मेत्तं द्विपादकेहि मे ।
 चतुष्पदेहि मे मेत्तं, मेत्तं बहुष्पदेहि मे ॥
 “मा मं अपादको हिंसि, मा मं हिंसि द्विपादको ।
 मा मं चतुष्पदो हिंसि, मा मं हिंसि बहुष्पदो ॥
 “सब्बे सत्ता सब्बे पाणा, सब्बे भूता च केवला ।
 सब्बे भद्रानि पस्सन्तु, मा किज्चि पापमागमा ॥
 “अप्पमाणो बुद्धो, अप्पमाणो धम्मो ।
 अप्पमाणो सङ्गो, पमाणवन्तानि सरीसपानि ॥
 “अहिविच्छिका सतपदी, उण्णनाभी सरबू मूसिका ।
 कता मे रक्खा कता मे परिता, पटिक्कमन्तु भूतानि ।
 सोहं नमो भगवतो, नमो सत्तत्रं सम्मासम्बुद्धान”न्ति ॥

खन्धपरित्तं निद्धितं ।

मोरपरित्तं

पूरेन्तं बोधिसम्भारे, निब्बत्तं मोरयोनियं।
येन संविहितारक्खं, महासत्तं वनेचरा ॥
चिरस्सं वायमन्तापि, नेव सक्खिंसु गण्हितुं।
ब्रह्ममन्तन्ति अक्खातं, परित्तं तं भणाम हे ॥

उदेतयं चक्खुमा एकराजा, हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो।
तं तं नम्मस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं, तयाज्ज गुत्ता विहरेमु दिवसं ॥
ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मो, ते मे नमो ते च मं पालयन्तु।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया, नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया।
इमं सो परित्तं कत्वा, मोरो चरति एसना ॥
अपेतयं चक्खुमा एकराजा, हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो।
तं तं नम्मस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं, तयाज्ज गुत्ता विहरेमु रत्तिं ॥
ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मो, ते मे नमो ते च मं पालयन्तु।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया, नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया।
इमं सो परित्तं कत्वा, मोरो वासमकप्पयीति ॥

मोरपरित्तं निद्धितं।

वट्ट-सुत्तं

पूरेन्तं बोधिसम्भारे, निब्बत्तं वट्ट-जातियं।
यस्स तेजेन दावग्गि, महासत्तं विवज्जयि ॥
थेरस्स सारिपुत्तस्स, लोकनाथेन भासितं।
कप्पट्ठायिं महातेजं, परित्तं तं भणाम हे ॥

“अत्थि लोके सीलगुणो, सच्चं सोचेय्यनुदया।
तेन सच्चेन काहामि, सच्चकिरियमुत्तमं ॥
“आवेज्जेत्वा धम्मबलं, सरित्वा पुब्बके जिने।
सच्चबलमवस्साय, सच्चकिरियमकासहं ॥
“सन्ति पक्खा अपतना, सन्ति पादा अवज्जना।
मातापिता च निक्खन्ता, जातवेद पटिक्कम’ ॥
“सहसच्चे कते मय्हं, महापज्जलितो सिखी।
वज्जेसि सोळसकरीसानि, उदकं पत्वा यथा सिखी।
सच्चेन मे समो नत्थि, एसा मे सच्चपारमी”ति ॥

वट्ट-सुत्तं निद्धितं।

धजगसुत्तं

यस्सा 'नुस्सरणेनापि, अन्तलिक्खेपि पाणिनो ।
पतिट्ठ'मधिगच्छन्ति, भूमियं विय सब्बथा ॥
सब्बूपहवजालम्हा, यक्खचोरादि सम्भवा ।
गणना न च मुत्तानं, परितं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि - “भिक्खवो”ति “भदन्ते”ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच -

“भूतपुब्बं, भिक्खवे, देवासुरसङ्गामो समुपब्यूळ्हो अहोसि। अथ खो, भिक्खवे, सक्को देवानमिन्दो देवे तावतिसे आमन्तेसि -

‘सचे, मारिसा, देवानं सङ्गामगतानं उप्पज्जेय्य भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, ममेव तस्मिं समये धजगं उल्लोकेय्याथ। ममज्झि वो धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे मे धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ पजापतिस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। पजापतिस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे पजापतिस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। वरुणस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ ईसानस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। ईसानस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सती”ति।

“तं खो पन, भिक्खवे, सक्कस्स वा देवानमिन्दस्स धजगं उल्लोकयत्तं, पजापतिस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं, वरुणस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं, ईसानस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयेथापि नोपि पहीयेथ^१ ।

“तं किस्स हेतु? सक्को हि, भिक्खवे, देवानमिन्दो अवीतरागो अवीतदोसो अवीतमोहो भीरु छम्भी उत्रासी पलायीति।

“अहञ्च खो, भिक्खवे, एवं वदामि - ‘सचे तुम्हाकं, भिक्खवे, अरज्जगतानं वा रुक्खमूलगतानं वा सुज्जागारगतानं वा उप्पज्जेय्य भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, ममेव तस्मिं समये अनुस्सरेय्याथ - इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्पसारथि

^१ नो पहीयेथ (क०)

सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा'ति। ममज्झि वो, भिक्खवे, अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति।

“नो चे मं अनुस्सरेय्याथ, अथ धम्मं अनुस्सरेय्याथ - ‘स्वाक्खातो भगवता धम्मो सन्दिट्ठिको अकालिको एहिपस्सिको ओपनेय्यिको पच्चत्तं वेदितब्बो विज्जूही’ति। धम्मज्झि वो, भिक्खवे, अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति।

“नो चे धम्मं अनुस्सरेय्याथ, अथ सङ्गं अनुस्सरेय्याथ - ‘सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो उजुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो जायप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो सामीचिप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो, यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ठ पुरिसपुग्गला एस भगवतो सावकसङ्घो, आहुनेय्यो पाहुनेय्यो दक्खिणेय्यो अज्जलिकरणीयो अनुत्तरं पुज्जक्खेत्तं लोकस्सा’ति। सङ्गज्झि वो, भिक्खवे, अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति।

“तं किस्स हेतु? तथागतो हि, भिक्खवे, अरहं सम्मासम्बुद्धो वीतरागो वीतदोसो वीतमोहो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी”ति। इदमवोच भगवा। इदं वत्थान सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था -

“अरज्जे रुक्खमूले वा, सुज्जागारेव भिक्खवो।

अनुस्सरेथ^१ सम्बुद्धं, भयं तुम्हाक नो सिया॥

“नो चे बुद्धं सरेय्याथ, लोकजेट्ठं नरासभं।

अथ धम्मं सरेय्याथ, निव्यानिकं सुदेसितं॥

“नो चे धम्मं सरेय्याथ, निव्यानिकं सुदेसितं।

अथ सङ्गं सरेय्याथ, पुज्जक्खेत्तं अनुत्तरं॥

“एवं बुद्धं सरन्तानं, धम्मं सङ्गञ्च भिक्खवो।

भयं वा छम्भितत्तं वा, लोमहंसो न हेस्सती”ति॥

धजग्गसुत्तं निट्ठितं।

^१ अनुस्सरेय्याथ (क०) पदसिद्धि पन चिन्तेतब्बा

आटानाटियसुत्तं

अप्पसन्नोहि नाथस्स, सासने साधुसम्पत्ते ।
अमनुस्सेहि चण्डेहि, सदा किब्बिसकारिभि ॥
परिसानं चतस्सन्नं, अहिंसाय च गुत्तिया ।
यं देसेसि महावीरो, परित्तं तं भणाम हे ॥

‘विपस्सिस्स च नमत्थु, चक्खुमन्तस्स सिरीमतो ।
सिखिस्सपि च नमत्थु, सब्बभूतानुकम्पिनो ॥
‘वेस्सभुस्स च नमत्थु, न्हातकस्स तपस्सिनो ।
नमत्थु ककुसन्धस्स, मारसेनापमद्दिनो ॥
‘कोणागमनस्स नमत्थु, ब्राह्मणस्स वुसीमतो ।
कस्सपस्स च नमत्थु, विप्पमुत्तस्स सब्बधि ॥
‘अङ्गीरसस्स नमत्थु, सक्कपुत्तस्स सिरीमतो ।
यो इमं धम्मं देसेसि, सब्बदुक्खापनूदनं ॥
‘ये चापि निब्बुता लोके, यथाभूतं विपस्सिसुं ।
ते जना अपिसुणाथ, महन्ता वीतसारदा ॥
‘हितं देवमनुस्सानं, यं नमस्सन्ति गोतमं ।
विज्जाचरणसम्पन्नं, महन्तं वीतसारदं ॥
एते चञ्जे च सम्बुद्धा, अनेकसतकोटियो ।
सब्बे बुद्धा समसमा, सब्बे बुद्धा महिद्धिका ॥
सब्बे दसबलूपेता, वेसारज्जेहुपागता ।
सब्बे ते पटिजानन्ति, आसभण्ठानमुत्तमं ॥
सीहनादं नदन्ते ते, परिसासु विसारदा ।
ब्रह्मचक्कं पवत्तेन्ति, लोके अप्पटिवत्तियं ॥
उपेता बुद्धधम्मोहि, अट्टारसहि नायका ।
बात्तिसलक्खणूपेता, सीतानुब्यञ्जना धरा ॥
ब्यामप्पभाय सुप्पभा, सब्बे ते मुनि कुञ्जरा ।
बुद्धा सब्बञ्जुनो एते, सब्बे खीणासवा जिना ॥
महापभा महातेजा, महापज्जा महब्बला ।
महाकारुणिका धीरा, सब्बेसानं सुखावहा ॥
दीपा नाथा पत्तिट्ठा च, ताणा लेणा च पाणिनं ।
गतीबन्धू महेस्सासा, सरणा च हितेसिनो ॥
सदेवकस्स लोकस्स, सब्बे एते परायणा ।
ते साहं सिरसा पादे, वन्दामि पुरिसुत्तमे ॥
वचसा मनसा चेव, वन्दामेते पुरिसुत्तमे ।

सयने आसने ठाने, गमने चापि सब्बदा ॥
 सदा सुखेन रक्खन्तु, बुद्धा सन्तिकरा तुवं ।
 तेहि त्वं रक्खितो सन्तो, मुत्तो सब्बभयेहि च ॥
 सब्बरोगा विनिमुत्तो, सब्बसन्तापवज्जितो ।
 सब्बवेरमतिकन्तो, निब्बुतो च तुवं भव ॥
 तेसं सच्चेन सीलेन, खन्तिमेत्तावलेन च ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 पुरत्थिमस्मिं दिसाभागे, सन्ति भूता महिद्धिका ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 दक्खिणस्मिं दिसाभागे, सन्ति देवा महिद्धिका ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 पच्छिमस्मिं दिसाभागे, सन्ति नागा महिद्धिका ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 उत्तरस्मिं दिसाभागे, सन्ति यक्खा महिद्धिका ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 पुरत्थिमेन धतरट्ठो, दक्खिणेन विरुब्बहो ।
 पच्छिमेन विरुपक्खो, कुवरो उत्तरं दिसं ॥
 चत्तारो ते महाराजा, लोकपाला यसस्सिनो ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 आकासट्ठा च भूमट्ठा देवा नागा महिद्धिका ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 इद्धिमन्तो च ये देवा, वसन्ता इध सासने ।
 तेपि अम्हेनुरक्खन्तु, अरोगेन सुखेन च ॥
 सब्बितियो विवज्जन्तु, सोको रोगो विनस्सतु ।
 मा ते भवन्त्तरायो, सुखी दीघायुको भव ॥
 अभिवादनसीलिस्स, निच्चं वट्ठापचायिनो ।
 चत्तारो धम्मा वट्ठन्ति, आयु वण्णो सुखं बलं ॥

आटानाटियसुत्तं निद्धितं ।

अङ्गुलिमालसुत्तं

परितं यं भणन्तस्स, निसिन्नद्वानथोवनं ।
उदकम्पि विनासेति, सब्बमेव परिस्सयं ॥
सोत्थिना गव्भवुट्ठानं, यञ्च साधेति तङ्गणे ।
थेरस्सङ्गुलिमालस्स, लोकनाथेन भासितं ।
कप्पट्टायि महातेजं, परितं तं भणाम हे ॥

“यतोहं, भगिनि, अरियाय जातिया जातो ।
नाभिजानामि सच्चिच्च पाणं जीविता वोरोपेता ।
तेन सच्चेन सोत्थि ते होतु, सोत्थि गव्भस्सा”ति ॥

अङ्गुलिमालसुत्तं निद्धितं ।

बोज्झङ्गसुत्तं

संसारे संसरन्तानं, सब्बदुक्खविनासने ।
सत्त धम्मं च बोज्झङ्गे, मारसेना पमदने ॥
बुज्झित्वा ये चिमं सत्ता, तिभवा मुत्तकुत्तमा ।
अजातिमजराव्याधिं, अमत्तं निवभयं गता ॥
एवमादिगुणूपेतं, अनेकगुणसङ्गहं ।
ओसथञ्च इमं मत्तं, बोज्झङ्गञ्च भणाम हे ॥

बोज्झङ्गो सतिसङ्घातो, धम्मनं विचयो तथा ।
वीरियं पीति पस्सद्धि, बोज्झङ्गा च तथा परे ॥
समाधुपेक्खा बोज्झङ्गा, सत्तेते सब्बदस्सिना ।
मुनिना सम्मदक्खाता, भाविता बहुलीकता ॥
संवत्तन्ति अभिज्जाय, निब्बानाय च बोधिया
एतेन सच्चवज्जेन, सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥
एकस्मिं समये नाथो, मोगल्लानञ्च कस्सपं ।
गिलाने दुक्खिते दिस्वा, बोज्झङ्गे सत्त देसयि ॥
ते च तं अभिनन्दित्वा, रोगा मुच्चिंसु तङ्गणे ।
एतेन सच्चवज्जेन, सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥
एकदा धम्मराजापि, गेलज्जेनाभिपीलितो ।
चुन्दत्थेरेन तं येव, भणापेत्वान सादरं ॥
सम्मोदित्वान आबाधा, तम्हा वुट्ठासि ठानसो ।

एतेन सच्चवज्जेन, सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥
 पहीना ते च आवाधा, तिण्णन्नम्पि महेसिनं ।
 मग्गाहता किलेसाव, पत्तानुप्पत्तिधम्मत्तं ॥
 एतेन सच्चवज्जेन, सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥

बोज्झसुत्तं निदित्तं ।

पुब्बण्हसुत्तं

यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
 पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, बुद्धानुभावेन विनासमेन्तु ॥
 यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
 पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, धम्मानुभावेन विनासमेन्तु ॥
 यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
 पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, सद्धानुभावेन विनासमेन्तु ॥
 दुक्खप्पत्ता च निदुक्खा, भयप्पत्ता च निभया ।
 सोकप्पत्ता च निस्सोका होन्तु सब्बेपि पाणिनो ॥
 एत्तावता च अम्हेहि सम्भतं पुज्जसम्पदं ।
 सब्बे देवानुमोदन्तु सब्बसम्पत्तिसिद्धिया ॥
 दानं ददन्तु सद्दाय, सीलं रक्खन्तु सब्बदा ।
 भावना भिरता होन्तु, गच्छन्तु देवतागता ॥
 सब्बे बुद्धा बलप्पत्ता पच्चेकानञ्च यं बलं ।
 अरहन्तानञ्च तेजेन रक्खं बन्धामि सब्बसो ॥
 यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।
 न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।
 न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।
 न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि सङ्के रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।
 सब्बबुद्धानुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।

सब्बधम्मानुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।
 सब्बसङ्खानुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 महाकारुणिको नाथो, हिताय सब्बपाणिनं
 पूरेत्वा पारमी सब्बा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं
 एतेन सच्चवज्जेन, सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥
 जयन्तो बोधिया मूले, सक्क्यानं नन्दिवट्टनो
 एवमेव जयो होतु, जयस्सु जयमङ्गले
 अपराजितपल्लङ्के, सीसे पुथुविपुक्खले
 अभिसेके सब्बबुद्धानं, अगगप्पत्तो पमोदति ॥
 “सुनक्खत्तं सुमङ्गलं, सुप्पभातं सुहुट्ठितं ।
 सुखणो सुमुहुत्तो च, सुयिट्ठं ब्रह्मचारिस्सु ॥
 “पदक्खिणं कायकम्मं, वाचाकम्मं पदक्खिणं ।
 पदक्खिणं मनोकम्मं, पणीधि ते पदक्खिणे ।
 पदक्खिणानि कत्वान, लभन्तत्थे पदक्खिणे ॥
 “ते अत्थलद्धा सुखिता, विरुब्बा बुद्धसासने ।
 अरोगा सुखिता होथ, सह सब्बेहि जातिभी”ति ॥

पुब्बण्हसुत्तं निट्ठितं ।

बुद्धानुस्सति

बुद्धानुस्सति मेत्ता च, असुभं मरणुस्सति ।
 इतिमा चतुरारक्खा, भिक्खु भावेय्य सीलवा ॥
 अनन्तवित्थारगुणं, गुणतोनुस्सरं मुनि ।
 भावेय्य बुद्धिमा भिक्खु, बुद्धानुस्सतिमादितो ॥
 सवासने किलेसे सो, एको सब्बे निघातिय ।
 अहू सुसुद्ध सन्तानो, पूजानञ्च सदारहो ॥
 सब्बकालगते धम्मे, सब्बे सम्मा सयं मुनि ।
 सब्बाकारेन बुद्धित्वा, एको सब्बञ्जुतं गते ॥
 विप्पस्सनादि विज्जाहि, सीलादि चरणेहि च ।
 सुसमिद्धेहि सम्पन्नो, गगनाभेहि नायको ॥
 सम्मा गतो सुभं ठानं, अमोघवचनो च सो ।
 तिविधस्सापि लोकस्स, जाता निरवसेसतो ॥
 अनेकेहि गुणोघेहि, सब्बसत्तुत्तमो अहु ।

अनेकेहि उपायेहि, नरदम्मे दमेसि च ॥
 एको सब्बस्स लोकस्स, सब्बसत्तानुसासको ।
 भाग्य इस्सरियादिनं, गुणानं परमो निधि ॥
 पज्जास्स सब्बधम्मेषु, करुणा सब्बजन्तुसु ।
 अत्तत्थानं परत्थानं, साधिका गुणजेट्टिका ॥
 दयाय पारमी चित्वा, पज्जायत्तानमुद्धरि ।
 दिस्समानोपि तावस्स, रूपकायो अचिन्तियो ।
 असाधारणजाणहे, धम्मकाये कथाव काति ॥

बुद्धानुस्सति निड्डिता ।

मेत्तानुस्सति

अत्तुपमाय सब्बेसं, सत्तानं सुखकामतं ।
 पस्सित्वा कमतो मेत्तं, सब्बसत्तेसु भावये ॥
 सुखी भवेय्यं निदुक्खो, अहं निच्चं अहं विय ।
 हिता च मे सुखी होन्तु, मज्झन्ता चथ वेरिनो ॥
 इमहि गामखेत्तमिहि, सत्ता होन्तु सुखी सदा ।
 ततो परञ्च रज्जेसु, चक्कवालेसु जन्तुनो ॥
 समन्ता चक्कवालेसु, सत्तान्तेसु पाणिनो ।
 सुखीनो पुग्गला भूता, अत्तभावगता सियुं ॥
 तथा इत्थी पुमा चेव, अरिया अनरियापि च ।
 देवा नरा अपायट्ठा, तथा दस दिसासु चाति ॥

मेत्तानुस्सति निड्डिता ।

असुभानुस्सति

अविज्जाणसुभमिमं, सविज्जाणसुभं इमं ।
 कायं असुभतो पस्सं, असुभं भावये यत्ति ॥
 वण्णसण्ठानगन्धेहि, आसयो कासतो तथा ।
 पटिक्कूलानि काये मे, कुणपानि द्विसोळस्स ॥
 पतितमहापि कुणपा, जेगुच्छं कायनिस्सितं ।
 आधारो हि सुची तस्स, कायो तु कुणपे ठितं ॥
 मिळ्हे किमिव कायोयं, असुचिमिहि समुद्धितो ।
 अन्तो असुची सम्पुण्णे, पुण्णवच्चकुटी विय ॥

असुची सन्दते निच्चं, यथा मेदकथालिका ।
नाना किमिकुलावासो, पक्क चन्दनिका विय ॥
गण्डभूतो रोगभूतो, वण्णभूतो समुस्सयो ।
अतेकिच्छो जेगुच्छो, पभिन्नकुणपूपमोति ॥

असुभानुस्सति निडिता ।

मरणानुस्सति

पवात दीपतुल्याय, सायुसन्ततियाक्खयं ।
परूपमाय सम्पस्सं, भावये मरणस्सतिं ॥
महासम्पत्ति सम्पत्ता, यथा सत्ता मता इध ।
तथा अहं मरिस्सामि, मरणं मम हेस्सति ॥
उप्पत्तिया सहे वेदं, मरणं आगतं सदा ।
मरणत्थाय ओकासं, वधको विय एसति ॥
ईसकं अनिवत्तन्तं, सततं गमनुस्सुकं ।
जीवितं उदया अत्थं, सुरियो विय धावति ॥
विज्जु बुब्बुल उस्साव, जलरासि परिक्खयं ।
घातकोव रिपु तस्स, सब्बत्थापि अवारियो ॥
सुयसत्थाम पुज्जिद्धि, बुद्धि बुद्धे जिनद्वयं ।
घातेसि मरणं खिप्पं, कातुमादिसके कथा ॥
पच्चयानञ्च वेकल्या, बाहिरज्झत्तुपद्दवा ।
मरामोरं निमेसापि, मरमानो अनुक्खणन्ति ॥

मरणानुस्सति निडिता ।

अट्ट संवेगवत्थु

भावेत्वा चतुरारक्खा, आवज्जेय्य अनन्तरं ।
महासंवेगवत्थुनि, अट्ट अट्ठित वीरियो ॥
जाति जरा व्याधि चुति अपाया, अतीत अप्पत्तक वट्ठदुक्खं ।
इदानि आहारगवेट्ठि दुक्खं, संवेगवत्थुनि इमानि अट्ट ॥
पातो च सायमपि चेव इमं विधिज्जु, आसेवते सततमत्त हिताभिलासि ।
पप्पोति सो ति विपुलं हतपारिपत्थो, सेट्ठं सुखं मुनिविसिद्धमतं सुखेन चाति ॥

अट्ट संवेगवत्थु निडिता ।

अट्टवीसति बुद्धगाथा

तण्हङ्करो महावीरो, मेधङ्करो महायसो ।
सरणङ्करो लोकहितो, दीपङ्करो जुतिन्धरो ॥
कोण्डञ्जो जनपामोक्खो, मङ्गलो पुरिसासभो ।
सुमनो सुमनो धीरो, रेवतो रतिवट्ठनो ॥
सोभितो गुणसम्पन्नो, अनोमदस्सी जनुत्तमो ।
पटुमो लोकपज्जोतो, नारदो वरसारथी ॥
पटुमुत्तरो सत्तसारो, सुमेधो अग्गपुग्गलो ।
सुजातो सब्बलोकगो, पियदस्सी नरासभो ॥
अत्थदस्सी कारुणिको, धम्मदस्सी तमोनुदो ।
सिद्धत्थो असमो लोके, तिस्सो वरद संवरो ॥
फुस्सो वरद सम्बुद्धो, विपस्सी च अनूपमो ।
सिखी सब्बहितो सत्था, वेस्सभू सुखदायको ॥
ककुसन्धो सत्थवाहो, कोणागमनो रणंजहो ।
कस्सपो सिरिसम्पन्नो, गोतमो सक्कपुंगवो ॥
तेसं सच्चेन सीलेन, खन्तिमेत्ता बलेन च ।
तेपि त्वं अनुरक्खन्तु, आरोग्येन सुखेन चाति ॥

अट्टवीसति बुद्धगाथा निडिता ।

जिनपञ्जरगाथा

जयासनगता वीरा, जेत्वा मारं सवाहिणिं ।
चतुसच्चावतरसं, ये पिर्विसु नरासभा ॥
तण्हङ्करादयो बुद्धा, अट्टवीसति नायका ।
सब्बे पतिट्ठिता तुहं, मत्थके ते मुनिस्सरा ॥
सिरे पतिट्ठिता बुद्धा, धम्मो च तव लोचने ।
सङ्घो पतिट्ठितो तुहं, उरे सब्बगुणाकरो ॥
हृदये अनुरुद्धो च, सारिपुत्तो च दक्खिणे ।
कोण्डञ्जो पिट्ठिस्मिं, मोग्गल्लानोसि वामके ॥
दक्खिणे सवणे तुहं, आहु आनन्द राहुला ।
कस्सपो च महानामो, उभोसुं वामसोतके ॥
केसन्ते पिट्ठि भणास्मिं, सुरियो व पभङ्करो ।
निसिन्नो सिरिसम्पन्नो, सोभितो मुनिपुङ्गवो ॥

कुमारकस्सपो नामो, महेसी चित्रवादको ।
 सो तुह्यं वदने निच्चं, पतिट्ठासि गुणाकरो ॥
 पुण्णो अङ्गुलिमालो च, उपाली नन्द सीवली ।
 थेरा पञ्च इमे जाता, ललाटे तिलका तव ॥
 सेसासीति महाथेरा, विजिता जिनसावका ।
 जलन्ता सीलतेजेन, अङ्गमङ्गेषु सण्ठिता ॥
 रतनं पुरतो आसि, दक्खिणे मेत्तसुत्तकं ।
 धजग्गं पच्छतो आसि, वामे अङ्गुलिमालकं ॥
 खन्धमोरपरित्तञ्च, आटानाटियसुत्तकं ।
 आकासच्छदनं आसि, सेसापाकारसञ्जिता ॥
 जिनाणाबलसंयुत्ते, धम्मपाकारलङ्कते ।
 वसतो ते चतुकिच्चेन, सदा सम्बुद्धपञ्जरे ॥
 वातपित्तादि सञ्जाता, बाहिरज्झतुपद्वा ।
 असेसा विलयं यन्तु, अनन्तगुणतेजसा ॥
 जिनपञ्जरमज्झट्टं, विहरन्तं महीतले ।
 सदा पालन्तु त्वं सब्बे, ते महापुरिसा सभा ॥

इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपद्दवो ।
 बुद्धानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपद्दवो ।
 धम्मानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपद्दवो ।
 सङ्घानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 सद्धम्मापाकारपरिक्खितोस्मि, अट्टारिया अट्ट दिसासु होन्ति ।
 एत्थन्तरे अट्ट नाथा भवन्ति, उद्धं वितानं व जिना ठिता ते ॥
 भिन्दन्तो मारसेनं तव सिरसि ठितो, बोधिमारुह्य सत्था ।
 मोग्गल्लानोसि वामे वसति भुजतटे, दक्खिणे सारिपुत्तो ॥
 धम्मो मज्झे उरस्मिं विहरति भवतो, मोक्खतो मोरयोनिं ।
 सम्पत्तो बोधिसत्तो चरणयुग्गतो, भानु लोकेक नाथो ॥

सब्बा व मङ्गलमुपद्दवदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
 सब्बन्तरायभयदुस्सुपिणं अकन्तं, बुद्धानुभावपवरेण पयातु नासं ॥
 सब्बा व मङ्गलमुपद्दवदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
 सब्बन्तरायभयदुस्सुपिणं अकन्तं, धम्मानुभावपवरेण पयातु नासं ॥

सब्बा व मङ्गलमुपद्वदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
सब्बन्तरायभयदुस्सुपिनं अकन्तं, सङ्घानुभावपवरेन पयातु नासं ॥

जिनपञ्जरगाथा निह्दिता ।

महाजयमङ्गलगाथा

महाकारुणिको नाथो हिताय सब्बपाणिनं ।
पूरेत्वा पारमी सब्बा पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥
जयन्तो बोधिया मूले सक्क्यानं नन्दिवड्डनो ।
एवं त्वं विजयो होहि जयस्सु जयमङ्गले ।
सक्कत्वा बुद्धरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
हितं देवमनुस्सानं बुद्धतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपदवा सब्बे दुक्खा वुपसमेन्तु ते ॥
सक्कत्वा धम्मरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
परिलाहूपसमनं धम्मतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपदवा सब्बे भया वुपसमेन्तु ते ॥
सक्कत्वा सङ्घरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
आहुनेय्यं पाहुनेय्यं सङ्घतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपदवा सब्बे रोगा वुपसमेन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं बुद्धसमं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं धम्म समं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं सङ्घसमं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं बुद्धो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं धम्मो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं सङ्घो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥

महाजयमङ्गलगाथा निह्दिता ।

जयमङ्गलगाथा

बाहुं सहस्समभिनिम्मितसायुधन्तं, गिरीमेखलं उदितघोरससेनमारं ।
दानादि धम्मविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
मारातिरेकमभियुज्झितसब्बरत्तिं, घोरम्पनालकमक्खमथद्वयक्खं ।
खन्ती सुदन्त विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
नालागिरिं गजवरं अतिमत्तभूतं, दावग्गिचक्कमसनीव सुदारुणन्तं ।
मेत्तम्बुसेकविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
उक्खित्तखग्गमतिहत्थसुदारुणन्तं, धावन्तियोजनपथङ्गुलिमालवन्तं ।
इद्धिभिसङ्घतमनो जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
कत्वान कट्टमुदरं इव गब्धिनीया, चिञ्चाय दुट्ठवचनं जनकायमज्जे ।
सन्तेन सोमविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
सच्चं विहाय मतिसच्चकवादकेतुं, वादाभिरोपितमनं अतिअन्धभूतं ।
पञ्जापदीपजलितो जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
नन्दोपनन्दभुजगं विबुधं महिद्धिं, पुत्तेन थेरभुजगेन दमापयन्तो ।
इद्धपदेस विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
दुग्गाहदिट्ठिभुजगेन सुदट्ठहत्थं, ब्रह्मं विसुद्धिजुतिमिद्धिवकाभिधानं ।
जाणागदेन विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
एतापि बुद्धजयमङ्गलअट्ठगाथा, यो वाचनो दिनदिने सरते मतन्दी ।
हित्वाननेक विविधानि चुपदवानि, मोक्खं सुखं अधिगमेय्य नरो सपञ्जो ॥

जयमङ्गलगाथा निद्धिता ।

पत्थना

सब्बीतियो विवज्जन्तु, सब्बरोगो विनस्सन्तु ।
माते भवं त्वंतरायो, सुखीदीघायुको भव ॥
नक्खत्तयक्खभूतानं, पापग्गहनिवारणा ।
परित्तस्सानुभावेन, हन्तु तेसं उपदवे ॥
देवो वस्सतु कालेन, सस्ससम्पत्ति हेतु च ।
फीतो भवतु लोको च, राजा भवतु धम्मिको ॥
आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु सासनं ॥
आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु देसनं ॥
आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु त्वं सदाति ॥

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

महापरित्तपाळि

१. सरणत्तयं

बुद्धं सरणं गच्छामि ।

धम्मं सरणं गच्छामि ।

सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

दुतियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।

दुतियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

ततियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि ।

ततियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि ।

ततियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि ॥

सरणत्तयं निड्डितं^१ ।

२. दससिक्खापदं

पाणातिपाता वेरमणीसिक्खापदं, अदिन्नादाना वेरमणीसिक्खापदं,
अब्रह्मचरिया वेरमणीसिक्खापदं, मुसावादा वेरमणीसिक्खापदं,
सुरामेरयमज्जपमादट्टाना वेरमणीसिक्खापदं, विकालभोजना
वेरमणीसिक्खापदं, नच्च-गीत-वादित-विसूकदस्सना वेरमणीसिक्खापदं,
माला-गन्ध-विलेपन-धारण-मण्डन-विभूसनट्टाना वेरमणीसिक्खापदं,
उच्चासयन-महासयना वेरमणीसिक्खापदं, जातरूप-रजतपटिग्गहणा
वेरमणीसिक्खापदं^२ समादियामि ।

दससिक्खापदं निड्डितं ।

^१ सरणगमनं निड्डितं (स्या०) ^२ वेरमणी-सिक्खापदं (म०)

३. कुमारपञ्हा

१. “एकं नाम किं”? “सब्बे सत्ता आहारद्वितिका” ।
२. “द्वे नाम किं”? “नामञ्च रूपञ्च” ।
३. “तीणि नाम किं”? “तिस्सो वेदना” ।
४. “चत्तारि नाम किं”? “चत्तारि अरियसच्चानि” ।
५. “पञ्च नाम किं”? “पञ्चुपादानक्खन्धा” ।
६. “छ नाम किं”? “छ अज्झत्तिकानि आयतनानि” ।
७. “सत्त नाम किं”? “सत्त बोज्झङ्गा” ।
८. “अट्ठ नाम किं”? “अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो” ।
९. “नव नाम किं”? “नव सत्तावासा” ।
१०. “दस नाम किं”? “दसहङ्गेहि समन्नागतो ‘अरहा’ति वुच्चती”ति ।

कुमारपञ्हा निड्डिता ।

४. द्धत्तिसाकारो

अत्थि इमस्मिं काये -

केसा लोमा नखा दन्ता तचो, मंसं न्हारु^१ अट्ठि^२ अट्ठिमिज्जं वक्कं, हृदयं यकनं किलोमकं पिहकं पप्फासं, अन्तं अन्तगुणं उदरियं करीसं मत्थलुङ्गं^३, पित्तं सेम्हं पुब्बो लोहितं सेदो मेदो, अस्सु वसा खेळो सिङ्घाणिका लसिका मुत्तन्ति^४ ।

द्धत्तिसाकारो निड्डितो ।

^१ नहारु (सी० रो०), नहारु (स्या० कं०) ^२ अट्ठी (स्या० कं०) ^३ सब्बत्थ नत्थि, अट्ठकथा च द्धत्तिससङ्घा च मनसि कातब्बा ^४ मुत्तं, मत्थके मत्थलुङ्गन्ति (स्या०)

“कं० = कम्बोज, रो० = रोमन, स्या० = स्याम, सी० = सीहल र म० = मरम्पतिपिटके”

५. पच्चवेक्खणा

(पटिसेवना पहातब्बासवा)

पटिसङ्खा योनिसो चीवरं पटिसेवति^१ - ‘यावदेव सीतस्स पटिघाताय, उण्हस्स पटिघाताय, डंसमकसवातातपसरींसप^२-सम्फस्सानं पटिघाताय, यावदेव हिरिकोपीनप्पटिच्छादनत्थं’।

“पटिसङ्खा योनिसो पिण्डपातं पटिसेवति - ‘नेव दवाय, न मदाय, न मण्डनाय, न विभूसनाय, यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय, विहिंसूपरतिया, ब्रह्मचरियानुग्गहाय, इति पुराणञ्च वेदनं पटिहङ्खामि नवञ्च वेदनं न उप्पादेस्सामि, यात्रा च मे भविस्सति अनवज्जता च फासुविहारो चा’”ति^३।

“पटिसङ्खा योनिसो सेनासनं पटिसेवति - ‘यावदेव सीतस्स पटिघाताय, उण्हस्स पटिघाताय, डंसमकसवातातपसरींसपसम्फस्सानं पटिघाताय, यावदेव उत्तुपरिस्सयविनोदनपटिसल्लानारामत्थं’।

“पटिसङ्खा योनिसो गिलानप्पच्चयभेसज्जपरिक्खारं पटिसेवति - ‘यावदेव उप्पन्नानं वेय्याबाधिकानं वेदनानं पटिघाताय, अब्यापज्झपरमताया’”ति^४।

पच्चवेक्खणा निड्ढिता।

^१ पटिसेवामि (सी० स्या० रो०), ^२ सिरिंसप (सी० स्या० रो०), ^३ च (म०), ^४ अब्यावज्झपरमताय (म०), अब्यापज्जपरमताय (क०)

६. दसधम्मसुत्तं

(पब्बजितअभिण्हसुत्तं)

भिक्षूनं गुणसंयुतं, यं देसेसि महामुनि।
यं सुत्वा पटिपज्जन्तो, सब्बदुक्खा पमुच्चति।
सब्बलोक हितत्थाय, परित्तं तं भणाम हे॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तत्र खो भगवा भिक्षू आमन्तेसि - “भिक्षवो”ति “भदन्ते”ति ते भिक्षू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच - “दसयिमे, भिक्षवे, धम्मा पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बा।” कतमे दस?

‘वेवण्णियम्हि अज्झुपगतो’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘परपटिवद्धा मे जीविका’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘अज्जो मे आकप्पो करणीयो’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘कच्चि नु खो मे अत्ता सीलतो न उपवदती’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘कच्चि नु खो मं अनुविच्च विज्जू सब्रह्मचारी सीलतो न उपवदन्ती’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘सब्बेहि मे पियेहि मनापेहि नानाभावो विनाभावो’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘कम्मस्सकोम्हि कम्मदायादो कम्मयोनि कम्मबन्धु कम्मपटिसरणो, यं कम्मं करिस्सामि कल्याणं वा पापकं वा तस्स दायादो भविस्सामी’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘कथंभूतस्स मे रत्तिन्दिवा वीतिवत्तन्ती’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘कच्चि नु खो अहं सुज्जागारे अभिरमामी’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं; ‘अत्थि नु खो मे उत्तरि मनुस्सधम्मो अलमरियजाणदस्सनविसेसो अधिगतो, येनाहं पच्छिमे काले सब्रह्मचारीहि पुट्ठो न मङ्गु भविस्सामी’ति पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बं। इमे खो, भिक्षवे, दस धम्मा पब्बजितेन अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बा”ति।

दसधम्मसुत्तं निदित्तं।

७. महामङ्गलसुत्तं

यं मङ्गलं द्वादसहि, चिन्तयिंसु सदेवका ।
सोत्थानं नाधिगच्छन्ति, अट्टतिंसञ्च मङ्गलं ॥
देसितं देवदेवेन, सब्बपापविनासनं
सब्बलोकहितत्थाय, मङ्गलं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुतं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे। अथ खो अज्जतरा देवता अभिक्कन्ताय
रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा
तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि।
एकमन्तं णिता खो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि -

“बहू देवा मनुस्सा च, मङ्गलानि अचिन्तयुं।
आकङ्खमाना सोत्थानं, ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं” ॥
“असेवना च बालानं, पण्डितानञ्च सेवना।
पूजा च पूजनेय्यानं^१, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“पतिरूपदेसवासो च, पुब्बे च कतपुज्जता।
अत्तसम्मापणिधि^२ च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“बाहुसच्चञ्च सिप्पञ्च, विनयो च सुसिक्खितो।
सुभासिता च या वाचा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“मातापितु उपट्ठानं, पुत्तदारस्स सङ्गहो।
अनाकुला च कम्मन्ता, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“दानञ्च धम्मचरिया च, जातकानञ्च सङ्गहो।
अनवज्जानि कम्मानि, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
“आरती विरती पापा, मज्जपाना च संयमो।
अप्पमादो च धम्मेषु, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥

^१ पूजनीयानं (सी० स्या० कं० रो०) ^२ अत्थसम्मापणीधी (कत्थचि)

“गारवो च निवातो च, सन्तुडि च कतञ्जुता ।
 कालेन धम्मस्सवनं^१, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “खन्ती च सोवचस्सता, समणानञ्च दस्सनं ।
 कालेन धम्मसाकच्छा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “तपो च ब्रह्मचरियञ्च, अरियसच्चान दस्सनं ।
 निब्बानसच्छिकिरिया च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “फुट्टस्स लोकधम्मोहि, चित्तं यस्स न कम्पति ।
 असोकं विरजं खेमं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “एतादिसानि कत्वान, सब्बत्थमपराजिता ।
 सब्बत्थ सोत्थि गच्छन्ति, तं तेसं मङ्गलमुत्तम”न्ति ॥

महामङ्गलसुत्तं निद्धितं ।

८. रतनसुत्तं

कोटीसतसहस्रेसु, चक्कवालेसु देवता ।
 यस्सा^१ णं पतिगण्हन्ति, यञ्च वेसालियं पुरे ॥
 रोगा^२ मनुस्स दुब्भिक्ख-सम्भूतं तिविधं भयं ।
 खिप्प^३ मन्तरथापेसि, परित्तं तं भणाम हे ॥

१. यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि^२ वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 सब्बेव भूता सुमना भवन्तु, अथोपि सक्कच्च सुणन्तु भासितं ॥
२. तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे, मेत्तं करोथ मानुसिया पजाय ।
 दिवा च रत्तो च हरन्ति ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ अप्पमत्ता ॥
३. यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।
 न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं ।

^१ धम्मस्सावणं (क० सी०), धम्मसवनं (क० सी०) ^२ भूमानि (क०)

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

४. खयं विरागं अमतं पणीतं, यदज्झगा सक्क्यमुनी समाहितो ।
न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

५. यं बुद्धसेट्ठो परिवण्णयी सुचिं, समाधिमानन्तरिकज्जमाहु ।
समाधिना तेन समो न विज्जति, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

६. ये पुग्गला अट्ठ सतं पसत्था, चत्तारि एतानि युगानि होन्ति ।
ते दक्खिण्येय्या सुगतस्स सावका, एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

७. ये सुप्पयुत्ता मनसा दब्बहेन, निक्कामिनो गोतमसासनम्हि ।
ते पत्तिपत्ता अमतं विगह्, लद्धा मुधा निब्बुति^१ भुज्जमाना ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

८. यथिन्दखीलो पथविस्सितो^२ सिया, चतुब्धि वातेहि असम्पकम्पियो ।
तथूपमं सप्पुरिसं वदामि, यो अरियसच्चाणि अवेच्च पस्सति ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

९. ये अरियसच्चाणि विभावयन्ति, गम्भीरपज्जेन सुदेसितानि ।
किञ्चापि ते होन्ति भुसं पमत्ता, न ते भवं अट्ठममादियन्ति ।
इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

१०. सहावस्स दस्सनसम्पदाय^३, तयस्सु धम्मा जहिता भवन्ति ।
सक्कायदिट्ठी विचिकिच्छित्तज्ज, सीलब्बतं वापि यदत्थि किञ्चि ॥
चतूहपायेहि च विप्पमुत्तो, छच्चाभिठानानि^४ अभब्ब कातुं^५ ।

इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

११. किञ्चापि सो कम्मं^६ करोति पापकं, कायेन वाचा उद चेतसा वा ।

^१ निब्बुति (क०) ^२ पथविस्सितो (क० सी०), पथविस्सितो (क० सि० स्या० कं० रो०)
^३ सहावसदस्सनसम्पदाय (क०) ^४ छ चाभिठानानि (सी० स्या०) ^५ अभब्बो कात (म०) ^६ कम्म (म०)

- अभब्बो^१ सो तस्स पटिच्छदाय^२, अभब्बता दिट्ठपदस्स वुत्ता ।
 इदम्पि सङ्खे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
१२. वनप्पगुम्हे यथा^३ फुस्सितगे, गिम्हानमासे पठमस्मिं गिम्हे ।
 तथूपमं धम्मवरं अदेसयि, निब्बानगामिं परमं हिताय ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
१३. वरो वरञ्जू वरदो वराहरो, अनुत्तरो धम्मवरं अदेसयि^४ ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
१४. खीणं पुराणं नव नत्थि सम्भवं, विरत्तचित्तायतिके भवस्मिं ।
 ते खीणवीजा अविस्सुह्णिछन्दा, निब्बन्ति धीरा यथायं^५ पदीपो ।
 इदम्पि सङ्खे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
१५. यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
१६. यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
१७. यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, सङ्खं नमस्साम सुवत्थि होतूति ॥

रतनसुत्तं निद्धितं ।

^१ अभब्ब (म०) ^२ पटिच्छादाय (सी०) ^३ यथ (म०) ^४ अदेसयी (सी०) ^५ यथायं (क०)

९. करणीय मेत्तसुत्तं

यस्सा'नुभावतो यक्खा, नेव दस्सेन्ति भिंसनं ।
यम्हि चे'वानुयुञ्जन्तो, रत्तिं दिव'मतन्दितो ॥
सुखं सुपति सुत्तो च, पापं कच्चि न पस्सति ।
एवमादि गुणोपेतं, परित्तं तं भणाम हे ॥

१. करणीयमत्थकुसलेन यन्तसन्तं पदं अभिसमेच्च ।
सक्को उजू च सुहुजू^१ च, सुवचो चस्स मुदु अनतिमानी ॥
२. सन्तुस्सको च सुभरो च, अप्पकिच्चो च सल्लहुकवुत्ति ।
सन्तिन्द्रियो च निपको च, अप्पगब्भो कुलेस्वननुगिद्धो ॥
३. न च खुद्दमाचरे किञ्चि, येन विञ्जू परे उपवदेय्युं ।
सुखिनोव खेमिनो होन्तु, सब्बे सत्ता^२ भवन्तु सुखितत्ता ॥
४. ये केचि पाणभूतत्थि, तसा वा थावरा वा अनवसेसा ।
दीघा वा ये व महन्ता, मज्झिमा रस्सका अणुकथूला ॥
५. दिट्ठा वा ये व अदिट्ठा, ये व^३ दूरे वसन्ति अविदूरे ।
भूता वा^४ सम्भवेसी वा^५, सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
६. न परो परं निकुब्बेथ, नातिमज्जेथ कत्थचि न कच्चि^६ ।
व्यारोसना पटिघसज्जा, नाज्जमज्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥
७. माता यथा नियं पुत्तमायुसा एकपुत्तमनुरक्खे ।
एवम्पि सब्बभूतेसु, मानसं भावये अपरिमाणं ॥
८. मेत्तञ्च सब्बलोकस्मि, मानसं भावये अपरिमाणं ।
उद्धं अधो च तिरियञ्च, असम्बाधं अवेरमसपत्तं ॥
९. तिट्ठं चरं निसिन्नो व^७, सयानो यावतास्स वितमिद्धो^८ ।
एतं सति अधिदेय्य, ब्रह्ममेतं विहारमिधमाहु ॥

^१ सूजू (सी०) ^२ सब्बसत्ता (म०) ^३ ये च (सी० स्या० कं० रो०) ^४ व (म०) ^५ व (म०) ^६ न कच्चि (सी० रो०), न किञ्चि (स्या०), न किञ्चि (क०) ^७ वा (सी० स्या० कं० रो०) ^८ विगतमिद्धो (बहू)

१०. दिट्ठिञ्च अनुपगगम्भ, सीलवा दस्सनेन सम्पन्नो ।
कामेसु विनय^१ गेधं, न हि जातुग्गब्भसेय्य पुन रेतीति ॥

करणीय मेत्तसुत्तं निट्ठितं ।

१०. खन्धपरित्तं

(अहिराजसुत्तं)

सब्बासिविसजातीनं, दिब्बमन्तागदं विय ।
यं नासेति विसं घोरं, सेसं चापि परिस्सयं ॥
आणाखेतम्मिह सब्बत्थ, सब्बदा सब्बपाणिनं ।
सब्बसोपि निवारेल्लि, परित्तं तं भणाम हे ॥

एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन सावत्थियं अञ्जतरो भिक्खु अहिना दट्ठो कालङ्कतो होति । अथ खो सम्बहुला भिक्खू येन भगवा तेनुपसङ्गमिसु; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिसु । एकमन्तं निसिन्ना खो ते भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं - “इध भन्ते, सावत्थियं अञ्जतरो भिक्खु अहिना दट्ठो कालङ्कतो”ति ।

“न हि नून^२ सो, भिक्खवे, भिक्खु चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरि । सचे हि सो, भिक्खवे, भिक्खु चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरेय्य, न हि सो, भिक्खवे, भिक्खु अहिना दट्ठो कालङ्करेय्य ।

“कतमानि चत्तारि? विरूपक्खं अहिराजकुलं, एरापथं अहिराजकुलं, छव्यापुत्तं अहिराजकुलं, कण्हागोतमकं अहिराजकुलं । न हि नून सो, भिक्खवे, भिक्खु इमानि चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरि । सचे हि सो, भिक्खवे, भिक्खु इमानि चत्तारि

^१ विनेय्य (सी०) ^२ न ह नून (सी० स्या० कं० रो०)

अहिराजकुलानि मेत्तेन चित्तेन फरेय्य, न हि सो, भिक्खवे, भिक्खु
अहिना दट्ठो कालङ्करेय्य ।

“अनुजानामि, भिक्खवे, इमानि चत्तारि अहिराजकुलानि मेत्तेन
चित्तेन फरितुं अत्तगुत्तिया अत्तरक्खाय अत्तपरित्ताया”ति ।

“विरूपक्खेहि मे मेत्तं, मेत्तं एरापथेहि मे ।

छब्बापुत्तेहि मे मेत्तं, मेत्तं कण्हागोतमकेहि च ॥

“अपादकेहि मे मेत्तं, मेत्तं द्विपादकेहि^१ मे ।

चतुष्पदेहि मे मेत्तं, मेत्तं बहुष्पदेहि मे ॥

“मा मं अपादको हिंसि, मा मं हिंसि द्विपादको^२ ।

मा मं चतुष्पदो हिंसि, मा मं हिंसि बहुष्पदो ॥

“सब्बे सत्ता सब्बे पाणा, सब्बे भूता च केवला ।

सब्बे भद्रानि पस्सन्तु, मा किञ्चि^३ पापमागमा ॥

“अप्पमाणो बुद्धो, अप्पमाणो धम्मो ।

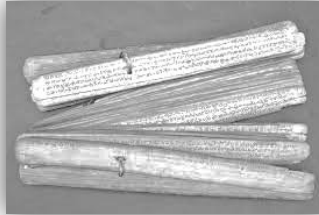
अप्पमाणो सङ्घो, पमाणवन्तानि सरीसपानि^४ ॥

“अहिविच्छिका सत्तपदी, उण्णनाभी सरबू मूसिका ।

कता मे रक्खा कता मे परित्ता, पटिक्कमन्तु भूतानि ।

सोहं नमो भगवतो, नमो सत्तन्नं सम्मासम्बुद्धान”न्ति ॥

खन्धपरित्तं निट्ठितं ।

^१ दिपादकेहि (सी० स्या० कं० रो०) ^२ दिपादको (सी० स्या० कं० रो०) ^३ कञ्चि
(म०) ^४ सिरिसपानि (सी० स्या० कं० रो०)

११. मेत्तासुत्तं

अग्निक्खन्धोपमं सुत्वा, जातसंवेंगभिक्षुनं।
अस्सादत्थाय देसेसि, यं परित्तं महामुनि।
सब्बलोकहितत्थाय, परित्तं तं भणाम हे॥

“मेत्ताय भिक्खवे, चेतोविमुत्तिया आसेविताय भाविताय बहुलीकताय यानीकताय वत्थुकताय अनुट्ठिताय परिचिताय सुसमारद्वाय एकादसानिसंसा पाटिकङ्का।

कतमे एकादस? सुखं सुपति, सुखं पटिबुज्जति न पापकं सुपिनं पस्सति, मनुस्सानं पियो होति, अमनुस्सानं पियो होति, देवता रक्खन्ति, नास्स अग्नि वा विसं वा सत्थं वा कमति, तुवटं चित्तं समाधियति, मुखवण्णो विप्पसीदति, असम्मूढ्हो कालं करोति, उत्तरि अप्पटिविज्जन्तो ब्रह्मलोकूपगो होति। मेत्ताय, भिक्खवे, चेतोविमुत्तिया आसेविताय भाविताय बहुलीकताय यानीकताय वत्थुकताय अनुट्ठिताय परिचिताय सुसमारद्वाय इमे एकादसानिसंसा पाटिकङ्का”ति।

मेत्तासुत्तं निद्धितं।

१२. मेत्तानिसंसं

पूरेन्तं बोधिसम्भारे, नाथो तेमिय जातियं।
मेत्तानिसंसं यं आह, सुनन्दं नाम सारथिं।
सब्बलोकहितत्थाय, परित्तं तं भणाम हे॥

१. “पहूतभक्खो^१ भवति, विप्पवुट्ठो^२ सकं^३ घरा।
बहू नं उपजीवन्ति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥

^१ बहुत्तभक्खो (क०) ^२ विप्पवुत्थो (सी० रो०), विप्पमुत्तो (क०) ^३ सका (सी० रो०)

२. “यं यं जनपदं याति, निगमे राजधानियो ।
सब्वत्थ पूजितो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
३. “नास्स चौरा पसाहन्ति^१, नातिमञ्जन्ति खत्तिया^२ ।
सब्वे अमित्ते तरति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
४. “अक्कुद्धो सघरं एति, सभायं^३ पटिनन्दितो ।
जातीनं उत्तमो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
५. “सक्कत्वा सक्कतो होति, गरु होति सगारवो^४ ।
वण्णकित्तिभतो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
६. “पूजको लभते पूजं, वन्दको पटिवन्दनं ।
यसो कित्तिञ्च पप्पोति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
७. “अग्निं यथा पज्जलति, देवताव विरोचति ।
सिरिया अजहितो होति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
८. “गावो तस्स पजायन्ति, खेत्ते वुत्तं विरुहति ।
वुत्तानं फलमस्माति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
९. “दरितो पब्बतातो वा, रुक्खतो पतितो नरो ।
चुतो पतिट्ठं लभति, यो मित्तानं न दुब्भति ॥
१०. “विरुद्धमूलसन्तानं, निग्रोधमिव मालुतो ।
अमित्ता नप्पसाहन्ति, यो मित्तानं न दुब्भति” ॥

मेत्तानिसंसं निट्ठितं ।

^१ पसहन्ति (सी० स्या० रो०) ^२ नातिमञ्जेति खत्तियो (सी० स्या० रो०) ^३ सभाय (सी० स्या० रो०) ^४ गरुको होति गारवो (क०)

१३. मोरपरित्तं

पूरेन्तं बोधिसम्भारे, निब्बत्तं मोरयोनिं ।
येन संविहितारक्खं, महासत्तं वनेचरा ॥
चिरस्सं वायमन्तापि, नेव सक्खिंसु गण्हितुं ।
ब्रह्ममन्त'न्ति अक्खातं, परित्तं तं भणाम हे ॥

उदेतयं चक्खुमा एकराजा, हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो^१ ।
तं तं नमस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं, तयाज्ज गुत्ता विहरेमु दिवसं ॥
ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मे, ते मे नमो ते च मं पालयन्तु ।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया, नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया ।
इमं सो परित्तं कत्वा, मोरो चरति एसना ॥
अपेतयं चक्खुमा एकराजा, हरिस्सवण्णो पथविप्पभासो ।
तं तं नमस्सामि हरिस्सवण्णं पथविप्पभासं, तयाज्ज गुत्ता विहरेमु रत्तिं ॥
ये ब्राह्मणा वेदगू सब्बधम्मे, ते मे नमो ते च मं पालयन्तु ।
नमत्थु बुद्धानं नमत्थु बोधिया, नमो विमुत्तानं नमो विमुत्तिया ।
इमं सो परित्तं कत्वा, मोरो वासमकप्पयीति ॥

मोरपरित्तं निद्धितं ।

१४. चन्दिमसुत्तं

राहुना गहितो चन्दो, मुत्तो यस्सानुभावतो ।
सब्बवेरि भयं नासं, परित्तं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन चन्दिमा देवपुत्तो राहुना
असुरिन्देन गहितो होति । अथ खो चन्दिमा देवपुत्तो भगवन्तं
अनुस्सरमानो तायं वेलायं इमं गाथं अभासि -

“नमो ते बुद्ध वीरत्थु, विप्पमुत्तोसि सब्बधि ।

^१ पठविप्पभासो (सी० स्या० रो०)

सम्बाधपटिपन्नोस्मि, तस्स मे सरणं भवा”ति ॥

अथ खो भगवा चन्दिमं देवपुत्तं आरब्भ राहुं असुरिन्दं गाथाय
अज्झभासि -

“तथागतं अरहन्तं, चन्दिमा सरणं गतो ।

राहु चन्दं पमुच्चस्सु, बुद्धा लोकानुकम्पका”ति ॥

अथ खो राहु असुरिन्दो चन्दिमं देवपुत्तं मुञ्चित्वा तस्मानरूपो येन
वेपचित्ति असुरिन्दो तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा संविग्गो लोमहट्ठजातो
एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं टितं खो राहुं असुरिन्दं वेपचित्ति असुरिन्दो
गाथाय अज्झभासि -

“किं नु सन्तरमानोव, राहु चन्दं पमुच्चसि ।

संविग्गरूपो आगम्म, किं नु भीतोव तिट्ठसी”ति ॥

“सत्तथा मे फले मुद्धा, जीवन्तो न सुखं लभे ।

बुद्धगाथाभिगीतोम्हि, नो चे मुञ्चेय्य चन्दिम”न्ति ॥

चन्दिमसुत्तं निद्धितं ।

१५. सुरियसुत्तं

सुरियो राहुना गहितो, मुत्तो यस्सानुभावतो ।
सब्बवेरि भयं नासं, परित्तं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन सुरियो देवपुत्तो राहुना
असुरिन्देन गहितो होति । अथ खो सुरियो देवपुत्तो भगवन्तं
अनुस्सरमानो तायं वेलायं इमं गाथं अभासि -

“नमो ते बुद्ध वीरत्थु, विप्पमुत्तोसि सब्बधि ।

सम्बाधपटिपन्नोस्मि, तस्स मे सरणं भवा”ति ॥

अथ खो भगवा सुरियं देवपुत्तं आरब्भ राहुं असुरिन्दं गाथाहि
अज्झभासि -

“तथागतं अरहन्तं, सुरियो सरणं गतो ।

राहु सुरियं^१ पमुञ्चस्सु, बुद्धा लोकानुकम्पका ॥

“यो अन्धकारे तमसि पभङ्करो, वेरोचनो मण्डली उगगतेजो ।

मा राहु गिली चरमन्तलिक्खे, पजं ममं राहु पमुञ्च सुरिय”न्ति ॥

अथ खो राहु असुरिन्दो सुरियं देवपुत्तं मुञ्चित्वा त्रमानरूपो येन
वेपचित्ति असुरिन्दो तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा संविग्गो लोमहट्ठजातो
एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठितं खो राहुं असुरिन्दं वेपचित्ति असुरिन्दो
गाथाय अज्झभासि -

“किं नु सन्तरमानोव, राहु सुरियं पमुञ्चसि ।

संविग्गरूपो आगम्म, किं नु भीतोव तिट्ठसी”ति ॥

“सत्तथा मे फले मुद्धा, जीवन्तो न सुखं लभे ।

बुद्धगाथाभिगीतोमिह, नो चे मुञ्चेय्य सुरिय”न्ति ॥

सुरियसुत्तं निट्ठितं ।

१६. धजगसुत्तं

यस्सा 'नुस्सरणेनापि, अन्तलिक्खेपि पाणिनो ।

पतिट्ठ'मधिगच्छन्ति, भूमियं विय सब्बथा ॥

सब्बूपदवजालम्हा, यक्खचोरादि सम्भवा ।

गणना न च मुत्तानं, परित्तं तं भणाम हे ॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे । तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि -
“भिक्खवो”ति “भदन्ते”ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा
एतदवोच -

“भूतपुब्बं, भिक्खवे, देवासुरसङ्गामो समुपब्यूळ्हो अहोसि । अथ

^१ सुरियं (म०)

खो, भिक्खवे, सक्को देवानमिन्दो देवे तावतिसे आमन्तेसि -

‘सचे, मारिसा, देवानं सङ्गामगतानं उप्पज्जेय्य भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, ममेव तस्मिं समये धजगं उल्लोकेय्याथ। ममज्झि वो धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे मे धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ पजापतिस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। पजापतिस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे पजापतिस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। वरुणस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति’।

‘नो चे वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ, अथ ईसानस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ। ईसानस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सती”ति।

“तं खो पन, भिक्खवे, सक्कस्स वा देवानमिन्दस्स धजगं उल्लोकयतं, पजापतिस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं, वरुणस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं, ईसानस्स वा देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयेथापि नोपि पहीयेथ^१ ।

“तं किस्स हेतु? सक्को हि, भिक्खवे, देवानमिन्दो अवीतरागो अवीतदोसो अवीतमोहो भीरु छम्भी उत्रासी पलायीति।

“अहञ्च खो, भिक्खवे, एवं वदामि - ‘सचे तुम्हाकं, भिक्खवे, अरञ्जगतानं वा रुक्खमूलगतानं वा सुञ्जागारगतानं वा उप्पज्जेय्य भयं

^१ नो पहीयेथ (क०)

वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, ममेव तस्मिं समये अनुस्सरेय्याथ -
इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदू
अनुत्तरो पुरिसदम्पसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा'ति। ममज्झि
वो, भिक्खवे, अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो
वा, सो पहीयिस्सति।

“नो चे मं अनुस्सरेय्याथ, अथ धम्मं अनुस्सरेय्याथ -
'स्वाक्खातो भगवता धम्मो सन्दिट्ठिको अकालिको एहिपस्सिको
ओपनेय्यिको पच्चत्तं वेदितब्बो विज्जूही'ति। धम्मज्झि वो, भिक्खवे,
अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो
पहीयिस्सति।

“नो चे धम्मं अनुस्सरेय्याथ, अथ सङ्गं अनुस्सरेय्याथ -
'सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो उजुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो
जायप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो सामीचिप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो,
यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ठ पुरिसपुगला एस भगवतो सावकसङ्घो,
आहुनेय्यो पाहुनेय्यो दक्खिणेय्यो अज्जलिकरणीयो अनुत्तरं पुज्जक्खेत्तं
लोकस्सा'ति। सङ्गज्झि वो, भिक्खवे, अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा
छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा, सो पहीयिस्सति।

“तं किस्स हेतु? तथागतो हि, भिक्खवे, अरहं सम्मासम्बुद्धो
वीतरागो वीतदोसो वीतमोहो अभीरु अछम्भी अनुत्रासी अपलायी”ति।
इदमवोच भगवा। इदं वत्थान सुगतो अथापरं एतदवोच सत्था -

“अरज्जे रुक्खमूले वा, सुज्जागारेव भिक्खवो।

अनुस्सरेथ^१ सम्बुद्धं, भयं तुम्हाक नो सिया॥

“नो चे बुद्धं सरेय्याथ, लोकजेट्ठं नरासभं।

अथ धम्मं सरेय्याथ, निय्यानिकं सुदेसितं॥

“नो चे धम्मं सरेय्याथ, निय्यानिकं सुदेसितं।

^१ अनुस्सरेय्याथ (क०) पदसिद्धि पन चिन्तेतब्बा

अथ सङ्घं सरेय्याथ, पुञ्जक्खेत्तं अनुत्तरं ॥
“एवं बुद्धं सरन्तानं, धम्मं सङ्गञ्च भिक्खवो ।
भयं वा छम्भितत्तं वा, लोमहंसो न हेस्सती”ति ॥

धजग्गसुत्तं निद्धितं ।

पठमभाणवारो निद्धितो ।

१७. महाकस्सपबोज्झङ्गसुत्तं

(पठमगिलानसुत्तं)

यं महाकस्सपत्थेरो, परित्तं मुनि सत्तिका ।
सुत्वा तस्मिं खणयेव, अहोसि निरुपद्दवो ।
बोज्झङ्गबलसंयुत्तं, परित्तं तं भणाम हे ॥

एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे । तेन
खो पन समयेन आयस्मा महाकस्सपो पिप्पलिगुहायं^१ विहरति
आवाधिको दुक्खितो बाळ्हगिलानो । अथ खो भगवा सायन्हसमयं
पटिसल्लाना वुड्डितो येनायस्मा महाकस्सपो तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा
पञ्जत्ते आसने निसीदि । निसज्ज खो भगवा आयस्मन्तं महाकस्सपं
एतदवोच -

“कच्चि ते, कस्सप, खमनीयं कच्चि यापनीयं? कच्चि दुक्खा
वेदना पटिक्कमन्ति, नो अभिक्कमन्ति; पटिक्कमोसानं पज्जायति, नो
अभिक्कमो”ति? “न मे, भन्ते, खमनीयं, न यापनीयं । बाळ्हा मे
दुक्खा वेदना अभिक्कमन्ति, नो पटिक्कमन्ति; अभिक्कमोसानं
पज्जायति, नो पटिक्कमो”ति ।

“सत्तिमे, कस्सप, बोज्झङ्गा मया सम्मदक्खाता भाविता

^१ विप्पलिगुहायं (सी०)

बहुलीकता अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। कतमे सत्त? सतिसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। विरियसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। पीतिसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। पस्सद्विसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। समाधिसम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। उपेक्खासम्बोज्झङ्गो खो, कस्सप, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। इमे खो, कस्सप, सत्त बोज्झङ्गा मया सम्मदक्खाता भाविता बहुलीकता अभिञ्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ती”ति। “तग्घ, भगवा, बोज्झङ्गा; तग्घ, सुगत, बोज्झङ्गा”ति।

इदमवोच भगवा। अत्तमनो आयस्मा महाकस्सपो भगवतो भासितं अभिनन्दि। वुट्ठहि चायस्मा महाकस्सपो तम्हा आबाधा। तथापहीनो चायस्मतो महाकस्सपस्स सो आबाधो अहोसीति।

महाकस्सपबोज्झङ्गसुत्तं निद्धितं।

१८. महामोग्गल्लानबोज्झङ्गसुत्तं

(दुतियगिलानसुत्तं)

महामोग्गल्लानोपि थेरो यं, परित्तं मुनि सत्तिका।
सुत्वा तस्मिं खण्येव, अहोसि निरुपद्दवो ।
बोज्झङ्गबलसंयुत्तं, परित्तं तं भणाम हे॥

एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे। तेन खो पन समयेन आयस्मा महामोग्गल्लानो गिज्झकूटे पब्बते विहरति आवाधिको दुक्खितो बाळ्हगिलानो। अथ खो भगवा सायन्हसमयं पटिसल्लाना बुद्धितो येनायस्मा महामोग्गल्लानो तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा पज्जत्ते आसने निसीदि। निसज्ज खो भगवा आयस्मन्तं महामोग्गल्लानं एतदवोच -

“कच्चि ते, मोग्गल्लान, खमनीयं कच्चि यापनीयं? कच्चि दुक्खा वेदना पटिक्कमन्ति, नो अभिक्कमन्ति; पटिक्कमोसानं पज्जायति, नो अभिक्कमो”ति? “न मे, भन्ते, खमनीयं, न यापनीयं। बाळ्हा मे दुक्खा वेदना अभिक्कमन्ति, नो पटिक्कमन्ति; अभिक्कमोसानं पज्जायति, नो पटिक्कमो”ति।

“सत्तिमे, मोग्गल्लान, बोज्झङ्गा मया सम्मदक्खाता भाविता बहुलीकता अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। कतमे सत्त? सतिसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। विरियसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। पीतिसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति।

पस्सद्विसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। समाधिसम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। उपेक्खासम्बोज्झङ्गो खो, मोग्गल्लान, मया सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। इमे खो, मोग्गल्लान, सत्त बोज्झङ्गा मया सम्मदक्खाता भाविता बहुलीकता अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ती”ति। “तग्घ भगवा, बोज्झङ्गा; तग्घ, सुगत, बोज्झङ्गा”ति।

इदमवोच भगवा। अत्तमनो आयस्मा महामोग्गल्लानो भगवतो भासितं अभिनन्दि। वुट्ठहि चायस्मा महामोग्गल्लानो तम्हा आबाधा। तथापहीनो चायस्मतो महामोग्गल्लानस्स सो आबाधो अहोसीति।

महामोग्गल्लानबोज्झङ्गसुत्तं निद्वितं।

१९. महाचुन्दबोज्झङ्गसुत्तं

(ततियगिलानसुत्तं)

भगवा लोकनाथो’यं, चुन्दत्थेरस्स सत्तिका।
सुत्वा तस्मिं खणेयेव, अहोसि निरुपद्दवो।
बोज्झङ्गवलसंयुत्तं, परित्तं तं भणाम हे॥

एकं समयं भगवा राजगहे विहरति वेळुवने कलन्दकनिवापे। तेन खो पन समयेन भगवा आबाधिको होति दुक्खितो बाळ्हगिलानो। अथ खो आयस्मा महाचुन्दो येन भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि। एकमन्तं निसिन्नं खो आयस्मन्तं महाचुन्दं भगवा एतदवोच – “पटिभन्तु तं, चुन्द, बोज्झङ्गा”ति।

“सत्तिमे, भन्ते, बोज्झङ्गा भगवता सम्मदक्खाता भाविता बहुलीकता अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ति। कतमे सत्त?

सतिसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। धम्मविचयसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। विरियसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। पीतिसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। पस्सद्विसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। समाधिसम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। उपेक्खासम्बोज्झङ्गो खो, भन्ते, भगवता सम्मदक्खातो भावितो बहुलीकतो अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति। इमे खो, भन्ते, सत्त बोज्झङ्गा भगवता सम्मदक्खाता भाविता बहुलीकता अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तन्ती”ति। “तग्घ चुन्द, बोज्झङ्गा; तग्घ, चुन्द, बोज्झङ्गा”ति।

इदमवोचायस्मा चुन्दो। समनुज्जो सत्था अहोसि। वुट्ठहि च भगवा तम्हा आबाधा। तथापहीनो च भगवतो सो आबाधो अहोसीति।

महाचुन्दबोज्झङ्गसुत्तं निद्धितं।

२०. गिरिमानन्दसुत्तं

थेरो’यं गिरिमानन्दो, आनन्दत्थेरस्स सत्तिका।
सुत्वा तस्मिं खणेयेव, अहोसि निरुपद्दवो।
दससञ्जुपसंयुत्तं, परित्तं तं भणाम हे॥

एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। तेन खो पन समयेन आयस्मा गिरिमानन्दो आबाधिको होति दुक्खितो बाळ्हगिलानो। अथ खो आयस्मा आनन्दो येन भगवा

तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदि।
एकमन्तं निसिन्नो खो आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच -

“आयस्मा, भन्ते, गिरिमानन्दो आबाधिको होति दुक्खितो
बाब्हगिलानो साधु, भन्ते, भगवा येनायस्मा गिरिमानन्दो तेनुपसङ्कमतु
अनुकम्पं उपादाया”ति। “सचे खो त्वं, आनन्द, गिरिमानन्दस्स
भिक्षुनो दस सज्जा भासेय्यासि, ठानं खो पनेतं विज्जति यं
गिरिमानन्दस्स भिक्षुनो दस सज्जा सुत्वा सो आबाधो ठानसो
पटिप्पस्सम्भेय्य।

“कतमा दस? अनिच्चसज्जा अनत्तसज्जा, असुभसज्जा,
आदीनवसज्जा, पहानसज्जा, विरागसज्जा, निरोधसज्जा, सब्बलोके
अनभिरतसज्जा^१, सब्बसङ्घारेसु अनिच्छासज्जा, आनापानस्सति।

“कतमा चानन्द, अनिच्चसज्जा? इधानन्द, भिक्षु अरज्जगतो
वा रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा इति पटिसज्चिक्खति - ‘रूपं
अनिच्चं, वेदना अनिच्चा सज्जा अनिच्चा सङ्घारा अनिच्चा, विज्जाणं
अनिच्च’न्ति। इति इमेसु पञ्चसु उपादानक्खन्धेसु अनिच्चानुपस्सी
विहरति। अयं वुच्चतानन्द, अनिच्चसज्जा।

“कतमा चानन्द, अनत्तसज्जा? इधानन्द, भिक्षु अरज्जगतो वा
रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा इति पटिसज्चिक्खति - ‘चक्खु
अनत्ता, रूपा अनत्ता, सोतं अनत्ता, सदा अनत्ता, घानं अनत्ता, गन्धा
अनत्ता, जिह्वा अनत्ता, रसा अनत्ता, काया अनत्ता, फोडुब्बा अनत्ता,
मनो अनत्ता, धम्मा अनत्ता’ति। इति इमेसु छसु अज्झत्तिकबाहिरेसु
आयतनेसु अनत्तानुपस्सी विहरति। अयं वुच्चतानन्द, अनत्तसज्जा।

“कतमा चानन्द, असुभसज्जा? इधानन्द, भिक्षु इममेव कायं
उद्धं पादतला अधो केसमत्थका तचपरियन्तं पूरं नानाप्यकारस्स
असुचिनो पच्चवेक्खति - ‘अत्थि इमस्मिं काये केसा लोमा नखा दन्ता

^१ अनभिरतिसज्जा (क०)

तचो मंसं न्हारु अट्टि अट्टिमिज्जं वक्कं हदयं यकनं किलोमकं पिहकं पप्फासं अन्तं अन्तगुणं उदरियं करीसं पित्तं सेम्हं पुब्बो लोहितं सेदो मेदो अस्सु वसा खेळो सिङ्घाणिका लसिका मुत्त'न्ति। इति इमस्मिं काये असुभानुपस्सी विहरति। अयं वुच्चतानन्द, असुभसज्जा।

“कतमा चानन्द, आदीनवसज्जा? इधानन्द, भिक्खु अरज्जगतो वा रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा इति पटिसञ्चिक्खति - ‘बहुदुक्खो खो अयं कायो बहुआदीनवो? इति इमस्मिं काये विविधा आबाधा उप्पज्जन्ति, सेय्यथिदं - चक्खुरोगो सोतरोगो घानरोगो जिह्वारोगो कायरोगो सीसरोगो कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो ओट्टरोगो कासो सासो पिनासो डहो^१ जरो कुच्छिरोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुट्टं गण्डो किलासो सोसो अपमारो दट्ठु कण्डु कच्छु नखसा वितच्छिका लोहितं पित्तं^२ मधुमेहो अंसा पिळका भगन्दला पित्तसमुद्धाना आबाधा सेम्हसमुद्धाना आबाधा वातसमुद्धाना आबाधा सन्निपातिका आबाधा उत्तुपरिणामजा आबाधा विसमपरिहारजा आबाधा ओपक्कमिका आबाधा कम्मविपाकजा आबाधा सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो’ति। इति इमस्मिं काये आदीनवानुपस्सी विहरति। अयं वुच्चतानन्द, आदीनवसज्जा।

“कतमा चानन्द, प्हानसज्जा? इधानन्द, भिक्खु उप्पन्नं कामवितक्कं नाधिवासेति, पजहति विनोदेति, व्यन्तीकरोति, अनभावं गमेति। उप्पन्नं व्यापादवितक्कं नाधिवासेति, पजहति, विनोदेति, व्यन्तीकरोति, अनभावं गमेति। उप्पन्नं विहिंसावितक्कं नाधिवासेति, पजहति, विनोदेति, व्यन्तीकरोति, अनभावं गमेति। उप्पन्नपुप्पन्ने पापके अकुसले धम्मे नाधिवासेति, पजहति, विनोदेति, व्यन्तीकरोति, अनभावं गमेति। अयं वुच्चतानन्द, प्हानसज्जा।

“कतमा चानन्द, विरागसज्जा? इधानन्द, भिक्खु अरज्जगतो वा

^१ डहो (सी० स्या०) ^२ लोहितपित्तं (सी०)

रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा इति पटिसञ्चिक्खति - 'एतं सन्तं एतं पणीतं यदिदं सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिष्पटिनिस्सग्गो तण्हाक्खयो विरागो निब्बान'न्ति। अयं वुच्चतानन्द, विरागसज्जा।

“कतमा चानन्द, निरोधसज्जा? इधानन्द, भिक्खु अरज्जगतो वा रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा इति पटिसञ्चिक्खति - 'एतं सन्तं एतं पणीतं यदिदं सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिष्पटिनिस्सग्गो तण्हाक्खयो निरोधो निब्बान'न्ति। अयं वुच्चतानन्द, निरोधसज्जा।

“कतमा चानन्द, सब्बलोके अनभिरतसज्जा? इधानन्द, भिक्खु ये लोके उपादाना चेतसो अधिट्टानाभिनिवेसानुसया, ते पजहन्तो विहरति अनुपादियन्तो। अयं वुच्चतानन्द, सब्बलोके अनभिरतसज्जा।

“कतमा चानन्द, सब्बसङ्खारेसु अनिच्छासज्जा? इधानन्द, भिक्खु सब्बसङ्खारेसु अट्ठीयति हरायति जिगुच्छति। अयं वुच्चतानन्द, सब्बसङ्खारेसु अनिच्छासज्जा।

“कतमा चानन्द, आनापानस्सति? इधानन्द, भिक्खु अरज्जगतो वा रुक्खमूलगतो वा सुज्जागारगतो वा निसीदति पल्लङ्कं आभुजित्वा उज्जं कायं पणिधाय परिमुखं सतिं उपट्टपेत्वा। सो सतोव अस्ससति सतोव पस्ससति। दीघं वा अस्ससन्तो 'दीघं अस्ससामी'ति पजानाति। दीघं वा पस्ससन्तो 'दीघं पस्ससामी'ति पजानाति। रस्सं वा अस्ससन्तो 'रस्सं अस्ससामी'ति पजानाति। रस्सं वा पस्ससन्तो 'रस्सं पस्ससामी'ति पजानाति। 'सब्बकायपटिसंवेदी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'सब्बकायपटिसंवेदी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पस्सम्भयं कायसङ्खारं अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पस्सम्भयं कायसङ्खारं पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पीतिपटिसंवेदी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पीतिपटिसंवेदी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'सुखपटिसंवेदी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'सुखपटिसंवेदी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'चित्तसङ्खारपटिसंवेदी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'चित्तसङ्खारपटिसंवेदी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पस्सम्भयं चित्तसङ्खारं

अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पस्सम्भयं चित्तसङ्खारं पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'चित्तपटिसंवेदी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'चित्तपटिसंवेदी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'अभिप्पमोदयं चित्तं अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'अभिप्पमोदयं चित्तं पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'समादहं चित्तं अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'समादहं चित्तं पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'विमोचयं चित्तं अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'विमोचयं चित्तं पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। अनिच्चानुपस्सी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'अनिच्चानुपस्सी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'विरागानुपस्सी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'विरागानुपस्सी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'निरोधानुपस्सी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'निरोधानुपस्सी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पटिनिस्सगानुपस्सी अस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। 'पटिनिस्सगानुपस्सी पस्ससिस्सामी'ति सिक्खति। अयं वुच्चतानन्द, आनापानस्सति।

“सचे खो त्वं, आनन्द, गिरिमानन्दस्स भिक्खुनो इमा दस सज्जा भासेय्यासि, ठानं खो पनेतं विज्जति यं गिरिमानन्दस्स भिक्खुनो इमा दस सज्जा सुत्वा सो आबाधो ठानसो पटिप्पस्सम्भेय्या”ति।

अथ खो आयस्मा आनन्दो भगवतो सन्तिके इमा दस सज्जा उग्गहेत्वा येनायस्मा गिरिमानन्दो तेनुपसङ्कमि; उपसङ्कमित्वा आयस्मतो गिरिमानन्दस्स इमा दस सज्जा अभासि। अथ खो आयस्मतो गिरिमानन्दस्स दस सज्जा सुत्वा सो आबाधो ठानसो पटिप्पस्सम्भि। वुड्ढि चायस्मा गिरिमानन्दो तम्हा आबाधा। तथा पहीनो च पनायस्मतो गिरिमानन्दस्स सो आबाधो अहोसी”ति।

गिरिमानन्दसुत्तं निद्धितं।

२१. इसिगिलिसुत्तं

पच्चेकबुद्धनामानि, देसन्तो'यं अदेसयि।
अनन्तबलसंयुत्तं, परित्तं तं भणाम हे॥

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा राजगहे विहरति इसिगिलिस्मिं पब्बते। तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि - “भिक्खवो”ति। “भदन्ते”ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच -

“पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, एतं वेभारं पब्बत”न्ति? “एवं, भन्ते”। “एतस्सपि खो, भिक्खवे, वेभारस्स पब्बतस्स अज्जाव समज्जा अहोसि अज्जा पज्जत्ति”।

“पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, एतं पण्डवं पब्बत”न्ति? “एवं, भन्ते”। “एतस्सपि खो, भिक्खवे, पण्डवस्स पब्बतस्स अज्जाव समज्जा अहोसि अज्जा पज्जत्ति”।

“पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, एतं वेपुल्लं पब्बत”न्ति? “एवं, भन्ते”। “एतस्सपि खो, भिक्खवे, वेपुल्लस्स पब्बतस्स अज्जाव समज्जा अहोसि अज्जा पज्जत्ति”।

“पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, एतं गिज्झकूटं पब्बत”न्ति? “एवं, भन्ते”। “एतस्सपि खो, भिक्खवे, गिज्झकूटस्स पब्बतस्स अज्जाव समज्जा अहोसि अज्जा पज्जत्ति”।

“पस्सथ नो तुम्हे, भिक्खवे, इमं इसिगिलिं पब्बत”न्ति? “एवं, भन्ते”। “इमस्स खो पन, भिक्खवे, इसिगिलिस्स पब्बतस्स एसाव समज्जा अहोसि एसा पज्जत्ति”।

“भूतपुब्बं, भिक्खवे, पच्च पच्चेकबुद्धसतानि इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासिनो अहेसुं। ते इमं पब्बतं पविसन्ता दिस्सन्ति पविट्ठा न दिस्सन्ति। तमेनं मनुस्सा दिस्वा एवमाहंसु - ‘अयं

पब्बतो इमे इसी^१ गिलती'ति; 'इसिगिलि इसिगिलि' त्वेव समञ्जा उदपादि। आचिक्खिस्सामि^२ भिक्खवे, पच्चेकबुद्धानं नामानि; कित्तयिस्सामि, भिक्खवे, पच्चेकबुद्धानं नामानि; देसेस्सामि, भिक्खवे पच्चेकबुद्धानं नामानि तं सुणाथ, साधुकं मनसि करोथ; भासिस्सामी"ति। "एवं, भन्ते"ति खो ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं। भगवा एतदवोच -

“अरिट्ठो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो^३ इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; उपरिट्ठो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; तगरसिखी^४ नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; यसस्सी नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; सुदस्सनो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; पियदस्सी नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; गन्धारो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; पिण्डोलो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; उपासभो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; नीतो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; तथो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि, सुतवा नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि; भावितत्तो नाम, भिक्खवे, पच्चेकसम्बुद्धो इमस्मिं इसिगिलिस्मिं पब्बते चिरनिवासी अहोसि।

“ये सत्तसारा अनीघा निरासा, पच्चेकमेवज्जगमंसु बोधि^५।

^१ इसयो (क०) ^२ अचिक्खिस्सामि वो (क०) ^३ पच्चेकबुद्धो (क० सी० रो०) ^४ तगरसिखी (क०) ^५ पच्चेकमेवज्जगमंसु सुबोधिं (सी० स्या० क० रो०)

तेसं विसल्लान नरुत्तमानं, नामानि मे कित्तयतो सुणाथ ॥
 “अरिद्धो उपरिद्धो तगरसिखी यसस्सी, सुदस्सनो पियदस्सी च सुसम्बुद्धो^१ ।
 गन्धारो पिण्डोलो उपासभो च, नीतो तथो सुतवा भावितत्तो ॥
 “सुम्भो सुभो मतुलो^२ अट्ठमो च, अथस्सुमेधो^३ अनीधो सुदाटो ।
 पच्चेकबुद्धा भवनेत्तिखीणा, हिङ्गु च हिङ्गो च महानुभावा ॥
 “द्वे जालिनो मुनिनो अट्ठको च, अथ कोसल्लो बुद्धो अथो सुबाहु ।
 उपनेमिसो नेमिसो सन्तचित्तो, सच्चो तथो विरजो पण्डितो च ॥
 “काळूपकाळा विजितो जितो च, अङ्गो च पङ्गो च गुत्तिजितो च ।
 पस्सि जहि उपधिदुक्खमूलं^४, अपराजितो मारबलं अजेसि ॥
 “सत्था पवत्ता सरभङ्गो लोमहंसो, उच्चङ्गमायो असितो अनासवो ।
 मनोमयो मानच्छिदो च बन्धुमा, तदाधिमुत्तो विमलो च केतुमा ॥
 “केतुम्भरागो च मातङ्गो अरियो, अथच्चुतो अच्चुतगामब्यामको ।
 सुमङ्गलो दब्बिलो सुपतिट्ठितो, असह्यो खेमाभिरतो च सोरत्तो ॥
 “दुरन्नयो सङ्गो अथोपि उज्जयो, अपरो मुनि सह्यो अनोमनिक्कमो ।
 आनन्दो नन्दो उपनन्दो द्वादस, भारद्वाजो अन्तिमदेहधारी^५ ॥
 “बोधि महानामो अथोपि उत्तरो, केसी सिखी सुन्दरो द्वारभाजो ।
 तिसूपतिसा भवबन्धनच्छिदा, उपसिखि तण्हच्छिदो च सिखरि^६ ॥
 “बुद्धो अहु मङ्गलो वीतरागो, उसभच्छिदा जालिनिं दुक्खमूलं ।
 सन्तं पदं अज्झगमोपनीतो, उपोसथो सुन्दरो सच्चनामो ॥
 “जेतो जयन्तो पटुमो उप्पलो च, पटुमुत्तरो रक्खितो पब्बतो च ।
 मानत्थद्धो सोभितो वीतरागो, कण्हो च बुद्धो सुविमुत्तचित्तो ॥
 “एते च अज्जे च महानुभावा, पच्चेकबुद्धा भवनेत्तिखीणा ।
 ते सब्बसङ्गातिगते महेसी, परिनिब्बुते वन्दथ अप्पमेय्ये”ति ॥

इसिगलिसुत्तं निट्ठितं । (दुतियभाणवारो निट्ठितो ॥)

^१ बुद्धो (सी० स्या० कं० रो०) ^२ मेथुलो (सी० स्या० कं० रो०) ^३ अट्ठसुमेधो (क०) ^४ पस्सी जही उपधिं दुक्खमूलं (सी० स्या० कं० रो०) ^५ अन्तिमदेहधारी (सी०) ^६ उपसीदरी तण्हच्छिदो च सीदरी (सी० स्या० कं० रो०)

२२. धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तं

एकं समयं भगवा वाराणसियं विहरति इसिपत्तने मिगदाये। तत्र खो भगवा पञ्चवगिये भिक्खू आमन्तेसि - “द्वेमे, भिक्खवे, अन्ता पब्बजितेन न सेवितब्बा। कतमे द्वे? यो चायं कामेसु कामसुखल्लिकानुयोगो हीनो गम्मो पोथुज्जनिको अनरियो अनत्थसंहितो, यो चायं अत्तकिलमथानुयोगो दुक्खो अनरियो अनत्थसंहितो। एते खो, भिक्खवे, उभो अन्ते अनुपगम्म मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा चक्खुकरणी जाणकरणी उपसमाय अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति”।

“कतमा च सा, भिक्खवे, मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा चक्खुकरणी जाणकरणी उपसमाय अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति? अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि। अयं खो सा, भिक्खवे, मज्झिमा पटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा चक्खुकरणी जाणकरणी उपसमाय अभिज्जाय सम्बोधाय निब्बानाय संवत्तति।

“इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खं अरियसच्चं - जातिपि दुक्खा, जरापि दुक्खा, ब्याधिपि दुक्खो, मरणम्पि दुक्खं, अप्पियेहि सम्पयोगो दुक्खो, पियेहि विप्पयोगो दुक्खो, यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं - संखित्तेन पञ्चुपादानक्खन्धा^१ दुक्खा। इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खसमुदयं अरियसच्चं - यायं तण्हा पोनोब्भविका^२ नन्दिरागसहगता तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथिदं^३ - कामतण्हा, भवतण्हा, विभवतण्हा। इदं खो पन, भिक्खवे, दुक्खनिरोधं अरियसच्चं - यो तस्सायेव तण्हाय असेसविरागनिरोधो चागो पटिनिस्सग्गो मुत्ति अनालयो। इदं खो पन,

^१ पञ्चुपादानक्खन्धापि (रो० क०) ^२ पोनोभविका (सी० रो०) ^३ सेय्यथीदं (सी० स्या० क० रो०)

भिक्षवे, दुःखनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं - अयमेव अरियो अट्टङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो सम्मावाचा सम्माकम्पन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति सम्मासमाधि।

“इदं दुःखं अरियसच्चं’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखं अरियसच्चं परिज्जेय्य’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखं अरियसच्चं परिज्जात’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि।

“इदं दुःखसमुदयं अरियसच्चं’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखसमुदयं अरियसच्चं पहातब्ब’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखसमुदयं अरियसच्चं पहीन’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि।

“इदं दुःखनिरोधं अरियसच्चं’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखनिरोधं अरियसच्चं सच्छिकातब्ब’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुःखनिरोधं अरियसच्चं सच्छिकत’न्ति मे, भिक्षवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि।

“इदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्च’न्ति मे, भिक्खवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। तं खो पनिदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं भावेतब्ब’न्ति मे, भिक्खवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि। ‘तं खो पनिदं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं भावित’न्ति मे, भिक्खवे, पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु चक्खुं उदपादि, जाणं उदपादि, पज्जा उदपादि, विज्जा उदपादि, आलोको उदपादि।

“यावकीवच्च मे, भिक्खवे, इमेसु चतूसु अरियसच्चेसु एवं तिपरिवट्टं द्वादसाकारं यथाभूतं जाणदस्सनं न सुविसुद्धं अहोसि, नेव तावाहं, भिक्खवे सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय ‘अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो’ति पच्चज्जासिं^१।

“यतो च खो मे, भिक्खवे, इमेसु चतूसु अरियसच्चेसु एवं तिपरिवट्टं द्वादसाकारं यथाभूतं जाणदस्सनं सुविसुद्धं अहोसि, अथाहं, भिक्खवे, सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय ‘अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो’ति पच्चज्जासिं। जाणच्च पन मे दस्सनं उदपादि - ‘अकुप्पा मे विमुत्ति^२, अयमन्तिमा जाति, नत्थिदानि पुनब्भवो’”ति। इदमवोच भगवा। अत्तमना पच्चवग्गिया भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुन्ति।

इमस्मिच्च पन वेय्याकरणस्मिं भज्जमाने आयस्मतो कोण्डज्जस्स विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि - “यं किञ्चि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्म”न्ति।

पवत्ति ते च पन भगवता धम्मचक्के भुम्मा देवा सद्मनुस्सावेसुं -

^१ अभिसम्बुद्धो पच्चज्जासिं (सी० स्या० कं०) ^२ चेतोविमुत्ति (सी० रो०)

30

इतिह तेन खणेन (तेन लयेन)^१ तेन मुहुत्तेन याव ब्रह्मलोका सद्दो
अब्भुग्गच्छि। अयञ्च दससहस्सिलोकधातु सङ्कम्पि सम्पकम्पि सम्पवेधि,
अप्पमाणो च उळारो ओभासो लोके पातुरहोसि अतिक्कम्प देवानं
देवानुभावन्ति।

अथ खो भगवा इमं उदानं उदानेसि – “अज्जासि वत, भो,
कोण्डज्जो, अज्जासि वत, भो, कोण्डज्जो”ति! इति हिदं आयस्मतो
कोण्डज्जस्स ‘अज्जासिकोण्डज्जो’ त्वेव नामं अहोसीति।

धम्मचक्कप्पवत्तनसुत्तं निद्धितं।

२३. महासमयसुत्तं

एवं मे सुतं – एकं समयं भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं
महावने महता भिक्खुसङ्घेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि सब्बेहेव
अरहन्तेहि; दसहि च लोकधातूहि देवता येभ्य्येन सन्निपतिता होन्ति
भगवन्तं दस्सनाय भिक्खुसङ्घञ्च। अथ खो चतुत्रं सुद्धावासकायिकानं
देवतानं^२ एतदहोसि – “अयं खो भगवा सक्केसु विहरति कपिलवत्थुस्मिं
महावने महता भिक्खुसङ्घेन सद्धिं पञ्चमत्तेहि भिक्खुसतेहि सब्बेहेव
अरहन्तेहि; दसहि च लोकधातूहि देवता येभ्य्येन सन्निपतिता होन्ति
भगवन्तं दस्सनाय भिक्खुसङ्घञ्च। यंनून मयम्पि येन भगवा
तेनुपसङ्कमेय्याम; उपसङ्कमित्वा भगवतो सन्तिके पच्चेकं गाथं^३
भासेय्यामा”ति।

अथ खो ता देवता सेय्यथापि नाम बलवा पुरिसो समिज्जितं वा
बाहं पसारेय्य पसारितं वा बाहं समिज्जेय्य एवमेव सुद्धावासेसु देवेसु
अन्तरहिता भगवतो पुरतो पातुरहेसुं। अथ खो ता देवता भगवन्तं
अभिवादेत्वा एकमन्तं अटुंसु। एकमन्तं ठिता खो एका देवता भगवतो

^१ () नत्थि (सी० स्या० कं०)

^२ देवानं (सी० स्या० रो०) ^३ पच्चेकगाथं (सी० स्या० रो०), पच्चेकगाथा (क० सी०)

सन्तिके इमं गाथं अभासि -

“महासमयो पवनस्मिं, देवकाया समागता ।

आगतम्ह इमं धम्मसमयं, दक्खिताये अपराजितसङ्घ”न्ति ॥

अथ खो अपरा देवता भगवतो सन्तिके इमं गाथं अभासि -

“तत्र भिक्खवो समादहंसु, चित्तमत्तनो उज्जुकं अकंस^१ ।

सारथीव नेत्तानि गहेत्वा, इन्द्रियानि रक्खन्ति पण्डिता”ति ॥

अथ खो अपरा देवता भगवतो सन्तिके इमं गाथं अभासि -

“छेत्वा खीलं छेत्वा पलिघं, इन्दखीलं ऊहच्च^२ मनेजा ।

ते चरन्ति सुद्धा विमला, चक्खुमता सुदन्ता सुसुनागा”ति ॥

अथ खो अपरा देवता भगवतो सन्तिके इमं गाथं अभासि -

“येकेचि बुद्धं सरणं गतासे, न ते गमिस्सन्ति अपायभूमिं ।

पहाय मानुसं देहं, देवकायं परिपूरेस्सन्ती”ति ॥

देवतासन्निपाता

अथ खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि - “येभुय्येन, भिक्खवे, दससु लोकधातूसु देवता सन्निपतिता होन्ति^३, तथागतं दस्सनाय भिक्खुसङ्घञ्च येषि ते, भिक्खवे, अहेसुं अतीतमद्धानं अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, तेसम्पि भगवन्तानं एतंपरमायेव^४ देवता सन्निपतिता अहेसुं सेय्यथापि मय्हं एतरहि । येषि ते, भिक्खवे, भविस्सन्ति अनागतमद्धानं अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा, तेसम्पि भगवन्तानं एतंपरमायेव देवता सन्निपतिता भविस्सन्ति सेय्यथापि मय्हं एतरहि । आचिक्खिस्सामि, भिक्खवे, देवकायानं नामानि; कित्तयिस्सामि, भिक्खवे, देवकायानं नामानि; देसेस्सामि, भिक्खवे, देवकायानं नामानि । तं सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ, भासिस्सामी”ति । “एवं, भन्ते”ति खो ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं ।

^१ उज्जुकमकंसु (सी० स्या० रो०) ^२ उहच्च (क०) ^३ सी० इ पोत्थकेसु नत्थि ^४ एतंपरमायेव (सी० स्या० रो०)

भगवा एतदवोच -

“सिलोकमनुकस्सामि, यत्थ भुम्मा तदस्सिता ।
ये सिता गिरिगब्भरं, पहितत्ता समाहिता ॥
“पुथूसीहाव सल्लीना, लोमहंसाभिसम्भुनो ।
ओदातमनसा सुद्धा, विप्पसन्नमनाविला”^१ ॥
भिय्यो पञ्चसते जत्वा, वने कापिलवत्थवे ।
ततो आमन्तयी सत्था, सावके सासने रते ॥
“देवकाया अभिक्कन्ता, ते विजानाथ भिक्खवो” ।
ते च आतप्पमकरुं, सुत्वा बुद्धस्स सासनं ॥
तेसं पातुरुहु जाणं, अमनुस्सानदस्सनं ।
अप्पेके सतमद्दक्खुं, सहस्सं अथ सत्तरिं ॥
सतं एके सहस्सानं, अमनुस्सानमद्दसुं ।
अप्पेकेनन्तमद्दक्खुं दिसा सब्बा फुटा अहुं ॥
तज्ज सब्बं अभिज्जाय, ववत्थित्वानं^२ चक्खुमा ।
ततो आमन्तयी सत्था, सावके सासने रते ॥
“देवकाया अभिक्कन्ता, ते विजानाथ भिक्खवो ।
ये वोहं कित्तयिस्सामि, गिराहि अनुपुब्बसो ॥
“सत्तसहस्सा ते यक्खा, भुम्मा कापिलवत्थवा ।
इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
“छसहस्सा हेमवता, यक्खा नानत्तवण्णिनो ।
इद्धिमन्तो जुतिमन्तो^३, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥

^१ विप्पसन्नमनाविला (रो० क०) ^२ ववत्थित्वान (सी० स्या० रो०), अवेत्थित्वान (टीका) ^३ जुतीमन्तो (सी० रो०)

“सातागिरा तिसहस्सा, यक्खा नानत्तवण्णिनो ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “इच्चेते सोळससहस्सा, यक्खा नानत्तवण्णिनो ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “वेस्सामित्ता पच्चसता, यक्खा नानत्तवण्णिनो ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “कुम्भीरो राजगहिको, वेपुल्लस्स निवेसनं ।
 भिय्यो नं सतसहस्सं, यक्खानं पयिरुपासति ।
 कुम्भीरो राजगहिको, सोपागा समितिं वनं ॥
 “पुरिमञ्च दिसं राजा, धतरट्ठो पसासति ।
 गन्धब्बानं अधिपति, महाराजा यसस्सिसो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, इन्दनामा महब्बला ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “दक्खिणञ्च दिसं राजा, विरूळ्हो तं पसासति^१ ।
 कुम्भण्डानं अधिपति, महाराजा यसस्सिसो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, इन्दनामा महब्बला ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “पच्छिमञ्च दिसं राजा, विरूपक्खो पसासति ।
 नागानञ्च अधिपति, महाराजा यसस्सिसो ॥

^१ तप्पसासति (स्या०) ^२ दद्वहमाना (क०) ^३ आगू (स्या०), आगु (सी० रो०)
 एवमुपरिपि ^४ वेटेण्डु (सी० स्या० रो०) ^५ विटू च (स्या०) ^६ किन्नुघण्डु (सी० स्या० रो०) ^७
 जनोसभो (स्या०) ^८ सुरियवच्चसा (सी० रो०)

“पुत्तापि तस्स बहवो, इन्दनामा महब्बला ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥
 “उत्तरञ्च दिसं राजा, कुवेरो तं पसासति ।
 यक्खानञ्च अधिपति, महाराजा यसस्सिसो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, इन्दनामा महब्बला ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥
 “पुरिमं दिसं धतरट्ठो, दक्खिणेन विरूढ्हको ।
 पच्छिमेन विरूपक्खो, कुवेरो उत्तरं दिसं ॥
 “चत्तारो ते महाराजा, समन्ता चतुरो दिसा ।
 दद्वल्लमाना^१ अट्ठंसु, वने कापिलवत्थवे ॥
 “तेसं मायाविनो दासा, आगुं^२ वञ्चनिका सठा ।
 माया कुटेण्डु विटेण्ड^३, विटुच्च^४ विटुटो सह ॥
 “चन्दनो कामसेट्ठो च, किन्निघण्डु^५ निघण्डु च ।
 पनादो ओपमञ्जो च, देवसूतो च मातलि ॥
 “चित्तसेनो च गन्धब्बो, नळोराजा जनेसभो^६ ।
 आगा पञ्चसिखो चेव, तिम्वरू सूरियवच्चसा^७ ॥
 “एते चञ्जे च राजानो, गन्धब्बा सह राजुभि ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥
 “अथागुं नागसा नागा, वेसाला सहतच्छका ।
 कम्बलस्सतरा आगुं, पायागा सह जातिभि ॥
 “यामुना धतरट्ठा च, आगू नागा यसस्सिनो ।

^१ दद्वल्लमाना (क०) ^२ आगू (स्या०), आगु (सी० रो०) एवमुपरिपि ^३ वेटेण्डु (सी० स्या० रो०) ^४ विटू च (स्या०) ^५ किन्नुघण्डु (सी० स्या० रो०) ^६ जनोसभो (स्या०) ^७ सुरियवच्चसा (सी० रो०)

एरावणो महानागो, सोपागा समितिं वनं ॥
 “ये नागराजे सहसा हरन्ति, दिब्बा दिजा पक्खि विसुद्धचक्खू।
 वेहायसा^१ ते वनमज्झपत्ता, चित्रा सुपण्णा इति तेस नामं ॥
 “अभयं तदा नागराजानमासि, सुपण्णतो खेममकासि बुद्धो।
 सण्हाहि वाचाहि उपव्हयन्ता, नागा सुपण्णा सरणमकंसु बुद्धं ॥

“जिता वजिरहत्थेन, समुद्धं असुरासिता।
 भातरो वासवस्सेते, इद्धिमन्तो यसस्सिनो ॥
 “कालकज्जा महाभिस्मा^२, असुरा दानवेघसा।
 वेपचित्ति सुचित्ति च, पहारादो नमुची सह ॥
 “सतञ्च बलिपुत्तानं, सब्बे वेरोचनामका।
 सन्नहत्वा बलिसेनं^३, राहुभद्दमुपागमुं।
 समयोदानि भदन्ते, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “आपो च देवा पथवी, तेजो वायो तदागमुं।
 वरुणा वारणा^४ देवा, सोमो च यससा सह ॥
 “मेत्ता करुणा कायिका, आगुं देवा यसस्सिनो।
 दसेते दसथा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ॥
 “इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “वेण्डुदेवा सहलि च^५, असमा च दुवे यमा।
 चन्दस्सूपनिसा देवा, चन्दमागुं पुरक्खत्वा ॥
 “सूरियस्सूपनिसा^६ देवा, सूरियमागुं पुरक्खत्वा।
 नक्खत्तानि पुरक्खत्वा, आगुं मन्दवलाहका ॥
 “वसूनं वासवो सेट्ठो, सक्कोपागा पुरिन्ददो।
 दसेते दसथा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ॥
 “इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो।

^१ वेहासया (सी० रो०) ^२ कालकज्जा महाभिंसा (सी० रो०) ^३ बलिसेनं (स्या०) ^४ वरुणा (स्या०) ^५ वेण्हूच देवा सहलीच (सी० रो०) ^६ सूरियस्सूपनिसा (सी० स्या० रो०)

मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥

“अथागुं सहभू देवा, जलमग्गिसिखारिव ।

अरिट्टका च रोजा च, उमापुण्फनिभासिनो ॥

“वरुणा सहधम्मा च, अच्चुता च अनेजका ।

सूलेय्यरुचिरा आगुं, आगुं वासवनेसिनो ।

दसेते दसधा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ॥

“इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।

मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥

“समाना महासमना, मानुसा मानुसुत्तमा ।

खिट्ठापदोसिका आगुं, आगुं मनोपदोसिका ॥

“अथागुं हरयो देवा, ये च लोहितवासिनो ।

पारगा महापारगा, आगुं देवा यसस्सिनो ।

दसेते दसधा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ॥

“इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।

मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥

“सुक्का करम्भा^१ अरुणा, आगुं वेघनसा सह ।

ओदातगट्ठा पामोक्खा, आगुं देवा विचक्खणा ॥

“सदामत्ता हारगजा, मिस्सका च यसस्सिनो ।

थनयं आग पज्जुन्नो, यो दिसा अभिवस्सति ॥

“दसेते दसधा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ।

इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।

मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खून् समितिं वनं ॥

“खेमिया तुसिता यामा, कट्टका च यसस्सिनो ।

लम्बीतका लामसेट्ठा, जोतिनामा च आसवा ।

निम्मानरत्तिनो आगुं, अथागुं परनिम्मिता ॥

^१ करुम्हा (सी० स्या० रो०)

“दसेते दसधा काया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ।
 इद्धिमन्तो जुतिमन्तो, वण्णवन्तो यसस्सिनो ।
 मोदमाना अभिक्कामुं, भिक्खूनं समितिं वनं ॥
 “सट्ठेते देवनिकाया, सब्बे नानत्तवण्णिनो ।
 नामन्वयेन आगच्छुं^१, ये चञ्जे सदिसा सह ॥
 “पवुट्ठजातिमखिलं^२, ओघतिण्णमनासवं ।
 दक्खेमोघतरं नागं, चन्दवं असितातिगं’ ॥
 “सुब्रह्मा परमन्तो च^३, पुत्ता इद्धिमतो सह ।
 सनङ्कुमारो तिस्सो च, सोपाग समितिं वनं ॥
 “सहस्सं ब्रह्मलोकानं, महाब्रह्माभितिट्ठति ।
 उपपन्नो जुतिमन्तो, भिस्माकायो यसस्सिसो ॥
 “दसेत्थ इस्सरा आगुं, पच्चेकवसवत्तिनो ।
 तेसञ्च मज्झतो आग, हारितो परिवारितो ॥
 “ते च सब्बे अभिक्कन्ते, सइन्दे^४ देवे सब्रह्मके ।
 मारसेना अभिक्कामि, पस्स कण्हस्स मन्दियं ॥
 “एथ गण्हथ बन्धथ, रागेन बद्धमत्थु वो ।
 समन्ता परिवारेथ, मा वो मुञ्चित्थ कोचि नं’ ॥
 “इति तत्थ महासेनो, कण्हो सेनं अपेसयि ।
 पाणिना तलमाहच्च, सरं कत्वान भेरवं ॥
 “यथा पावुस्सको मेघो, थनयन्तो सविज्जुको ।
 तदा सो पच्चुदावत्ति, सङ्कुद्धो असयंवसे^५ ॥
 तञ्च सब्बं अभिज्जाय, ववत्थित्वान चक्खुमा ।
 ततो आमन्तयी सत्था, सावके सासने रते ॥
 “मारसेना अभिक्कन्ता, ते विजानाथ भिक्खवो ।
 ते च आतप्पमकरुं, सुत्वा बुद्धस्स सासनं ।

^१ आगच्छुं (सी० स्या० रो०) ^२ पवुत्थजातिं अखिलं (सी० रो०) ^३ परमन्तो च (क०) ^४ सिन्दे (स्या०) ^५ असयंवसी (सी० रो०)

वीतरागेहि पक्कामुं, नेसं लोमापि इज्जयुं ॥
 “सब्बे विजितसङ्गामा, भयातीता यसस्सिनो ।
 मोदन्ति सह भूतेहि, सावका ते जनेसुता”ति ॥

महासमयसुत्तं निष्ठितं ।

२४. आळवकसुत्तं

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा आळवियं विहरति आळवकस्स यक्खस्स भवने । अथ खो आळवको यक्खो येन भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं एतदवोच - “निक्खम, समणा”ति । “साधावुसो”ति भगवा निक्खमि । “पविस, समणा”ति । “साधावुसो”ति भगवा पाविसि । दुतियम्पि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच - “निक्खम, समणा”ति । “साधावुसो”ति भगवा निक्खमि । “पविस, समणा”ति । “साधावुसो”ति भगवा पाविसि । ततियम्पि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच - “निक्खम, समणा”ति । “साधावुसो”ति भगवा पाविसि । चतुत्थम्पि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच - “निक्खम, समणा”ति । “न ख्वाहं तं, आवुसो, निक्खमिस्सामि । यं ते करणीयं तं करोही”ति । “पज्झं तं, समण, पुच्छिस्सामि । सचे मे न ब्याकरिस्ससि, चित्तं वा ते खिपिस्सामि, हदयं वा ते फालेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिपिस्सामी”ति । “न ख्वाहं तं, आवुसो, पस्सामि सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय, ये मे चित्तं वा खिपेय्य हदयं वा फालेय्य, पादेसु वा गहेत्वा पारगङ्गाय खिपेय्य । अपि च त्वं, आवुसो, पुच्छ यदा कङ्कसी”ति^१ ।

“किंसूध वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं, किंसु सुचिण्णं सुखमावहाति ।
 किंसु हवे सादुतरं रसानं, कथंजीविं जीवितमाहु सेट्ठ”न्ति ॥

^१ (अथ खो आळवको यक्खो भगवन्तं गाथाय अज्झभासि ।) (सी०)

“सद्धीध वित्तं पुरिस्स सेट्ठं, धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
सच्चं हवे सादुतरं रसानं, पज्जाजीविं जीवितमाहु सेट्ठ”न्ति ॥

“कथंसु तरति ओघं, कथंसु तरति अण्णवं ।

कथंसु दुक्खमच्चेति, कथंसु परिसुज्झती”ति ॥

“सद्धाय तरति ओघं, अप्पमादेन अण्णवं ।

वीरियेन दुक्खमच्चेति, पज्जाय परिसुज्झती”ति ॥

“कथंसु लभते पज्जं, कथंसु विन्दते धनं ।

कथंसु कित्तिं पप्पोति, कथं मित्तानि गन्थति ।

अस्मा लोका परं लोकं, कथं पेच्च न सोचती”ति ॥

“सद्दहानो अरहतं, धम्मं निब्बानपत्तिया ।

सुस्सूसं^१ लभते पज्जं, अप्पमत्तो विचक्खणो ॥

“पतिरूपकारी धुरवा, उट्ठाता विन्दते धनं ।

सच्चेन कित्तिं पप्पोति, ददं मित्तानि गन्थति ।

अस्मा लोका परं लोकं, एवं पेच्च न सोचति ॥

“यस्सेते चतुरो धम्मा, सद्धस्स घरमेसिनो ।

सच्चं दम्मो धिति चागो, स वे पेच्च न सोचति ॥

“इद्ध अज्जेपि पुच्छस्सु, पुथू समणब्राह्मणे ।

यदि सच्चा दम्मा चागा, खन्त्या भिय्योध विज्जती”ति ॥

“कथं नु दानि पुच्छेय्यं, पुथू समणब्राह्मणे ।

सोह^२ अज्ज पजानामि, यो अत्थो सम्परायिको ॥

“अत्थाय वत मे बुद्धो, वासायाळविमागमा^३ ।

योहं^४ अज्ज पजानामि, यत्थ दिन्नं महप्फलं ॥

“सो अहं विचरिस्सामि, गामा गामं पुरा पुरं ।

नमस्समानो सम्बुद्धं, धम्मस्स च सुधम्मत्”न्ति ॥

आळवकसुत्तं निद्धितं ।

^१ सुस्सूसा (सी० रो०) ^२ जोहं (म०), स्वाहं (क०) ^३ मागतो (रो० क०) ^४ सोहं (सी०)

२५. कसिभारद्वाजसुत्तं

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा मगधेसु विहरति दक्खिणागिरिस्मिं^१ एकनाळायं ब्राह्मणगामे। तेन खो पन समयेन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स पञ्चमत्तानि नङ्गलसत्तानि पयुत्तानि होन्ति वप्पकाले। अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय येन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स कम्मन्तो तेनुपसङ्गमि। तेन खो पन समयेन कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स परिवेसना वत्तति। अथ खो भगवा येन परिवेसना तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा एकमन्तं अट्ठासि।

अद्दसा खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं पिण्डाय ठितं। दिस्वान भगवन्तं एतदवोच - “अहं खो, समण, कसामि च वपामि च; कसित्वा च वपित्वा च भुज्जामि। त्वम्पि, समण, कसस्सु च वपस्सु च; कसित्वा च वपित्वा च भुज्जस्सू”ति।

“अहम्पि खो, ब्राह्मण, कसामि च वपामि च; कसित्वा च वपित्वा च भुज्जामी”ति। “न खो पन^२ मयं पस्साम भोतो गोतमस्स युगं वा नङ्गलं वा फालं वा पाचनं वा बलिबद्धे^३ वा। अथ च पन भवं गोतमो एवमाह - ‘अहम्पि खो, ब्राह्मण, कसामि च वपामि च; कसित्वा च वपित्वा च भुज्जामी’”ति।

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं गाथाय अज्झभासि -

“कस्सको पटिजानासि, न च पस्साम ते कसिं।

कसिं नो पुच्छितो ब्रूहि, यथा जानेमु ते कसिं”॥

“सद्धा बीजं तपो बुद्धि, पज्जा मे युगनङ्गलं।

हिरी ईसा मनो योत्तं, सति मे फालपाचनं॥

“कायगुत्तो वचीगुत्तो, आहारे उदरे यतो।

सच्चं करोमि निद्धानं, सोरच्चं मे पमोचनं॥

^१ दक्खिणागिरिस्मिं (क०) ^२ न खो पन समण (स्या०) ^३ बलिबद्धे (सी० रो०),

“वीरियं मे धुरधोरहं, योगक्खेमाधिवाहनं ।

गच्छति अनिवत्तन्तं, यत्थ गत्त्वा न सोचति ॥

“एवमेसा कसी कट्ठा, सा होति अमतप्फला^१ ।

एतं कसिं कसित्वान, सब्बदुक्खा पमुच्चती”ति ॥

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो महतिया कंसपातिया पायसं^२
वहेत्त्वा भगवतो उपनामेसि - “भुज्जतु भवं गोतमो पायसं । कस्सको
भवं; यं हि भवं गोतमो अमतप्फलं कसिं कसती”ति ।

“गाथाभिगीतं मे अभोजनेय्यं, सम्पस्सतं ब्राह्मण नेस धम्मो ।

गाथाभिगीतं पनुदन्ति बुद्धा, धम्मे सती ब्राह्मण वुत्तिरेसा ॥

“अज्जेन च केवलिनं महेसिं, खीणासवं कुक्कुच्चवूपसन्तं ।

अन्नेन पानेन उपट्ठहस्सु, खेत्तं हि तं पुज्जपेक्खस्स होती”ति ॥

“अथ कस्स चाहं, भो गोतम, इमं पायसं दम्मी”ति? “न ख्वाहं
तं, ब्राह्मण, पस्सामि सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया
पजाय सदेवमनुस्साय, यस्स सो पायसो भुत्तो सम्मा परिणामं गच्छेय्य,
अज्जत्र तथागतस्स वा तथागतसावकस्स वा । तेन हि त्वं, ब्राह्मण, तं
पायसं अप्पहरिते वा छडेहि अप्पाणके वा उदके ओपिलापेही”ति ।

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो तं पायसं अप्पाणके उदके
ओपिलापेसि । अथ खो सो पायसो उदके पक्खित्तो चिच्चिटायति
चिटिचिटायति सन्धूपायति^३ सम्पधूपायति । सेय्यथापि नाम फालो दिवसं
सन्तत्तो^४ उदके पक्खित्तो चिच्चिटायति चिटिचिटायति सन्धूपायति
सम्पधूपायति; एवमेव सो पायसो उदके पक्खित्तो चिच्चिटायति
चिटिचिटायति सन्धूपायति सम्पधूपायति ।

अथ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो संविग्गो लोमहट्ठजातो येन
भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा
भगवन्तं एतदवोच - “अभिवक्कन्तं, भो गोतम, अभिवक्कन्तं भो गोतम!

^१ अमतप्फलम्पि (सं० नि०) ^२ पायासं (सब्बत्थ) ^३ सन्धूपायति सम्पधूपायति (स्या०) ^४
दिवससन्तत्तो (सी० स्या० कं० रो०)

सेय्यथापि, भो गोतम, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा मगं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य, चक्खुमन्तो रूपानि दक्खन्तीति^१; एवमेवं भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो। एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि धम्मञ्च भिक्खुसङ्गञ्च, लभेय्याहं भोतो गोतमस्स सन्तिके पब्बज्जं, लभेय्यं उपसम्पद”न्ति।

अलत्थ खो कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो सन्तिके पब्बज्जं, अलत्थ उपसम्पदं। अचिरूपसम्पन्नो खो पनायस्मा भारद्वाजो एको वूपकट्ठो अप्पमत्तो आतापी पहित्तो विहरन्तो नचिरस्सेव - यस्सत्थाय कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अनगारियं पब्बजन्ति, तदनुत्तरं - ब्रह्मचरियपरियोसानं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिज्जा सच्छिकत्वा उपसम्पज्ज विहासि। “खीणा जाति, वुसितं ब्रह्मचरियं, कतं करणीयं, नापरं इत्थत्ताया”ति अब्भज्जासि। अज्जतरो च^२ पनायस्मा भारद्वाजो अरहतं अहोसीति।

कसिभारद्वाजसुत्तं निदित्तं।

२६. पराभवसुत्तं

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। अथ खो अज्जतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि। एकमन्तं ठिता खो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि -

^१ दक्खिन्तीति (सी० स्या० कं० रो०) ^२ अज्जतरो च खो (सी० रो०), अज्जतरो खो (स्या० कं० क०)

१. “पराभवन्तं पुरिसं, मयं पुच्छाम गोतम^१ ।
भगवन्तं^२ पुट्टमागम्म, किं पराभवतो मुखं” ॥
२. “सुविजानो भवं होति, सुविजानो^३ पराभवो ।
धम्मकामो भवं होति, धम्मदेस्सी पराभवो” ॥
३. “इति हेतं विजानाम, पठमो सो पराभवो ।
दुतियं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
४. “असन्तस्स पिया होन्ति, सन्ते न कुरुते पियं ।
असतं धम्मं रोचेति, तं पराभवतो मुखं” ॥
५. “इति हेतं विजानाम, दुतियो सो पराभवो ।
ततियं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
६. “निदासीली सभासीली, अनुट्ठाता च यो नरो ।
अलसो कोधपज्जाणो, तं पराभवतो मुखं” ॥
७. “इति हेतं विजानाम, ततियो सो पराभवो ।
चतुत्थं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
८. “यो मातरं^४ पितरं वा, जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पहु सन्तो न भरति, तं पराभवतो मुखं” ॥
९. “इति हेतं विजानाम, चतुत्थो सो पराभवो ।
पच्चमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
१०. “यो ब्राह्मणं^५ समणं वा, अज्जं वापि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वज्जेति, तं पराभवतो मुखं” ॥
११. “इति हेतं विजानाम, पच्चमो सो पराभवो ।
छट्ठमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
१२. “पहूतवित्तो पुरिसो, सहिरज्जो सभोजनो ।
एको भुज्जति सादूनि, तं पराभवतो मुखं” ॥
१३. “इति हेतं विजानाम, छट्ठमो सो पराभवो ।

^१ गोतमं (सी० स्या०) ^२ भवन्तं (स्या० क०) ^३ दुविजानो (स्या० क०) ^४ यो मातरं वा (सी० स्या० क० रो०) ^५ यो ब्राह्मणं वा (सी० स्या० क० रो०)

- सत्तमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
१४. “जातिथद्धो धनत्थद्धो, गोत्तत्थद्धो च यो नरो ।
सज्जातिं अतिमज्जेति, तं पराभवतो मुखं” ॥
१५. “इति हेतं विजानाम, सत्तमो सो पराभवो ।
अट्टमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
१६. “इत्थिधुत्तो सुराधुत्तो, अक्खधुत्तो च यो नरो ।
लद्धं लद्धं विनासेति, तं पराभवतो मुखं” ॥
१७. “इति हेतं विजानाम, अट्टमो सो पराभवो ।
नवमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
१८. “सेहि दारेहि असन्तुट्ठो^१, वेसियासु पदुस्सति^२ ।
दुस्सति^३ परदारेसु, तं पराभवतो मुखं” ॥
१९. “इति हेतं विजानाम, नवमो सो पराभवो ।
दसमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
२०. “अतीतयोव्वनो पोसो, आनेति तिम्वरुत्थनिं ।
तस्सा इस्सा न सुपति, तं पराभवतो मुखं” ॥
२१. “इति हेतं विजानाम, दसमो सो पराभवो ।
एकादसमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
२२. “इत्थिं सोण्डिं विकिरणिं, पुरिसं वापि तादिसं ।
इस्सरियस्मि ठपेति^४, तं पराभवतो मुखं” ॥
२३. “इति हेतं विजानाम, एकादसमो सो पराभवो ।
द्वादसमं भगवा ब्रूहि, किं पराभवतो मुखं” ॥
२४. “अप्पभोगो महातण्हो, खत्तिये जायते कुले ।
सो च रज्जं पत्थयति, तं पराभवतो मुखं” ॥
२५. “एत्ते पराभवे लोके, पण्डितो समवेक्खिय ।
अरियो दस्सनसम्पन्नो, स लोकं भजते सिव”न्ति ॥

पराभवसुत्तं निद्धितं ।

^१ दारेह्यसन्तुट्ठो (क०) ^२ पदिस्सति (सी०) ^३ दिस्सति (सी० रो०) ^४ ठपेति (सी० रो०), थपेति (क०)

२७. वसलसुत्तं

एवं मे सुतं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे। अथ खो भगवा पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय सावत्थिं पिण्डाय पाविसि। तेन खो पन समयेन अग्गिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसने अग्गि पज्जलितो होति आहुति पग्गहिता। अथ खो भगवा सावत्थियं सपदानं पिण्डाय चरमानो येन अग्गिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसनं तेनुपसङ्कमि।

अद्दसा खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं दूरतोव आगच्छन्तं। दिस्वान भगवन्तं एतदवोच - “तत्रेव, मुण्डक; तत्रेव, समणक; तत्रेव^१, वसलक तिट्ठाही”ति।

एवं वुत्ते, भगवा अग्गिकभारद्वाजं ब्राह्मणं एतदवोच - “जानासि पन त्वं, ब्राह्मण, वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे”ति? “न ख्वाहं, भो गोतम, जानामि वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे; साधु मे भवं गोतमो तथा धम्मं देसेतु, यथाहं जानेय्यं वसलं वा वसलकरणे वा धम्मे”ति। “तेन हि, ब्राह्मण, सुणाहि, साधुकं मनसि करोहि; भासिस्सामी”ति। “एवं, भो”ति खो अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो पच्चस्सोसि। भगवा एतदवोच -

१. “कोधनो उपनाही च, पापमक्खी च यो नरो।

विपन्नदिट्ठि मायावी, तं जज्जा वसलो इति ॥

२. “एकजं वा द्विजं^२ वापि, योध पाणं विहिंसति।

यस्स पाणे दया नत्थि, तं जज्जा वसलो इति ॥

^१ अत्रेव (स्या० क०) ^२ दिजं (रो०)

३. “यो हन्ति परिरुन्धति^१, गामानि निगमानि च ।
निग्गाहको^२ समञ्जातो, तं जञ्जा वसलो इति ॥
४. “गामे वा यदि वा रज्जे, यं परेसं ममायितं ।
थेय्या अदिन्नमादेति^३, तं जञ्जा वसलो इति ॥
५. “यो हवे इणमादाय, चुज्जमानो^४ पलायति ।
न हि ते इणमत्थीति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
६. “यो वे किञ्चिक्खकम्पता, पन्थस्मिं वजन्तं जनं ।
हन्त्वा किञ्चिक्खमादेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
७. “अत्तहेतु परहेतु, धनहेतु च^५ यो नरो ।
सक्खिपुट्ठो मुसा ब्रूति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
८. “यो जातीनं सखीनं वा, दारेसु पटिदिस्सति ।
साहसा^६ सम्पियेन वा, तं जञ्जा वसलो इति ॥
९. “यो मातरं पितरं वा, जिण्णकं गतयोब्बनं ।
पहु सन्तो न भरति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
१०. “यो मातरं पितरं वा, भातरं भगिनिं ससुं ।
हन्ति रोसेति वाचाय, तं जञ्जा वसलो इति ॥
११. “यो अत्थं पुच्छितो सन्तो, अनत्थमनुसासति ।
पटिच्छन्नेन मन्तेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
१२. “यो कत्वा पापकं कम्मं, मा मं जञ्जाति इच्छति^७ ।
यो पटिच्छन्नकम्मन्तो, तं जञ्जा वसलो इति ॥
१३. “यो वे परकुलं गत्वा, भुत्वान^८ सुचिभोजनं ।
आगतं नप्पटिपूजेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥
१४. “यो ब्राह्मणं समणं वा, अज्जं वापि वनिब्बकं ।
मुसावादेन वज्जेति, तं जञ्जा वसलो इति ॥

^१ उपरुन्धति (स्या०), उपरुन्धति (क०) ^२ निग्गाहको (?) ^३ अदिन्नं आदियति (सी० रो०) ^४ भुज्जमानो (?) ^५ धनहेतु व (क०) ^६ सहसा (सी० स्या०) ^७ विभ० पस्सितब्बं ^८ सुत्वा च (स्या० क०)

१५. “यो ब्राह्मणं समणं वा, भक्तकाले उपट्टिते ।
रोसेति वाचा न च देति, तं जज्जा वसलो इति ॥
१६. “असतं योध पब्रूति, मोहेन पलिगुण्टितो ।
किञ्चिक्खं निजिगीसानो^१, तं जज्जा वसलो इति ॥
१७. “यो चत्तानं समुक्कंसे, परे च मवजानाति^२ ।
निहीनो सेन मानेन, तं जज्जा वसलो इति ॥
१८. “रोसको कदरियो च, पापिच्छो मच्छरी सठो ।
अहिरिको अनोत्तप्पी, तं जज्जा वसलो इति ॥
१९. “यो बुद्धं परिभासति, अथ वा तस्स सावकं ।
परिब्बाजं^३ गहट्टं वा, तं जज्जा वसलो इति ॥
२०. “यो वे अनरहं^४ सन्तो, अरहं पटिजानाति^५ ।
चोरो सब्रह्मके लोके, एसो खो वसलाधमो ॥
२१. “एते खो वसला वुत्ता, मया येते पकासिता ।
न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणो ।
कम्मुना^६ वसलो होति, कम्मुना होति ब्राह्मणो ॥
२२. “तदमिनापि जानाथ, यथामेदं^७ निदस्सनं ।
चण्डालपुत्तो सोपाको^८, मातङ्गो इति विस्सुतो ॥
२३. “सो यसं परमं पत्तो^९, मातङ्गो यं सुदुल्लभं ।
आगच्छुं तस्सुपट्टानं, खत्तिया ब्राह्मणा बहू ॥
२४. “देवयानं अभिरुह, विरजं सो महापथं ।
कामरागं विराजेत्वा, ब्रह्मलोकूपगो अहु ।
न नं जाति निवारेसि, ब्रह्मलोकूपपत्तिया ॥
२५. “अज्झायककुले जाता, ब्राह्मणा मन्तबन्धवा ।
ते च पापेसु कम्मेसु, अभिण्हमुपदिस्सरे ॥

^१ निजिगिसानो (सी० स्या० कं० रो०) ^२ मवजानति (सी० स्या० रो०) ^३ परिब्बजं (क०), परिब्बाजकं (स्या० कं०) ^४ अनरहा (सी० रो०) ^५ पटिजानति (सी० स्या० रो०) ^६ कम्मुना (सी० रो०) ^७ यथापेदं (क०) ^८ सपाको (?) ^९ सो यसप्परमपत्तो (स्या० क०)

२६. “दिट्ठेव धम्मे गारह्हा, सम्पराये च दुग्गति ।

न ने जाति निवारेति, दुग्गत्या^१ गरहाय वा ॥

२७. “न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मुना वसलो होति, कम्मुना होति ब्राह्मणो”ति ॥

एवं वुत्ते, अग्गिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं एतदवोच -
“अभिव्वकन्तं, भो गोतम, अभिव्वकन्तं भो गोतम! सेय्यथापि, भो
गोतम, निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूळ्हस्स वा
मग्गं आचिक्खेय्य, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्य, चक्खुमन्तो रूपानि
दक्खन्तीति; एवमेवं भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो ।
एसाहं भवन्तं गोतमं सरणं गच्छामि धम्मञ्च भिक्खुसङ्गञ्च, उपासकं मं
भवं गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेतं सरणं गत”न्ति ।

वसलसुत्तं निडितं ।

२८. सच्चविभङ्गसुत्तं

एवं मे सुतं - एकं समयं भगवा बाराणसियं विहरति इसिपतने
मिगदाये । तत्र खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि - “भिक्खवो”ति ।
“भदन्ते”ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच -

“तथागतेन, भिक्खवे, अरहता सम्मासम्बुद्धेन बाराणसियं
इसिपतने मिगदाये अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं अण्णटिवत्तियं समणेन वा
ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेन वा ब्रह्मना वा केनचि वा लोकस्मिं, यदिदं
- चतुन्नं अरियसच्चानं आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा
विभजना उत्तानीकम्मं । कतमेसं चतुन्नं? दुक्खस्स अरियसच्चस्स
आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्मं,
दुक्खसमुदयस्स अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना

^१ दुग्गच्चा (सी० स्या० कं० रो०)

विवरणा विभजना उत्तानीकम्, दुक्खनिरोधस्स अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्, दुक्खनिरोधगामिनिया पटिपदाय अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्। तथागतेन, भिक्खवे, अरहता सम्मासम्बुद्धेन बाराणसियं इसिपतने मिगदाये अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं अण्णटिवत्तियं समणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेन वा ब्रह्मना वा केनचि वा लोकस्मिं यदिदं - इमेसं चतुन्नं अरियसच्चानं आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्”।

“सेवथ, भिक्खवे, सारिपुत्तमोग्गल्लाने; भजथ, भिक्खवे, सारिपुत्तमोग्गल्लाने। पण्डिता भिक्खू अनुग्गाहका सब्रह्मचारीनं। सेय्यथापि, भिक्खवे, जनेता^१, एवं सारिपुत्तो; सेय्यथापि जातस्स आपादेता, एवं मोग्गल्लानो। सारिपुत्तो, भिक्खवे, सोतापत्तिफले विनेति, मोग्गल्लानो उत्तमत्थे। सारिपुत्तो, भिक्खवे, पほति चत्तारि अरियसच्चानि वित्थारेण आचिक्खितुं देसेतुं पज्जापेतुं पट्टपेतुं विवरितुं विभजितुं उत्तानीकातु”न्ति। इदमवोच भगवा। इदं वत्वान सुगतो उट्ठायासना विहारं पाविसि।

तत्र खो आयस्मा सारिपुत्तो अचिरपक्कन्तस्स भगवतो भिक्खू आमन्तेसि - “आवुसो, भिक्खवे”ति। “आवुसो”ति खो ते भिक्खू आयस्मतो सारिपुत्तस्स पच्चस्सोसुं। आयस्मा सारिपुत्तो एतदवोच -

“तथागतेन, आवुसो, अरहता सम्मासम्बुद्धेन बाराणसियं इसिपतने मिगदाये अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं अण्णटिवत्तियं समणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेन वा ब्रह्मना वा केनचि वा लोकस्मिं, यदिदं - चतुन्नं अरियसच्चानं आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्। कतमेसं चतुन्नं? दुक्खस्स अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्,

^१ जनेत्ति (सी० रो०)

दुःखसमुदयस्स अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्मं, दुःखनिरोधस्स अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्मं, दुःखनिरोधगामिनिया पटिपदाय अरियसच्चस्स आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्मं” ।

“कतमञ्चावुसो, दुःखं अरियसच्चं? ‘जातिपि दुःखा, जरापि दुःखा, मरणमपि दुःखं, सोकपरिदेवदुःखदोमनस्सुपायासापि दुःखा, यमपिच्छं न लभति तमपि दुःखं; संखित्तेन पञ्चुपादानक्खन्धा दुःखा’” ।

“कतमा चावुसो, जाति? या तेसं तेसं सत्तानं तम्मि तम्मि सत्तनिकाये जाति सज्जाति ओक्कन्ति अभिनिब्बत्ति खन्धानं पातुभावो आयतनानं पटिलाभो, अयं वुच्चतावुसो – ‘जाति’” ।

“कतमा चावुसो, जरा? या तेसं तेसं सत्तानं तम्मि तम्मि सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डिच्चं पालिच्चं वलित्तचता आयुनो संहानि इन्द्रियानं परिपाको, अयं वुच्चतावुसो – ‘जरा’” ।

“कतमञ्चावुसो, मरणं? या तेसं तेसं सत्तानं तम्हा तम्हा सत्तनिकाया चुति चवनता भेदो अन्तरधानं मच्चु मरणं कालंकिरिया खन्धानं भेदो कळेवरस्स निक्खेपो जीवित्तिन्द्रियस्सुपच्छेदो, इदं वुच्चतावुसो – ‘मरणं’” ।

“कतमो चावुसो, सोको? यो खो, आवुसो, अज्जतरज्जतरेन ब्यसनेन समन्नागतस्स अज्जतरज्जतरेन दुःखधम्मेन फुट्टस्स सोको सोचना सोचित्तं अन्तोसोको अन्तोपरिसोको, अयं वुच्चतावुसो – ‘सोको’” ।

“कतमो चावुसो, परिदेवो? यो खो, आवुसो, अज्जतरज्जतरेन ब्यसनेन समन्नागतस्स अज्जतरज्जतरेन दुःखधम्मेन फुट्टस्स आदेवो परिदेवो आदेवना परिदेवना आदेवित्तं परिदेवित्तं, अयं वुच्चतावुसो – ‘परिदेवो’” ।

“कतमञ्चावुसो, दुःखं? यं खो, आवुसो, कायिकं दुःखं

कायिकं असातं कायसम्पस्सजं दुक्खं असातं वेदयितं, इदं वुच्चतावुसो - ‘दुक्खं’”।

“कतमञ्चावुसो, दोमनस्सं? यं खो, आवुसो, चेतसिकं दुक्खं चेतसिकं असातं मनोसम्पस्सजं दुक्खं असातं वेदयितं, इदं वुच्चतावुसो - ‘दोमनस्सं’”।

“कतमो चावुसो, उपायासो? यो खो, आवुसो, अञ्जतरञ्जतरेन व्यसनेन समन्नागतस्स अञ्जतरञ्जतरेन दुक्खधम्मेन फुट्टस्स आयासो उपायासो आयासितत्तं उपायासितत्तं, अयं वुच्चतावुसो - ‘उपायासो’”।

“कतमञ्चावुसो, यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं? जातिधम्मानं, आवुसो, सत्तानं एवं इच्छा उप्पज्जति - ‘अहो वत, मयं न जातिधम्मा अस्साम; न च, वत, नो जाति आगच्छेय्या’ति। न खो पनेतं इच्छाय पत्तब्बं। इदम्पि - ‘यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं’। जराधम्मानं, आवुसो, सत्तानं एवं इच्छा उप्पज्जति - ‘अहो वत, मयं न जराधम्मा अस्साम; न च, वत, नो जाति आगच्छेय्या’ति। न खो पनेतं इच्छाय पत्तब्बं। इदम्पि - ‘यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं’। ब्याधिधम्मानं, आवुसो, सत्तानं एवं इच्छा उप्पज्जति - ‘अहो वत, मयं न ब्याधिधम्मा अस्साम; न च, वत, नो जाति आगच्छेय्या’ति। न खो पनेतं इच्छाय पत्तब्बं। इदम्पि - ‘यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं’। मरणधम्मानं, आवुसो, सत्तानं एवं इच्छा उप्पज्जति - ‘अहो वत, मयं न मरणधम्मा अस्साम; न च, वत, नो जाति आगच्छेय्या’ति। न खो पनेतं इच्छाय पत्तब्बं। इदम्पि - ‘यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं’। सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मानं, आवुसो, सत्तानं एवं इच्छा उप्पज्जति - ‘अहो वत, मयं न सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मा अस्साम न च, वत, नो सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा आगच्छेय्यु’न्ति न खो पनेतं इच्छाय पत्तब्बं। इदम्पि - ‘यम्पिच्छं न लभति तम्पि दुक्खं’”।

“कतमे चावुसो, संखितेन पञ्चुपादानक्खन्धा दुक्खा? सेय्यथिदं - रूपुपादानक्खन्धो, वेदनुपादानक्खन्धो, सञ्जुपादानक्खन्धो, सङ्खारुपादानक्खन्धो, विज्जाणुपादानक्खन्धो। इमे वुच्चन्तावुसो - ‘संखितेन पञ्चुपादानक्खन्धा दुक्खा’। इदं वुच्चतावुसो - ‘दुक्खं अरियसच्चं’”।

“कतमञ्चावुसो, दुक्खसमुदयं^१ अरियसच्चं? यायं तण्हा पोन्नोभविका^२ नन्दीरागसहगता^३ तत्रतत्राभिनन्दिनी, सेय्यथिदं - कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा इदं वुच्चतावुसो - ‘दुक्खसमुदयं’ अरियसच्चं”।

“कतमञ्चावुसो, दुक्खनिरोधं^४ अरियसच्चं? यो तस्सायेव तण्हाय असेसविरागनिरोधो चागो पटिनिस्सगो मुत्ति अनालयो, इदं वुच्चतावुसो - ‘दुक्खनिरोधं’ अरियसच्चं”।

“कतमञ्चावुसो, दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं? अयमेव अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं - ‘सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्कप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासत्ति, सम्मासमाधि’”।

“कतमाचावुसो, सम्मादिट्ठि? यं खो, आवुसो, दुक्खे जाणं, दुक्खसमुदये जाणं, दुक्खनिरोधे जाणं, दुक्खनिरोधगामिनिया पटिपदाय जाणं, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्मादिट्ठि’”।

“कतमो चावुसो, सम्मासङ्कप्पो? नेक्खम्मसङ्कप्पो, अब्यापादसङ्कप्पो अविहिंसासङ्कप्पो, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्मासङ्कप्पो’”।

“कतमा चावुसो, सम्मावाचा? मुसावादा वेरमणी, पिसुणाय वाचाय वेरमणी, फरुसाय वाचाय वेरमणी, सम्फप्पलापा वेरमणी, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्मावाचा’”।

^१ दुक्खसमुदयो (स्या० कं०) ^२ पोन्नोभविका (सी० रो०) ^३ नन्दीरागसहगता (सी० स्या० कं० रो०) ^४ दुक्खसमुदयो (स्या० कं०) ^५ दुक्खनिरोधो (स्या० कं०) ^६ दुक्खनिरोधो (स्या० कं०)

“कतमो चावुसो, सम्माकम्मन्ती? पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वेरमणी, कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्माकम्मन्तो’”।

“कतमो चावुसो, सम्माआजीवो? इधावुसो, अरियसावको मिच्छाआजीवं पहाय सम्माआजीवेन जीविकं कप्पेति, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्माआजीवो’”।

“कतमो चावुसो, सम्मावायामो? इधावुसो, भिक्खु अनुप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं अनुप्पादाय छन्दं जनेति वायमति वीरियं आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहति, उप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं धम्मानं पहानाय छन्दं जनेति वायमति वीरियं आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहति, अनुप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं उप्पादाय छन्दं जनेति वायमति वीरियं आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहति, उप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं ठितिया असम्मोसाय भिय्योभावाय वेपुल्लाय भावनाय पारिपूरिया छन्दं जनेति वायमति वीरियं आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहति, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्मावायामो’”।

“कतमा चावुसो, सम्मासति? इधावुसो, भिक्खु काये कायानुपस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं। वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं। चित्ते चित्तानुपस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं। धम्मेषु धम्मानुपस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झादोमनस्सं, अयं वुच्चतावुसो - ‘सम्मासति’”।

“कतमो चावुसो, सम्मासमाधि? इधावुसो, भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति, वितक्कविचारानं वूपसमा अज्झत्तं सम्पसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं दुतियं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति, पीतिया च विरागा उपेक्खको

च विहरति, सतो च सम्पजानो, सुखञ्च कायेन पटिसंवेदेति, यं तं अरिया आचिक्खन्ति 'उपेक्खको सतिमा सुखविहारी'ति तत्तियं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति। सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बेव सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा अदुक्खमसुखं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं चतुत्थं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति। अयं वुच्चतावुसो - 'सम्मासमाधि'। इदं वुच्चतावुसो - 'दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा अरियसच्चं'”।

“तथागतेनावुसो, अरहता सम्मासम्बुद्धेन वाराणसियं इसिपतने मिगदाये अनुत्तरं धम्मचक्कं पवत्तितं अप्पटिवत्तियं समणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा मारेन वा ब्रह्मना वा केनचि वा लोकस्मिं, यदिदं - इमेसं चतुन्नं अरियसच्चानं आचिक्खना देसना पज्जापना पट्टपना विवरणा विभजना उत्तानीकम्म”न्ति।

इदमवोच आयस्मा सारिपुत्तो। अत्तमना ते भिक्खू आयस्मतो सारिपुत्तस्स भासितं अभिनन्दुन्ति।

सच्चविभङ्गसुत्तं निद्वितं।

२९. आटानाटियसुत्तं (क)

एवं मे सुतं - एकं समयं भगवा राजगहे विहरति गिज्झकूटे पब्बते। अथ खो चत्तारो महाराजा^१ महतिया च यक्खसेनाय महतिया च गन्धब्बसेनाय महतिया च कुम्भण्डसेनाय महतिया च नागसेनाय चतुद्दिसं रक्खं ठपेत्वा चतुद्दिसं गुम्बं ठपेत्वा चतुद्दिसं ओवरणं ठपेत्वा अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं गिज्झकूटं पब्बतं ओभासेत्वा^२ येन भगवा तेनुपसङ्कमिसु; उपसङ्कमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिसु। तेपि खो यक्खा अप्पेक्कच्चे भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं निसीदिसु, अप्पेक्कच्चे भगवता सद्धिं सम्मोदिसु,

^१ महाराजानो (क०) ^२ गिज्झकूटं ओभासेत्वा

सम्मोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिसु, अप्पेकच्चे येन भगवा तेनज्जलिं पणामेत्वा एकमन्तं निसीदिसु, अप्पेकच्चे नामगोत्तं सावेत्वा एकमन्तं निसीदिसु, अप्पेकच्चे तुण्हीभूता एकमन्तं निसीदिसु।

एकमन्तं निसिन्नो खो वेस्सवणो महाराजा भगवन्तं एतदवोच -
“सन्ति हि, भन्ते, उळारा यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, उळारा यक्खा भगवतो पसन्ना। सन्ति हि भन्ते, मज्झिमा यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, मज्झिमा यक्खा भगवतो पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, नीचा यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, नीचा यक्खा भगवतो पसन्ना। येभुय्येन खो पन, भन्ते, यक्खा अप्पसन्नायेव भगवतो। तं किस्स हेतु? भगवा हि, भन्ते, पाणातिपाता वेरमणिया धम्मं देसेति, अदिन्नादाना वेरमणिया धम्मं देसेति, कामेसुमिच्छाचारा वेरमणिया धम्मं देसेति, मुसावादा वेरमणिया धम्मं देसेति, सुरामेरयमज्जप्पमादट्ठाना वेरमणिया धम्मं देसेति। येभुय्येन खो पन, भन्ते, यक्खा अप्पटिविरतायेव पाणातिपाता, अप्पटिविरता अदिन्नादाना, अप्पटिविरता कामेसुमिच्छाचारा, अप्पटिविरता मुसावादा, अप्पटिविरता सुरामेरयमज्जप्पमादट्ठाना तेसं तं होति अप्पियं अमनापं। सन्ति हि, भन्ते, भगवतो सावका अरज्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवन्ति अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि^१ पटिसल्लानसारुप्पानि। तत्थ सन्ति उळारा यक्खा निवासिनो, ये इमस्मिं भगवतो पावचने अप्पसन्ना। तेसं पसादाय उगण्हातु, भन्ते, भगवा आटानाटियं रक्खं भिक्खूनं भिक्खुनीनं उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराया”ति। अधिवासेसि भगवा तुण्हीभावेन।

अथ खो वेस्सवणो महाराजा भगवतो अधिवासनं विदित्वा तायं वेलायं इमं आटानाटियं रक्खं अभासि -

^१ मनुस्सराहस्सेय्यकानि (सी० स्या० रो०)

“विपस्सिस्स च^१ नमत्थु, चक्खुमन्तस्स सिरीमतो ।
 सिखिस्सपि च^२ नमत्थु, सब्बभूतानुकम्पिनो ॥
 “वेस्सभुस्स च^३ नमत्थु, न्हातकस्स तपस्सिनो ।
 नमत्थु ककुसन्धस्स, मारसेनापमद्दिनो ॥
 “कोणागमनस्स नमत्थु, ब्राह्मणस्स वुसीमतो ।
 कस्सपस्स च^४ नमत्थु, विप्पमुत्तस्स सब्बधि ॥
 “अङ्गीरसस्स नमत्थु, सक्कयपुत्तस्स सिरीमतो ।
 यो इमं धम्मं देसेसि^५, सब्बदुक्खापनूदनं ॥
 “ये चापि निब्बुता लोके, यथाभूतं विपस्सिसुं ।
 ते जना अपिसुणार्थ^६, महन्ता वीतसारदा ॥
 “हितं देवमनुस्सानं, यं नमस्सन्ति गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, महन्तं वीतसारदं ॥
 “यतो उग्गच्छति सुरियो^७, आदिच्चो मण्डली महा ।
 यस्स चुग्गच्छमानस्स, संवरीपि निरुज्झति ।
 यस्स चुग्गते सुरिये, ‘दिवसो’ति पवुच्चति ॥
 “रहदोपि तत्थ गम्भीरो, समुदो सरितोदको ।
 एवं तं तत्थ जानन्ति, ‘समुदो सरितोदको’ ॥
 “इतो ‘सा पुरिमा दिसा’, इति नं आचिक्खती जनो ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 “गन्धब्बानं अधिपति^८, ‘धतरट्ठो’ति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, गन्धब्बेहि पुरक्खतो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।
 असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥

१-४ इमे चकारा पोरणपोत्थकेसु नत्थि ^५ धम्ममदेसेसि (सी० स्या० रो०), धम्मं देसेति
 (?) ^६ अपिसुणा (सी० स्या० रो०) ^७ सुरियो (म०) ^८ आधिपति (सी० स्या० रो०)
 एवमुपरिपि

ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 “नमो ते पुरिसाजञ्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥
 “‘जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं’ ॥
 “येन पेता पवुच्चन्ति, पिसुणा पिट्ठिमंसिका ।
 पाणातिपातिनो लुद्धा^१, चोरा नेकतिका जना ॥
 “इतो ‘सा दक्खिणा दिसा’, इति नं आचिक्खती जनो ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 “कुम्भण्डानं अधिपति, ‘विरुद्धो’ इति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, कुम्भण्डेहि पुरक्खतो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।
 असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥
 ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 “नमो ते पुरिसाजञ्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥
 “‘जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं’ ॥
 “यत्थ चोग्गच्छति सुरियो, आदिच्चो मण्डली महा ।
 यस्स चोग्गच्छमानस्स, दिवसोपि निरुज्झति ।
 यस्स चोग्गते सुरिये, ‘संवरी’ति पवुच्चति ॥

^१ लुद्धा (रो० क०)

“रहदोपि तत्थ गम्भीरो, समुद्धो सरितोदको ।
 एवं तं तत्थ जानन्ति, ‘समुद्धो सरितोदको’ ॥
 “इतो ‘सा पच्छिमा दिसा’, इति नं आचिक्खती जना ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 “नागानञ्च अधिपति, ‘विरुपक्खो’ति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, नागेहेव पुरक्खतो ॥
 “पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।
 असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥
 ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 “नमो ते पुरिसाजञ्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥
 “‘जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं’ ॥
 “येन उत्तरकुरुद्धो^१, महानेरु सुदस्सनो ।
 मनुस्सा तत्थ जायन्ति, अममा अपरिग्गहा ॥
 “न ते बीजं पवपन्ति, नपि नीयन्ति नङ्गला ।
 अकट्टपाकिमं सालिं, परिभुज्जन्ति मानुसा ॥
 “अकणं अथुसं सुद्धं, सुगन्धं तण्डुलप्फलं ।
 तुण्डिकीरे पचित्वान, ततो भुज्जन्ति भोजनं ॥
 “गाविं एकखुरं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
 पसुं एकखुरं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥
 “इत्थि वा वाहनं^२ कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
 पुरिसं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥

^१ उत्तरकुरु रम्मा (सी० स्या० रो०) ^२ इत्थी-वाहनं (सी० रो०), इत्थी वाहनं (स्या०)

“कुमारिं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
कुमारं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥
“ते याने अभिरुहित्वा, सब्बा दिसा अनुपरियायन्ति^१ ।

पचारा तस्स राजिनो ॥

“हत्थियानं अस्सयानं, दिब्बं यानं उपट्ठितं ।
पासादा सिविका चेव, महाराजस्स यसस्सिनो ॥
“तस्स च नगरा अहु, अन्तलिव्खे सुमापिता ।
आटानाटा कुसिनाटा परकुसिनाटा, नाटसुरिया^२ परकुसिट्ठनाटा ॥
“उत्तरेण कसिवन्तो^३, जनोघमपरेण च ।

नवनवुत्तियो अम्बरअम्बरवत्तियो, आळकमन्दा नाम राजधानी ॥
“कुवेरस्स खो पन, मारिस, महाराजस्स विसाणा नाम राजधानी ।

तस्मा कुवेरो महाराजा, ‘वेस्सवणो’ति पवुच्चति ॥

“पच्चेसन्तो पकासेन्ति, ततोला तत्तला ततोतला ।

ओजसि तेजसि ततोजसी, सूरु राजा अरिट्ठो नेमि ॥

“रहदोपि तत्थ धरणी नाम, यतो मेघा पवस्सन्ति ।

वस्सा यतो पतायन्ति, सभापि तत्थ सालवती^४ नाम ॥

“यत्थ यक्खा पयिरुपासन्ति, तत्थ निच्चफला रुक्खा ।

नाना दिजगणा युता, मयूरकोज्जाभिरुदा ।

कोकिलादीहि वग्गुहि ॥

“जीवज्जीवकसद्देत्थ, अथो ओडुवचित्तका ।

कुक्कुटका^५ कुळीरका, वने पोक्खरसातका ॥

“सुकसाळिकसद्देत्थ, दण्डमाणवकानि च ।

सोभति सब्बकालं सा, कुवेरनळिनी सदा ॥

“इतो ‘सा उत्तरा दिसा’, इति नं आचिव्खती जनो ।

यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥

^१ अनुपरियन्ति (स्या०) ^२ नाटपुरिया (सी० रो०), नाटपुरिया (स्या०) ^३ कपिवन्तो (सी० स्या० पी) ^४ भगलवती (सी० स्या० रो०) ^५ कुक्कुत्थका (सी० रो०)

“यक्खानञ्च अधिपति, ‘कुवेरो’ इति नामसो ।

रमती नच्चगीतेहि, यक्खेहेव पुरक्खतो ॥

“पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।

असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥

“ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।

दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥

“नमो ते पुरिसाजञ्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।

कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।

सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥

“‘जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।

विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतम’”न्ति ॥

“अयं खो सा, मारिस, आटानाटिया रक्खा भिक्खूनं भिक्खुनीनं
उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराय ।

“यस्स कस्सचि, मारिस, भिक्खुस्स वा भिक्खुनिया वा
उपासकस्स वा उपासिकाय वा अयं आटानाटिया रक्खा सुगहिता
भविस्सति समत्ता परियापुता^१ । तं चे अमनुस्सो यक्खो वा यक्खिनी वा
यक्खपोतको वा यक्खपोतिका वा यक्खमहामत्तो वा यक्खपारिसज्जो वा
यक्खपचारो वा, गन्धब्बो वा गन्धब्बी वा गन्धब्बपोतको वा
गन्धब्बपोतिका वा गन्धब्बमहामत्तो वा गन्धब्बपारिसज्जो वा
गन्धब्बपचारो वा, कुम्भण्डो वा कुम्भण्डी वा कुम्भण्डपोतको वा
कुम्भण्डपोतिका वा कुम्भण्डमहामत्तो वा कुम्भण्डपारिसज्जो वा
कुम्भण्डपचारो वा, नागो वा नागी वा नागपोतको वा नागपोतिका वा
नागमहामत्तो वा नागपारिसज्जो वा नागपचारो वा, पटुट्ठचित्तो भिक्खुं वा
भिक्खुनिं वा उपासकं वा उपासिकं वा गच्छन्तं वा अनुगच्छेय्य, ठितं वा
उपतिट्ठेय्य, निसिन्नं वा उपनिसीदेय्य, निपन्नं वा उपनिपज्जेय्य । न मे

^१ परियापुटा (क०)

सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य गामेसु वा निगमेसु वा सक्कारं वा गरुकारं वा। न मे सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य आळकमन्दाय नाम राजधानिया वत्थुं वा वासं वा। न मे सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य यक्खानं समितिं गन्तुं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा अनावहम्मि नं करेय्युं अविवहं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा अत्ताहिपि परिपुण्णाहि परिभासाहि परिभासेय्युं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा रित्तंपिस्स पत्तं सीसे निक्कुज्जेय्युं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा सत्तधापिस्स मुद्धं फालेय्युं।

“सन्ति हि, मारिस, अमनुस्सा चण्डा रुद्धा^१ रभसा, ते नेव महाराजानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, अमनुस्सा महाराजानं अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। सेय्यथापि, मारिस, रज्जो मागधस्स विजिते महाचोरा। ते नेव रज्जो मागधस्स आदियन्ति, न रज्जो मागधस्स पुरिसकानं आदियन्ति, न रज्जो मागधस्स पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, महाचोरा रज्जो मागधस्स अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। एवमेव खो, मारिस, सन्ति अमनुस्सा चण्डा रुद्धा रभसा, ते नेव महाराजानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, अमनुस्सा महाराजानं अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। यो हि कोचि, मारिस, अमनुस्सो यक्खो वा यक्खिनी वा यक्खपोतको वा यक्खपोतिका वा यक्खमहामत्तो वा यक्खपारिसज्जो वा यक्खपचारो वा, गन्धब्बो वा गन्धब्बी वा कुम्भण्डो वा कुम्भण्डी वा कुम्भण्डपोतको वा कुम्भण्डपोतिका वा कुम्भण्डमहामत्तो वा कुम्भण्डपारिसज्जो वा कुम्भण्डपचारो वा, नागो वा नागी वा नागपोतको वा नागपोतिका वा नागमहामत्तो वा नागपारिसज्जो वा नागपचारो वा पदुद्धचित्तो भिक्खुं वा

^१ रुद्धा (सी० रो०)

भिक्षुनि वा उपासकं वा उपासिकं वा गच्छन्तं वा अनुगच्छेय्य, ठितं वा उपतिष्ठेय्य, निसिन्नं वा उपनिसीदेय्य, निपन्नं वा उपनिपज्जेय्य। इमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं उज्झापेतब्बं विक्कन्दितब्बं विरवितब्बं - ‘अयं यक्खो गण्हाति, अयं यक्खो आविसति, अयं यक्खो हेठेति, अयं यक्खो विहेठेति, अयं यक्खो हिंसति, अयं यक्खो विहिंसति, अयं यक्खो न मुञ्चती’ति।

“कतमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं?

“इन्दो सोमो वरुणो च, भारद्वाजो पजापति।

चन्दनो कामसेट्ठो च, किन्नुघण्डु निघण्डु च ॥

“पनादो ओपमञ्जो च, देवसूतो च मातलि।

चित्तसेनो च गन्धब्बो, नल्लो राजा जनेसभो^१ ॥

“सातागिरो हेमवतो, पुण्णको करतियो गुल्लो।

सिवको मुचल्लिन्दो च, वेस्सामित्तो युगन्धरो ॥

“गोपालो सुप्परोधो च^२, हिरि नेत्ति^३ च मन्दियो।

पञ्चालचण्डो आळवको, पज्जुन्नो सुमनो सुमुखो।

दधिमुखो मणि माणिवरो^४ दीघो, अथो सेरीसको सह ॥

“इमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं उज्झापेतब्बं विक्कन्दितब्बं विरवितब्बं - ‘अयं यक्खो गण्हाति, अयं यक्खो आविसति, अयं यक्खो हेठेति, अयं यक्खो विहेठेति, अयं यक्खो हिंसति, अयं यक्खो विहिंसति, अयं यक्खो न मुञ्चती’ति।

“अयं खो सा, मारिस, आटानाटिया रक्खा भिक्षूनं भिक्षुनीनं उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहारय। हन्द च दानि मयं, मारिस, गच्छाम बहुकिच्चा मयं बहुकरणीया”ति। “यस्सदानि तुम्हे महाराजानो कालं मज्जथा”ति।

अथ खो चत्तारो महाराजा उट्टायासना भगवन्तं अभिवादेत्वा

^१ जनोसभो (स्या०) ^२ सुप्पगेधो च (सी० स्या० रो०) ^३ हिरी नेत्ती (सी० रो०) ^४ मणि मानिचरो (स्या० रो०)

पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तरधायिसु। तेपि खो यक्खा उट्ठायासना
अप्पेकच्चे भगवन्तं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तरधायिसु।
अप्पेकच्चे भगवता सद्धिं सम्मोदिसु, सम्मोदनीयं कथं सारणीयं
वीतिसारेत्वा तत्थेवन्तरधायिसु अप्पेकच्चे येन भगवा तेनज्जलिं पणामेत्वा
तत्थेवन्तरधायिसु। अप्पेकच्चे नामगोत्तं सावेत्वा तत्थेवन्तरधायिसु।
अप्पेकच्चे तुण्हीभूता तत्थेवन्तरधायिसूति।

तत्तियभाणवारो निड्डितो।

आटानाटियसुत्तं (ख)

अथ खो भगवा तस्सा रत्तिया अच्चयेन भिक्खू आमन्तेसि -
“इमं, भिक्खवे, रत्तिं चत्तारो महाराजा महतिया च यक्खसेनाय महतिया
च गन्धब्बसेनाय महतिया च कुम्भण्डसेनाय महतिया च नागसेनाय
चतुद्दिसं रक्खं ठपेत्वा चतुद्दिसं गुम्बं ठपेत्वा चतुद्दिसं ओवरणं ठपेत्वा
अभिवक्कन्ताय रत्तिया अभिवक्कन्तवण्णा केवलकप्पं गिज्झकूटं पब्बतं
ओभासेत्वा येनाहं तेनुपसङ्कमिसु; उपसङ्कमित्वा मं अभिवादेत्वा एकमन्तं
निसीदिसु। तेपि खो, भिक्खवे, यक्खा अप्पेकच्चे मं अभिवादेत्वा
एकमन्तं निसीदिसु। अप्पेकच्चे मया सद्धिं सम्मोदिसु, सम्मोदनीयं कथं
सारणीयं वीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदिसु। अप्पेकच्चे येनाहं तेनज्जलिं
पणामेत्वा एकमन्तं निसीदिसु। अप्पेकच्चे नामगोत्तं सावेत्वा एकमन्तं
निसीदिसु। अप्पेकच्चे तुण्हीभूता एकमन्तं निसीदिसु।

“एकमन्तं निसिन्नो खो, भिक्खवे, वेस्सवणो महाराजा मं
एतदवोच - “सन्ति हि, भन्ते, उळारा यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति
हि, भन्ते, उळारा यक्खा भगवतो पसन्ना। सन्ति हि भन्ते, मज्झिमा
यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, मज्झिमा यक्खा भगवतो
पसन्ना। सन्ति हि, भन्ते, नीचा यक्खा भगवतो अप्पसन्ना। सन्ति हि,

भन्ते, नीचा यक्खा भगवतो पसन्ना। येभुय्येन खो पन, भन्ते, यक्खा अप्पसन्नायेव भगवतो। तं किस्स हेतु? भगवा हि, भन्ते, पाणातिपाता वेरमणिया धम्मं देसेति, अदिन्नादाना वेरमणिया धम्मं देसेति, कामेसुमिच्छाचारा वेरमणिया धम्मं देसेति, मुसावादा वेरमणिया धम्मं देसेति, सुरामेरयमज्जप्पमादट्टाना वेरमणिया धम्मं देसेति। येभुय्येन खो पन, भन्ते, यक्खा अप्पटिविरतायेव पाणातिपाता, अप्पटिविरता अदिन्नादाना, अप्पटिविरता कामेसुमिच्छाचारा, अप्पटिविरता मुसावादा, अप्पटिविरता सुरामेरयमज्जप्पमादट्टाना। तेसं तं होति अप्पियं अमनापं। सन्ति हि, भन्ते, भगवतो सावका अरज्जवनपत्थानि पत्तानि सेनासनानि पटिसेवन्ति अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि पटिसल्लानसारुप्पानि। तत्थ सन्ति उळारा यक्खा निवासिनो, ये इमस्मिं भगवतो पावचने अप्पसन्ना, तेसं पसादाय उग्गण्हातु, भन्ते, भगवा आटानाटियं रक्खं भिक्खूनं भिक्खुनीनं उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराया'ति। अधिवासेसिं खो अहं, भिक्खवे, तुण्हीभावेन। अथ खो, भिक्खवे, वेस्सवणो महाराजा मे अधिवासनं विदित्वा तायं वेलायं इमं आटानाटियं रक्खं अभसि -

‘विपस्सिस्स च नमत्थु, चक्खुमन्तस्स सिरीमतो।

सिखिस्सपि च नमत्थु, सब्बभूतानुकम्पिनो ॥

‘वेस्सभुस्स च नमत्थु, न्हातकस्स तपस्सिनो।

नमत्थु ककुसन्धस्स, मारसेनापमद्दिनो ॥

‘कोणागमनस्स नमत्थु, ब्राह्मणस्स वुसीमतो।

कस्सपस्स च नमत्थु, विप्पमुत्तस्स सब्बधि ॥

‘अङ्गीरसस्स नमत्थु, सक्कपुत्तस्स सिरीमतो।

यो इमं धम्मं देसेसि, सब्बदुक्खापनूदनं ॥

‘ये चापि निब्बुता लोके, यथाभूतं विपस्सिसुं।

ते जना अपिसुणाथ, महन्ता वीतसारदा ॥

'हितं देवमनुस्सानं, यं नमस्सन्ति गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, महन्तं वीतसारदं ॥
 'यतो उग्गच्छति सुरियो, आदिच्चो मण्डली महा ।
 यस्स चुग्गच्छमानस्स, संवरीपि निरुज्झति ।
 यस्स चुग्गते सुरिये, "दिवसो"ति पवुच्चति ॥
 'रहदोपि तत्थ गम्भीरो, समुद्दो सरितोदको ।
 एवं तं तत्थ जानन्ति, "समुद्दो सरितोदको" ॥
 'इतो "सा पुरिमा दिसा", इति नं आचिक्खती जनो ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 'गन्धब्बानं अधिपति, "धतरद्दो"ति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, गन्धब्बेहि पुरक्खतो ॥
 'पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।
 असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥
 'ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 'नमो ते पुरिसाजज्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्सा एवं वदेमसे ॥
 "जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं" ॥
 'येन पेता पवुच्चन्ति, पिसुणा पिट्ठिमंसिका ।
 पाणातिपातिनो लुद्धा, चोरा नेकतिका जना ॥
 'इतो "सा दक्खिणा दिसा", इति नं आचिक्खती जनो ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 'कुम्भण्डानं अधिपति, "विरुब्बो" इति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, कुम्भण्डेहि पुरक्खतो ॥
 'पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।

असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥
 'ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 'नमो ते पुरिसाजज्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥
 "जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं" ॥
 'यत्थ चोग्गच्छति सुरियो, आदिच्चो मण्डली महा ।
 यस्स चोग्गच्छमानस्स, दिवसोपि निरुज्झति ।
 यस्स चोग्गते सुरिये, "संवरी"ति पवुच्चति ॥
 'रहदोपि तत्थ गम्भीरो, समुद्दो सरित्तोदको ।
 एवं तं तत्थ जानन्ति, समुद्दो सरित्तोदको ॥
 'इतो "सा पच्छिमा दिसा", इति नं आचिक्खती जनो ।
 यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥
 'नागानञ्च अधिपति, "विरूपक्खो"ति नामसो ।
 रमती नच्चगीतेहि, नागेहेव पुरक्खतो ॥
 'पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।
 असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥
 'ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।
 दूरतोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥
 'नमो ते पुरिसाजज्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।
 कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।
 सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥
 "जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।
 विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतमं" ॥
 'येन उत्तरकुरुक्को, महानेरु सुदस्सनो ।

मनुस्सा तत्थ जायन्ति, अममा अपरिग्गहा ॥
 'न ते बीजं पवपन्ति, नापि नीयन्ति नङ्गला ।
 अकट्टपाकिमं सालिं, परिभुज्जन्ति मानुसा ॥
 'अकणं अथुसं सुद्धं, सुगन्धं तण्डुलप्फलं ।
 तुण्डिकीरे पचित्वान, ततो भुज्जन्ति भोजनं ॥
 'गाविं एकखुरं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
 पसुं एकखुरं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥
 'इत्थिं वा वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
 पुरिसं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥
 'कुमारिं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ।
 कुमारं वाहनं कत्वा, अनुयन्ति दिसोदिसं ॥
 'ते याने अभिरुहित्वा, सब्बा दिसा अनुपरियायन्ति ।

पचारा तस्स राजिनो ॥

'हत्थियानं अस्सयानं, दिब्बं यानं उपट्ठितं ।
 पासादा सिविका चेव, महाराजस्स यसस्सिनो ॥
 'तस्स च नगरा अहु, अन्तलिक्खे सुमापिता ।
 आटानाटा कुसिनाटा परकुसिनाटा, नाटसुरिया परकुसिटनाटा ॥
 'उत्तरेण कसिवन्तो, जनोधमपरेण च ।
 नवनवुतियो अम्बरअम्बरवतियो, आळकमन्दा नाम राजधानी ॥
 'कुवेरस्स खो पन, मारिस, महाराजस्स विसाणा नाम राजधानी ।
 तस्मा कुवेरो महाराजा, "वेस्सवणो"ति पवुच्चति ॥
 'पच्चेसन्तो पकासेन्ति, ततोला तत्तला ततोतला ।
 ओजसि तेजसि ततोजसी, सूरु राजा अरिट्ठो नेमि ॥
 'रहदोपि तत्थ धरणी नाम, यतो मेघा पवस्सन्ति ।
 वस्सा यतो पतायन्ति, सभापि तत्थ सालवती नाम ॥
 'यत्थ यक्खा पयिरुपासन्ति, तत्थ निच्चफला रुक्खा ।
 नाना दिजगणा युता, मयूरकोज्जाभिरुदा ।

कोकिलादीहि वग्गुहि ॥

‘जीवज्जीवकसद्देत्थ, अथो ओढुवचित्तका ।

कुक्कुटका कुळीरका, वने पोक्खरसातका ॥

‘सुकसाळिक सद्देत्थ, दण्डमाणवकानि च ।

सोभति सब्बकालं सा, कुवेरनळिनी सदा ॥

‘इतो “सा उत्तरा दिसा”, इति नं आचिक्खती जनो ।

यं दिसं अभिपालेति, महाराजा यसस्सि सो ॥

‘यक्खानञ्च अधिपति, “कुवेरो” इति नामसो ।

रमती नच्चगीतेहि, यक्खेहेव पुरक्खतो ॥

‘पुत्तापि तस्स बहवो, एकनामाति मे सुतं ।

असीति दस एको च, इन्दनामा महब्बला ॥

‘ते चापि बुद्धं दिस्वान, बुद्धं आदिच्चबन्धुनं ।

दूततोव नमस्सन्ति, महन्तं वीतसारदं ॥

‘नमो ते पुरिसाजञ्ज, नमो ते पुरिसुत्तम ।

कुसलेन समेक्खसि, अमनुस्सापि तं वन्दन्ति ।

सुतं नेतं अभिण्हसो, तस्मा एवं वदेमसे ॥

“जिनं वन्दथ गोतमं, जिनं वन्दाम गोतमं ।

विज्जाचरणसम्पन्नं, बुद्धं वन्दाम गोतम”न्ति ॥

‘अयं खो सा, मारिस आटानाटिया रक्खा भिक्खूनं भिक्खुनीनं
उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराय । यस्स
कस्सचि, मारिस, भिक्खुस्स वा भिक्खुनिया वा उपासकस्स वा
उपासिकाय वा अयं आटानाटिया रक्खा सुग्गहिता भविस्सति समत्ता
परियापुता तं चे अमनुस्सो यक्खो वा यक्खिनी वा यक्खपोतको वा
यक्खपोतिका वा यक्खमहामत्तो वा यक्खपारिसज्जो वा यक्खपचारो वा,
गन्धब्बो वा गन्धब्बी वा गन्धब्बपोतको वा गन्धब्बपोतिका वा
गन्धब्बमहामत्तो वा गन्धब्बपारिसज्जो वा गन्धब्बपचारो वा, कुम्भण्डो वा
कुम्भण्डी वा कुम्भण्डपोतको वा कुम्भण्डपोतिका वा कुम्भण्डमहामत्तो वा

कुम्भण्डपारिसज्जो वा कुम्भण्डपचारो वा, नागो वा नागी वा नागपोतको वा नागपोतिका वा नागमहामत्तो वा नागपारिसज्जो वा नागपचारो वा, पदुद्धचित्तो भिक्खुं वा भिक्खुनिं वा उपासकं वा उपासिकं वा गच्छन्तं वा अनुगच्छेय्य, ठितं वा उपतिट्ठेय्य, निसिन्नं वा उपनिसीदेय्य, निपन्नं वा उपनिपज्जेय्य। न मे सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य गामेसु वा निगमेसु वा सक्कारं वा गरुकारं वा। न मे सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य आळकमन्दाय नाम राजधानिया वत्थुं वा वासं वा। न मे सो, मारिस, अमनुस्सो लभेय्य यक्खानं समितिं गन्तुं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा अनावय्हम्पि नं करेय्युं अविवहं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा अत्ताहि परिपुण्णाहि परिभासाहि परिभासेय्युं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा रित्तंपिस्स पत्तं सीसे निक्कुज्जेय्युं। अपिस्सु नं, मारिस, अमनुस्सा सत्तधापिस्स मुद्धं फालेय्युं। सन्ति हि, मारिस, अमनुस्सा चण्डा रुद्धा रभसा, ते नेव महाराजानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, अमनुस्सा महाराजानं अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। सेय्यथापि, मारिस, रज्जो मागधस्स विजिते महाचोरा। ते नेव रज्जो मागधस्स आदियन्ति, न रज्जो मागधस्स पुरिसकानं आदियन्ति, न रज्जो मागधस्स पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, महाचोरा रज्जो मागधस्स अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। एवमेव खो, मारिस, सन्ति अमनुस्सा चण्डा रुद्धा रभसा, ते नेव महाराजानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं आदियन्ति, न महाराजानं पुरिसकानं पुरिसकानं आदियन्ति। ते खो ते, मारिस, अमनुस्सा महाराजानं अवरुद्धा नाम वुच्चन्ति। यो हि कोचि, मारिस, अमनुस्सो यक्खो वा यक्खिनी वा यक्खपोतको वा यक्खपोतिका वा यक्खमहामत्तो वा यक्खपारिसज्जो वा यक्खपचारो वा, गन्धब्बो वा गन्धब्बी वा गन्धब्बपोतको वा गन्धब्बपोतिका वा गन्धब्बमहामत्तो वा गन्धब्बपारिसज्जो वा गन्धब्बपचारो वा, कुम्भण्डो वा कुम्भण्डी वा कुम्भण्डपोतको वा

कुम्भण्डपोतिका वा कुम्भण्डमहामत्तो वा कुम्भण्डपारिसज्जो वा कुम्भण्डपचारो वा, नागो वा नागी वा नागपोतको वा नागपोतिका वा नागमहामत्तो वा नागपारिसज्जो वा नागपचारो वा पदुद्वित्तो भिक्खुं वा भिक्खुनिं वा उपासकं वा उपासिकं वा गच्छन्तं वा उपगच्छेय्य, ठितं वा उपतिट्ठेय्य, निसिन्नं वा उपनिसीदेय्य, निपन्नं वा उपनिपज्जेय्य। इमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं उज्झापेतब्बं विक्कन्दितब्बं विरवितब्बं - ‘अयं यक्खो गण्हाति, अयं यक्खो आविसति, अयं यक्खो हेठेति, अयं यक्खो विहेठेति, अयं यक्खो हिंसति, अयं यक्खो विहिंसति, अयं यक्खो न मुञ्चती’ति।

‘कतमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं?

‘इन्दो सोमो वरुणो च, भारद्वाजो पजापति।

चन्दनो कामसेट्ठो च, किन्नुघण्डु निघण्डु च ॥

‘पनादो ओपमज्जो च, देवसूतो च मातलि।

चित्तसेनो च गन्धब्बो, नळो राजा जनेसभो ॥

‘सातागिरो हेवमतो, पुण्णको करतियो गुळो।

सिवको मुचलिन्दो च, वेस्सामित्तो युगन्धरो ॥

‘गोपालो सुप्परोधो च, हिरि नेत्ति च मन्दियो।

पञ्चालचण्डो आळवको, पज्जुन्नो सुमनो सुमुखो।

दधिमुखो मणि माणिवरो दीघो, अथो सेरीसको सह ॥

‘इमेसं यक्खानं महायक्खानं सेनापतीनं महासेनापतीनं उज्झापेतब्बं विक्कन्दितब्बं विरवितब्बं - “अयं यक्खो गण्हाति, अयं यक्खो आविसति, अयं यक्खो हेठेति, अयं यक्खो विहेठेति, अयं यक्खो हिंसति, अयं यक्खो विहिंसति, अयं यक्खो न मुञ्चती”ति। अयं खो, मारिस, आटानाटिया रक्खा भिक्खूनं भिक्खुनीनं उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराय। हन्द च दानि मयं, मारिस, गच्छाम, बहुकिच्चा मयं बहुकरणीया’”ति। “यस्स दानि तुम्हे महाराजानो कालं मज्जथा’”ति।

“अथ खो, भिक्खवे, चत्तारो महाराजा उट्टायासना मं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तरधायिंसु। तेपि खो, भिक्खवे, यक्खा उट्टायासना अप्पेकच्चे मं अभिवादेत्वा पदक्खिणं कत्वा तत्थेवन्तरधायिंसु। अप्पेकच्चे मया सद्धिं सम्मोदिंसु, सम्मोदनीयं कथं सारणीयं वीतिसारेत्वा तत्थेवन्तरधायिंसु। अप्पेकच्चे येनाहं तेनज्जलिं पणामेत्वा तत्थेवन्तरधायिंसु। अप्पेकच्चे नामगोत्तं सावेत्वा तत्थेवन्तरधायिंसु। अप्पेकच्चे तुण्हीभूता तत्थेवन्तरधायिंसु।

“उग्गण्हाथ भिक्खवे, आटानाटियं रक्खं। परियापुणाथ, भिक्खवे, आटानाटियं रक्खं। धारेथ, भिक्खवे, आटानाटियं रक्खं। अत्थसंहिता^१, भिक्खवे, आटानाटिया रक्खा भिक्खूनं भिक्खुनीनं उपासकानं उपासिकानं गुत्तिया रक्खाय अविहिंसाय फासुविहाराया”ति। इदमवोच भगवा। अत्तमना ते भिक्खू भगवतो भासितं अभिनन्दुन्ति।

चतुत्थभाणवारो निड्डितो।

आटानाटियसुत्तं निड्डितं।

एतेन सच्चेन वज्जेन सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥
 एतेन सच्चेन वज्जेन सब्बरोगो विनस्सतु ॥
 एतेन सच्चेन वज्जेन होतु ते मङ्गलं ॥

^१ अत्थसंहितायं (स्या०)

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

सामुहिक महापरित्तिपाठ

महापरित्ताराधना

विपत्ति पटिबाहाय, सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।
सब्बदुक्खविनासाय, परित्तं ब्रुथ मङ्गलं ॥
विपत्ति पटिबाहाय, सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।
सब्बभयविनासाय, परित्तं ब्रुथ मङ्गलं ॥
विपत्ति पटिबाहाय, सब्बसम्पत्ति सिद्धिया ।
सब्बरोगविनासाय, परित्तं ब्रुथ मङ्गलं ॥

आह्वान गाथा

समन्ता चक्कवालेसु, अत्रागच्छन्तु देवता ।
सद्धम्मं मुनिराजस्स, सुणन्तु सग्गमोक्खदं ॥
परित्तस्सवनकालो अयं भदन्ता ।
परित्तस्सवनकालो अयं भदन्ता ।
परित्तस्सवनकालो अयं भदन्ता ।

तिरतनगुण

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥३॥

इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्था देवमनुस्सानं बुद्धो भगवा'ति ।

स्वाक्खातो भगवता धम्मो सन्दिट्ठिको अकालिको एहिपस्सिको ओपनेय्यिको पच्चत्तं वेदितब्बो विज्जूही'ति ।

सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो उजुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो जायप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो सामीचिप्पटिपन्नो भगवतो सावकसङ्घो, यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ठ पुरिसपुग्गला एस भगवतो सावकसङ्घो, आहुनेय्यो पाहुनेय्यो दक्खिणेय्यो अज्जलिकरणीयो अनुत्तरं पुज्जक्खेत्तं लोकस्सा'ति ।

महामङ्गलसुत्तं

एवं मे सुत्तं - एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो अज्जतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्पं जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसङ्गमि; उपसङ्गमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । एकमन्तं ठिता खो सा देवता भगवन्तं गाथाय अज्झभासि -

“बहू देवा मनुस्सा च, मङ्गलानि अचिन्तयुं ।

आकङ्कमाना सोत्थानं, ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं” ॥

“असेवना च बालानं, पण्डितानञ्च सेवना ।

पूजा च पूजनेय्यानं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥

“पतिरूपदेसवासो च, पुब्बे च कतपुज्जता ।

अत्तसम्मापणिधि च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “बाहुसच्चञ्च सिप्पञ्च, विनयो च सुसिम्बिखतो ।
 सुभासिता च या वाचा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “मातापितु उपट्ठानं, पुत्तदारस्स सङ्गहो ।
 अनाकुला च कम्मन्ता, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “दानञ्च धम्मचरिया च, जातकानञ्च सङ्गहो ।
 अनवज्जानि कम्मनि, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “आरती विरती पापा, मज्जपाना च संयमो ।
 अप्पमादो च धम्मेषु, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “गारवो च निवातो च, सन्तुट्ठि च कतञ्जुता ।
 कालेन धम्मस्सवनं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “खन्ती च सोवचस्सता, समणानञ्च दस्सनं ।
 कालेन धम्मसाकच्छा, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “तपो च ब्रह्मचरियञ्च, अरियसच्चान दस्सनं ।
 निब्बानसच्छिकिरिया च, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “फुट्ठस्स लोकधम्मेषि, चित्तं यस्स न कम्पति ।
 असोकं विरजं खेमं, एतं मङ्गलमुत्तमं ॥
 “एतादिसानि कत्वान, सब्बत्थमपराजिता ।
 सब्बत्थ सोत्थिं गच्छन्ति, तं तेसं मङ्गलमुत्तमं”न्ति ॥

रतनसुत्तं

यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 सब्बेव भूता सुमना भवन्तु, अथोपि सक्कच्च सुणन्तु भासितं ॥
 तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे, मेत्तं करोथ मानुसिया पजाय ।
 दिवा च रत्तो च हरन्ति ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ अप्पमत्ता ॥
 यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेषु वा यं रतनं पणीतं ।

न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 खयं विरागं अमतं पणीतं, यदज्झगा सक्क्यमुनी समाहितो ।
 न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यं बुद्धसेट्ठो परिवण्णयी सुचिं, समाधिमानन्तरिकज्जमाहु ।
 समाधिना तेन समो न विज्जति, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 ये पुग्गला अट्ठ सतं पसत्था, चत्तारि एतानि युगानि होन्ति ।
 ते दक्खिण्येया सुगतस्स सावका, एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 ये सुप्पयुत्ता मनसा दब्बहेन, निक्कामिनो गोतमसासनहि ।
 ते पत्तिपत्ता अमतं विगय्ह, लब्धा मुधा निब्बुतिं भुज्जमाना ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यथिन्दखीलो पथविस्सितो सिया, चतुब्धि वातेहि असम्पकम्पियो ।
 तथूपमं सप्पुरिसं वदामि, यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सति ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 ये अरियसच्चानि विभावयन्ति, गम्भीरपज्जेन सुदेसितानि ।
 किञ्चापि ते होन्ति भुसं पमत्ता, न ते भवं अट्ठममादियन्ति ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 सहावस्स दस्सनसम्पदाय, तयस्सु धम्मा जहिता भवन्ति ।
 सक्कायदिट्ठी विचिकिच्छित्तज्ज, सीलब्बतं वापि यदत्थि किञ्चि ॥
 चतूहपायेहि च विप्पमुत्तो, छच्चाभिठानानि अभब्ब कातुं ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 किञ्चापि सो कम्म करोति पापकं, कायेन वाचा उद चेतसा वा ।
 अभब्बो सो तस्स पटिच्छदाय, अभब्बता दिट्ठपदस्स वुत्ता ।
 इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

वनष्पगुम्बे यथा फुस्सितगो, गिम्हानमासे पठमस्मिं गिम्हे ।
 तथूपमं धम्मवरं अदेसयि, निब्बानगामिं परमं हिताय ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 वरो वरञ्जू वरदो वराहरो, अनुत्तरो धम्मवरं अदेसयि ।
 इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 खीणं पुराणं नव नत्थि सम्भवं, विरत्तचित्तायतिके भवस्मिं ।
 ते खीणबीजा अविरुद्धिह्छन्दा, निब्बन्ति धीरा यथायं पदीपो ।
 इदम्पि सद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥
 यानीध भूतानि समागतानि, भुम्मानि वा यानि व अन्तलिक्खे ।
 तथागतं देवमनुस्सपूजितं, सद्धं नमस्साम सुवत्थि होतूति ॥

करणीय मेत्तसुत्तं

करणीयमत्थकुसलेन यन्तं सन्तं पदं अभिसमेच्च ।
 सक्को उजू च सुहुजू च, सुवचो चस्स मुदु अनतिमानी ॥
 सन्तुस्सको च सुभरो च, अप्पकिच्चो च सल्लहुकवुत्ति ।
 सन्तिन्द्रियो च निपको च, अप्पगब्भो कुलेस्वननुगिद्धो ॥
 न च खुद्दमाचरे किञ्चि, येन विञ्जू परे उपवदेयुं ।
 सुखिनोव खेमिनो होन्तु, सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥
 ये केचि पाणभूतत्थि, तसा वा थावरा वा अनवसेसा ।
 दीघा वा ये व महन्ता, मज्झिमा रस्सका अणुकथूला ॥
 दिट्ठा वा ये व अदिट्ठा, ये व दूरे वसन्ति अविदूरे ।
 भूता व सम्भवेसी व, सब्बे सत्ता भवन्तु सुखितत्ता ॥

न परो परं निकुब्बेथ, नातिमज्जेथ कत्थचि न कज्जि ।
 ब्यारोसना पटिघसज्जा, नाज्जमज्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥
 माता यथा नियं पुत्तमायुसा एकपुत्तमनुरक्खे ।
 एवमि सब्भूतेसु, मानसं भावये अपरिमाणं ॥
 मेत्तञ्च सब्बलोकस्मि, मानसं भावये अपरिमाणं ।
 उद्धं अधो च तिरियञ्च, असम्बाधं अवेरमसपत्तं ॥
 तिट्ठं चरं निसिन्नो व, सयानो यावतास्स वितमिद्धो ।
 एतं सतिं अधिद्वेय्य, ब्रह्ममेतं विहारमिधमाहु ॥
 दिट्ठिञ्च अनुपगगम्म, सीलवा दस्सनेन सम्पन्नो ।
 कामेसु विनय गेधं, न हि जातुग्गब्भसेय्य पुन रेतीति ॥

अट्ठवीसति बुद्धगाथा

तण्हङ्करो महावीरो, मेधङ्करो महायसो ।
 सरणङ्करो लोकहितो, दीपङ्करो जुतिन्धरो ॥
 कोण्डञ्जो जनपामोक्खो, मङ्गलो पुरिसासभो ।
 सुमनो सुमनो धीरो, रेवतो रतिवट्ठनो ॥
 सोभितो गुणसम्पन्नो, अनोमदस्सी जनुत्तमो ।
 पदुमो लोकपज्जोतो, नारदो वरसारथी ॥
 पदुमुत्तरो सत्तसारो, सुमेधो अगगपुग्गलो ।
 सुजातो सब्बलोकग्गो, पियदस्सी नरासभो ॥
 अत्थदस्सी कारुणिको, धम्मदस्सी तमोनुदो ।
 सिद्धत्थो असमो लोके, तिस्सो वरद संवरो ॥
 फुस्सो वरद सम्बुद्धो, विपस्सी च अनूपमो ।
 सिखी सब्बहितो सत्था, वेस्सभू सुखदायको ॥
 ककुसन्धो सत्थवाहो, कोणागमनो रणंजहो ।
 कस्सपो सिरिसम्पन्नो, गोतमो सक्कपुंगवो ॥

तेसं सच्चेन सीलेन, खन्तिमेत्ता बलेन च ।
तेपि त्वं अनुरक्खन्तु, आरोग्येन सुखेन चाति ॥

जिनपञ्जरगाथा

जयासनगता वीरा, जेत्वा मारं सवाहिणिं ।
चतुसच्चामतरसं, ये पिर्विसु नरासभा ॥
तण्हङ्करादयो बुद्धा, अट्टवीसति नायका ।
सब्बे पतिट्ठिता तुह्यं, मत्थके ते मुनिस्सरा ॥
सिरे पतिट्ठिता बुद्धा, धम्मो च तव लोचने ।
सङ्घो पतिट्ठितो तुह्यं, उरे सब्बगुणाकरो ॥
हृदये अनुरुद्धो च, सारिपुत्तो च दक्खिणे ।
कोण्डञ्जो पिट्ठिभागस्मिं, मोग्गल्लानोसि वामके ॥
दक्खिणे सवणे तुह्यं, आहु आनन्द राहुला ।
कस्सपो च महानामो, उभोसुं वामसोत्तके ॥
केसन्ते पिट्ठिभागस्मिं, सुरियो व पभङ्गरो ।
निसिन्नो सिरिसम्पन्नो, सोभितो मुनिपुङ्गवो ॥
कुमारकस्सपो नामो, महेसी चित्रवादको ।
सो तुह्यं वदने निच्चं, पतिट्ठासि गुणाकरो ॥
पुण्णो अङ्गुलिमालो च, उपाली नन्द सीवली ।
थेरा पञ्च इमे जाता, ललाटे तिलका तव ॥
सेसासीति महाथेरा, विजिता जिनसावका ।
जलन्ता सीलतेजेन, अङ्गमङ्गेषु सण्ठिता ॥
रतनं पुरतो आसि, दक्खिणे मेत्तसुत्तकं ।
धजगं पच्छतो आसि, वामे अङ्गुलिमालकं ॥
खन्धमोरपरित्तञ्च, आटानाटियसुत्तकं ।
आकासच्छदनं आसि, सेसापाकारसञ्जिता ॥

जिनाणाबलसंयुक्ते, धम्मपाकारलङ्कते ।
 वसतो ते चतुकिच्चेन, सदा सम्बुद्धपञ्जरे ॥
 वातपित्तादि सज्जाता, बाहिरज्झतुपदवा ।
 असेसा विलयं यन्तु, अनन्तगुणतेजसा ॥
 जिनपञ्जरमज्झदुं, विहरन्तं महीतले ।
 सदा पालन्तु त्वं सब्बे, ते महापुरिसा सभा ॥

इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपदवो ।
 बुद्धानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपदवो ।
 धम्मानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 इच्चेवमच्चन्त कतो सुरक्खो, जिनानुभावेन जितूपपदवो ।
 सङ्घानुभावेन हतारिसङ्घो, चरासि सद्धम्मानुभावपालितो ॥
 सद्धम्मपाकारपरिक्खितोस्मि, अट्टारिया अट्ट दिसासु होन्ति ।
 एत्थन्तरे अट्ट नाथा भवन्ति, उद्धं वितानं व जिना ठिता ते ॥
 भिन्दन्तो मारसेनं तव सिरसि ठितो, बोधिमारुह्य सत्था ।
 मोग्गल्लानोसि वामे वसति भुजतटे, दक्खिणे सारिपुत्तो ॥
 धम्मो मज्झे उरस्मिं विहरति भवतो, मोक्खतो मोरयोनिं ।
 सम्पत्तो बोधिसत्तो चरणयुग्गतो, भानु लोकेक नाथो ॥

सब्बा व मङ्गलमुपदवदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
 सब्बन्तरायभयदुस्सुपिनं अकन्तं, बुद्धानुभावपवरेण पयातु नासं ॥
 सब्बा व मङ्गलमुपदवदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
 सब्बन्तरायभयदुस्सुपिनं अकन्तं, धम्मानुभावपवरेण पयातु नासं ॥
 सब्बा व मङ्गलमुपदवदुन्निमित्तं, सब्बीतिरोग्गहदोसमसेसनिन्दा ।
 सब्बन्तरायभयदुस्सुपिनं अकन्तं, सङ्घानुभावपवरेण पयातु नासं ॥

महाजयमङ्गलगाथा

महाकारुणिको नाथो हिताय सब्बपाणिनं ।
पूरेत्वा पारमी सब्बा पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥
जयन्तो बोधिया मूले सक्क्यानं नन्दिवट्ठनो ।
एवं तुह्यं विजयो होहि जयस्सु जयमङ्गले ।
सक्कत्वा बुद्धरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
हितं देवमनुस्सानं बुद्धतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपद्दवा सब्बे दुक्खा वुपसमेन्तु ते ॥
सक्कत्वा धम्मरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
परिल्लहूपसमनं धम्मतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपद्दवा सब्बे भया वुपसमेन्तु ते ॥
सक्कत्वा सङ्खरतनं ओसधं उत्तमं वरं ।
आहुनेय्यं पाहुनेय्यं सङ्खतेजेन सोत्थिना ।
नस्सन्तुपद्दवा सब्बे रोगा वुपसमेन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं बुद्धसमं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं धम्म समं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
यं किञ्चि रतनं लोके विज्जति विविधा पुथु ।
रतनं सङ्खसमं नत्थि तस्मा सोत्थी भवन्तु ते ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं बुद्धो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥
नत्थि मे सरणं अज्जं धम्मो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥

नत्थि मे सरणं अञ्जं सङ्घो मे सरणं वरं ।
एतेन सच्चवज्जेन होतु ते जयमङ्गलं ॥

जयमङ्गलागाथा

बाहुं सहस्समभिनिम्मितसायुधन्तं, गिरीमेखलं उदितघोरससेनमारं ।
दानादि धम्मविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
मारातिरेकमभियुज्झितसब्बरत्तिं, घोरम्मनालकमक्खमथद्वयक्खं ।
खन्ती सुदन्त विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
नालागिरिं गजवरं अतिमत्तभूतं, दावग्गिचक्कमसनीव सुदारुणन्तं ।
मेत्तम्बुसेकविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
उक्खित्तखग्गमतिहत्थसुदारुणन्तं, धावन्तियोजनपथङ्गुलिमालवन्तं ।
इद्धिभिसिद्धतमनो जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
कत्वान कट्टमुदरं इव गळ्भिनीया, चिञ्चाय दुट्ठवचनं जनकायमज्झे ।
सन्तेन सोमविधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
सच्चं विहाय मत्तिसच्चकवादकेतुं, वादाभिरोपितमनं अतिअन्धभूतं ।
पञ्जापदीपजलितो जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
नन्दोपनन्दभुजगं विबुधं महिद्धिं, पुत्तेन थेरभुजगेन दमापयन्तो ।
इद्धुपदेस विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
दुग्गाहदिट्ठिभुजगेन सुदट्ठहत्थं, ब्रह्मं विसुद्धिजुतिमिद्धिबकाभिधानं ।
जाणागदेन विधिना जितवा मुनिन्दो, तन्तेजसा भवतु ते जयमङ्गलानि ॥
एतापि बुद्धजयमङ्गलअट्ठगाथा, यो वाचनो दिनदिने सरते मतन्दी ।
हित्वाननेक विविधानि चुपद्वानि, मोक्खं सुखं अधिगमेय्य नरो सपज्जो ॥

आवाहन सुत्तं

ये सन्ता सन्तचित्ता, तिसरणसरणा ।
एत्थ लोकन्तरे वा, भुम्माभुम्मा च देवा ।
गुणगणगहण, ब्यावटा सब्बकालं ॥
एते आयन्तु देवा, वरकनकमये ।
मेरुराजे वसन्तो, सन्तो सहेतुं ।
मुनिवरवचनं, सोतुमगं समग्गा ॥

सब्बेसु चक्कवालेसु, यक्खा देवा च ब्रह्मणो ।
यं अम्हेहि कतं पुज्जं, सब्बसम्पत्तिसाधकं ॥
सब्बे तं अनुमोदित्वा, समग्गा सासने रता ।
पमादरहिता होन्तु, आरक्खासु विसेसतो ॥
सासनस्स च लोकस्स, वुड्ढी भवतु सब्बदा ।
सासनम्पि च लोकञ्च, देवा रक्खन्तु सब्बदा ॥
सद्धिं होन्तु सुखी सब्बे, परिवारेहि अत्तनो ।
अनीघा सुमना होन्तु, सह सब्बेहि जातिभि ॥

राजतो वा, चोरतो वा, मनुस्सतो वा, अमनुस्सतो वा, अगितो
वा, उदकतो वा, पिसाचतो वा, खाणुकतो वा, कण्टकतो वा,
नक्खत्ततो वा, जगपदरोगतो वा, असद्धम्मतो वा, असन्दिद्धितो वा,
असप्पुरिसतो वा, चण्ड-हत्थि-अस्स-मिग-गोण-कुक्कुर-अहि-विच्छिका-
मणिसप्प-दीपि-अच्छ-तरच्छ-सूकर-महिस-यक्ख-रक्खसादीहि नाना भयतो
वा, नाना रोगतो वा, नाना उपद्दवतो वा आरक्खं गणहन्तु ।

पुब्बण्हसुत्तं

यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, बुद्धानुभावेन विनासमेन्तु ॥
यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, धम्मानुभावेन विनासमेन्तु ॥
यं दुन्निमित्तं अवमङ्गलञ्च, यो चामनापो सकुणस्स सद्दो ।
पापग्गहो दुस्सुपिनं अकन्तं, सङ्घानुभावेन विनासमेन्तु ॥

दुक्खप्पत्ता च निहुक्खा, भयप्पत्ता च निभया ।

सोकप्पत्ता च निस्सोका होन्तु सब्बेपि पाणिनो ॥

एत्तावता च अम्हेहि सम्भतं पुञ्ञसम्पदं ।

सब्बे देवानुमोदन्तु सब्बसम्पत्तिसिद्धिया ॥

दानं ददन्तु सद्दाय, सीलं रक्खन्तु सब्बदा ।

भावना भिरता होन्तु, गच्छन्तु देवतागता ॥

सब्बे बुद्धा बलप्पत्ता पच्चेकानञ्च यं बलं ।

अरहन्तानञ्च तेजेन रक्खं बन्धामि सब्बसो ॥

यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।

न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि बुद्धे रतनं पणीतं ।

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।

न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि धम्मे रतनं पणीतं ।

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

यं किञ्चि वित्तं इध वा हुरं वा, सग्गेसु वा यं रतनं पणीतं ।

न नो समं अत्थि तथागतेन, इदम्पि सङ्गे रतनं पणीतं ।

एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥

सब्बीतियो विवज्जन्तु, सब्बरोगो विनस्सन्तु ।

माते भवं त्वंतरायो, सुखीदीघायुको भव ॥

भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।
 सब्बबुद्धानुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।
 सब्बधम्मणुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 भवतु सब्बमङ्गलं रक्खन्तु सब्बदेवता ।
 सब्बसङ्गानुभावेन सदा सोत्थि भवन्तु ते ॥
 नक्खत्तयक्खभूतानं, पापग्गहनिवारणा ।
 परित्तस्सानुभावेन, हन्तु तेसं उपद्दवे ॥
 देवो वस्सतु कालेन, सस्ससम्पत्ति हेतु च ।
 फीतो भवतु लोको च, राजा भवतु धम्मिको ॥
 आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
 पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु सासनं ॥
 आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
 पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु देसनं ॥
 आकासट्ठा च भूमट्ठा, देवा नागा महिद्धिका ।
 पुज्जं तं अनुमोदित्वा, चिरं रक्खन्तु त्वं सदात्ति ॥

(सामुहिक पाठ समाप्त ।)

एतेन सच्चेन वज्जेन सुवत्थि ते होतु सब्बदा ॥
 एतेन सच्चेन वज्जेन सब्बरोगो विनस्सतु ॥
 एतेन सच्चेन वज्जेन होतु ते मङ्गलं ॥

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

अभिधम्ममातिकापाळि

एकं समयं भगवा देवेसु विहरति तावतिसंभवेन पारिच्छत्तकमूले पण्डुकम्बलसिलायं। तत्र खो भगवा देवानं तावतिसानं अभिधम्मकथं कथेसि।

१. धम्मसङ्गणीमातिका

तिकमातिका

कुसला धम्मा, अकुसला धम्मा, अब्याकता धम्मा। सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता धम्मा, दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता धम्मा, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता धम्मा। विपाका धम्मा, विपाकधम्मधम्मा, नेवविपाकनविपाकधम्मधम्मा। उपादिण्णुपादानिया धम्मा, अनुपादिण्णुपादानिया धम्मा, अनुपादिण्णुअनुपादानिया धम्मा। संकिलिट्ठसंकिलेसिका धम्मा, असंकिलिट्ठसंकिलेसिका धम्मा, असंकिलिट्ठअसंकिलेसिका धम्मा। सवितक्कसविचारा धम्मा, अवितक्कविचारमत्ता धम्मा, अवितक्कअविचारा धम्मा। पीतिसहगता धम्मा, सुखसहगता धम्मा, उपेक्खासहगता धम्मा। दस्सनेन पहातब्बा धम्मा, भावनाय पहातब्बा धम्मा, नेव दस्सनेन न भावनाय पहातब्बा धम्मा। दस्सनेन पहातब्बहेतुका धम्मा, भावनाय पहातब्बहेतुका धम्मा, नेव दस्सनेन न भावनाय पहातब्बहेतुका धम्मा। आचयगामिनो धम्मा, अपचयगामिनो धम्मा, नेवाचयगामिनापचयगामिनो धम्मा। सेक्खा धम्मा, असेक्खा धम्मा, नेवसेक्खनासेक्खा धम्मा। परित्ता धम्मा, महगता धम्मा, अप्पमाणा धम्मा। परित्तारम्मणा धम्मा, महगतारम्मणा धम्मा, अप्पमाणाारम्मणा धम्मा। हीना धम्मा, मज्झिमा धम्मा, पणीता धम्मा। मिच्छत्तनियता धम्मा, सम्मत्तनियता धम्मा, अनियता धम्मा। मग्गारम्मणा धम्मा, मग्गहेतुका धम्मा, मग्गाधिपतिनो धम्मा। उप्पन्ना धम्मा, अनुप्पन्ना धम्मा, उप्पादिनो धम्मा। अतीता धम्मा, अनागता धम्मा, पच्चुप्पन्ना धम्मा। अतीतारम्मणा धम्मा, अनागतारम्मणा धम्मा, पच्चुप्पन्नारम्मणा धम्मा। अज्झत्ता धम्मा, बहिद्धा धम्मा, अज्झत्तबहिद्धा धम्मा। अज्झत्तारम्मणा धम्मा, बहिद्धारम्मणा धम्मा, अज्झत्तबहिद्धारम्मणा धम्मा। सनिदस्सनसप्पटिघा धम्मा, अनिदस्सनसप्पटिघा धम्मा, अनिदस्सनअप्पटिघा धम्मा।

द्वावीसतितिकं।

दुकमातिका

हेतुगोच्छकं

हेतू धम्मा, न हेतू धम्मा। सहेतुका धम्मा, अहेतुका धम्मा। हेतुसम्पयुत्ता धम्मा, हेतुविष्ययुत्ता धम्मा। हेतू चेव धम्मा सहेतुका च, सहेतुका चेव धम्मा न च हेतू। हेतू चेव धम्मा हेतुसम्पयुत्ता च, हेतुसम्पयुत्ता चेव धम्मा न च हेतू। न हेतू खो पन धम्मा सहेतुकापि, अहेतुकापि।

हेतुगोच्छकं।

चूळन्तरदुकं

सप्पच्चया धम्मा, अप्पच्चया धम्मा। सङ्घता धम्मा, असङ्घता धम्मा। सनिदस्सना धम्मा, अनिदस्सना धम्मा। सप्पटिघा धम्मा, अप्पटिघा धम्मा। रूपिनो धम्मा, अरूपिनो धम्मा। लोकिया धम्मा, लोकुत्तरा धम्मा। केनचि विज्जेय्या धम्मा, केनचि न विज्जेय्या धम्मा।

चूळन्तरदुकं।

आसवगोच्छकं

आसवा धम्मा, नो आसवा धम्मा। सासवा धम्मा, अनासवा धम्मा। आसवसम्पयुत्ता धम्मा, आसवविष्ययुत्ता धम्मा। आसवा चेव धम्मा सासवा च, सासवा चेव धम्मा नो च आसवा। आसवा चेव धम्मा आसवसम्पयुत्ता च, आसवसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च आसवा। आसवविष्ययुत्ता खो पन धम्मा सासवापि, अनासवापि।

आसवगोच्छकं।

सज्जोजनगोच्छकं

सज्जोजना धम्मा, नो सज्जोजना धम्मा। सज्जोजनिया धम्मा, असज्जोजनिया धम्मा। सज्जोजनसम्पयुत्ता धम्मा, सज्जोजनविष्ययुत्ता धम्मा। सज्जोजना चेव धम्मा सज्जोजनिया च, सज्जोजनिया चेव धम्मा नो च सज्जोजना।

सञ्जोजना चेव धम्मा सञ्जोजनसम्पयुत्ता च, सञ्जोजनसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च सञ्जोजना। सञ्जोजनविष्पयुत्ता खो पन धम्मा सञ्जोजनियापि, असञ्जोजनियापि।

सञ्जोजनगोच्छकं।

गन्थगोच्छकं

गन्था धम्मा, नो गन्था धम्मा। गन्थनिया धम्मा, अगन्थनिया धम्मा। गन्थसम्पयुत्ता धम्मा, गन्थविष्पयुत्ता धम्मा। गन्था चेव धम्मा गन्थनिया च, गन्थनिया चेव धम्मा नो च गन्था। गन्था चेव धम्मा गन्थसम्पयुत्ता च, गन्थसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च गन्था। गन्थविष्पयुत्ता खो पन धम्मा गन्थनियापि, अगन्थनियापि।

गन्थगोच्छकं।

ओघगोच्छकं

ओघा धम्मा, नो ओघा धम्मा। ओघनिया धम्मा, अओघनिया धम्मा। ओघसम्पयुत्ता धम्मा, ओघविष्पयुत्ता धम्मा। ओघा चेव धम्मा ओघनिया च, ओघनिया चेव धम्मा नो च ओघा। ओघा चेव धम्मा ओघसम्पयुत्ता च, ओघसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च ओघा। ओघविष्पयुत्ता खो पन धम्मा ओघनियापि, अओघनियापि।

ओघगोच्छकं।

योगगोच्छकं

योगा धम्मा, नो योगा धम्मा। योगनिया धम्मा, अयोगनिया धम्मा। योगसम्पयुत्ता धम्मा, योगविष्पयुत्ता धम्मा। योगा चेव धम्मा योगनिया च, योगनिया चेव धम्मा नो च योगा। योगा चेव धम्मा योगसम्पयुत्ता च, योगसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च योगा। योगविष्पयुत्ता खो पन धम्मा योगनियापि, अयोगनियापि।

योगगोच्छकं।

नीवरणगोच्छकं

नीवरणा धम्मा, नो नीवरणा धम्मा। नीवरणिया धम्मा, अनीवरणिया धम्मा। नीवरणसम्पयुत्ता धम्मा, नीवरणविष्पयुत्ता धम्मा। नीवरणा चेव धम्मा नीवरणिया च, नीवरणिया चेव धम्मा नो च नीवरणा। नीवरणा चेव धम्मा नीवरणसम्पयुत्ता च, नीवरणसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च नीवरणा। नीवरणविष्पयुत्ता खो पन धम्मा नीवरणियापि, अनीवरणियापि।

नीवरणगोच्छकं।

परामासगोच्छकं

परामासा धम्मा, नो परामासा धम्मा। परामट्ठा धम्मा, अपरामट्ठा धम्मा। परामाससम्पयुत्ता धम्मा, परामासविष्पयुत्ता धम्मा। परामासा चेव धम्मा परामट्ठा च, परामट्ठाचेव धम्मा नो च परामासा। परामासविष्पयुत्ता खो पन धम्मा परामट्ठापि, अपरामट्ठापि।

परामासगोच्छकं।

महन्तरदुकं

सारम्मणा धम्मा, अनारम्मणा धम्मा। चित्ता धम्मा, नो चित्ता धम्मा। चेतसिका धम्मा, अचेतसिका धम्मा। चित्तसम्पयुत्ता धम्मा, चित्तविष्पयुत्ता धम्मा। चित्तसंसट्ठा धम्मा, चित्तविसंसट्ठा धम्मा। चित्तसमुद्धाना धम्मा, नो चित्तसमुद्धाना धम्मा। चित्तसहभुनो धम्मा, नो चित्तसहभुनो धम्मा। चित्तानुपरिवत्तिनो धम्मा, नो चित्तानुपरिवत्तिनो धम्मा। चित्तसंसट्ठसमुद्धाना धम्मा, नो चित्तसंसट्ठसमुद्धाना धम्मा। चित्तसंसट्ठसमुद्धानसहभुनो धम्मा, नो चित्तसंसट्ठसमुद्धानसहभुनो धम्मा। चित्तसंसट्ठसमुद्धानानुपरिवत्तिनो धम्मा, नो चित्तसंसट्ठसमुद्धानानुपरिवत्तिनो धम्मा। अज्झत्तिका धम्मा, बाहिरा धम्मा। उपादा धम्मा, नो उपादा धम्मा। उपादिण्णा धम्मा, अनुपादिण्णा धम्मा। महन्तरदुकं।

उपादानगोच्छकं

उपादाना धम्मा, नो उपादाना धम्मा। उपादानिया धम्मा, अनुपादानिया धम्मा। उपादानसम्पयुत्ता धम्मा, उपादानविष्पयुत्ता धम्मा। उपादाना चेव धम्मा

उपादानिया च, उपादानिया चेव धम्मा नो च उपादाना। उपादाना चेव धम्मा
उपादानसम्पयुत्ता च, उपादानसम्पयुत्ता चेव धम्मा नो च उपादाना।
उपादानविप्पयुत्ता खो पन धम्मा उपादानियापि, अनुपादानियापि।

उपादानगोच्छकं।

किलेसगोच्छकं

किलेसा धम्मा, नो किलेसा धम्मा। संकिलेसिका धम्मा, असंकिलेसिका
धम्मा। संकिलिद्धा धम्मा, असंकिलिद्धा धम्मा। किलेससम्पयुत्ता धम्मा,
किलेसविप्पयुत्ता धम्मा। किलेसा चेव धम्मा संकिलेसिका च, संकिलेसिका चेव
धम्मा नो च किलेसा। किलेसा चेव धम्मा संकिलिद्धा च, संकिलिद्धा चेव धम्मा नो
च किलेसा। किलेसा चेव धम्मा किलेससम्पयुत्ता च, किलेससम्पयुत्ता चेव धम्मा नो
च किलेसा। किलेसविप्पयुत्ता खो पन धम्मा संकिलेसिकापि, असंकिलेसिकापि।

किलेसगोच्छकं।

पिट्ठिदुकं

दस्सनेन पहातब्बा धम्मा, न दस्सनेन पहातब्बा धम्मा। भावनाय
पहातब्बा धम्मा, न भावनाय पहातब्बा धम्मा। दस्सनेन पहातब्बहेतुका धम्मा, न
दस्सनेन पहातब्बहेतुका धम्मा। भावनाय पहातब्बहेतुका धम्मा, न भावनाय
पहातब्बहेतुका धम्मा। सवितक्का धम्मा, अवितक्का धम्मा। सविचारा धम्मा,
अविचारा धम्मा। सप्पीतिका धम्मा, अप्पीतिका धम्मा। पीतिसहगता धम्मा, न
पीतिसहगता धम्मा। सुखसहगता धम्मा, न सुखसहगता धम्मा। उपेक्खासहगता
धम्मा, न उपेक्खासहगता धम्मा। कामावचरा धम्मा, न कामावचरा धम्मा।
रूपावचरा धम्मा, न रूपावचरा धम्मा। अरूपावचरा धम्मा, न अरूपावचरा धम्मा।
परियापन्ना धम्मा, अपरियापन्ना धम्मा। निव्यानिका धम्मा, अनिव्यानिका धम्मा।
नियता धम्मा, अनियता धम्मा। सउत्तरा धम्मा, अनुत्तरा धम्मा। सरणा धम्मा,
अरणा धम्मा।

पिट्ठिदुकं।

अभिधम्मदुकमातिका।

सुत्तन्तिकदुकमातिका

विज्जाभागिनो धम्मा, अविज्जाभागिनो धम्मा। विज्जूपमा धम्मा, वजिरूपमा धम्मा। बाला धम्मा, पण्डिता धम्मा। कण्हा धम्मा, सुक्का धम्मा। तपनीया धम्मा, अतपनीया धम्मा। अधिवचना धम्मा, अधिवचनपथा धम्मा। निरुत्ति धम्मा, निरुत्तिपथा धम्मा। पज्जत्ति धम्मा, पज्जत्तिपथा धम्मा। नामञ्च, रूपञ्च। अविज्जा च, भवतण्हा च। भवदिट्ठि च, विभवदिट्ठि च। सस्सतदिट्ठि च, उच्छेददिट्ठि च। अन्तवा दिट्ठि च, अनन्तवा दिट्ठि च। पुब्बन्तानुदिट्ठि च, अपरन्तानुदिट्ठि च। अहिरिकञ्च, अनोत्तप्पञ्च। हिरी च, ओत्तप्पञ्च। दोवचस्सता च, पापमित्तता च। सोवचस्सता च, कल्याणमित्तता च। आपत्तिकुसलता च, आपत्तिवुट्ठानकुसलता च। समापत्तिकुसलता च, समापत्तिवुट्ठानकुसलता च। धातुकुसलता च, मनसिकारकुसलता च। आयतनकुसलता च, पटिच्चसमुप्पादकुसलता च। ठानकुसलता च, अट्ठानकुसलता च। अज्जवो च, महवो च। खन्ति च, सोरच्चञ्च। साखल्यञ्च, पटिसन्थारो च। इन्द्रियेसु अगुत्तद्वारता च, भोजने अमत्तञ्जुता च। इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता च, भोजने मत्तञ्जुता च। मुट्ठस्सच्चञ्च, असम्पजञ्जञ्च। सति च, सम्पजञ्जञ्च। पटिसङ्खानबलञ्च, भावनाबलञ्च। समथो च, विपस्सना च। समथनिमित्तञ्च, पग्गाहनिमित्तञ्च। पग्गाहो च, अविक्खेपो च। सीलविपत्ति च, दिट्ठिविपत्ति च। सीलसम्पदा च, दिट्ठिसम्पदा च। सीलविसुद्धि च, दिट्ठिविसुद्धि च। दिट्ठिविसुद्धि खो पन, यथादिट्ठिस्स च पधानं। संवेगो च संवेजनियेसु ठानेसु, संविग्गस्स च योनिसो पधानं। असन्तुट्ठिता च कुसलेसु धम्मेसु, अप्पटिवानिता च पधानस्मिं। विज्जा च, विमुत्ति च। खये जाणं, अनुप्पादे जाणन्ति।

सुत्तन्तिकदुकमातिका।

धम्मसङ्गणीमातिका निट्ठिता।

विभङ्गपाळि

१. खन्धविभङ्गो

१. सुत्तन्तभाजनीयं

१. पञ्चक्खन्धा - रूपक्खन्धो, वेदनाक्खन्धो, सज्जाक्खन्धो, सङ्खारक्खन्धो, विज्जाणक्खन्धो ।

१. रूपक्खन्धो

२. तत्थ कतमो रूपक्खन्धो? यं किञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्धा वा ओळारिकं वा सुखुमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे सन्तिके वा, तदेकज्झं अभिसज्जूहित्वा अभिसङ्घिपित्वा - अयं वुच्चति रूपक्खन्धो ।

३. तत्थ कतमं रूपं अतीतं? यं रूपं अतीतं निरुद्धं विगतं विपरिणतं अत्थङ्गतं अब्भत्थङ्गतं उप्पज्जित्वा विगतं अतीतं अतीतंसेन सङ्गहितं, चत्तारो च महाभूता चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं - इदं वुच्चति रूपं अतीतं ।

तत्थ कतमं रूपं अनागतं? यं रूपं अजातं अभूतं असज्जातं अनिब्बत्तं अनभिनिब्बत्तं अपातुभूतं अनुप्पन्नं असमुप्पन्नं अनुद्धितं असमुद्धितं अनागतं अनागतंसेन सङ्गहितं, चत्तारो च महाभूता चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं - इदं वुच्चति रूपं अनागतं ।

तत्थ कतमं रूपं पच्चुप्पन्नं? यं रूपं जातं भूतं सज्जातं निब्बत्तं अभिनिब्बत्तं पातुभूतं उप्पन्नं समुप्पन्नं उद्धितं समुद्धितं पच्चुप्पन्नं पच्चुप्पन्नंसेन सङ्गहितं, चत्तारो च महाभूता चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं - इदं वुच्चति रूपं पच्चुप्पन्नं ।

४. तत्थ कतमं रूपं अज्झत्तं? यं रूपं तेसं तेसं सत्तानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियकं पाटिपुग्गलिकं उपादिन्नं, चत्तारो च महाभूता चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं - इदं वुच्चति रूपं अज्झत्तं ।

तत्थ कतमं रूपं बहिद्धा? यं रूपं तेसं तेसं परसत्तानं परपुग्गलानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियकं पाटिपुग्गलिकं उपादिन्नं, चत्तारो च महाभूता चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं - इदं वुच्चति रूपं बहिद्धा ।

५. तत्थ कतमं रूपं ओळारिकं? चक्खायतनं...पे० फोडुब्बायतनं - इदं वुच्चति रूपं ओळारिकं ।

तत्थ कतमं रूपं सुखुमं? इत्थिन्द्रियं...पे० कवलीकारो आहारो - इदं वुच्चति रूपं सुखुमं।

६. तत्थ कतमं रूपं हीनं? यं रूपं तेसं तेसं सत्तानं उज्जातं अवज्जातं हीळितं परिभूतं अचिक्कीकतं हीनं हीनमतं हीनसम्मतं अनिट्ठं अकन्तं अमनापं, रूपा सद्दा गन्धा रसा फोडुब्बा - इदं वुच्चति रूपं हीनं।

तत्थ कतमं रूपं पणीतं? यं रूपं तेसं तेसं सत्तानं अनुज्जातं अनवज्जातं अहीळितं अपरिभूतं चिक्कीकतं पणीतं पणीतमतं पणीतसम्मतं इट्ठं कन्तं मनापं, रूपा सद्दा गन्धा रसा फोडुब्बा - इदं वुच्चति रूपं पणीतं। तं तं वा पन रूपं उपादायुपादाय रूपं हीनं पणीतं दट्ठब्बं।

७. तत्थ कतमं रूपं दूरे? इत्थिन्द्रियं...पे० कवलीकारो आहारो, यं वा पनज्जम्पि अत्थि रूपं अनासन्ने अनुपकट्टे दूरे असन्तिके - इदं वुच्चति रूपं दूरे।

तत्थ कतमं रूपं सन्तिके? चक्खायतनं...पे० फोडुब्बायतनं, यं वा पनज्जम्पि अत्थि रूपं आसन्ने उपकट्टे अविदूरे सन्तिके - इदं वुच्चति रूपं सन्तिके। तं तं वा पन रूपं उपादायुपादाय रूपं दूरे सन्तिके दट्ठब्बं।

२. वेदनाक्खन्धो

८. तत्थ कतमो वेदनाक्खन्धो? या काचि वेदना अतीतानागतपच्चुप्पन्ना अज्झत्ता वा बहिद्धा वा ओळारिका वा सुखुमा वा हीना वा पणीता वा या दूरे सन्तिके वा, तदेकज्झं अभिसज्जूहित्वा अभिसङ्खिपित्वा - अयं वुच्चति वेदनाक्खन्धो।

९. तत्थ कतमा वेदना अतीता? या वेदना अतीता निरुद्धा विगता विपरिणता अत्थङ्गता अब्भत्थङ्गता उप्पज्जित्वा विगता अतीता अतीतंसेन सङ्गहिता, सुखा वेदना दुक्खा वेदना अदुक्खमसुखा वेदना - अयं वुच्चति वेदना अतीता।

तत्थ कतमा वेदना अनागता? या वेदना अजाता अभूता असज्जाता अनिब्बत्ता अनभिनिब्बत्ता अपातुभूता अनुप्पन्ना असमुप्पन्ना अनुट्ठिता असमुट्ठिता अनागता अनागतंसेन सङ्गहिता, सुखा वेदना दुक्खा वेदना अदुक्खमसुखा वेदना - अयं वुच्चति वेदना अनागता।

तत्थ कतमा वेदना पच्चुप्पन्ना? या वेदना जाता भूता सज्जाता निब्बत्ता अभिनिब्बत्ता पातुभूता उप्पन्ना समुप्पन्ना उट्ठिता समुट्ठिता पच्चुप्पन्ना पच्चुप्पन्नंसेन सङ्गहिता, सुखा वेदना दुक्खा वेदना अदुक्खमसुखा वेदना - अयं वुच्चति वेदना पच्चुप्पन्ना।

१०. तत्थ कतमा वेदना अज्झत्ता? या वेदना तेसं तेसं सत्तानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुग्गलिका उपादिन्ना, सुखा वेदना दुक्खा वेदना अदुक्खमसुखा वेदना - अयं वुच्चति वेदना अज्झत्ता।

तत्थ कतमा वेदना बहिद्वा? या वेदना तेसं तेसं परसत्तानं परपुग्गलानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुग्गलिका उपादिन्ना, सुखा वेदना दुक्खा वेदना अदुक्खमसुखा वेदना - अयं वुच्चति वेदना बहिद्वा।

११. तत्थ कतमा वेदना ओळारिका सुखुमा? अकुसला वेदना ओळारिका, कुसलाव्याकता वेदना सुखुमा। कुसलाकुसला वेदना ओळारिका, अब्याकता वेदना सुखुमा। दुक्खा वेदना ओळारिका, सुखा च अदुक्खमसुखा च वेदना सुखुमा। सुखदुक्खा वेदना ओळारिका, अदुक्खमसुखा वेदना सुखुमा। असमापन्नस्स वेदना ओळारिका, समापन्नस्स वेदना सुखुमा। सासवा वेदना ओळारिका, अनासवा वेदना सुखुमा। तं तं वा पन वेदनं उपादायुपादाय वेदना ओळारिका सुखुमा दट्ठब्बा।

१२. तत्थ कतमा वेदना हीना पणीता? अकुसला वेदना हीना, कुसलाव्याकता वेदना पणीता। कुसलाकुसला वेदना हीना, अब्याकता वेदना पणीता। दुक्खा वेदना हीना, सुखा च अदुक्खमसुखा च वेदना पणीता। सुखदुक्खा वेदना हीना, अदुक्खमसुखा वेदना पणीता। असमापन्नस्स वेदना हीना, समापन्नस्स वेदना पणीता। सासवा वेदना हीना, अनासवा वेदना पणीता। तं तं वा पन वेदनं उपादायुपादाय वेदना हीना पणीता दट्ठब्बा।

१३. तत्थ कतमा वेदना दूरे? अकुसला वेदना कुसलाव्याकताहि वेदनाहि दूरे; कुसलाव्याकता वेदना अकुसलाय वेदनाय दूरे; कुसला वेदना अकुसलाव्याकताहि वेदनाहि दूरे; अकुसलाव्याकता वेदना कुसलाय वेदनाय दूरे; अब्याकता वेदना कुसलाकुसलाहि वेदनाहि दूरे; कुसलाकुसला वेदना अब्याकताय वेदनाय दूरे। दुक्खा वेदना सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि दूरे; सुखा च अदुक्खमसुखा च वेदना दुक्खाय वेदनाय दूरे; सुखा वेदना दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि दूरे; दुक्खा च अदुक्खमसुखा च वेदना सुखाय वेदनाय दूरे; अदुक्खमसुखा वेदना सुखदुक्खाहि वेदनाहि दूरे; सुखदुक्खा वेदना अदुक्खमसुखाय वेदनाय दूरे। असमापन्नस्स वेदना समापन्नस्स वेदनाय दूरे; समापन्नस्स वेदना असमापन्नस्स वेदनाय दूरे। सासवा वेदना अनासवाय वेदनाय दूरे; अनासवा वेदना सासवाय वेदनाय दूरे - अयं वुच्चति वेदना दूरे।

तत्थ कतमा वेदना सन्तिके? अकुसला वेदना अकुसलाय वेदनाय सन्तिके; कुसला वेदना कुसलाय वेदनाय सन्तिके; अब्याकता वेदना अब्याकताय वेदनाय सन्तिके। दुक्खा वेदना दुक्खाय वेदनाय सन्तिके; सुखा वेदना सुखाय वेदनाय सन्तिके; अदुक्खमसुखा वेदना अदुक्खमसुखाय वेदनाय सन्तिके असमापन्नस्स वेदना समापन्नस्स वेदनाय सन्तिके; समापन्नस्स वेदना समापन्नस्स वेदनाय सन्तिके। सासवा वेदना सासवाय वेदनाय सन्तिके; अनासवा वेदना अनासवाय वेदनाय सन्तिके। अयं वुच्चति वेदना सन्तिके। तं तं वा पन वेदनं उपादायुपादाय वेदना दूरे सन्तिके दट्ठब्बा।

३. सञ्जाक्खन्धो

१४. तत्थ कतमो सञ्जाक्खन्धो? या काचि सञ्जा अतीतानागतपच्चुप्पन्ना अज्झत्ता वा बहिद्वा वा ओळारिका वा सुखुमा वा हीना वा पणीता वा या दूरे सन्तिके वा तदेकज्झं अभिसञ्जूहित्वा अभिसङ्घिपित्वा - अयं वुच्चति सञ्जाक्खन्धो।

१५. तत्थ कतमा सञ्जा अतीता? या सञ्जा अतीता निरुद्धा विगता विपरिणता अत्थङ्गता अब्भत्थङ्गता उप्पज्जित्वा विगता अतीता अतीतंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा सञ्जा सोतसम्फस्सजा सञ्जा धानसम्फस्सजा सञ्जा जिह्वासम्फस्सजा सञ्जा कायसम्फस्सजा सञ्जा मनोसम्फस्सजा सञ्जा - अयं वुच्चति सञ्जा अतीता।

तत्थ कतमा सञ्जा अनागता? या सञ्जा अजाता अभूता असञ्जाता अनिब्बत्ता अनभिनिब्बत्ता अपातुभूता अनुप्पन्ना असमुप्पन्ना अनुट्ठिता असमुट्ठिता अनागता अनागतंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा सञ्जा सोतसम्फस्सजा सञ्जा धानसम्फस्सजा सञ्जा जिह्वासम्फस्सजा सञ्जा कायसम्फस्सजा सञ्जा मनोसम्फस्सजा सञ्जा - अयं वुच्चति सञ्जा अनागता।

तत्थ कतमा सञ्जा पच्चुप्पन्ना? या सञ्जा जाता भूता सञ्जाता निब्बत्ता अभिनिब्बत्ता पातुभूता उप्पन्ना समुप्पन्ना उट्ठिता समुट्ठिता पच्चुप्पन्ना पच्चुप्पन्नंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा सञ्जा सोतसम्फस्सजा सञ्जा धानसम्फस्सजा सञ्जा जिह्वासम्फस्सजा सञ्जा कायसम्फस्सजा सञ्जा मनोसम्फस्सजा सञ्जा - अयं वुच्चति सञ्जा पच्चुप्पन्ना।

१६. तत्थ कतमा सञ्जा अज्झत्ता? या सञ्जा तेसं तेसं सत्तानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुगगलिका उपादिन्ना, चक्खुसम्फस्सजा सञ्जा सोतसम्फस्सजा सञ्जा धानसम्फस्सजा सञ्जा जिह्वासम्फस्सजा सञ्जा कायसम्फस्सजा सञ्जा मनोसम्फस्सजा सञ्जा - अयं वुच्चति सञ्जा अज्झत्ता।

तत्थ कतमा सञ्जा बहिद्वा? या सञ्जा तेसं तेसं परसत्तानं परपुगगलानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुगगलिका उपादिन्ना, चक्खुसम्फस्सजा सञ्जा सोतसम्फस्सजा सञ्जा धानसम्फस्सजा सञ्जा जिह्वासम्फस्सजा सञ्जा कायसम्फस्सजा सञ्जा मनोसम्फस्सजा सञ्जा - अयं वुच्चति सञ्जा बहिद्वा।

१७. तत्थ कतमा सञ्जा ओळारिका सुखुमा? पटिघसम्फस्सजा सञ्जा ओळारिका, अधिवचनसम्फस्सजा सञ्जा सुखुमा। अकुसला सञ्जा ओळारिका, कुसलाव्याकता सञ्जा सुखुमा। कुसलाकुसला सञ्जा ओळारिका, अब्याकता सञ्जा सुखुमा। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सञ्जा ओळारिका, सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सञ्जा सुखुमा। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सञ्जा ओळारिका अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सञ्जा सुखुमा।

असमापन्नस्स सज्जा ओळारिका, समापन्नस्स सज्जा सुखुमा। सासवा सज्जा ओळारिका, अनासवा सज्जा सुखुमा। तं तं वा पन सज्जं उपादायुपादाय सज्जा ओळारिका सुखुमा दट्ठब्बा।

१८. तत्थ कतमा सज्जा हीना पणीता? अकुसला सज्जा हीना, कुसलाब्बाकता सज्जा पणीता। कुसलाकुसला सज्जा हीना, अब्बाकता सज्जा पणीता। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा हीना, सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सज्जा पणीता। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सज्जा हीना, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा पणीता। असमापन्नस्स सज्जा हीना, समापन्नस्स सज्जा पणीता। सासवा सज्जा हीना, अनासवा सज्जा पणीता। तं तं वा पन सज्जं उपादायुपादाय सज्जा हीना पणीता दट्ठब्बा।

१९. तत्थ कतमा सज्जा दूरे? अकुसला सज्जा कुसलाब्बाकताहि सज्जाहि दूरे; कुसलाब्बाकता सज्जा अकुसलाय सज्जाय दूरे; कुसला सज्जा अकुसलाब्बाकताहि सज्जाहि दूरे; अकुसलाब्बाकता सज्जा कुसलाय सज्जाय दूरे। अब्बाकता सज्जा कुसलाकुसलाहि सज्जाहि दूरे; कुसलाकुसला सज्जा अब्बाकताय सज्जाय दूरे। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ताहि सज्जाहि दूरे; सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सज्जा दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय दूरे; सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ताहि सज्जाहि दूरे; दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सज्जा सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय दूरे; अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ताहि सज्जाहि दूरे; सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सज्जा अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय दूरे। असमापन्नस्स सज्जा समापन्नस्स सज्जाय दूरे; समापन्नस्स सज्जा असमापन्नस्स सज्जाय दूरे। सासवा सज्जा अनासवाय सज्जाय दूरे; अनासवा सज्जा सासवाय सज्जाय दूरे - अयं वुच्चति सज्जा दूरे।

तत्थ कतमा सज्जा सन्तिके? अकुसला सज्जा अकुसलाय सज्जाय सन्तिके; कुसला सज्जा कुसलाय सज्जाय सन्तिके; अब्बाकता सज्जा अब्बाकताय सज्जाय सन्तिके। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय सन्तिके; सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय सन्तिके; अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सज्जा अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ताय सज्जाय सन्तिके। असमापन्नस्स सज्जा असमापन्नस्स सज्जाय सन्तिके; समापन्नस्स सज्जा समापन्नस्स सज्जाय सन्तिके। सासवा सज्जा सासवाय सज्जाय सन्तिके; अनासवा सज्जा अनासवाय सज्जाय सन्तिके। अयं वुच्चति सज्जा सन्तिके। तं तं वा पन सज्जं उपादायुपादाय सज्जा दूरे सन्तिके दट्ठब्बा।

४. सङ्घारक्खन्धो

२०. तत्थ कतमो सङ्घारक्खन्धो? ये केचि सङ्घारा अतीतानागतपच्चुप्पन्ना अज्झत्ता वा बहिद्वा वा ओळारिका वा सुखुमा वा हीना वा पणीता वा ये दूरे सन्तिके वा, तदेकज्झं अभिसज्जूहित्वा अभिसङ्घिपित्वा - अयं वुच्चति सङ्घारक्खन्धो।

२१. तत्थ कतमे सङ्घारा अतीता? ये सङ्घारा अतीता निरुद्धा विगता विपरिणता अत्थङ्गता अब्भत्थङ्गता उप्पज्जित्वा विगता अतीता अतीतंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा चेतना सोतसम्फस्सजा चेतना धानसम्फस्सजा चेतना जिह्वासम्फस्सजा चेतना कायसम्फस्सजा चेतना मनोसम्फस्सजा चेतना - इमे वुच्चन्ति सङ्घारा अतीता।

तत्थ कतमे सङ्घारा अनागता? ये सङ्घारा अजाता अभूता असज्जाता अनिब्बत्ता अनभिनिब्बत्ता अपातुभूता अनुप्पन्ना असमुप्पन्ना अनुट्ठिता असमुट्ठिता अनागता अनागतंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा चेतना सोतसम्फस्सजा चेतना धानसम्फस्सजा चेतना जिह्वासम्फस्सजा चेतना कायसम्फस्सजा चेतना मनोसम्फस्सजा चेतना - इमे वुच्चन्ति सङ्घारा अनागता।

तत्थ कतमे सङ्घारा पच्चुप्पन्ना? ये सङ्घारा जाता भूता सज्जाता निब्बत्ता अभिनिब्बत्ता पातुभूता उप्पन्ना समुप्पन्ना उट्ठिता समुट्ठिता पच्चुप्पन्ना पच्चुप्पन्नंसेन सङ्गहिता, चक्खुसम्फस्सजा चेतना सोतसम्फस्सजा चेतना धानसम्फस्सजा चेतना जिह्वासम्फस्सजा चेतना कायसम्फस्सजा चेतना मनोसम्फस्सजा चेतना - इमे वुच्चन्ति सङ्घारा पच्चुप्पन्ना।

२२. तत्थ कतमे सङ्घारा अज्झत्ता? ये सङ्घारा तेसं तेसं सत्तानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुग्गलिका उपादिन्ना, चक्खुसम्फस्सजा चेतना सोतसम्फस्सजा चेतना धानसम्फस्सजा चेतना जिह्वासम्फस्सजा चेतना कायसम्फस्सजा चेतना मनोसम्फस्सजा चेतना - इमे वुच्चन्ति सङ्घारा अज्झत्ता।

तत्थ कतमे सङ्घारा बहिद्वा? ये सङ्घारा तेसं तेसं परसत्तानं परपुग्गलानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियका पाटिपुग्गलिका उपादिन्ना, चक्खुसम्फस्सजा चेतना सोतसम्फस्सजा चेतना धानसम्फस्सजा चेतना जिह्वासम्फस्सजा चेतना कायसम्फस्सजा चेतना मनोसम्फस्सजा चेतना - इमे वुच्चन्ति सङ्घारा बहिद्वा।

२३. तत्थ कतमे सङ्घारा ओळारिका सुखुमा? अकुसला सङ्घारा ओळारिका, कुसलाव्याकता सङ्घारा सुखुमा। कुसलाकुसला सङ्घारा ओळारिका, अव्याकता सङ्घारा सुखुमा। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा ओळारिका, सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा सुखुमा। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा ओळारिका, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा सुखुमा। असमापन्नस्स सङ्घारा ओळारिका, समापन्नस्स सङ्घारा सुखुमा। सासवा सङ्घारा

२४. तत्थ कतमे सङ्घारा हीना पणीता? अकुसला सङ्घारा हीना, कुसलाव्याकता सङ्घारा पणीता। कुसलाकुसला सङ्घारा हीना, अव्याकता सङ्घारा पणीता। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा हीना सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा पणीता। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा हीना, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा पणीता। असमापन्नस्स सङ्घारा हीना, समापन्नस्स सङ्घारा पणीता। सासवा सङ्घारा हीना, अनासवा सङ्घारा पणीता। ते ते वा पन सङ्घारे उपादायुपादाय सङ्घारा हीना पणीता दट्ठ्वा।

२५. तत्थ कतमे सङ्घारा दूरे? अकुसला सङ्घारा कुसलाब्बाकतेहि सङ्घारेहि दूरे; कुसलाब्बाकता सङ्घारा अकुसलेहि सङ्घारेहि दूरे; कुसला सङ्घारा अकुसलाब्बाकतेहि सङ्घारेहि दूरे; अकुसलाब्बाकता सङ्घारा कुसलेहि सङ्घारेहि दूरे; अब्बाकता सङ्घारा कुसलाकुसलेहि सङ्घारेहि दूरे; कुसलाकुसला सङ्घारा अब्बाकतेहि सङ्घारेहि दूरे। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे; सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे; सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे; दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा सुखाय वेदनाय सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे; अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता सङ्घारा सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे; सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता सङ्घारा अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्तेहि सङ्घारेहि दूरे असमापन्नस्स सङ्घारा समापन्नस्स सङ्घारेहि दूरे; समापन्नस्स सङ्घारा असमापन्नस्स सङ्घारेहि दूरे। सासवा सङ्घारा अनासवेहि सङ्घारेहि दूरे; अनासवा सङ्घारा सासवेहि सङ्घारेहि दूरे। इमे वुच्चन्ति सङ्घारा दूरे।

१२८

५. विज्ञाणक्खन्धो

२६. तत्थ कतमो विज्ञाणक्खन्धो? यं किञ्चि विज्ञाणं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्वा वा ओळारिकं वा सुखुमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे सन्तिके वा, तदेकज्झं अभिसज्जूहित्वा अभिसङ्घिपित्वा - अयं वुच्चति विज्ञाणक्खन्धो।

२७. तत्थ कतमं विज्ञाणं अतीतं? यं विज्ञाणं अतीतं निरुद्धं विगतं विपरिणतं अत्थङ्गतं अत्थत्थङ्गतं उप्पज्जित्वा विगतं अतीतं अतीतंसेन सङ्गहितं, चक्खुविज्ञाणं सोतविज्ञाणं घानविज्ञाणं जिह्वाविज्ञाणं कायविज्ञाणं मनोविज्ञाणं - इदं वुच्चति विज्ञाणं अतीतं।

तत्थ कतमं विज्ञाणं अनागतं? यं विज्ञाणं अजातं अभूतं असज्जातं अनिब्बत्तं अनभिनिब्बत्तं अपातुभूतं अनुप्पन्नं असमुप्पन्नं अनुट्ठितं असमुट्ठितं अनागतं अनागतंसेन सङ्गहितं, चक्खुविज्ञाणं सोतविज्ञाणं घानविज्ञाणं जिह्वाविज्ञाणं कायविज्ञाणं मनोविज्ञाणं - इदं वुच्चति विज्ञाणं अनागतं।

तत्थ कतमं विज्ञाणं पच्चुप्पन्नं? यं विज्ञाणं जातं भूतं सज्जातं निब्बत्तं अभिनिब्बत्तं पातुभूतं उप्पन्नं समुप्पन्नं उट्ठितं समुट्ठितं पच्चुप्पन्नं पच्चुप्पन्नंसेन सङ्गहितं, चक्खुविज्ञाणं सोतविज्ञाणं घानविज्ञाणं जिह्वाविज्ञाणं कायविज्ञाणं मनोविज्ञाणं - इदं वुच्चति विज्ञाणं पच्चुप्पन्नं।

२८. तत्थ कतमं विज्ञाणं अज्झत्तं? यं विज्ञाणं तेसं तेसं सत्तानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियकं पाटिपुग्गलिकं उपादिन्नं, चक्खुविज्ञाणं सोतविज्ञाणं घानविज्ञाणं जिह्वाविज्ञाणं कायविज्ञाणं मनोविज्ञाणं - इदं वुच्चति विज्ञाणं अज्झत्तं।

तत्थ कतमं विज्ञाणं बहिद्वा? यं विज्ञाणं तेसं तेसं परसत्तानं परपुग्गलानं अज्झत्तं पच्चत्तं नियकं पाटिपुग्गलिकं उपादिन्नं, चक्खुविज्ञाणं सोतविज्ञाणं घानविज्ञाणं जिह्वाविज्ञाणं कायविज्ञाणं मनोविज्ञाणं - इदं वुच्चति विज्ञाणं बहिद्वा।

२९. तत्थ कतमं विज्ञाणं ओळारिकं सुखुमं? अकुसलं विज्ञाणं ओळारिकं, कुसलाब्बाकता विज्ञाणा सुखुमा। कुसलाकुसला विज्ञाणा ओळारिका अब्बाकतं विज्ञाणं सुखुमं। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्तं विज्ञाणं ओळारिकं, सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा सुखुमा। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा ओळारिका, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्तं विज्ञाणं सुखुमं। असमापन्नस्स विज्ञाणं ओळारिकं, समापन्नस्स विज्ञाणं सुखुमं। सासवं विज्ञाणं ओळारिकं, अनासवं विज्ञाणं सुखुमं। तं तं वा पन विज्ञाणं उपादायुपादाय विज्ञाणं ओळारिकं सुखुमं दट्ठब्बं।

३०. तत्थ कतमं विज्ञाणं हीनं पणीतं? अकुसलं विज्ञाणं हीनं,

कुसलाव्याकता विज्ञाणा पणीता कुसलाकुसला विज्ञाणा हीना, अब्याकतं विज्ञाणं पणीतं। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं हीनं, सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा पणीता। सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा हीना, अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं पणीतं। असमापन्नस्स विज्ञाणं हीनं, समापन्नस्स विज्ञाणं पणीतं। सासवं विज्ञाणं हीनं, अनासवं विज्ञाणं पणीतं। तं तं वा पन विज्ञाणं उपादायुपादाय विज्ञाणं हीनं पणीतं दट्ठब्बं।

३१. तत्थ कतमं विज्ञाणं दूरे? अकुसलं विज्ञाणं कुसलाव्याकतेहि विज्ञाणेहि दूरे; कुसलाव्याकता विज्ञाणा अकुसला विज्ञाणा दूरे; कुसलं विज्ञाणं अकुसलाव्याकतेहि विज्ञाणेहि दूरे; अकुसलाव्याकता विज्ञाणा कुसला विज्ञाणा दूरे; अब्याकतं विज्ञाणं कुसलाकुसलेहि विज्ञाणेहि दूरे; कुसलाकुसला विज्ञाणा अब्याकता विज्ञाणा दूरे। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्तेहि विज्ञाणेहि दूरे; सुखाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्ता विज्ञाणा दूरे; सुखाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्तेहि विज्ञाणेहि दूरे; दुक्खाय च अदुक्खमसुखाय च वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा सुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता विज्ञाणा दूरे; अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्तेहि विज्ञाणेहि दूरे; सुखदुक्खाहि वेदनाहि सम्पयुत्ता विज्ञाणा अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्ता विज्ञाणा दूरे। असमापन्नस्स विज्ञाणं समापन्नस्स विज्ञाणा दूरे; समापन्नस्स विज्ञाणं असमापन्नस्स विज्ञाणा दूरे। सासवं विज्ञाणं अनासवा विज्ञाणा दूरे; अनासवं विज्ञाणं सासवा विज्ञाणा दूरे - इदं वुच्चति विज्ञाणं दूरे।

तत्थ कतमं विज्ञाणं सन्तिके? अकुसलं विज्ञाणं अकुसलस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; कुसलं विज्ञाणं कुसलस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; अब्याकतं विज्ञाणं अब्याकतस्स विज्ञाणस्स सन्तिके। दुक्खाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं दुक्खाय वेदनाय सम्पयुत्तस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; सुखाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं सुखाय वेदनाय सम्पयुत्तस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुतं विज्ञाणं अदुक्खमसुखाय वेदनाय सम्पयुत्तस्स विज्ञाणस्स सन्तिके। असमापन्नस्स विज्ञाणं असमापन्नस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; समापन्नस्स विज्ञाणं समापन्नस्स विज्ञाणस्स सन्तिके। सासवं विज्ञाणं सासवस्स विज्ञाणस्स सन्तिके; अनासवं विज्ञाणं अनासवस्स विज्ञाणस्स सन्तिके - इदं वुच्चति विज्ञाणं सन्तिके। तं तं वा पन विज्ञाणं उपादायुपादाय विज्ञाणं दूरे सन्तिके दट्ठब्बं।

सुत्तन्तभाजनीयं।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

धातुकथापाळि

उद्देशो

१. नयमातिका

१. (१) सङ्गहो असङ्गहो (२) सङ्गहितेन असङ्गहितं (३) असङ्गहितेन सङ्गहितं (४) सङ्गहितेन सङ्गहितं (५) असङ्गहितेन असङ्गहितं (६) सम्पयोगो विष्पयोगो (७) सम्पयुत्तेन विष्पयुत्तं (८) विष्पयुत्तेन सम्पयुत्तं (९) सम्पयुत्तेन सम्पयुत्तं (१०) विष्पयुत्तेन विष्पयुत्तं (११) सङ्गहितेन सम्पयुत्तं विष्पयुत्तं (१२) सम्पयुत्तेन सङ्गहितं असङ्गहितं (१३) असङ्गहितेन सम्पयुत्तं विष्पयुत्तं (१४) विष्पयुत्तेन सङ्गहितं असङ्गहितं।

२. अब्भन्तरमातिका

२. (१) पञ्चक्खन्धा (२) द्वादसायतनानि (३) अट्ठारस धातुयो (४) चत्तारि सच्चानि (५) बावीसतिन्द्रियानि (६) पटिच्चसमुप्पादो (७) चत्तारो सतिपट्टाना (८) चत्तारो सम्मप्पधाना (९) चत्तारो इद्धिपादा (१०) चत्तारि ज्ञानानि (११) चतस्सो अप्पमज्जायो (१२) पञ्चिन्द्रियानि (१३) पञ्च बलानि (१४) सत्त बोज्झङ्गा (१५) अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो (१६) फस्सो वेदना सज्जा चेतना चित्तं अधिमोक्खो मनसिकारो।

३. नयमुखमातिका

३. तीहि सङ्गहो, तीहि असङ्गहो, चतूहि सम्पयोगो, चतूहि विष्पयोगो।

४. लक्खणमातिका

४. सभागो, विसभागो।

५. बाहिरमातिका

५. सव्वापि धम्मसङ्गणी धातुकथाय मातिकाति ।

१. पठमनयो

१. सङ्गहासङ्गहपदनिद्देशो

१. खन्धो

६. रूपक्खन्धो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहितो ?
रूपक्खन्धो एकेन खन्धेन एकादसहायतनेहि एकादसहि धातूहि सङ्गहितो । कतिहि
असङ्गहितो ? चतूहि खन्धेहि एकेनायतनेन सत्तहि धातूहि असङ्गहितो ।

७. वेदनाक्खन्धो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि
सङ्गहितो ? वेदनाक्खन्धो एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितो ।
कतिहि असङ्गहितो ? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि
असङ्गहितो ।

८. सञ्जाक्खन्धो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि
सङ्गहितो ? सञ्जाक्खन्धो एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितो ।
कतिहि असङ्गहितो ? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि
असङ्गहितो ।

९. सङ्खारक्खन्धो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि
सङ्गहितो ? सङ्खारक्खन्धो एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितो ।
कतिहि असङ्गहितो ? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि
असङ्गहितो ।

१०. विज्जाणक्खन्धो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि
सङ्गहितो ? विज्जाणक्खन्धो एकेन खन्धेन एकेनायतनेन सत्तहि धातूहि सङ्गहितो ।
कतिहि असङ्गहितो ? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि एकादसहि धातूहि
असङ्गहितो ।

(एकमूलकं ।)

११. रूपक्खन्धो च वेदनाक्खन्धो च कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि
कतिहि धातूहि सङ्गहिता ? रूपक्खन्धो च वेदनाक्खन्धो च द्वीहि खन्धेहि
एकादसहायतनेहि एकादसहि धातूहि सङ्गहिता । कतिहि असङ्गहिता ? तीहि खन्धेहि
एकेनायतनेन सत्तहि धातूहि असङ्गहिता ।

रूपक्खन्धो च वेदनाक्खन्धो च सज्जाक्खन्धो च सङ्खारक्खन्धो च विज्जाणक्खन्धो च पञ्चहि खन्धेहि द्वादसायतनेहि अट्टारसहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? न केहिचि खन्धेहि न केहिचि आयतनेहि न काहिचि धातूहि असङ्गहिता।

२१. पञ्चक्खन्धा कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहिता? पञ्चक्खन्धा पञ्चहि खन्धेहि द्वादसहायतनेहि अट्टारसहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? न केहिचि खन्धेहि न केहिचि आयतनेहि न काहिचि धातूहि असङ्गहिता।

(पञ्चकं।)

२. आयतनं

२२. चक्खायतनं कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहितं? चक्खायतनं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

२३. सोतायतनं धानायतनं... जिह्वायतनं... कायायतनं... रूपायतनं... सहायतनं... गन्धायतनं... रसायतनं... फोडुब्बायतनं... पे० एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

२४. मनायतनं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन सत्तहि धातूहि सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि एकादसहि धातूहि असङ्गहितं।

२५. धम्मायतनं असङ्कतं खन्धतो ठपेत्वा चतूहि खन्धेहि एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? एकेन खन्धेन एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

(एकमूलकं।)

२६. चक्खायतनञ्च सोतायतनञ्च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

२७. चक्खायतनञ्च धानायतनञ्च... चक्खायतनञ्च जिह्वायतनञ्च... चक्खायतनञ्च कायायतनञ्च... चक्खायतनञ्च रूपायतनञ्च... चक्खायतनञ्च सहायतनञ्च... चक्खायतनञ्च गन्धायतनञ्च... चक्खायतनञ्च रसायतनञ्च... चक्खायतनञ्च फोडुब्बायतनञ्च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

२८. चक्खायतनञ्च मनायतनञ्च द्वीहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि अट्टहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि दसहायतनेहि दसहि धातूहि असङ्गहिता।

२९. चक्खायतनञ्च धम्मायतनञ्च असङ्गतं खन्धतो ठपेत्वा चतूहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? एकेन खन्धेन दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

(दुकमूलकं।)

३०. द्वादसायतनानि कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहिता? द्वादसायतनानि असङ्गतं खन्धतो ठपेत्वा पञ्चहि खन्धेहि द्वादसहायतनेहि अट्टारसहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? न केहिचि खन्धेहि न केहिचि आयतनेहि न काहिचि धातूहि असङ्गहिता।

(द्वादसकं।)

३. धातु

३१. चक्खुधातु कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहिता? चक्खुधातु एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहिता।

३२. सोतधातु... घानधातु... जिक्काधातु... कायधातु... रूपधातु... सद्दधातु... गन्धधातु... रसधातु... फोड्डब्बधातु... चक्खुविज्जाणधातु... सोतविज्जाणधातु... घानविज्जाणधातु... जिक्काविज्जाणधातु... कायविज्जाणधातु... मनोधातु... मनोविज्जाणधातु एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहिता।

३३. धम्मधातु असङ्गतं खन्धतो ठपेत्वा चतूहि खन्धेहि एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? एकेन खन्धेन एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहिता।

(एकमूलकं।)

३४. चक्खुधातु च सोतधातु च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

३५. चक्खुधातु च घानधातु च... चक्खुधातु च जिक्काधातु च... चक्खुधातु च कायधातु च... चक्खुधातु च रूपधातु च... चक्खुधातु च सद्दधातु च... चक्खुधातु च गन्धधातु च... चक्खुधातु च रसधातु च... चक्खुधातु च

फोटुब्बधातु च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

३६. चक्खुधातु च चक्खुविज्जाणधातु च द्वीहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

३७. चक्खुधातु च सोतविज्जाणधातु च... चक्खुधातु च घानविज्जाणधातु च... चक्खुधातु च जिह्वाविज्जाणधातु च... चक्खुधातु च कायविज्जाणधातु च... चक्खुधातु च मनोधातु च... चक्खुधातु च मनोविज्जाणधातु च द्वीहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

३८. चक्खुधातु च धम्मधातु च असङ्गतं खन्धतो ठपेत्वा चतूहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? एकेन खन्धेन दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

(दुकमूलकं।)

३९. अट्टारस धातुयो कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहिता? अट्टारस धातुयो असङ्गतं खन्धतो ठपेत्वा पञ्चहि खन्धेहि द्वादसहायतनेहि अट्टारसहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? न केहिचि खन्धेहि न केहिचि आयतनेहि न काहिचि धातूहि असङ्गहिता।

(अट्टारसकं।)

४. सच्चं

४०. दुक्खसच्चं कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहितं? दुक्खसच्चं पञ्चहि खन्धेहि द्वादसहायतनेहि अट्टारसहि धातूहि सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? न केहिचि खन्धेहि न केहिचि आयतनेहि न काहिचि धातूहि असङ्गहितं।

४१. समुदयसच्चं मगगसच्चं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

४२. निरोधसच्चं न केहिचि खन्धेहि एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? पञ्चहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

(एकमूलकं।)

५. इन्द्रियं

५०. चक्षुर्इन्द्रियं कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि सङ्गहितं? चक्षुर्इन्द्रियं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

५१. सोतिन्द्रियं... घानिन्द्रियं... जिह्विन्द्रियं... कायिन्द्रियं... इत्थिन्द्रियं पुरिसिन्द्रियं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

५२. मनिन्द्रियं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन सत्तहि धातूहि सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि एकादसहि धातूहि असङ्गहितं।

५३. जीवितिन्द्रियं द्वीहि खन्धेहि एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? तीहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

५४. सुखिन्द्रियं दुक्खिन्द्रियं... सोमनस्सिन्द्रियं... दोमनस्सिन्द्रियं... उपेक्खिन्द्रियं... सद्धिन्द्रियं... वीरियिन्द्रियं... सतिन्द्रियं... समाधिन्द्रियं... पज्जिन्द्रियं... अनज्जातज्जस्सामीतिन्द्रियं... अज्जिन्द्रियं... अज्जाताविन्द्रियं एकेन खन्धेन एकेनायतनेन एकाय धातुया सङ्गहितं। कतिहि असङ्गहितं? चतूहि खन्धेहि एकादसहायतनेहि सत्तरसहि धातूहि असङ्गहितं।

(एकमूलकं।)

५५. चक्षुर्इन्द्रियञ्च सोतिन्द्रियञ्च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

५६. चक्षुर्इन्द्रियञ्च घानिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च जिह्विन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च कायिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च इत्थिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च पुरिसिन्द्रियञ्च एकेन खन्धेन द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? चतूहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

५७. चक्षुर्इन्द्रियञ्च मनिन्द्रियञ्च द्वीहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि अट्ठहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि दसहायतनेहि दसहि धातूहि असङ्गहिता।

५८. चक्षुर्इन्द्रियञ्च जीवितिन्द्रियञ्च द्वीहि खन्धेहि द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

५९. चक्षुर्इन्द्रियञ्च सुखिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च दुक्खिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च सोमनस्सिन्द्रियञ्च... चक्षुर्इन्द्रियञ्च दोमनस्सिन्द्रियञ्च...

चक्खुन्द्रियञ्च उपेक्खिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च सद्धिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च
 वीरियिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च सतिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च समाधिन्द्रियञ्च...
 चक्खुन्द्रियञ्च पज्जिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च अनज्जातज्जस्सामीतिन्द्रियञ्च...
 चक्खुन्द्रियञ्च अज्जिन्द्रियञ्च... चक्खुन्द्रियञ्च अज्जाताविन्द्रियञ्च द्वीहि खन्धेहि
 द्वीहायतनेहि द्वीहि धातूहि सङ्गहिता। कतिहि असङ्गहिता? तीहि खन्धेहि
 दसहायतनेहि सोळसहि धातूहि असङ्गहिता।

(दुकमूलकं।)

६०. बावीसतिन्द्रियानि कतिहि खन्धेहि कतिहायतनेहि कतिहि धातूहि
 सङ्गहितानि? बावीसतिन्द्रियानि चतूहि खन्धेहि सत्तहायतनेहि तेरसहि धातूहि
 सङ्गहितानि। कतिहि असङ्गहितानि? एकेन खन्धेन पञ्चहायतनेहि पञ्चहि धातूहि
 असङ्गहितानि।

पुग्गलपज्जत्तिपाळि

मातिका

१. एककउद्देसो

१. छ पज्जत्तियो - खन्धपज्जत्ति, आयतनपज्जत्ति, धातुपज्जत्ति, सच्चपज्जत्ति, इन्द्रियपज्जत्ति, पुग्गलपज्जत्तीति ।

२. कित्तावता खन्धानं खन्धपज्जत्ति? यावता पञ्चकखन्धा - रूपकखन्धो, वेदनाकखन्धो, सज्जाकखन्धो, सङ्कारकखन्धो, विज्जाणकखन्धो; एत्तावता खन्धानं खन्धपज्जत्ति ।

३. कित्तावता आयतनानं आयतनपज्जत्ति? यावता द्वादसायतनानि - चक्खायतनं, रूपायतनं, सोतायतनं, सद्दायतनं, घानायतनं, गन्धायतनं, जिह्वायतनं, रसायतनं, कायायतनं, फोडुब्बायतनं, मनायतनं, धम्मायतनं; एत्तावता आयतनानं आयतनपज्जत्ति ।

४. कित्तावता धातूनं धातुपज्जत्ति? यावता अट्ठारस धातुयो - चक्खुधातु, रूपधातु, चक्खुविज्जाणधातु, सोतधातु, सद्दधातु, सोतविज्जाणधातु, घानधातु, गन्धधातु, घानविज्जाणधातु, जिह्वाधातु, रसधातु, जिह्वाविज्जाणधातु, कायधातु, फोडुब्बधातु, कायविज्जाणधातु, मनोधातु, धम्मधातु, मनोविज्जाणधातु; एत्तावता धातूनं धातुपज्जत्ति ।

५. कित्तावता सच्चानं सच्चपज्जत्ति? यावता चत्तारि सच्चानि - दुक्खसच्चं, समुदयसच्चं, निरोधसच्चं, मग्गसच्चं; एत्तावता सच्चानं सच्चपज्जत्ति ।

६. कित्तावता इन्द्रियानं इन्द्रियपज्जत्ति? यावता बावीसतिन्द्रियानि - चक्खुन्द्रियं, सोतिन्द्रियं, घानिन्द्रियं, जिह्विन्द्रियं, कायिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, इत्थिन्द्रियं, पुरिसिन्द्रियं, जीवित्तिन्द्रियं, सुखिन्द्रियं, दुक्खिन्द्रियं, सोमनस्सिन्द्रियं, दोमनस्सिन्द्रियं, उपेक्खिन्द्रियं, सद्धिन्द्रियं, वीरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पज्जिन्द्रियं, अनज्जातज्जस्सामीतिन्द्रियं, अज्जिन्द्रियं, अज्जाताविन्द्रियं; एत्तावता इन्द्रियानं इन्द्रियपज्जत्ति ।

७. कित्तावता पुग्गलानं पुग्गलपज्जत्ति?

(१) समयविमुत्तो

(२) असमयविमुत्तो

- (३) कुप्पधम्मो
- (४) अकुप्पधम्मो
- (५) परिहानधम्मो
- (६) अपरिहानधम्मो
- (७) चेतनाभब्बो
- (८) अनुरक्खणाभब्बो
- (९) पुथुज्जनो
- (१०) गोत्रभू
- (११) भयूपरतो
- (१२) अभयूपरतो
- (१३) भब्बागमनो
- (१४) अभब्बागमनो
- (१५) नियतो
- (१६) अनियतो
- (१७) पटिपन्नको
- (१८) फलेटितो
- (१९) समसीसी
- (२०) टितकप्पी
- (२१) अरियो
- (२२) अनरियो
- (२३) सेक्खो
- (२४) असेक्खो
- (२५) नेवसेक्खनासेक्खो
- (२६) तेविज्जो
- (२७) छळभिज्जो
- (२८) सम्मासम्बुद्धो
- (२९) पच्चेकसम्बुद्धो
- (३०) उभतोभागविमुत्तो
- (३१) पज्जाविमुत्तो
- (३२) कायसक्खी
- (३३) दिट्ठिप्पत्तो
- (३४) सद्धाविमुत्तो
- (३५) धम्मनुसारी
- (३६) सद्धानुसारी
- (३७) सत्तक्खत्तुपरमो

- (३८) कोलङ्कोलो
- (३९) एकबीजी
- (४०) सकदागामी
- (४१) अनागामी
- (४२) अन्तरापरिनिब्बायी
- (४३) उपहच्चपरिनिब्बायी
- (४४) असङ्घारपरिनिब्बायी
- (४५) ससङ्घारपरिनिब्बायी
- (४६) उद्धंसोतोअकनिट्ठगामी
- (४७) सोतापन्नो
- (४८) सोतापत्तिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नो
- (४९) सकदागामी
- (५०) सकदागामिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नो
- (५१) अनागामी
- (५२) अनागामिफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नो
- (५३) अरहा
- (५४) अरहत्तफलसच्छिकिरियाय पटिपन्नो

एककं ।

२. दुक्कउद्देशो

८. द्वे पुग्गला -

- (१) कोधनो च, उपनाही च ।
- (२) मक्खी च, पळासी च ।
- (३) इस्सुकी च, मच्छरी च ।
- (४) सठो च, मायावी च ।
- (५) अहिरिको च, अनोत्तप्पी च ।
- (६) दुब्बचो च, पापमित्तो च ।
- (७) इन्द्रियेसु अगुत्तदारो च, भोजने अमत्तञ्जू च ।
- (८) मुट्ठस्सति च, असम्पजानो च ।
- (९) सीलविपन्नो च, दिट्ठिविपन्नो च ।
- (१०) अज्झत्तसंयोजनो च, बहिद्वासंयोजनो च ।
- (११) अक्कोधनो च, अनुपनाही च ।
- (१२) अमक्खी च, अपळासी च ।

- (१३) अनिस्तुकी च, अमच्छरी च ।
- (१४) असठो च, अमायावी च ।
- (१५) हिरिमा च, ओत्तप्पी च ।
- (१६) सुवचो च, कल्याणमित्तो च ।
- (१७) इन्द्रियेसु गुत्तद्वारो च, भोजने मत्तञ्जू च ।
- (१८) उपट्ठितस्सति च, सम्पजानो च ।
- (१९) सीलसम्पन्नो च, दिट्ठिसम्पन्नो च ।
- (२०) द्वे पुग्गला दुल्लभा लोकस्मि ।
- (२१) द्वे पुग्गला दुत्तप्पया ।
- (२२) द्वे पुग्गला सुतप्पया ।
- (२३) द्विन्नं पुग्गलानं आसवा वड्ढन्ति ।
- (२४) द्विन्नं पुग्गलानं आसवा न वड्ढन्ति ।
- (२५) हीनाधिमुत्तो च, पणीताधिमुत्तो च ।
- (२६) तित्तो च, तप्पेता च ।

दुकं ।

३. तिकउद्देसो

९. तयो पुग्गला -

- (१) निरासो, आसंसो, विगतासो ।
- (२) तयो गिलानूपमा पुग्गला ।
- (३) कायसक्खी, दिट्ठिप्पित्तो, सद्धाविमुत्तो ।
- (४) गूथभाणी, पुप्फभाणी, मधुभाणी ।
- (५) अरुकूपमचित्तो पुग्गलो, विज्जूपमचित्तो पुग्गलो वजिरूपमचित्तो पुग्गलो ।
- (६) अन्धो, एकचक्खु, द्विचक्खु ।
- (७) अवक्कज्जपज्जो पुग्गलो, उच्छङ्खपज्जो पुग्गलो, पुथुपज्जो पुग्गलो ।
- (८) अत्थेकच्चो पुग्गलो कामेसु च भवेसु च अवीतरागो, अत्थेकच्चो पुग्गलो कामेसु वीतरागो भवेसु अवीतरागो, अत्थेकच्चो पुग्गलो कामेसु च भवेसु च वीतरागो ।
- (९) पासाणलेखूपमो पुग्गलो, पथविलेखूपमो पुग्गलो, उदकलेखूपमो पुग्गलो ।
- (१०) तयो पोत्थकूपमा पुग्गला ।
- (११) तयो कासिकवत्थूपमा पुग्गला ।

(१२) सुप्पमेय्यो, दुप्पमेय्यो, अप्पमेय्यो।

(१३) अत्थेकच्चो पुग्गलो न सेवितब्बो न भजितब्बो न पयिरुपासितब्बो, अत्थेकच्चो पुग्गलो सेवितब्बो भजितब्बो पयिरुपासितब्बो, अत्थेकच्चो पुग्गलो सक्कत्वा गरुं कत्वा सेवितब्बो भजितब्बो पयिरुपासितब्बो।

(१४) अत्थेकच्चो पुग्गलो जिगुच्छितब्बो न सेवितब्बो न भजितब्बो न पयिरुपासितब्बो, अत्थेकच्चो पुग्गलो अज्झुपेक्खितब्बो न सेवितब्बो न भजितब्बो न पयिरुपासितब्बो; अत्थेकच्चो पुग्गलो सेवितब्बो भजितब्बो पयिरुपासितब्बो।

(१५) अत्थेकच्चो पुग्गलो सीलेसु परिपूरकारी, समाधिस्मिं मत्तसो कारी, पज्जाय मत्तसो कारी; अत्थेकच्चो पुग्गलो सीलेसु च परिपूरकारी, समाधिस्मिञ्च परिपूरकारी, पज्जाय मत्तसो कारी; अत्थेकच्चो पुग्गलो सीलेसु च परिपूरकारी, समाधिस्मिञ्च परिपूरकारी, पज्जाय च परिपूरकारी।

(१६) तयो सत्थारो।

(१७) अपरेपि तयो सत्थारो।

तिकं।

४. चतुक्कउद्देसो

१०. चत्तारो पुग्गला -

(१) असप्पुरिसो, असप्पुरिसेन असप्पुरिसतरो, सप्पुरिसो, सप्पुरिसेन सप्पुरिसतरो।

(२) पापो, पापेन पापतरो, कल्याणो, कल्याणेन कल्याणतरो।

(३) पापधम्मो पापधम्मेन पापधम्मतरो, कल्याणधम्मो, कल्याणधम्मेन कल्याणधम्मतरो।

(४) सावज्जो, वज्जबहुलो, अप्पवज्जो, अनवज्जो।

(५) उग्घटितज्जू, विपज्चितज्जू, नेय्यो, पदपरमो।

(६) युत्तप्पटिभानो नो मुत्तप्पटिभानो, मुत्तप्पटिभानो, नो युत्तप्पटिभानो, युत्तप्पटिभानो च मुत्तप्पटिभानो च, नेव युत्तप्पटिभानो नो मुत्तप्पटिभानो।

(७) चत्तारो धम्मकथिका पुग्गला।

(८) चत्तारो वलाहकूपमा पुग्गला।

(९) चत्तारो मूसिकूपमा पुग्गला।

(१०) चत्तारो अम्बूपमा पुग्गला।

(११) चत्तारो कुम्भूपमा पुग्गला।

(१२) चत्तारो उदकरहदूपमा पुग्गला।

(१३) चत्तारो बलीवदूपमा पुग्गला।

(१४) चत्तारो आसीविसूपमा पुगगला ।

(१५) अत्थेकच्चो पुगगलो अननुविच्च अपरियोगाहेत्वा अवण्णारहस्स वण्णं भासिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अननुविच्च अपरियोगाहेत्वा वण्णारहस्स अवण्णं भासिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अननुविच्च अपरियोगाहेत्वा अप्पसादनीये ठाने पसादं उपदंसिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अननुविच्च अपरियोगाहेत्वा पसादनीये ठाने अप्पसादं उपदंसिता होति ।

(१६) अत्थेकच्चो पुगगलो अनुविच्च परियोगाहेत्वा अवण्णारहस्स अवण्णं भासिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अनुविच्च परियोगाहेत्वा वण्णारहस्स वण्णं भासिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अनुविच्च परियोगाहेत्वा अप्पसादनीये ठाने अप्पसादं उपदंसिता होति, अत्थेकच्चो पुगगलो अनुविच्च परियोगाहेत्वा पसादनीये ठाने पसादं उपदंसिता होति ।

(१७) अत्थेकच्चो पुगगलो अवण्णारहस्स अवण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन, नो च खो वण्णारहस्स वण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन; अत्थेकच्चो पुगगलो वण्णारहस्स वण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन, नो च खो अवण्णारहस्स अवण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन; अत्थेकच्चो पुगगलो अवण्णारहस्स च अवण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन; वण्णारहस्स च वण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन, अत्थेकच्चो पुगगलो नेव अवण्णारहस्स अवण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन, नो च वण्णारहस्स वण्णं भासिता होति भूतं तच्छं कालेन ।

(१८) उट्ठानफलूपजीवी नो पुज्जफलूपजीवी, पुज्जफलूपजीवी नो उट्ठानफलूपजीवी, उट्ठानफलूपजीवी च पुज्जफलूपजीवी च, नेव उट्ठानफलूपजीवी नो पुज्जफलूपजीवी ।

(१९) तमो तमपरायनो, तमो जोतिपरायनो, जोति तमपरायनो, जोति जोतिपरायनो ।

(२०) ओणत्तोणतो, ओणत्तुणतो, उण्णत्तोणतो, उण्णत्तुणतो ।

(२१) चत्तारो रुक्खूपमा पुगगला ।

(२२) रूपप्पमाणो, रूपप्पसन्नो, घोसप्पमाणो, घोसप्पसन्नो ॥

(२३) लूखप्पमाणो, लूखप्पसन्नो धम्मप्पमाणो, धम्मप्पसन्नो ।

(२४) अत्थेकच्चो पुगगलो अत्तहिताय पटिपन्नो होति, नो परहिताय; अत्थेकच्चो पुगगलो परहिताय पटिपन्नो होति, नो अत्तहिताय; अत्थेकच्चो पुगगलो अत्तहिताय चेव पटिपन्नो होति परहिताय च; अत्थेकच्चो पुगगलो नेव अत्तहिताय पटिपन्नो होति नो परहिताय ।

(२५) अत्थेकच्चो पुगगलो अत्तन्तपो होति अत्तपरितापनानुयोगमनुयुत्तो; अत्थेकच्चो पुगगलो परन्तपो होति परपरितापनानुयोगमनुयुत्तो; अत्थेकच्चो पुगगलो अत्तन्तपो च होति अत्तपरितापनानुयोगमनुयुत्तो परन्तपो च

परपरितापनानुयोगमनुयुतो; अत्थेकच्चो पुग्गलो नेव अत्तन्तपो होति न अत्तपरितापनानुयोगमनुयुतो, न परन्तपो न परपरितापनानुयोगमनुयुतो। सो अनत्तन्तपो अपरन्तपो दिट्ठेव धम्मे निच्छातो निब्बुतो सीतीभूतो सुखप्पटिसंवेदी ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरति।

(२६) सरागो, सदोसो, समोहो, समानो।

(२७) अत्थेकच्चो पुग्गलो लाभी होति अज्झत्तं चेतोसमथस्स, न लाभी अधिपज्जाधम्मविपस्सनाय; अत्थेकच्चो पुग्गलो लाभी होति अधिपज्जाधम्मविपस्सनाय, न लाभी अज्झत्तं चेतोसमथस्स; अत्थेकच्चो पुग्गलो लाभी चेव होति अज्झत्तं चेतोसमथस्स, लाभी च अधिपज्जाधम्मविपस्सनाय; अत्थेकच्चो पुग्गलो नेव लाभी होति अज्झत्तं चेतोसमथस्स, न लाभी अधिपज्जाधम्मविपस्सनाय।

(२८) अनुसोतगामी पुग्गलो, पटिसोतगामी पुग्गलो, टित्तो पुग्गलो, तिण्णो पारङ्गतो थले तिट्ठति ब्राह्मणो।

(२९) अप्पस्सुतो सुतेन अनुपपन्नो, अप्पस्सुतो सुतेन उपपन्नो, बहुस्सुतो सुतेन अनुपपन्नो, बहुस्सुतो सुतेन उपपन्नो।

(३०) समणमचलो, समणपटुमो, समणपुण्डरीको, समणेसु समणसुखुमालो।

चतुक्कं।

५. पञ्चकउद्देशो

११. पञ्च पुग्गला -

(१) अत्थेकच्चो पुग्गलो आरभति च विप्पटिसारी च होति, तज्ज चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। अत्थेकच्चो पुग्गलो आरभति न विप्पटिसारी च होति, तज्ज चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। अत्थेकच्चो पुग्गलो नारभति विप्पटिसारी च होति, तज्ज चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। अत्थेकच्चो पुग्गलो नारभति न विप्पटिसारी होति, तज्ज चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। अत्थेकच्चो पुग्गलो नारभति न विप्पटिसारी होति, तज्ज चेतोविमुत्तिं पज्जाविमुत्तिं यथाभूतं पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति।

(२) दत्त्वा अवजानाति, संवासेन अवजानाति, आधेय्यमुखो होति, लोलो होति, मन्दो मोमूहो होति ।

- (३) पञ्च योधाजीवूपमा पुगगला ।
- (४) पञ्च पिण्डपातिका ।
- (५) पञ्च खलुपच्छाभक्तिका ।
- (६) पञ्च एकासनिका ।
- (७) पञ्च पंसुकूलिका ।
- (८) पञ्च तेचीवरिका ।
- (९) पञ्च आरज्जिका ।
- (१०) पञ्च रुक्खमूलिका ।
- (११) पञ्च अब्भोकासिका ।
- (१२) पञ्च नेसज्जिका ।
- (१३) पञ्च यथासन्थतिका ।
- (१४) पञ्च सोसानिका ।

पञ्चकं ।

६. छक्कउद्देसो

१२. छ पुगगला -

(१) अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झति, तत्थ च सब्बञ्जुतं पापुणाति बलेसु च वसीभावं । अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झति, न च तत्थ सब्बञ्जुतं पापुणाति न च बलेसु वसीभावं । अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अनभिसम्बुज्झति, दिट्ठे चेव धम्मे दुक्खस्सन्तकरो होति सावकपारमिञ्च पापुणाति । अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अनभिसम्बुज्झति दिट्ठेव धम्मे दुक्खस्सन्तकरो होति, न च सावकपारमिं पापुणाति । अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अनभिसम्बुज्झति, न च दिट्ठेव धम्मे दुक्खस्सन्तकरो होति, अनागामी होति अनागन्ता इत्थत्तं । अत्थेकच्चो पुगगलो पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेषु सामं सच्चानि अनभिसम्बुज्झति, न च दिट्ठेव धम्मे दुक्खस्सन्तकरो होति, आगामी होति आगन्ता इत्थत्तं ।

छक्कं ।

७. सत्तकउद्देसो

१३. सत्त पुग्गला -

(१) सत्त उदकूपमा पुग्गला। सकिं निमुग्गो निमुग्गोव होति, उम्मुज्जित्वा निमुज्जति, उम्मुज्जित्वा ठितो होति, उम्मुज्जित्वा विपस्सति विलोकेति, उम्मुज्जित्वा पत्तरति, उम्मुज्जित्वा पटिगाधप्पत्तो होति, उम्मुज्जित्वा तिण्णो होति पारङ्गतो थले तिट्ठति ब्राह्मणो।

(२) उभतोभागविमुत्तो पज्जाविमुत्तो, कायसक्खी, दिट्ठिप्पत्तो, सद्भावविमुत्तो, धम्मानुसारी, सद्धानुसारी।

सत्तकं।

८. अट्ठकउद्देसो

१४. अट्ठ पुग्गला -

(१) चत्तारो मग्गसमङ्गिनो, चत्तारो फलसमङ्गिनो पुग्गला।

अट्ठकं।

९. नवकउद्देसो

१५. नव पुग्गला -

(१) सम्मासम्बुद्धो, पच्चेकसम्बुद्धो, उभतोभागविमुत्तो, पज्जाविमुत्तो, कायसक्खी, दिट्ठिप्पत्तो, सद्भावविमुत्तो, धम्मानुसारी, सद्धानुसारी।

नवकं।

१०. दसकउद्देसो

१६. दस पुग्गला -

(१) पञ्चन्नं इध निट्ठा, पञ्चन्नं इध विहाय निट्ठा।

दसकं।

पुग्गलपज्जत्तिमातिका निट्ठिता।

कथावत्थुपाळि

१. पुग्गलकथा

१. सुद्धसच्चिकट्टो

१. अनुलोमपच्चनीकं

१. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

अनुलोमपच्चकं।

२. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि पटिकम्मं। हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति

सच्चिकट्टपरमत्थेन,' नो च वत्तब्बे - 'यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना'”ति मिच्छा।

पटिकम्मचतुक्कं।

३. त्वं चे पन मज्जसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’ति, तेन तव तत्थ हेताय पटिज्जाय हेवं पटिजानन्तं हेवं निग्गहेतब्बे। अथ तं निग्गण्हाम। सुनिग्गहितो च होसि।

हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति इदं ते मिच्छा।

निग्गहचतुक्कं।

४. एसे चे दुन्निग्गहिते हेवमेवं तत्थ दक्ख। वत्तब्बे खो - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,” नो च वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। नो च मयं तथा तत्थ हेताय पटिज्जाय हेवं पटिजानन्ता हेवं निग्गहेतब्बा। अथ मं निग्गण्हसि। दुन्निग्गहिता च होम।

हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो

उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना””ति इदं ते मिच्छा।

उपनयनचतुक्कं।

५. न हेवं निगगहेतब्बे। तेन हि यं निगगण्हासि - “हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, नो च वत्तब्बे - यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना””ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना””ति इदं ते मिच्छा। तेन हि ये कते निगगहे से निगगहे दुक्कटे। सुकते पटिकम्मे। सुकता पटिपादनाति।

निगगमनचतुक्कं।

पठमो निगगहो।

१. सुद्धसच्चिकट्टो

२. पच्चनीकानुलोमं

६. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निगगहं। हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना””ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना””ति मिच्छा।

पच्चनीकपञ्चकं।

७. पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि पटिकम्मं। हज्जि पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

पटिकम्मचतुक्कं।

८. त्वं चे पन मज्झसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति, तेन तव तत्थ हेताय पटिज्जाय हेवं पटिजानन्तं हेवं निगगहेतब्बे। अथ तं निगगण्हाम। सुनिगगहितो च होसि।

हज्जि पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति इदं ते मिच्छा।

९. एसे चे दुन्निगगहिते हेवमेवं तत्थ दक्ख। वत्तब्बे खो - “पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,” नो च वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। नो च मयं तया तत्थ हेताय पटिज्जाय हेवं पटिजानन्ता हेवं निगगहेतब्बा। अथ मं निगगण्हासि। दुन्निगगहिता च होम।

हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति इदं ते मिच्छा।

उपनयनचतुक्कं।

१०. न हेवं निग्गहेतब्बे। तेन हि यं निग्गण्हासि - “हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’ति। यं तत्थ वदेसि - ‘वत्तब्बे खो - पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, नो च वत्तब्बे - यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘यो सच्चिकट्टो परमत्थो, ततो सो पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति इदं ते मिच्छा। तेन हि ये कते निग्गहे से निग्गहे दुक्कटे। सुकते पटिकम्मे। सुकता पटिपादनाति।

निग्गमनचतुक्कं।

दुतियो निग्गहो।

२. (क) ओकाससच्चिकट्टो

१. अनुलोमपच्चनीकं

११. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्बत्थ पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्बत्थ पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ

वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बत्थ पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्बत्थ पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बत्थ पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

ततियो निग्गहो।

३. (क) कालसच्चिकट्टो

१. अनुलोमपच्चनीकं

१२. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्बदा पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्बदा पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बदा पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्बदा पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बदा पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

चतुत्थो निग्गहो।

४. (क) अवयवसच्चिकट्टो

१. अनुलोमपच्चनीकं

१३. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्बेसु पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्बेसु पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ

वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बेसु पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्बेसु पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बेसु पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

पञ्चमो निग्गहो।

२. (ख) ओकाससच्चिकट्टो

२. पच्चनीकानुलोमं

१४. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्बत्थ पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्बत्थ पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बत्थ पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्बत्थ पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्बत्थ पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

छट्ठो निग्गहो।

३. (ख) कालसच्चिकट्टो

२. पच्चनीकानुलोमं

१५. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्बदा पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्बदा पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे -

‘सब्वदा पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्वदा पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्वदा पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

सत्तमो निग्गहो।

४. (ख) अवयवसच्चिकट्टो

२. पच्चनीकानुलोमं

१६. पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। सब्वेसु पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “सब्वेसु पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्वेसु पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “सब्वेसु पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘सब्वेसु पुगगलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना’”ति मिच्छा...पे०।

अट्ठकनिग्गहो।

५. सुद्धिकसंसन्दनं

१७. पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं रूपं अज्जो पुगगलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं रूपं अज्जो पुगगलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुगगलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं रूपं अज्जो पुगगलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं रूपं अज्जो पुगगलो”ति, नो च वत रे

वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं रूपं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा...पे०।

१८. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, वेदना च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सज्जा च उपलब्धति...पे० सङ्गारा च उपलब्धन्ति...पे० विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा...पे०।

१९. पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, चक्खायतनञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सोतायतनञ्च उपलब्धति... धानायतनञ्च उपलब्धति... जिह्वायतनञ्च उपलब्धति... कायायतनञ्च उपलब्धति... रूपायतनञ्च उपलब्धति... सद्दायतनञ्च उपलब्धति... गन्धायतनञ्च उपलब्धति... रसायतनञ्च उपलब्धति... फोडुब्बायतनञ्च उपलब्धति... मनायतनञ्च उपलब्धति... धम्मायतनञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे०।

२०. चक्खुधातु च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सोतधातु च उपलब्धति... धानधातु च उपलब्धति... जिह्वाधातु च उपलब्धति... कायधातु च उपलब्धति... रूपधातु च उपलब्धति... सद्धातु च उपलब्धति... गन्धधातु च उपलब्धति... रसधातु च उपलब्धति... फोडुब्बधातु च उपलब्धति... चक्खुविज्जाणधातु च उपलब्धति... सोतविज्जाणधातु च उपलब्धति... धानविज्जाणधातु च उपलब्धति... जिह्वाविज्जाणधातु च उपलब्धति... कायविज्जाणधातु च उपलब्धति... मनोधातु च उपलब्धति... मनोविज्जाणधातु च उपलब्धति... धम्मधातु च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे०।

२१. चक्खुन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सोतिन्द्रियञ्च उपलब्धति... धानिन्द्रियञ्च उपलब्धति... जिह्विन्द्रियञ्च उपलब्धति... कायिन्द्रियञ्च उपलब्धति ... मनिन्द्रियञ्च उपलब्धति... जीवितिन्द्रियञ्च

उपलब्धति... इत्थिन्द्रियञ्च उपलब्धति... पुरिसिन्द्रियञ्च उपलब्धति...
 सुखिन्द्रियञ्च उपलब्धति... दुक्खिन्द्रियञ्च उपलब्धति... सोमनस्सिन्द्रियञ्च
 उपलब्धति... दोमनस्सिन्द्रियञ्च उपलब्धति... उपेक्खिन्द्रियञ्च उपलब्धति...
 सद्धिन्द्रियञ्च उपलब्धति... वीरियिन्द्रियञ्च उपलब्धति... सतिन्द्रियञ्च
 उपलब्धति... समाधिन्द्रियञ्च उपलब्धति... पज्जिन्द्रियञ्च उपलब्धति...
 अनज्जातज्जस्सामीतिन्द्रियञ्च उपलब्धति... अज्जिन्द्रियञ्च उपलब्धति...
 अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं
 अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि निग्गहं। हज्जि पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,
 अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं
 अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो
 उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’
 नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो”ति, नो च
 वत रे वत्तब्बे - “पुग्गलो उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, अज्जाताविन्द्रियञ्च
 उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘पुग्गलो
 उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’
 नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा...पे०।

२२. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। वुत्तं भगवता
 - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” रूपञ्च उपलब्धति
 सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं रूपं अज्जो पुग्गलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि पटिकम्मं। हज्जि वुत्तं भगवता - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय
 पटिपन्नो,” रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं
 रूपं अज्जो पुग्गलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘वुत्तं भगवता - अत्थि
 पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो, रूपञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे
 - ‘अज्जं रूपं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं रूपं अज्जो पुग्गलो”ति, नो च वत रे
 वत्तब्बे - “वुत्तं भगवता - ‘अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,’ रूपञ्च
 उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘वुत्तं
 भगवता - अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो, रूपञ्च उपलब्धति
 सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं रूपं अज्जो पुग्गलो’”ति
 मिच्छा...पे०।

२३. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। वुत्तं भगवता
 - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” वेदना च उपलब्धति...पे० सज्जा च
 उपलब्धति...पे० सङ्खारा च उपलब्धन्ति...पे० विज्जाणञ्च उपलब्धति

सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि पटिकम्मं। हज्जि वुत्तं भगवता - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘वुत्तं भगवता - अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो, विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो”ति, नो च वत रे वत्तब्बे - “वुत्तं भगवता - ‘अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,’ विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘वुत्तं भगवता - अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,’ विज्जाणञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं विज्जाणं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा...पे०।

२४. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। वुत्तं भगवता - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” चक्खयायतनञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सोतायतनञ्च उपलब्धति...पे० धम्मायतनञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे०।

२५. चक्खुधातु च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० कायधातु च उपलब्धति...पे० रूपधातु च उपलब्धति...पे० फोडुब्बधातु च उपलब्धति...पे० चक्खुविज्जाणधातु च उपलब्धति...पे० मनोविज्जाणधातु च उपलब्धति...पे० धम्मधातु च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे०।

२६. चक्खुन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० सोतिन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे० अज्जिन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन...पे०।

२७. पुग्गलो नुपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। वुत्तं भगवता - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेनाति? आमन्ता। अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलोति? न हेवं वत्तब्बे।

आजानाहि पटिकम्मं। हज्जि वुत्तं भगवता - “अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,” अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन, तेन वत रे वत्तब्बे - “अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे खो - ‘वुत्तं भगवता - अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो, अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो’”ति मिच्छा।

नो चे पन वत्तब्बे - “अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो पुग्गलो”ति, नो च

वत रे वत्तब्बे - “वुत्तं भगवता - ‘अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो,’
अज्जाताविन्द्रियञ्च उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेना”ति। यं तत्थ वदेसि - “वत्तब्बे
खो - ‘वुत्तं भगवता - अत्थि पुग्गलो अत्तहिताय पटिपन्नो, अज्जाताविन्द्रियञ्च
उपलब्धति सच्चिकट्टपरमत्थेन,’ नो च वत्तब्बे - ‘अज्जं अज्जाताविन्द्रियं अज्जो
पुग्गलो’”ति मिच्छा...पे०।

सुद्धिकसंसन्दना।

यमकपाळि

१. मूलयमकं

(क) उद्देशो

१. मूलवारो

१. कुसला धम्मा

(१) मूलनयो

१. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

२. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

३. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन
अञ्जमञ्जमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

(२) मूलमूलनयो

४. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

५. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

६. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलमूला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन
अञ्जमञ्जमूलमूला?

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसला?

(३) मूलकनयो

७. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसला?
८. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसला?
९. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलका धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन
अञ्जमञ्जमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसला?

(४) मूलमूलकनयो

१०. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसला?
११. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसला?
१२. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलमूलका धम्मा, सब्बे ते
कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूलका?
(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा
कुसला?

२. अकुसला धम्मा

(१) मूलनयो

१३. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
१४. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन एकमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
१५. (क) ये केचि अकुसलमूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते
अकुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूला, सब्बे ते धम्मा
अकुसला?

(२) मूलमूलनयो

१६. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
१७. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन एकमूलमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन एकमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
१८. (क) ये केचि अकुसलमूलेन एकमूलमूला धम्मा सब्बे ते अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलमूला?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसला?

(३) मूलकनयो

१९. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
२०. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन एकमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन एकमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
२१. (क) ये केचि अकुसलमूलेन एकमूलका धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?

(४) मूलमूलकनयो

२२. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
२३. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन एकमूलमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन एकमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?
२४. (क) ये केचि अकुसलमूलेन एकमूलमूलका धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलमूलका?
(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन अज्जमज्जमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अकुसला?

३. अब्याकता धम्मा

(१) मूलनयो

२५. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

२६. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन एकमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

२७. (क) ये केचि अब्याकतमूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन अञ्जमञ्जमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन अञ्जमञ्जमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

(२) मूलमूलनयो

२८. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

२९. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन एकमूलमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन एकमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

३०. (क) ये केचि अब्याकतमूलेन एकमूलमूला धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूला?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूला, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

(३) मूलकनयो

३१. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

३२. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन एकमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन एकमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

३३. (क) ये केचि अब्याकतमूलेन एकमूलका धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन अञ्जमञ्जमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन अज्जमज्जमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

(४) मूलमूलकनयो

३४. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

३५. (क) ये केचि अब्याकता धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन एकमूलमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन एकमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

३६. (क) ये केचि अब्याकतमूलेन एकमूलमूलका धम्मा, सब्बे ते अब्याकतमूलेन अज्जमज्जमूलमूलका?

(ख) ये वा पन अब्याकतमूलेन अज्जमज्जमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा अब्याकता?

४. नामा धम्मा

(१) मूलनयो

३७. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूला?

(ख) ये वा पन नाममूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

३८. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन एकमूला?

(ख) ये वा पन नाममूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

३९. (क) ये केचि नाममूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन अज्जमज्जमूला?

(ख) ये वा पन नाममूलेन अज्जमज्जमूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

(२) मूलमूलनयो

४०. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलमूला?

(ख) ये वा पन नाममूलमूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

४१. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन एकमूलमूला?

(ख) ये वा पन नाममूलेन एकमूलमूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

४२. (क) ये केचि नाममूलेन एकमूलमूला धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन

अञ्जमञ्जमूलमूला?

(ख) ये वा पन नाममूलेन अञ्जमञ्जमूलमूला, सब्बे ते धम्मा नामा?

(३) मूलकनयो

४३. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

४४. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन एकमूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलेन एकमूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

४५. (क) ये केचि नाममूलेन एकमूलका धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन

अञ्जमञ्जमूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलेन अञ्जमञ्जमूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

(४) मूलमूलकनयो

४६. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलमूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलमूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

४७. (क) ये केचि नामा धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन एकमूलमूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलेन एकमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

४८. (क) ये केचि नाममूलेन एकमूलमूलका धम्मा, सब्बे ते नाममूलेन

अञ्जमञ्जमूलमूलका?

(ख) ये वा पन नाममूलेन अञ्जमञ्जमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा नामा?

मूलवारउद्देशो ।

२-१०. हेतुवारादि

४९. ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलहेतू...पे०
कुसलनिदाना...पे० कुसलसम्भवा...पे० कुसलप्पभवा...पे० कुसलसमुद्धाना...पे०
कुसलाहारा...पे० कुसलारम्भणा...पे० कुसलपच्चया...पे० कुसलसमुदया...पे० ।

मूलं हेतु निदानञ्च, सम्भवो पभवेन च ।
समुद्धानाहारारम्भणा, पच्चयो समुदयेन चाति ॥

उद्देशवारो निहितो ।

(ख) निद्देशो

१. मूलवारो

१. कुसला धम्मा

(१) मूलनयो

५०. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलाति? तीणेव कुसलमूलानि। अवसेसा कुसला धम्मा न कुसलमूला।

(ख) ये वा पन कुसलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति? आमन्ता।

५१. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलेन एकमूलं, न कुसलं। कुसलं कुसलमूलेन एकमूलञ्चेव कुसलञ्च।

५२. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलाति?

मूलानि यानि एकतो उप्पज्जन्ति कुसलमूलानि एकमूलानि चेव अञ्जमञ्जमूलानि च। अवसेसा कुसलमूलसहजाता धम्मा कुसलमूलेन एकमूला, न च अञ्जमञ्जमूला।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति? आमन्ता।

(२) मूलमूलनयो

५३. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलमूलाति? तीणेव कुसलमूलमूलानि। अवसेसा कुसला धम्मा न कुसलमूलमूला।

(ख) ये वा पन कुसलमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति? आमन्ता।

५४. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलमूलाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति?

कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलेन एकमूलमूलं, न कुसलं। कुसलं कुसलमूलेन एकमूलमूलञ्चेव कुसलञ्च।

५५. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलमूला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन

अञ्जमञ्जमूलमूलाति?

मूलानि यानि एकतो उप्पज्जन्ति कुसलमूलानि एकमूलमूलानि चेव अञ्जमञ्जमूलमूलानि च। अवसेसा कुसलमूलसहजाता धम्मा कुसलमूलेन एकमूलमूला, न च अञ्जमञ्जमूलमूला।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूला, सब्बे ते धम्मा कुसलाति? आमन्ता।

(३) मूलकनयो

५६. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलकाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसलाति?

कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलकं न कुसलं। कुसलं कुसलमूलकञ्चेव कुसलञ्च।

५७. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलकाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसलाति?

कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलेन एकमूलकं, न कुसलं। कुसलं कुसलमूलेन एकमूलकञ्चेव कुसलञ्च।

५८. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलका धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलकाति?

मूलानि यानि एकतो उप्पज्जन्ति कुसलमूलानि एकमूलकानि चेव अञ्जमञ्जमूलकानि च। अवसेसा कुसलमूलसहजाता धम्मा कुसलमूलेन एकमूलका, न च अञ्जमञ्जमूलका।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसलाति? आमन्ता।

(४) मूलमूलकनयो

५९. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलमूलकाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसलाति?

कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलमूलकं न कुसलं। कुसलं कुसलमूलमूलकञ्चेव कुसलञ्च।

६०. (क) ये केचि कुसला धम्मा, सब्बे ते कुसलमूलेन एकमूलमूलकाति? आमन्ता।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन एकमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा कुसलाति?
कुसलसमुद्धानं रूपं कुसलमूलेन एकमूलमूलकं, न कुसलं। कुसलं
कुसलमूलेन एकमूलमूलकञ्चेव कुसलञ्च।

६१. (क) ये केचि कुसलमूलेन एकमूलमूलका धम्मा, सब्बे ते
कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूलकाति?

मूलानि यानि एकतो उप्पज्जन्ति कुसलमूलानि एकमूलमूलकानि चेव
अञ्जमञ्जमूलमूलकानि च। अवसेसा कुसलमूलसहजाता धम्मा कुसलमूलेन
एकमूलमूलका, न च अञ्जमञ्जमूलमूलका।

(ख) ये वा पन कुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलमूलका, सब्बे ते धम्मा
कुसलाति? आमन्ता।

२. अकुसला धम्मा

(१) मूलनयो

६२. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलाति?

तीणेव अकुसलमूलानि। अवसेसा अकुसला धम्मा न अकुसलमूला।

(ख) ये वा पन अकुसलमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसलाति? आमन्ता।

६३. (क) ये केचि अकुसला धम्मा, सब्बे ते अकुसलमूलेन
एकमूलाति?

अहेतुकं अकुसलं अकुसलमूलेन न एकमूलं। सहेतुकं अकुसलं
अकुसलमूलेन एकमूलं।

(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन एकमूला, सब्बे ते धम्मा अकुसलाति?

अकुसलसमुद्धानं रूपं अकुसलमूलेन एकमूलं, न अकुसलं। अकुसलं
अकुसलमूलेन एकमूलञ्चेव अकुसलञ्च।

६४. (क) ये केचि अकुसलमूलेन एकमूला धम्मा, सब्बे ते
अकुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूलाति?

मूलानि यानि एकतो उप्पज्जन्ति अकुसलमूलानि एकमूलानि चेव
अञ्जमञ्जमूलानि च। अवसेसा अकुसलमूलसहजाता धम्मा अकुसलमूलेन
एकमूला, न च अञ्जमञ्जमूला।

(ख) ये वा पन अकुसलमूलेन अञ्जमञ्जमूला, सब्बे ते धम्मा
अकुसलाति? आमन्ता।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

पट्टानपाळि

धम्मनुलोमे

तिकपट्टानं

(१) पच्चयुद्देसो

हेतुपच्चयो आरम्भणपच्चयो, अधिपतिपच्चयो, अनन्तरपच्चयो, समनन्तरपच्चयो, सहजातपच्चयो, अज्जमज्जपच्चयो, निस्सयपच्चयो, उपनिस्सयपच्चयो, पुरेजातपच्चयो, पच्छाजातपच्चयो, आसेवनपच्चयो, कम्मपच्चयो, विपाकपच्चयो, आहारपच्चयो, इन्द्रियपच्चयो, ज्ञानपच्चयो, मगगपच्चयो, सम्पयुत्तपच्चयो, विष्पयुत्तपच्चयो, अत्थिपच्चयो, नत्थिपच्चयो, विगतपच्चयो, अविगतपच्चयोति ।

(२) पच्चयनिद्देसो

१. हेतुपच्चयोति - हेतू हेतुसम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं हेतुपच्चयेन पच्चयो ।

२. आरम्भणपच्चयोति - रूपायतनं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । सद्दायतनं सोतविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । गन्धायतनं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । रसायतनं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । फोडुब्बायतनं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । रूपायतनं सद्दायतनं गन्धायतनं रसायतनं फोडुब्बायतनं मनोधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । सब्बे धम्मा मनोविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो ।

यं यं धम्मं आरब्ध ये ये धम्मा उप्पज्जन्ति चित्तचेतसिका धम्मा, ते ते धम्मा तेसं तेसं धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो ।

चित्तसमुद्धानां रूपानं सहजातपच्ययेन पच्ययो। महाभूता उपादारूपानं सहजातपच्ययेन पच्ययो। रूपिनो धम्मा अरूपीनं धम्मानं किञ्चि काले सहजातपच्ययेन पच्ययो, किञ्चि काले न सहजातपच्ययेन पच्ययो।

७. अञ्जमञ्जपच्ययोति - चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्जपच्ययेन पच्ययो। चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्जपच्ययेन पच्ययो। ओक्कन्तिकखणे नामरूपं अञ्जमञ्जपच्ययेन पच्ययो।

८. निस्सयपच्ययोति - चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्ज निस्सयपच्ययेन पच्ययो। चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्ज निस्सयपच्ययेन पच्ययो। ओक्कन्तिकखणे नामरूपं अञ्जमञ्ज निस्सयपच्ययेन पच्ययो। चित्तचेतसिका धम्मा चित्तसमुद्धानां रूपानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। महाभूता उपादारूपानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो।

चक्खायतनं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। सोतायतनं सोतविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। घानायतनं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। जिह्वायतनं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। कायायतनं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो। यं रूपं निस्साय मनोधातु च मनोविज्जाणधातु च वत्तन्ति, तं रूपं मनोधातुया च मनोविज्जाणधातुया च तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं निस्सयपच्ययेन पच्ययो।

९. उपनिस्सयपच्ययोति - पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो। पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं केसञ्चि उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो। पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अब्याकतानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो।

पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो। पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं केसञ्चि उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो। पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अब्याकतानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो।

पुरिमा पुरिमा अब्याकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अब्याकतानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो पुरिमा पुरिमा अब्याकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो। पुरिमा पुरिमा अब्याकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं उपनिस्सयपच्ययेन पच्ययो।

उतुभोजनम्पि उपनिस्सयपच्चयेन पच्चयो। पुगलोपि उपनिस्सयपच्चयेन पच्चयो। सेनासनम्पि उपनिस्सयपच्चयेन पच्चयो।

१०. पुरेजातपच्चयोति - चक्खायतनं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। सोतायतनं सोतविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। घानायतनं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। जिह्वायतनं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। कायायतनं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो।

रूपायतनं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। सद्दायतनं सोतविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। गन्धायतनं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। रसायतनं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। फोढब्बायतनं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। रूपायतनं सद्दायतनं गन्धायतनं रसायतनं फोढब्बायतनं मनोधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो।

यं रूपं निस्साय मनोधातु च मनोविज्जाणधातु च वत्तन्ति, तं रूपं मनोधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं पुरेजातपच्चयेन पच्चयो। मनोविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं किञ्चि काले पुरेजातपच्चयेन पच्चयो, किञ्चि काले न पुरेजातपच्चयेन पच्चयो।

११. पच्छाजातपच्चयोति - पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पच्छाजातपच्चयेन पच्चयो।

१२. आसेवनपच्चयोति - पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं आसेवनपच्चयेन पच्चयो। पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं आसेवनपच्चयेन पच्चयो। पुरिमा पुरिमा किरियाब्बाकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं किरियाब्बाकतानं धम्मानं आसेवनपच्चयेन पच्चयो।

१३. कम्मपच्चयोति - कुसलाकुसलं कम्मं विपाकानं खन्धानं कटत्ता च रूपानं कम्मपच्चयेन पच्चयो। चेतना सम्पयुत्तकानं धम्मानं तं समुद्धानानञ्च रूपानं कम्मपच्चयेन पच्चयो।

१४. विपाकपच्योति - विपाका चत्तारो खन्धा अरूपिनो अज्जमज्जं विपाकपच्येन पच्यो।

१५. आहारपच्योति - कवलीकारो आहारो इमस्स कायस्स आहारपच्येन पच्यो। अरूपिनो आहारा सम्पयुत्तकानं धम्मानं तं समुद्धानानञ्च रूपानं आहारपच्येन पच्यो।

१६. इन्द्रियपच्योति - चक्खुन्द्रियं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्येन पच्यो। सोत्तिन्द्रियं सोत्तविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्येन पच्यो। घानिन्द्रियं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्येन पच्यो। जिह्विन्द्रियं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्येन पच्यो। कायिन्द्रियं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्येन पच्यो। रूपजीवित्तिन्द्रियं कटत्तारूपानं इन्द्रियपच्येन पच्यो।

अरूपिनो इन्द्रिया सम्पयुत्तकानं धम्मानं तं समुद्धानानञ्च रूपानं इन्द्रियपच्येन पच्यो।

१७. ज्ञानपच्योति - ज्ञानज्ञानि ज्ञानसम्पयुत्तकानं धम्मानं तं समुद्धानानञ्च रूपानं ज्ञानपच्येन पच्यो।

१८. मगगपच्योति - मगगज्ञानि मगगसम्पयुत्तकानं धम्मानं तं समुद्धानानञ्च रूपानं मगगपच्येन पच्यो।

१९. सम्पयुत्तपच्योति - चत्तारो खन्धा अरूपिनो अज्जमज्जं सम्पयुत्तपच्येन पच्यो।

२०. विष्पयुत्तपच्योति - रूपिनो धम्मा अरूपीनं धम्मानं विष्पयुत्तपच्येन पच्यो। अरूपिनो धम्मा रूपीनं धम्मानं विष्पयुत्तपच्येन पच्यो।

२१. अत्थिपच्योति - चत्तारो खन्धा अरूपिनो अज्जमज्जं अत्थिपच्येन पच्यो। चत्तारो महाभूता अज्जमज्जं अत्थिपच्येन पच्यो। ओक्कन्तिक्खणे नामरूपं अज्जमज्जं अत्थिपच्येन पच्यो। चित्तचेतसिका धम्मा चित्तसमुद्धानानं रूपानं अत्थिपच्येन पच्यो। महाभूता उपादारूपानं अत्थिपच्येन पच्यो।

चक्खायतनं चक्खुविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं

अविगतपच्चयेन पच्चयो। गन्धायतनं घानविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं अविगतपच्चयेन पच्चयो। रसायतनं जिह्वाविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं अविगतपच्चयेन पच्चयो। फोडुब्बायतनं कायविज्जाणधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं अविगतपच्चयेन पच्चयो। रूपायतनं सहायतनं गन्धायतनं रसायतनं फोडुब्बायतनं मनोधातुया तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं अविगतपच्चयेन पच्चयो।

यं रूपं निस्साय मनोधातु च मनोविज्जाणधातु च वत्तन्ति, तं रूपं मनोधातुया च मनोविज्जाणधातुया च तं सम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं अविगतपच्चयेन पच्चयो।

पच्चयनिहेसो।

Figure 10. Santussita-deva in Tusita heaven to be reborn

वहाँ भगवान् अर्हत् सम्यक् सम्बुद्धलाई नमस्कार

अभिधम्ममातिका पाठ

एक समय भगवान् बुद्ध तावतिसंभवन देवलोकको पारिछत्रकमूल पण्डुकम्बलशिलामा रहनु भयो । त्यहाँ भगवान् बुद्धले तावतिसं देवताहरूलाई अभिधर्मको कुरा बताउँनु भयो ।

१. धम्मसङ्गणी पाठ

त्रिकमातिका (तीन तीन समूहका विषयसूची)

(१) कुशल^१ धर्महरू, (२) अकुशल^२ धर्महरू र (३) अव्याकृत^३ धर्महरू ।
(१) सुख वेदनासित सम्प्रयुक्त^४ धर्महरू, (२) दुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त धर्महरू र (३) अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त धर्महरू । (१) विपाक^५ धर्महरू, (२) विपाकधर्म धर्महरू र (३) नैव विपाक न विपाकधर्म धर्महरू । (१) उपादिन्नुपादानीय^६ धर्महरू, (२) अनुपादिन्नुपादानीय^७ धर्महरू र (३) अनुपादिन् अनुपादानीय^८ धर्महरू । (१) संक्लिष्टसंकलेशिक^९ धर्महरू, (२) असंक्लिष्टसंकलेशिक^{१०} धर्महरू र (३) असंक्लिष्टअसंकलेशिक^{११} धर्महरू । (१) सवितर्कसविचार^{१२} धर्महरू, (२) अवितर्कविचारमात्र^{१३} धर्महरू र (३) अवितर्कअविचार^{१४} धर्महरू । (१) प्रीतिसगत धर्महरू, (२) सुखसहगत धर्महरू र (३) उपेक्षासहगत धर्महरू । (१) दर्शनले प्रहातव्य^{१५} धर्महरू, (२) भावनाले प्रहातव्य^{१६} धर्महरू र (३) नैव दर्शनले न भावनाले प्रहातव्य धर्महरू । (१) दर्शनले प्रहातव्यहेतुक^{१७} धर्महरू, (२) भावनाले प्रहातव्यहेतुक^{१८} धर्महरू र (३) नैव दर्शनले न भावनाले प्रहातव्यहेतुक धर्महरू । (१) आचयगामिन्^{१९} धर्महरू, (२) अपचयगामिन्^{२०} धर्महरू र (३) नैव आचयगामिन् न अपचयगामिन् धर्महरू । (१) शैक्ष^{२१} धर्महरू, (२) अशैक्ष^{२२} धर्महरू र (३) नैव शैक्ष न अशैक्ष

^१ राम्रो फल दिने, ^२ नराम्रो फल दिने, ^३ कुशल र अकुशल पनि नभएको जस्तै: विपाक, क्रिया, रूप र निर्वाण, ^४ मिलेका, ^५ परिणाम फल दिने, ^६ आसक्त भई भन् आसक्त हुने, ^७ अनासक्त भई भन् आसक्त हुने, ^८ अनासक्त भई भन् अनासक्त हुने, ^९ क्लिष्ट बनाई क्लेश बनाई दिने, ^{१०} क्लिष्ट नबनाई क्लेश बनाई दिने, ^{११} क्लिष्ट नबनाई क्लेश नबनाई दिने, ^{१२} चिन्तन र अनुमार्जन भएका, ^{१३} चिन्तन नभई अनुमार्जन मात्र भएका, ^{१४} चिन्तन र अनुमार्जन नभएका, ^{१५} प्रथममार्गले त्याग गर्नु पर्ने, ^{१६} दोश्रो, तेस्रो र चौठोमार्गले त्याग गर्नु पर्ने, ^{१७} प्रथममार्गले त्याग गर्नु पर्ने कारण भएका, ^{१८} दोश्रो, तेस्रो र चौठोमार्गले त्याग गर्नु पर्ने कारण भएका, ^{१९} इकट्ठा गर्ने, संग्रह गर्ने, ^{२०} इकट्ठा नगर्ने, संग्रह नगर्ने, ^{२१} सात मार्ग र फलले युक्त भएका व्यक्ति, ^{२२} अरहन्त ।

धर्महरू । (१) परित्र^१ धर्महरू, (२) महगगत^२ धर्महरू र (३) अप्रमाण^३ धर्महरू । (१) परित्रारम्मण^४ धर्महरू, (२) महगगतारम्मण^५ धर्महरू र (३) अप्रमाणारम्मण^६ धर्महरू । (१) हीन^७ धर्महरू, (२) मध्यम धर्महरू र (३) प्रणीत धर्महरू । (१) मिथ्यात्वनियत^८ धर्महरू, (२) सम्मत्तनियत^९ धर्महरू र (३) अनियत^{१०} धर्महरू । (१) मार्गारम्मण^{११} धर्महरू, (२) मार्गहितुक^{१२} धर्महरू र (३) मार्गाधिपतिन्^{१३} धर्महरू । (१) उत्पन्न^{१४} धर्महरू, (२) अनुत्पन्न^{१५} धर्महरू र (३) उत्पादिन्^{१६} धर्महरू । (१) अतीत^{१७} धर्महरू, (२) अनागत^{१८} धर्महरू र (३) वर्तमान^{१९} धर्महरू । (१) अतीतारम्मण^{२०} धर्महरू, (२) अनागतारम्मण^{२१} धर्महरू र (३) वर्तमानारम्मण^{२२} धर्महरू । (१) आध्यात्म धर्महरू, (२) बाह्य धर्महरू र (३) आध्यात्म बाह्य धर्महरू । (१) आध्यात्मारम्मण धर्महरू, (२) बाह्यारम्मण धर्महरू र (३) आध्यात्म बाह्यारम्मण धर्महरू । (१) सनिदर्शनसप्रटिघ^{२३} धर्महरू, (२) अनिदर्शनसप्रटिघ^{२४} धर्महरू र (३) अनिदर्शनअप्रटिघ^{२५} धर्महरू ।

बाइसत्रिक समाप्त ।

द्विक मातिका

हेतु गोच्छक (समूह)

(१) हेतु^{२६} धर्महरू र (२) न हेतु धर्महरू । (१) सहेतुक^{२७} धर्महरू र (२) अहेतुक^{२८} धर्महरू । (१) हेतुसम्प्रयुक्त^{२९} धर्महरू र (२) हेतुविप्रयुक्त^{३०} धर्महरू । (१) हेतु र सहेतुक धर्महरू र (२) सहेतुक र न हेतु धर्महरू । (१) हेतु र हेतुसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) हेतुसम्प्रयुक्त र न हेतु धर्महरू । (१) हेतु नभएको सहेतुक र (२) अहेतुक धर्महरू ।

हेतु गोच्छक समाप्त ।

^१ साना, कम प्रभाव भएका, ^२ ठूला, महान् प्रभाव भएका, ^३ अप्रमाण प्रभाव भएका, ^४ साना आरम्मण भएका, ^५ ठूला आरम्मण भएका, ^६ अप्रमाण आरम्मण भएका, ^७ तुच्छ, नीच, ^८ मिथ्या धारणाले निश्चित भएका, ^९ सम्यक् धारणाले निश्चित भएका, ^{१०} अनिश्चित, ^{११} मार्गका आरम्मण भएका, ^{१२} मार्गका कारण भएका, ^{१३} मार्गको अधिपति भएका, ^{१४} तीन क्षणमा उत्पन्न भइरहेका, ^{१५} उत्पन्न नभइरहेका, ^{१६} उत्पन्न गर्नु पर्ने, ^{१७} तीन क्षण बितेका, ^{१८} तीन क्षणमा नपुगेका, ^{१९} तीन क्षणमा भैरहेका, ^{२०} अतीतको आरम्मण भएका, ^{२१} अनागतको आरम्मण भएका, ^{२२} वर्तमानको आरम्मण भएका, ^{२३} दर्शन र घर्षनबाट उत्पन्न भएका, ^{२४} अदर्शन र घर्षनबाट उत्पन्न भएका, ^{२५} दर्शन र घर्षनबाट उत्पन्न नभएका, ^{२६} लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष र अमोह, ^{२७} हेतु भएका, ^{२८} हेतु नभएका, ^{२९} हेतुसित मिलेका, ^{३०} हेतुसित नमिलेका ।

चूलन्तरद्विक

(१) सप्रत्यय^१ धर्महरू र (२) अप्रत्यय धर्महरू । (१) संस्कृत^२ धर्महरू र (२) असंस्कृत^३ धर्महरू । (१) सनिदर्शन^४ धर्महरू र (२) अनिदर्शन धर्महरू । (१) सप्रतिघ^५ धर्महरू र (२) अप्रतिघ धर्महरू । (१) रूपी^६ धर्महरू र (२) अरूपी^७ धर्महरू । (१) लौकिक धर्महरू र (२) लाकोत्तर धर्महरू । (१) कुनैले (चित्तले) विज्ञय धर्महरू र (२) कुनैले (चित्तले) अविज्ञय धर्महरू ।

चूलन्तरद्विक समाप्त ।

आस्रव गोच्छक

(१) आस्रव^८ धर्महरू र (२) न आस्रव धर्महरू । (१) सास्रव^९ धर्महरू र (२) अनास्रव धर्महरू । (१) आस्रवसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) आस्रवविप्रयुक्त धर्महरू । (१) आस्रव र सास्रव धर्महरू र (२) सास्रव र न आस्रव धर्महरू । (१) आस्रव र आस्रवसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) आस्रवसम्प्रयुक्त र न आस्रव धर्महरू । (१) आस्रवविप्रयुक्त^{१०} भएको सास्रव र (२) अनास्रव धर्महरू ।

आस्रवगोच्छक समाप्त ।

संयोजन गोच्छक

(१) संयोजन^{११} धर्महरू र (२) न संयोजन धर्महरू । (१) संयोजनीय^{१२} धर्महरू र (२) असंयोजन धर्महरू । (१) संयोजनसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) संयोजनविप्रयुक्त धर्महरू । (१) संयोजन र संयोजनीय धर्महरू र (२) संयोजनीय र न संयोजन धर्महरू । (१) संयोजन र संयोजनसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) संयोजनसम्प्रयुक्त र न संयोजन धर्महरू । (१) संयोजनविप्रयुक्त भएर संयोजनीयर (२) असंयोजनीय धर्महरू ।

संयोजनगोच्छक समाप्त ।

^१ कर्म, चित्त, ऋतु र आहारको कारणले उत्पन्न हुने, ^२ कर्म, चित्त, ऋतु र आहारको कारणले बनाउने, ^३ कर्म, चित्त, ऋतु र आहारको कारणले नबनाउने, ^४ दर्शनबाट उत्पन्न हुने, ^५ स्पर्शबाट उत्पन्न हुने, ^६ विपरीणाम, परिवर्तनशील भएका, ^७ अविपरीणाम, अपरिवर्तनशील भएका, ^८ बगाउने, ^९ बगाउने आरम्भण भएका, ^{१०} आस्रवसित नमिलेका, ^{११} बन्धनकारक, ^{१२} बन्धनीय, बाध्ने ।

ग्रन्थ गोच्छक

(१) ग्रन्थ^१ धर्महरू र (२) न ग्रन्थ धर्महरू । (१) ग्रन्थनीय^२ धर्महरू र (२) अग्रन्थनीय धर्महरू । (१) ग्रन्थसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) ग्रन्थविप्रयुक्त धर्महरू । (१) ग्रन्थ र ग्रन्थनीय धर्महरू र (२) ग्रन्थनीय र न ग्रन्थ धर्महरू । (१) ग्रन्थ र ग्रन्थसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) ग्रन्थसम्प्रयुक्त र न ग्रन्थ धर्महरू । (१) ग्रन्थविप्रयुक्त भएर ग्रन्थनीय र (२) अग्रन्थनीय धर्महरू ।

ग्रन्थ गोच्छक समाप्त ।

ओघ गोच्छक

(१) ओघ^३ धर्महरू र (२) न ओघ धर्महरू । (१) ओघनीय^४ धर्महरू र (२) अनोघनीय धर्महरू । (१) ओघसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) ओघविप्रयुक्त धर्महरू । (१) ओघ र ओघनीय धर्महरू र (२) ओघनीय र न ओघ धर्महरू । (१) ओघ र ओघसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) ओघसम्प्रयुक्त र न ओघ धर्महरू । (१) ओघविप्रयुक्त भएर ओघनीय र (२) अनोघनीय धर्महरू ।

ओघ गोच्छक समाप्त ।

योग गोच्छक

(१) योग^५ धर्महरू र (२) न योग धर्महरू । (१) योगनीय^६ धर्महरू र (२) अयोगनीय धर्महरू । (१) योगसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) योगविप्रयुक्त धर्महरू । योग र योगनीय धर्महरू र (२) योगनीय र न योग धर्महरू । (१) योग र योगसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) योगसम्प्रयुक्त र न योग धर्महरू । (१) योगविप्रयुक्त भएर योगनीय र (२) अयोगनीय धर्महरू ।

योग गोच्छक समाप्त ।

नीवरण गोच्छक

(१) नीवरण^७ धर्महरू र (२) न नीवरण धर्महरू । (१) नीवरणीय^८ धर्महरू र (२) अनीवरण धर्महरू । (१) नीवरणसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२)

^१ बाधेको गाँठो, ^२ बाधेको गाँठो बनाउने, बाध्ने, ^३ बारीबाट बगाउने, ^४ सम्बन्ध राखीदिने, ^५ सम्बन्ध राख्ने, ^६ बारीबाट बगाउने, ^७ छेक्ने, ^८ छेकिदिने ।

नीवरणविप्रयुक्त धर्महरू । (१) नीवरण र नीवरणीय धर्महरू र (२) नीवरणीय र न नीवरण धर्महरू । (१) नीवरण र नीवरणसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) नीवरणसम्प्रयुक्त र (२) न नीवरण धर्महरू । (१) नीवरण विप्रयुक्त भएर नीवरणीय र (२) अनीवरण धर्महरू ।

नीवरण गोच्छक समाप्त ।

परामर्श गोच्छक

(१) परामर्श^१ धर्महरू र (२) न परामर्श धर्महरू । (१) परामृष्ट^२ धर्महरू र (२) अपरामृष्ट धर्महरू । (१) परामर्शसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) परामर्शविप्रयुक्त धर्महरू । (१) परामर्श र परामृष्ट धर्महरू र (२) परामृष्ट र न परामर्श धर्महरू । (१) परामर्शविप्रयुक्त भएर परामृष्ट र (२) अपरामृष्ट धर्महरू ।

परामर्श गोच्छक समाप्त ।

महन्तरद्विक

(१) सारम्मण^३ धर्महरू र (२) अनारम्मण^४ धर्महरू । (१) चित्त धर्महरू र (२) न चित्त धर्महरू । (१) चैतसिक धर्महरू र (२) अचैतसिक धर्महरू । (१) चित्तसम्प्रयुक्त धर्महरू, चित्तविप्रयुक्त धर्महरू । (१) चित्तसंसृष्ट^५ धर्महरू र (२) चित्तविसंसृष्ट^६ धर्महरू । (१) चित्तज^७ धर्महरू र (२) न चित्तज धर्महरू । (१) चित्तसहजात^८ धर्महरू र (२) न चित्तसहजात धर्महरू । (१) चित्तानुपरिवर्त^९ धर्महरू र (२) न चित्तानुपरिवर्त धर्महरू । (१) चित्तसंसृष्टज^{१०} धर्महरू र (२) न चित्तसंसृष्टज धर्महरू । (१) चित्तसंसृष्टजसहजात^{११} धर्महरू र (२) न चित्तसंसृष्टजसहजात धर्महरू । (१) चित्तसंसृष्टजानुपरिवर्त^{१२} धर्महरू र (२) न चित्तसंसृष्टजानुपरिवर्त धर्महरू । (१) आध्यात्मिक^{१३} धर्महरू र (२) बाहिरिक^{१४} धर्महरू । (१) उपाद^{१५} धर्महरू र (२) न उपाद धर्महरू । (१) उपादिन्न^{१६} धर्महरू र (२) अनुपादिन्न^{१७} धर्महरू ।

महन्तरद्विक समाप्त ।

^१ मिथ्या ग्रहण गर्ने, विचार विमर्श गर्ने, ^२ मिथ्या ग्रहण गरेका, ^३ आरम्मण सहितको, ^४ आरम्मण रहितको, ^५ चित्तसित सम्मिलित, ^६ चित्तसित असम्मिलित, ^७ चित्तबाट उत्पन्न भएका, ^८ चित्तसंगै उत्पन्न भएका, ^९ चित्तसित लाग्ने, ^{१०} चित्तसंगै सम्मिलित भएर उत्पन्न हुने, ^{११} चित्तसित सम्मिलित भएर उत्पन्न भएका, ^{१२} चित्तसित सम्मिलित भएर सँगै लागेर उत्पन्न भएका, ^{१३} अभ्यन्तरिक, ^{१४} बाह्य, ^{१५} आधार लिएर उत्पन्न हुने, ^{१६} आसक्त हुने, ^{१७} अनासक्त हुने ।

उपादान गोच्छक

(१) उपादान^१ धर्महरू र (२) न उपादान धर्महरू। (१) उपादानीय धर्महरू र (२) अनुपादानीय^२ धर्महरू। (१) उपादानसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) उपादानविप्रयुक्त धर्महरू। (१) उपादान र उपादानीय धर्महरू र (२) उपादानीय र न उपादान धर्महरू। (१) उपादान र उपादानसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) उपादानसम्प्रयुक्त र न उपादान धर्महरू। (१) उपादानविप्रयुक्त भएर उपादानीय र (२) अनुपादानीय धर्महरू।

उपादान गोच्छक समाप्त।

क्लेश गोच्छक

(१) क्लेश^३ धर्महरू र (२) न क्लेश धर्महरू। (१) संक्लेसिक^४ धर्महरू र (२) असंक्लेसिक^५ धर्महरू। (१) संक्लिष्ट^६ धर्महरू र (२) असंक्लिष्ट^७ धर्महरू। (१) क्लेशसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) क्लेशविप्रयुक्त धर्महरू। (१) क्लेश र संक्लेसिक धर्महरू र (२) संक्लेसिक र न क्लेश धर्महरू। (१) क्लेश र संक्लिष्ट धर्महरू र (२) संक्लिष्ट र न क्लेश धर्महरू। (१) क्लेश र क्लेशसम्प्रयुक्त धर्महरू र (२) क्लेशसम्प्रयुक्त र न क्लेश धर्महरू। (१) क्लेशविप्रयुक्त भएर संक्लेसिक र (२) असंक्लेसिक धर्महरू।

क्लेश गोच्छक समाप्त।

पिट्टिदुक (पछाडिको, पछिल्लो द्विक)

(१) दर्शनले प्रहातव्य धर्महरू र (२) न दर्शनले प्रहातव्य धर्महरू। (१) भावनाले प्रहातव्य धर्महरू र (२) न भावनाले प्रहातव्य धर्महरू। (१) दर्शनले प्रहातव्यहेतुक धर्महरू र (२) न दर्शनले प्रहातव्यहेतुक धर्महरू। (१) भावनाले प्रहातव्यहेतुक धर्महरू र (२) न भावनाले प्रहातव्यहेतुक धर्महरू। (१) सवितर्क धर्महरू र (२) अवितर्क धर्महरू। (१) सविचार धर्महरू र (२) अविचार धर्महरू। सप्रीतिक धर्महरू, अप्रीतिक धर्महरू। (१) प्रीतिसहगत धर्महरू र (२) न प्रीतिसहगत धर्महरू। (१) सुखसहगत धर्महरू र (२) न सुखसहगत धर्महरू। (१) उपेक्षासहगत धर्महरू र (२) न उपेक्षासहगत धर्महरू। (१) कामावचर

^१ तृष्णाद्वारा ग्रहण गरी राख्ने, ^२ तृष्णाद्वारा ग्रहण हुने, ^३ सास्ति र दाह गर्ने, ^४ सास्ति र दाह गर्ने क्लेश हुने, ^५ सास्ति र दाह गर्ने क्लेश नहुने, ^६ सास्ति र दाह भइरहने, ^७ सास्ति र दाह हुने,

धर्महरू र (२) न कामावचर धर्महरू। (१) रूपावचर धर्महरू र (२) न रूपावचर धर्महरू। (१) अरूपावचर धर्महरू र (२) न अरूपावचर धर्महरू। (१) परियापन्न^१ धर्महरू र (२) अपरियापन्न^२ धर्महरू। (१) निर्याणिक^३ धर्महरू र (२) अनिर्याणिक^४ धर्महरू। (१) नियत^५ धर्महरू र (२) अनियत^६ धर्महरू। (१) सउत्तर^७ धर्महरू र (२) अनुत्तर^८ धर्महरू। (१) शरण^९ धर्महरू र (२) अरण^{१०} धर्महरू।

पिट्टिद्विक समाप्त ।

अभिधर्म द्विकमातिका समाप्त ।

सौत्रान्तिक द्विक मातिका

(१) विद्याभागी^{११} धर्महरू र (२) अविद्याभागी^{१२} धर्महरू। (१) विद्युतुपम^{१३} धर्महरू र (२) वज्रुपम^{१४} धर्महरू। (१) बाल^{१५} धर्महरू र (२) पण्डित^{१६} धर्महरू। (१) कृष्ण^{१७} धर्महरू र (२) शुक्ल^{१८} धर्महरू। (१) तपनीय^{१९} धर्महरू र (२) अतपनीय^{२०} धर्महरू। (१) अधिवचन^{२१} धर्महरू र (२) अधिवचनपथ^{२२} धर्महरू। (१) निरुक्ति^{२३} धर्महरू र (२) निरुक्तिपथ^{२४} धर्महरू। (१) प्रज्ञप्ति धर्महरू र (२) प्रज्ञप्तिपथ धर्महरू। (१) नाम र (२) रूप। अविद्या^{२५} र (२) भवतृष्णा^{२६} । (१) भवदृष्टि^{२७} र (२) विभवदृष्टि^{२८} । (१) शाश्वतदृष्टि^{२९} र (२) उच्छेददृष्टि^{३०} । (१) अन्तवादृष्टि^{३१} र (२) अनन्तवादृष्टि^{३२} । (१) पुर्वान्तानुदृष्टि^{३३} र (२) अपरन्तानुदृष्टि^{३४} । (१) अहिरिक^{३५} र (२) अनोत्तप^{३६} । (१) हिरी^{३७} र (२) ओत्तप^{३८} । (१) दौर्वचस्यता^{३९} र (२) पापमित्रता^{४०} । (१) सौवचस्यता^{४१} र (२) कल्याणमित्रता^{४२} । (१) आपत्तिकुशलता^{४३} र (२) आपत्तिव्युत्थानकुशलता^{४४} ।

^१ समावेश भएका, ^२ समावेश नभएका, ^३ वृत दुःखबाट मुक्त हुने, ^४ वृत दुःखबाट मुक्त नहुने, ^५ निश्चित, ^६ अनिश्चित, ^७ लौकिक, ^८ लोकोत्तर, ^९ सहारा लिनु पर्ने, ^{१०} सहारा लिनु नपर्ने, ^{११} आठ विद्या हुने, ^{१२} आठ विद्या नहुने, ^{१३} विद्युत समानको, ^{१४} मेघ गर्जन समानको, ^{१५} मूर्ख हुने, ^{१६} पण्डित हुने, ^{१७} काला मलिन बनाइ दिने, ^{१८} शुद्ध सफा बनाइ दिने, ^{१९} संताप गरी दिने, ^{२०} संताप नगर्ने, ^{२१} व्यवहारिक, ^{२२} व्यवहारिक हेतु भएका, ^{२३} उच्चरित, अभिव्यक्त, ^{२४} अभिव्यक्त गर्नु पर्ने कारण भएका, ^{२५} अज्ञानता, ^{२६} भवमा आसक्त हुने, ^{२७} भवमा मिथ्या धारणा, ^{२८} विभवमा मिथ्या धारणा, ^{२९} नित्य धारणा, ^{३०} नष्ट हुने धारणा, ^{३१} अन्त सिमांकन भएको धारणा, ^{३२} अन्त सिमांकन नभएको धारणा, ^{३३} अगादिको अन्ततिर लाग्ने धारणा, ^{३४} पछादिको अन्ततिर लाग्ने धारणा, ^{३५} पापदेखि निर्लज्जा हुने, ^{३६} पापदेखि भय नहुने, ^{३७} पापदेखि लज्जा हुने, ^{३८} पापदेखि भय हुने, ^{३९} भनेको नमान्ने भाव, ^{४०} पापी मित्र भएको भाव, ^{४१} भनेको मान्ने भाव । ^{४२} कल्याण मित्र भएको भाव, ^{४३} आपत्तिमा दक्षकुशल भएको भाव, ^{४४} आपत्तिबाट बच्ने कुशल भएको भाव ।

(१) समापत्तिकुशलता^१ र (२) समापत्तिव्युत्थानकुशलता^२ । (१) धातुकुशलता^३ र (२) मनसिकारकुशलता^४ । (१) आयतनकुशलता^५ र (२) प्रतीत्यसमुत्पादकुशलता । (१) स्थानकुशलता र (२) अस्थानकुशलता । (१) अद्यव^६ र (२) मद्दव^७ । (१) क्षान्ति^८ र (२) सौरत्य^९ । (१) साखल्य^{१०} र (२) पटिसन्धार^{११} । (१) इन्द्रियमा अगुप्तद्वारता र (२) भोजनमा अमात्राज्ञता । (१) इन्द्रियमा गुप्तद्वारता र (२) भोजनमा मात्राज्ञता । (१) मुष्टस्मृतित्व^{१२} र (२) असम्प्रजन्य^{१३} । (१) स्मृति र (२) सम्प्रजन्य । (१) पटिसंख्यानबल^{१४} र (२) भावनाबल । (१) शमथ र (२) विपश्यना । (१) शमथनिमित्त र प्रग्राहनिमित्त^{१५} । (१) प्रग्राह र (२) अविक्षेप^{१६} । (१) शीलविपत्ति^{१७} र (२) दृष्टिविपत्ति^{१८} । (१) शीलसम्पदा^{१९} र (२) दृष्टिसम्पदा^{२०} । (१) शीलविशुद्धि र (२) दृष्टिविशुद्धि । (१) दृष्टिविशुद्धि भन्ने यथार्थदृष्टि हुनु र (२) उत्साह गर्नु । (१) संवेग भन्ने संवेजनीय स्थानमा संवेग हुनु र (२) संवेग उत्पन्न भई उचित प्रयत्न गर्नु । (१) असन्तुष्टि भन्ने कुशलधर्ममा असन्तुष्ट हुनु र (२) प्रयत्नमा हतोत्साहि नहुनु । (१) विद्या र विमुक्ति । (१) क्षयज्ञान र (२) अनुत्पादमा^{२१} ज्ञान ।

सौत्रान्तिकद्विकमातिका समाप्त ।

धम्मसङ्गणी मातिका समाप्त ।

^१ समापत्ति ध्यानमा कुशल भएको भाव, ^२ समापत्ति ध्यानबाट उठ्ने कुशल भएको भाव, ^३ अठार धातुमा कुशल भएको भाव, ^४ चिन्तनमनन गर्न कुशल भएको भाव, ^५ बाह्य आयतनमा कुशल भएको भाव, ^६ सिद्धापन, ^७ नरमकडा स्वभावको, ^८ सहने, ^९ कुशलकर्ममा प्रशन्नता, ^{१०} नरम वचन बोल्नेको, ^{११} कुशलवार्ता, ^{१२} स्मृति रहित भएको भाव, ^{१३} विवेक रहितको भाव, ^{१४} दृढ प्रत्यवेक्षण बल, ^{१५} माथि उचाल्ने निमित्त, ^{१६} तित्तर बित्तर नहुने, ^{१७} शील बिग्रेको, ^{१८} धारणा बिग्रेको, ^{१९} शीलमा सम्पन्न हुने, ^{२०} धारणामा सम्पन्न हुने, ^{२१} फेरी उत्पन्न नहुने ।

विभङ्ग पाठ

१. स्कन्धविभङ्ग

१. सूत्रान्तभाजनीय

१. पञ्चस्कन्ध - (१) रूपस्कन्ध, (२) वेदनास्कन्ध, (३) संज्ञास्कन्ध, (४) संस्कारस्कन्ध र (५) विज्ञानस्कन्ध हो ।

१. रूपस्कन्ध

२. त्यहाँ (पाँच स्कन्धहरू मध्ये) कुन रूपस्कन्ध हो ? जतिपनि रूप अतीत, अनागत, वर्तमान, आध्यात्मिक, बाहिरीक (बाह्य), औदारिक (स्थूल), शूक्ष्म, हीन, प्रणीत, जुन टाढाको वा नजिको वा हुन्, ती सबै एकै ठाउँमा राखेका र संगृहीत गरेका छन् - त्यसलाई रूपस्कन्ध भनिन्छ ।

३. त्यहाँ कुन रूप अतीतको हो ? जुन रूप अतीत, निरुद्ध, विगत, परिवर्तन भइसकेको, देख्न नसेकेको, नाश भइसकेको र उत्पन्न भइ लोप भएको, परिवर्तन भइ अतीतसंग संगृहीत भएको, चार महाभूत र चार महाभूतको उपादायरूप हुन् - त्यसलाई अतीत रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप अनागतको हो ? जुन रूप अजात, अभूत, असंजात, अनिर्वृत, अनाभिनिर्वृत, अप्रकट, अनुत्पन्न, असमुत्पन्न, अनुस्थित, असमुस्थित, अनागत, अनागतसंग संगृहीतको, चार महाभूत र चार महाभूतको उपादायरूप हुन् - त्यसलाई अनागत रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप वर्तमानको हो ? जुन रूप जात, भूत, संजात, निर्वृत, अभिनिर्वृत, प्रकट, उत्पन्न, समुत्पन्न, उस्थित, समुस्थित, वर्तमान, वर्तमानसंग संगृहीत भएको, चार महाभूत र चार महाभूतका उपादायरूप हुन् - त्यसलाई वर्तमान रूप भनिन्छ ।

४. त्यहाँ कुन रूप आध्यात्मिक हो ? जुन रूप ती ती सत्त्वप्राणीहरूको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चार महाभूत र चार महाभूतको उपादायरूप हुन् - त्यसलाई आध्यात्मिक रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप बाहिरीक हो ? जुन रूप ती ती परसत्त्वप्राणीहरूको परपुद्गलरूपको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चार महाभूत र चार महाभूतका उपादायरूप हुन् - त्यसलाई बाहिरीक रूप भनिन्छ ।

५. त्यहाँ कुन रूप औदारिक ? चक्षुरायतन ...पूर्ववत्... स्पृष्टव्यायतन - त्यसलाई औदारिक रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप शूक्ष्म हो ? स्त्रीन्द्रिय ...पूर्ववत्... कबलीकार आहार - त्यसलाई शूक्ष्म रूप भनिन्छ ।

६. त्यहाँ कुन रूप हीन हो ? जुन रूप ती ती सत्त्वप्राणीहरूको निन्दित, अपमानित, जिस्क्याएको, नीच थानेको, वास्ता न गरेको, हीन, हीनमात्रको, हीन सम्मत, अनिष्ट, इष्ट नभएको, मन नपरेको रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पृष्टव्य... - त्यसलाई हीन रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप प्रणीत ? जुन रूप ती ती सत्त्वप्राणीहरूको निन्दित, मानित, न जिस्क्याएको, नीच न थानेको, वास्ता गरेको प्रणीत, प्रणीतमात्र, प्रणीतसम्मत, इष्ट, इच्छित, मन परेको रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पृष्टव्य- त्यसलाई प्रणीत रूप भनिन्छ । ती ती रूपलाई उपादायुपादाय रूप हीन र प्रणीत भनी जानुपर्छ ।

७. त्यहाँ कुन रूप टाढाको हो ? स्त्रीन्द्रिय ...पूर्ववत्... कबलीकार आहार, जुन अरु पनि नजिक नभएको, सामुन्ने नभएको, टाढाको र दूरको रूप छ - यसलाई टाढाको रूप भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन रूप नजिकको हो ? चक्षुरायतन ...पूर्ववत्... स्पृष्टव्यायतन, जुन अरु पनि नजिकको, सामुन्ने भएको, नजिकको र सामुन्ने भएको रूप छ - यसलाई नजिकको रूप भनिन्छ । ती ती रूपलाई उपादायुपादाय रूप नजिकको भनी जानुपर्छ ।

२. वेदनास्कन्ध

८. त्यहाँ कुन वेदनास्कन्ध हो ? जति पनि वेदना अतीत, अनागत, वर्तमान, आध्यात्मिक, बाहिरीक, औदारिक, शूक्ष्म, हीन, प्रणीत, जुन टाढाको र नजिकको हो, ती सबै एकै ठाउँमा राखेका र संगृहीत गरेका छन् - त्यसलाई वेदनास्कन्ध भनिन्छ ।

९. त्यहाँ कुन वेदना अतीत हो ? जुन वेदना अतीत, निरुद्ध, विगत, परिवर्तन भइसकेको, देख्न नसेकेको, नाश भइसकेको र उत्पन्न भइ लोप भएको, परिवर्तन भइ अतीतसंग संगृहीत भएको, सुख वेदना, दुःख वेदना र अदुःख-असुख वेदना हो - त्यसलाई अतीत वेदना भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन वेदना अनागत हो ? जुन वेदना अजात, अभूत, असंजात, अनिर्वृत, अनाभिनिर्वृत, अप्रकट, अनुत्पन्न, असमुत्पन्न, अनुस्थित, असमुस्थित, अनागत, अनागतसंग संगृहीत भएको, सुख वेदना, दुःख वेदना र अदुःख-असुख वेदना हो - त्यसलाई अनागत वेदना भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन वेदना वर्तमान हो ? जुन वेदना जात, भूत, संजात, निर्वृत, अभिनिर्वृत, प्रकट, उत्पन्न, समुत्पन्न, उस्थित, समुस्थित, वर्तमान वर्तमानसंग संगृहीत भएको, सुख वेदना, दुःख वेदना र अदुःख-असुख वेदना हो - त्यसलाई वर्तमान वेदना भनिन्छ ।

१०. त्यहाँ कुन वेदना आध्यात्मिक हो ? जुन वेदना ती ती सत्त्वप्राणीहरूको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, सुख वेदना, दुःख वेदना र अदुःख-असुख वेदना हो - त्यसलाई आध्यात्मिक वेदना भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन वेदना बाहिरीक हो ? जुन वेदना ती ती परसत्त्वप्राणीहरूको परपुद्गलरूपको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएका, सुख वेदना, दुःख वेदना र अदुःख-असुख वेदना हो - त्यसलाई बाहिरीक वेदना भनिन्छ ।

११. त्यहाँ कुन वेदना औदारिक र शूक्ष्म हो ? अकुशल वेदना औदारिक र कुशलाव्याकृत वेदना शूक्ष्म हो । कुशलाकुशल वेदना औदारिक र

अव्याकृत वेदना शूक्ष्म हो । दुःख वेदना औदारिक र सुख र अदुःख-असुख वेदना शूक्ष्म हो । सुखदुःख वेदना औदारिक र अदुःख-असुख वेदना शूक्ष्म हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदना औदारिक र समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदना शूक्ष्म हो । सास्रव वेदना औदारिक र अनास्रव वेदना शूक्ष्म हो । ती ती वेदना उपादायुपादाय वेदना औदारिक र शूक्ष्म भनी जानुपर्छ ।

१२. त्यहाँ कुन वेदना हीन र प्रणीत हो ? अकुशल वेदना हीन र कुशलाव्याकृत वेदना प्रणीत हो । कुशलाकुशल वेदना हीन र अव्याकृत वेदना प्रणीत हो । दुःख वेदना हीन र सुख, न अदुःख-असुख वेदना प्रणीत हो । सुखदुःख वेदना हीन र अदुःख-असुख वेदना प्रणीत हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदना हीन र समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदना प्रणीत हो । सास्रव वेदना हीन र अनास्रव वेदना प्रणीत हो । ती ती वेदना उपादायुपादाय वेदना हीन र प्रणीत भनी जानुपर्छ ।

१३. त्यहाँ कुन वेदना टाढाको हो ? अकुशल वेदना कुशलाव्याकृत वेदनाबाट टाढाको हो, कुशलाव्याकृत वेदना अकुशल वेदनाबाट टाढाको हो, कुशल वेदना अकुशलाव्याकृत वेदनाबाट टाढाको हो, अकुशलाव्याकृत वेदना कुशल वेदनाबाट टाढाको हो, अव्याकृत वेदना कुशलाकुशल वेदनाबाट टाढाको हो, कुशलाकुशल वेदना अव्याकृत वेदनाबाट टाढाको हो । दुःख वेदना सुख र अदुःख-असुख वेदनाबाट टाढाको हो, सुख र अदुःख-असुख वेदना दुःख वेदनाबाट टाढाको हो, सुख वेदना दुःख र अदुःख-असुख वेदनाबाट टाढाको हो, दुःख र अदुःख-असुख वेदना सुख वेदनाबाट टाढाको हो, अदुःख-असुख वेदना सुखदुःख वेदनाबाट टाढाको हो, सुखदुःख वेदना अदुःख-असुख वेदनाबाट टाढाको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदना समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदनाबाट टाढाको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदना समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदनाबाट टाढाको हो । सास्रव वेदना अनास्रव वेदनाबाट टाढाको हो, अनास्रव वेदना सास्रव वेदनाबाट टाढाको हो - त्यसलाई वेदना टाढाको भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन वेदना नजिकको हो ? अकुशल वेदना अकुशल वेदनाबाट नजिकको हो, कुशल वेदना कुशल वेदनाबाट नजिकको हो, अव्याकृत वेदना अव्याकृत वेदनाबाट नजिकको हो । दुःख वेदना दुःख वेदनाबाट नजिकको हो, सुख वेदना सुख वेदनाबाट नजिकको हो, अदुःख-असुख वेदना अदुःख-असुख वेदनाबाट नजिकको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदना समापत्तिध्यानमा नबस्नेको वेदनाबाट नजिकको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदना

समापत्तिध्यानमा बस्नेको वेदनाबाट नजिकको हो । सास्रव वेदना सास्रव वेदनाबाट नजिकको हो, अनास्रव वेदना अनास्रव वेदनाबाट नजिकको हो । त्यसलाई वेदना नजिकको भनिन्छ । ती ती वेदना उपादायुपादाय वेदनाबाट टाढाको र नजिकको भनी जानुपर्छ ।

३. संज्ञास्कन्ध

१४. त्यहाँ कुन संज्ञास्कन्ध हो ? जति पनि संज्ञा अतीत, अनागत, वर्तमान, आध्यात्मिक (आन्तरिक), बाहिरीक (वाह्य), औदारिक, शूक्ष्म, हीन, प्रणीत, जुन टाढाको र नजिकको हो, ती सबै एकै ठाउँमा राखेका र संगृहीत गरेका छन् - त्यसलाई संज्ञास्कन्ध भनिन्छ ।

१५. त्यहाँ न संज्ञा अतीतको हो ? जुन संज्ञा अतीत, निरुद्ध, विगत, परिवर्तन भइसकेको, देख्न नसकेको, नाश भइसकेको, उत्पन्नभइ लोप भएको, परिवर्तनभइ अतीतसंग संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा संज्ञा, श्रोत्रसंस्पर्शजा संज्ञा, घ्राणसंस्पर्शजा संज्ञा, जिह्वासंस्पर्शजा संज्ञा, कायसंस्पर्शजा संज्ञा र मनोसंस्पर्शजा संज्ञा हो - त्यसलाई अतीत संज्ञा भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन संज्ञा अनागत हो ? जुन संज्ञा अजात, अभूत, असंजात, अनिवृत, अनाभिनिवृत, अप्रकट, अनुत्पन्न, असमुत्पन्न, अनुस्थित, असमुस्थित, अनागत, अनागतसंग संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा संज्ञा, श्रोत्रसंस्पर्शजा संज्ञा, घ्राणसंस्पर्शजा संज्ञा, जिह्वासंस्पर्शजा संज्ञा, कायसंस्पर्शजा संज्ञा र मनोसंस्पर्शजा संज्ञा हो - त्यसलाई अनागत संज्ञा भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन संज्ञा वर्तमान हो ? जुन संज्ञा जात, भूत, संजात, निवृत, अभिनिवृत, प्रकट, उत्पन्न, समुत्पन्न, उस्थित, समुस्थित, वर्तमान, वर्तमानसंग संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा संज्ञा, श्रोत्रसंस्पर्शजा संज्ञा, घ्राणसंस्पर्शजा संज्ञा, जिह्वासंस्पर्शजा संज्ञा, कायसंस्पर्शजा संज्ञा र मनोसंस्पर्शजा संज्ञा हो - त्यसलाई वर्तमान संज्ञा भनिन्छ ।

१६. त्यहाँ कुन संज्ञा आध्यात्मिक हो ? जुन संज्ञा ती ती सत्त्वप्राणीहरूको आध्यात्मिक, व्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चक्षुसंस्पर्शजा संज्ञा, श्रोत्रसंस्पर्शजा संज्ञा, घ्राणसंस्पर्शजा संज्ञा, जिह्वासंस्पर्शजा संज्ञा, कायसंस्पर्शजा संज्ञा र मनोसंस्पर्शजा संज्ञा हो - त्यसलाई आध्यात्मिक संज्ञा भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन संज्ञा बाहिरीक हो ? जुन संज्ञा ती ती परसत्त्वप्राणीहरूको परपुद्गलरूपको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चक्षुसंस्पर्शज्ञा संज्ञा, श्रोत्रसंस्पर्शज्ञा संज्ञा, घ्राणसंस्पर्शज्ञा संज्ञा, जिह्वासंस्पर्शज्ञा संज्ञा, कायसंस्पर्शज्ञा संज्ञा र मनोसंस्पर्शज्ञा संज्ञा हो - तयसलाई बाहिरीक संज्ञा भनिन्छ ।

१७. त्यहाँ कुन संज्ञा औदारिक र शूक्ष्म हो ? प्रतिघसंस्पर्शज्ञा संज्ञा औदारिक र अधिवचनसंस्पर्शज्ञा संज्ञा शूक्ष्म हो । अकुशल संज्ञा औदारिक र कुशलाव्याकृत संज्ञा शूक्ष्म हो । कुशलाकुशल संज्ञा औदारिक र अव्याकृत संज्ञा शूक्ष्म हो । दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा औदारिक र सुख, अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा शूक्ष्म हो । सुखअदुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त संज्ञा औदारिक र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संज्ञा शूक्ष्म हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञा औदारिक र समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञा शूक्ष्म हो । सास्रव संज्ञा औदारिक र अनास्रव संज्ञा शूक्ष्म हो । ती ती संज्ञा उपादायुपादाय संज्ञा औदारिक शूक्ष्म भनी जानुपर्छ ।

१८. त्यहाँ कुन संज्ञा हीन र प्रणीत हो ? अकुशल संज्ञा हीन र कुशलाव्याकृत संज्ञा प्रणीत हो । कुशलाकुशल संज्ञा हीन र अव्याकृत संज्ञा प्रणीत हो । दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा हीन र सुख व अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा प्रणीत हो । सुखअदुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त संज्ञा हीन र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संज्ञा प्रणीत हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञा हीन र समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञा प्रणीत हो । सास्रव संज्ञा हीन र अनास्रव संज्ञा प्रणीत हो । ती ती संज्ञा उपादायुपादाय संज्ञा हीन र प्रणीत भनी जानुपर्छ ।

१९. त्यहाँ कुन संज्ञा टाढाको हो ? अकुशल संज्ञा कुशलाव्याकृत संज्ञाबाट टाढाको हो, कुशलाव्याकृत संज्ञा अकुशल संज्ञाबाट टाढाको हो, कुशल संज्ञा अकुशलाव्याकृत संज्ञाबाट टाढाको हो, अकुशलाव्याकृत संज्ञा कुशल संज्ञाबाट टाढाको हो । अव्याकृत संज्ञा कुशलाकुशल संज्ञाबाट टाढाको हो, कुशलाकुशल संज्ञा अव्याकृत संज्ञाबाट टाढाको हो । दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा सुख र अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो, सुख र अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो, सुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा दुःख र अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो, दुःख र अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा सुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो, अदुःख-असुख वेदनासंग

सम्प्रयुक्त संज्ञा सुखअदुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो, सुखअदुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञाबाट टाढाको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञा समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञाबाट टाढाको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञा समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञाबाट टाढाको हो । सास्रव संज्ञा अनास्रव संज्ञाबाट टाढाको हो, अनास्रव संज्ञा सास्रव संज्ञाबाट टाढाको हो - त्यसलाई भनिन्छ संज्ञा टाढाको हो ।

त्यहाँ कुन संज्ञा नजिकको हो ? अकुशल संज्ञा अकुशल संज्ञासंग नजिकको हो, कुशल संज्ञा कुशल संज्ञासंग नजिकको हो, अव्याकृत संज्ञा अव्याकृत संज्ञासंग नजिकको हो । दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञासंग नजिकको हो, सुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा सुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञासंग नजिकको हो, अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञा अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त संज्ञासंग नजिकको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञा समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संज्ञासंग नजिकको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञा समापत्तिध्यानमा बस्नेको संज्ञासंग नजिकको हो । सास्रव संज्ञा सास्रव संज्ञासंग नजिकको हो, अनास्रव संज्ञा अनास्रव संज्ञासंग नजिकको हो । त्यसलाई संज्ञा नजिकको भनिन्छ । ती ती संज्ञाहरू उपादायुपादाय संज्ञा टाढाको र नजिकको हो भनी जानुपर्छ ।

४. संस्कारस्कन्ध

२०. त्यहाँ कुन संस्कारस्कन्ध हो ? जति पनि संस्कार अतीत, अनागत, वर्तमान, आध्यात्मिक, बाहिरीक, औदारिक, शूक्ष्म, हीन, प्रणीत, जुन टाढाको र नजिकको हो, ती सबै एकै ठाउँमा राखेका र संगृहीत गरेका छन् - त्यसलाई संस्कारस्कन्ध भनिन्छ ।

२१. त्यहाँ कुन संस्कार अतीत हुन् ? जुन संस्कार अतीत, निरुद्ध, विगत, परिवर्तन भइसकेको, देख्न नसकेको, नाश भइसकेको, र उत्पन्न भइ लोप भएको, परिवर्तन भइ अतीतसंग संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा चेतना, श्रोत्रसंस्पर्शजा चेतना, घ्राणसंस्पर्शजा चेतना, जिह्वासंस्पर्शजा चेतना, कायसंस्पर्शजा चेतना र मनोसंस्पर्शजा चेतना हुन् - ती संस्कारलाई अतीत संस्कार भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन संस्कार अनागत हुन् ? जुन संस्कार अजात, अभूत, असंजात, अनिर्वृत, अनाभिनिर्वृत, अप्रकट, अनुत्पन्न, असमुत्पन्न, अनुस्थित,

असमुत्थित, अनागत, अनागतसंग संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा चेतना, श्रोत्रसंस्पर्शजा चेतना, घ्राणसंस्पर्शजा चेतना, जिह्वासंस्पर्शजा चेतना, कायसंस्पर्शजा चेतना र मनोसंस्पर्शजा चेतना हुन् - ती संस्कारलाई अनागत संस्कार भनिन्छन् ।

त्यहाँ कुन संस्कार वर्तमान हुन् ? जुन संस्कार जात, भूत, संजात, निर्वृत, अभिनिर्वृत, प्रकट, उत्पन्न, समुत्पन्न, उस्थित, समुत्थित, वर्तमान वर्तमानकथ संगृहीत भएको, चक्षुसंस्पर्शजा चेतना, श्रोत्रसंस्पर्शजा चेतना, घ्राणसंस्पर्शजा चेतना, जिह्वासंस्पर्शजा चेतना, कायसंस्पर्शजा चेतना र मनोसंस्पर्शजा चेतना हुन् - ती संस्कारलाई वर्तमान संस्कार भनिन्छन् ।

२२. त्यहाँ कुन कुन संस्कार आध्यात्मिक हुन् ? जुन संस्कार ती ती सत्त्वप्राणीहरूको आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएका, चक्षुसंस्पर्शजा चेतना, श्रोत्रसंस्पर्शजा चेतना, घ्राणसंस्पर्शजा चेतना, जिह्वासंस्पर्शजा चेतना, कायसंस्पर्शजा चेतना र मनोसंस्पर्शजा चेतना हुन् - ती संस्कारलाई आध्यात्मिक संस्कार भनिन्छन् ।

त्यहाँ कुन कुन संस्कार बाहिरीक हुन् ? जुन संस्कार ती ती परसत्त्वप्राणीका परपुद्गलका आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएका, चक्षुसंस्पर्शजा चेतना, श्रोत्रसंस्पर्शजा चेतना, घ्राणसंस्पर्शजा चेतना, जिह्वासंस्पर्शजा चेतना, कायसंस्पर्शजा चेतना र मनोसंस्पर्शजा चेतना हुन् - ती संस्कारलाई बाहिरीक संस्कार भनिन्छन् ।

२३. त्यहाँ कुन कुन संस्कार औदारिक शूक्ष्म हुन् ? अकुशल संस्कारहरू औदारिक (स्थूल) र कुशलाव्याकृत संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । कुशलाकुशल संस्कारहरू औदारिक र अव्याकृत संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । दुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरू औदारिक र सुख र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । सुखअदुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरू औदारिक र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संस्कारहरू औदारिक र समापत्तिध्यानमा बस्नेको संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । सास्रव संस्कारहरू औदारिक र अनास्रव संस्कारहरू शूक्ष्म हुन् । ती ती संस्कारहरूलाई उपादायुपादाय संस्कारहरू औदारिक र शूक्ष्म भनी जानुपर्छ ।

वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरूसित नजिकका हुन्, अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरू अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त संस्कारहरूसित नजिकका हुन् । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संस्कारहरू समापत्तिध्यानमा नबस्नेको संस्कारहरूसित नजिकका हुन्, समापत्तिध्यानमा बस्नेको संस्कारहरू समापत्तिध्यानमा बस्नेको संस्कारसित नजिकको हुन् । सास्रव संस्कारहरू सास्रव संस्कारसित नजिकका हुन्, अनास्रव संस्कारहरू अनास्रव संस्कारहरूसित नजिकका हुन् । ती संस्कारहरूलाई नजिकका संस्कारहरू भनिन्छ । ती ती संस्कारहरू उपादायुपादाय संस्कार टाढाको र नजिकको भनी जानुपर्छ ।

५. विज्ञानस्कन्ध

२६. त्यहाँ कुन विज्ञानस्कन्ध हो ? जति पनि विज्ञान अतीत, अनागत, वर्तमान, आध्यात्मिक, बाहिरीक, औदारिक, शूक्ष्म, हीन, प्रणीत, जुन टाढाको र नजिकको हो, ती सबै एकै ठाउँमा राखेका र संगृहीत गरेका छन् - त्यसलाई विज्ञानस्कन्ध भनिन्छ ।

२७. त्यहाँ कुन विज्ञान अतीत हो ? जुन विज्ञान अतीत, निरुद्ध, विगत, परिवर्तन भइसकेको, देख्न नसेकेको, नाश भइसकेको र उत्पन्न भइ लोप भएको, परिवर्तन भइ अतीतसंग संगृहीत भएको, चक्षुर्विज्ञान, श्रोत्रविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान हो - त्यसलाई अतीत विज्ञान भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन विज्ञान अनागत हो ? जुन विज्ञान अजात, अभूत, असंजात, अनिर्वृत, अनाभिनिर्वृत, अप्रकट, अनुत्पन्न, असमुत्पन्न, अनुस्थित, असमुस्थित र अनागत अनागतसंग संगृहीत भएको, चक्षुर्विज्ञान, श्रोत्रविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान हो - त्यसलाई अनागत विज्ञान भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन विज्ञान वर्तमान हो ? जुन विज्ञान जात, भूत, संजात, निर्वृत, अभिनिर्वृत, प्रकट, उत्पन्न, समुत्पन्न, उस्थित, समुस्थित र वर्तमान वर्तमानसंग संगृहीत भएको, चक्षुर्विज्ञान, श्रोत्रविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान हो - त्यसलाई वर्तमान विज्ञान भनिन्छ ।

२८. त्यहाँ कुन विज्ञान आध्यात्मिक हो ? जुन विज्ञान ती ती सत्त्वप्राणीहरूका आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चक्षुर्विज्ञान, श्रोत्रविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान हो - त्यसलाई आध्यात्मिक विज्ञान भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन विज्ञान बाहिरीक हो ? जुन विज्ञान ती ती परसत्त्वप्राणीहरूका परपुद्गलहरूका, आध्यात्मिक, ब्यक्तिगत, आ-आफ्नो, प्रतिपुद्गलिक उत्पन्न भएको, चक्षुर्विज्ञान, श्रोत्रविज्ञान, घ्राणविज्ञान, जिह्वाविज्ञान, कायविज्ञान र मनोविज्ञान हो - त्यसलाई बाहिरीक विज्ञान भनिन्छ ।

२९. त्यहाँ कुन विज्ञान औदारिक शूक्ष्म हो ? अकुशल विज्ञान औदारिक र कुशलाव्याकृत विज्ञान शूक्ष्म हो । कुशलाकुशल विज्ञान औदारिक र अव्याकृत विज्ञान शूक्ष्म हो । दुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त विज्ञान औदारिक र सुख र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त विज्ञान शूक्ष्म हो । सुखअदुःख वेदनासित सम्प्रयुक्त विज्ञान औदारिक र अदुःख-असुख वेदनासित सम्प्रयुक्त विज्ञान शूक्ष्म हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञान औदारिक र समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञान शूक्ष्म हो । सास्रव-विज्ञान औदारिक र अनास्रव-विज्ञान शूक्ष्म हो । ती ती विज्ञान उपादायुपादाय विज्ञान औदारिक र शूक्ष्म भनी जानुपर्छ ।

३०. त्यहाँ कुन विज्ञान हीन र प्रणीत हो ? अकुशल विज्ञान हीन र कुशलाव्याकृत विज्ञान प्रणीत हो । कुशलाकुशल विज्ञान हीन र अव्याकृत विज्ञान प्रणीत हो । दुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त विज्ञान हीन र सुख, अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त विज्ञान प्रणीत हो । सुखअदुःख वेदनासंग सम्प्रयुक्त विज्ञान हीन र अदुःख-असुख वेदनासंग सम्प्रयुक्त विज्ञान प्रणीत हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञान हीन र समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञान प्रणीत हो । सास्रव विज्ञान हीन र अनास्रव विज्ञान प्रणीत हो । ती ती विज्ञान उपादायुपादाय विज्ञान हीन र प्रणीत भनी जानुपर्छ ।

३१. त्यहाँ कुन विज्ञान टाढाको हो ? अकुशल विज्ञान कुशलाव्याकृत विज्ञानदेखि टाढाको हो, कुशलाव्याकृत विज्ञान अकुशल विज्ञानदेखि टाढाको हो, कुशल विज्ञान अकुशलाव्याकृत विज्ञानदेखि टाढाको हो, अकुशलाव्याकृत विज्ञान कुशल विज्ञानदेखि टाढाको हो, अव्याकृत विज्ञान कुशलाकुशल विज्ञानदेखि टाढाको हो, कुशलाकुशल विज्ञान अव्याकृत विज्ञानदेखि टाढाको

हो । दुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान सुख र अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो, सुख र अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान दुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो, सुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान दुःख र अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो, दुःख र अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान सुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो, अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान सुखअदुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो, सुखअदुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानदेखि टाढाको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञान समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञानदेखि टाढाको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञान समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञानदेखि टाढाको हो । सास्रव विज्ञान अनास्रव विज्ञानदेखि टाढाको हो, अनास्रव विज्ञान सास्रव विज्ञानदेखि टाढाको हो - त्यसलाई टाढाको विज्ञान भनिन्छ ।

त्यहाँ कुन विज्ञान नजिकको हो ? अकुशल विज्ञान अकुशल विज्ञानसंग नजिकको हो, कुशल विज्ञान कुशल विज्ञानसंग नजिकको हो, अव्याकृत विज्ञान अव्याकृत विज्ञानसंग नजिकको हो । दुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान दुःख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानसंग नजिकको हो, सुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान सुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानसंग नजिकको हो, अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञान अदुःख-असुख वेदनासम्प्रयुक्त विज्ञानसंग नजिकको हो । समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञान समापत्तिध्यानमा नबस्नेको विज्ञानसंग नजिकको हो, समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञान समापत्तिध्यानमा बस्नेको विज्ञानसंग नजिकको हो । सास्रव-विज्ञान सास्रव विज्ञानसंग नजिकको हो, अनास्रव-विज्ञान अनास्रव विज्ञानसंग नजिकको हो - त्यसलाई नजिकको विज्ञान भनिन्छ । ती ती विज्ञान उपादायुपादाय विज्ञानसंग टाढाको र नजिकको भनी जानुपर्छ ।

सुत्तन्तभाजनीय समाप्त ।

धातुकथा पाठ

उद्देश (मूल कुरा)

१. नयमातिका (नियम सूची)

१. (१) संग्रह^१ र अ-संग्रह^२ (२) संगृहीतले^३ अ-संगृहीत^४ (३) अ-संगृहीतले^५ संगृहीत^६ (४) संगृहीतले^७ संगृहीत^८ (५) अ-संगृहीतले^९ अ-संगृहीत^{१०} (६) सम्प्रयोग^{११} र विप्रयोग^{१२} (७) सम्प्रयुक्तले^{१३} विप्रयुक्त^{१४} (८) विप्रयुक्तले^{१५} सम्प्रयुक्त^{१६} (९) सम्प्रयुक्तले सम्प्रयुक्त (१०) विप्रयुक्तले विप्रयुक्त (११) संगृहीतले सम्प्रयुक्त र विप्रयुक्त (१२) सम्प्रयुक्तले संगृहीत र अ-संगृहीत (१३) अ-संगृहीतले सम्प्रयुक्त र विप्रयुक्त (१४) विप्रयुक्तले संगृहीत र अ-संगृहीत ।

२. अभ्यन्तरमातिका (भित्री सूची)

२. (१) पाँच स्कन्ध (२) बाह्र आयतन (३) अठार धातु (४) चार सत्य (५) बायिस इन्द्रिय (६) प्रतीत्यसमुत्पाद (७) चार स्मृतिप्रस्थान (८) चार सम्यक् प्रधान (९) चार ऋद्धिपाद (१०) चार ध्यान (११) चार अप्रमाण्य (१२) पाँच इन्द्रिय (१३) पाँच बल (१४) सात बोध्यङ्ग (१५) आर्य अष्टांगिक मार्ग (१६) स्पष्टव्य, वेदना, संज्ञा, चेतना, चित्त, अधिमोक्ष र मनसिकार ।

३. नयमुखमातिका (नियमित सूची)

३. तीन संग्रह, तीन अ-संग्रह, चार सम्प्रयोग, चार विप्रयोग ।

४. लक्षणमातिका

४. सभाग^{१७}, विसभाग^{१८} ।

^१ सम्मिलन धर्म, मिलेको धर्म, एकत्रित भएको धर्म) ^२ अ-सम्मिलन धर्म, संग्रह न भएको धर्म, ^३ सम्मिलित धर्मले, ^४ अ-सम्मिलित धर्म, ^५ अ-सम्मिलित धर्मले, ^६ सम्मिलित धर्म, ^७ सम्मिलित धर्मले ^८ सम्मिलित धर्म, ^९ अ-सम्मिलित धर्मले, ^{१०} अ-सम्मिलित धर्म, ^{११} संयोग धर्म, ^{१२} विप्रयोग धर्म, ^{१३} संयुक्तले, ^{१४} विप्रयुक्त धर्म, ^{१५} विप्रयुक्तले, ^{१६} संयुक्त धर्म ^{१७} सर्व-साधारण विभाजन भएको, ^{१८} सर्व-साधारण विभाजन नभएको ।

५. बाहिरमातिका

५. धम्मसङ्गणी सबै^१ धातुकथाया मातिका (सूची) हो ।

(आध्यात्मिक मातृका १०५ वटा, बाह्यीक मातृका: त्रिकहरू २२ X ३ = ६६ । दुक हर् १०० X २ = २०० = २६६ । जम्मा: १०५ + २६६ = ३७१ धर्महरू, पहिलो विधिमा देखाइएको छु ।)

१. प्रथमनय

१. संग्रह र अ-संग्रह पद निर्देश

१. स्कन्ध

६. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले रूपस्कन्ध^२ संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध एउटा स्कन्धले (रूपस्कन्ध), एघार आयतनले^३ एघार धातुले^४ संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (रूपस्कन्ध) चार स्कन्धसित^५ एक आयतनसित^६, सात धातुसित^७ संग्रह नभएको हो ।

७. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले वेदनास्कन्ध संग्रह भएको हो ? वेदनास्कन्ध एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (वेदनास्कन्ध) चार स्कन्ध, एघार आयतन र सत्तर धातुसित संग्रह नभएको हो ।

८. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले संज्ञास्कन्ध संग्रह भएको हो ? संज्ञास्कन्ध एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (संज्ञास्कन्ध) चार स्कन्धसित,

^१ २२ वटा त्रिक र १०० वटा द्विक

^२ स्थूलरूप १२ वटा र सूक्ष्मरूप १६ वटा

^३ चक्षुरायतन, श्रोत्रायतन, घ्राणायतन, जिह्वायतन, कायायतन, रूपायतन, शब्दायतन, गन्धायतन, रसायतन, स्पर्शव्यायतन र धर्मायतन

^४ चक्षु धातु, श्रोत्रधातु, घ्राणधातु, जिह्वाधातु, कायधातु, रूपधातु, शब्दधातु, गन्धधातु, रसधातु, स्पर्शधातु र धर्मधातु

^५ वेदनास्कन्ध, संज्ञास्कन्ध, संस्कारस्कन्ध र विज्ञानस्कन्धसित

^६ मनायतन

^७ चक्षुर्विज्ञानधातु, श्रोत्रविज्ञानधातु, घ्राणविज्ञानधातु, जिह्वाविज्ञानधातु, कायविज्ञानधातु, मनोधातु र मनोविज्ञानधातु

एघार आयतनसित र सत्तर धातुसित संग्रह नभएको हो ।

९. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *संस्कारस्कन्ध* संग्रह भएको हो ? संस्कारस्कन्ध एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (संस्कारस्कन्ध) चार स्कन्ध, एघार आयतन र सत्तर धातुसित संग्रह नभएको हो ।

१०. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *विज्ञानस्कन्ध* संग्रह भएको हो ? विज्ञानस्कन्ध एक स्कन्धले, एक आयतनले, सात धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? (विज्ञानस्कन्ध) चार स्कन्ध, एघार आयतन र एघार धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(एक मूलको स्कन्धसमूह समाप्त ।)

११. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *रूपस्कन्ध* र *वेदनास्कन्ध* संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध र वेदनास्कन्ध दुई स्कन्धले, एघार आयतनले, एघार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्ध, एक आयतन, सात धातुसित संग्रह नभएको हो ।

१२. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *रूपस्कन्ध* र *संज्ञास्कन्ध* संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध र संज्ञास्कन्ध दुई स्कन्धले, एघार आयतनले, एघार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धले, एक आयतनसित, सात धातुले संग्रह नभएको हो ।

१३. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *रूपस्कन्ध* र *संस्कारस्कन्ध* संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध र संस्कारस्कन्ध दुई स्कन्धले, एघार आयतनले, एघार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, एक आयतनसित, सात धातुसित संग्रह नभएको हो ।

१४. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले *रूपस्कन्ध* र *विज्ञानस्कन्ध* संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध र विज्ञानस्कन्ध दुई स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्ध, न कुनै पनि आयतन, न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(दुई मूलगु स्कन्धया समूह समाप्त ।)

१६. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले रूपस्कन्ध वेदनास्कन्ध र संस्कारस्कन्ध संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध, वेदनास्कन्ध र संज्ञास्कन्ध तीन स्कन्धले, एघार आयतनले र एघार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? दुई स्कन्धसित, एक आयतनसित र सात धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(तीन मूलको स्कन्धका समूह समाप्त ।)

१९. कति स्कन्धले, कति आयतयले, कति धातुले रूपस्कन्ध वेदनास्कन्ध, संज्ञास्कन्ध र विज्ञानस्कन्ध संग्रह भएको हो ? रूपस्कन्ध, वेदनास्कन्ध, संज्ञास्कन्ध र विज्ञानस्कन्ध चार स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक स्कन्धसित, न कनै पनि आयतनसित र न कनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(चार मूलगु स्कन्धया समूह समाप्त ।)

२०१

स्कन्धले, बाह् आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२१. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले पञ्चस्कन्ध संग्रह भएको हो ? पञ्चस्कन्ध पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(पाँच मूलको स्कन्धका समूह समाप्त ।)

२. आयतन

२२. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले चक्षुरायतन संग्रह भएको हो ? चक्षुरायतन एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२३. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले श्रोत्रायतन... घ्राणायतन... जिह्वायतन... कायायतन... रूपायतन... शब्दायतन... गन्धायतन... रसायतन... स्पष्टव्यायतन संग्रह भएको हो ? श्रोत्रायतन... घ्राणायतन... जिह्वायतन... कायायतन... रूपायतन... शब्दायतन... गन्धायतन... रसायतन... स्पष्टव्यायतन एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२४. मनायतन एक स्कन्धले, एक आयतनले, सात धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र एघार धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२५. धर्मायतन असंस्कृत स्कन्ध बाहेक चार स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(एक मूलको आयतनका समूह समाप्त ।)

२६. चक्षुरायतन र श्रोत्रायतन दुई स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२७. चक्षुरायतन र घ्राणायतन... चक्षुरायतन र जिह्वायतन... चक्षुरायतन र कायायतन... चक्षुरायतन र रूपायतन... चक्षुरायतन र शब्दायतन... चक्षुरायतन र गन्धायतन... चक्षुरायतन र रसायतन... चक्षुरायतन र स्पृष्टव्यायतन एक स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२८. चक्षुरायतन र मनायतन दुई स्कन्धले, दुई आयतनले, आठ धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र दश धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२९. चक्षुरायतन र धर्मायतन असंस्कृत स्कन्ध बाहेक चार स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(दुई मूलको आयतनका समूह समाप्त ।)

३०. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले द्वादशायतन संग्रह भएको हो ? द्वादशायतन असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(बाह्र आयतनका समूह समाप्त ।)

३. धातु

३१. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले चक्षुर्धातु संग्रह भएको हो ? चक्षुर्धातु एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२३. श्रोत्रधातु... घानधातु... जिह्वाधातु... कायधातु... रूपधातु... शब्दधातु... गन्धधातु... रसधातु... स्पर्शव्यधातु... चक्षुर्विज्ञानधातु... श्रोत्रविज्ञानधातु... घानविज्ञानधातु... जिह्वाविज्ञानधातु... कायविज्ञानधातु... मनोधातु... मनोविज्ञानधातु एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

२३. धर्मधातु असंस्कृत स्कन्ध बाहेक चार स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(एक मूलका धातुको समूह समाप्त ।)

३४. चक्षुर्धातु र श्रोत्रधातु एक स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

३५. चक्षुर्धातु र घानधातु... चक्षुर्धातु र जिह्वाधातु... चक्षुर्धातु र कायधातु... चक्षुर्धातु र रूपधातु... चक्षुर्धातु र शब्दधातु... चक्षुर्धातु र गन्धधातु... चक्षुर्धातु र रसधातु... चक्षुर्धातु र स्पर्शव्यधातु एक स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

३६. चक्षुर्धातु र चक्षुर्विज्ञानधातु दुई स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

३७. चक्षुर्धातु र श्रोत्रविज्ञानधातु... चक्षुर्धातु र घानविज्ञानधातु... चक्षुर्धातु र जिह्वाविज्ञानधातु... चक्षुर्धातु र कायविज्ञानधातु... चक्षुर्धातु र मनोधातु... चक्षुर्धातु र मनोविज्ञानधातु दुई स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

३८. चक्षुर्धातु र धर्मधातु असंस्कृत स्कन्ध बाहेक चार स्कन्धले, दुई आयतनले, दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक

स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(दुई मूलका धातुको समूह समाप्त ।)

३९. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले अठार धातु संग्रह भएको हो ? अठार धातु असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(अठार धातुका समूह समाप्त ।)

४. सत्य

४०. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले दुःखसत्य संग्रह भएको हो ? दुःखसत्य पाँच स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

४१. समुदयसत्य... मार्गसत्य एक स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

४२. निरोधसत्य न कुनै पनि स्कन्धले, एक आयतनले, एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? पाँच स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(एक मूलका सत्यको समूह समाप्त ।)

४३. दुःखसत्य र समुदयसत्य पाँच स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

४४. दुःखसत्य र मार्गसत्य पाँच स्कन्धले, बाह्र आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको

हो ।

४५. दुःखसत्य र निरोधसत्य असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले, अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(दुई मूलका सत्यको समूह समाप्त ।)

४६. दुःखसत्य, समुदयसत्य र मार्गसत्य पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले र अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

४७. दुःखसत्य, समुदयसत्य र निरोधसत्य असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले र अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(तीन मूलका सत्यको समूह समाप्त ।)

४८. दुःखसत्य, समुदयसत्य, मार्गसत्य र निरोधसत्य असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले र अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

४९. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले चार सत्य संग्रह भएको हो ? चार सत्य असंस्कृत स्कन्ध बाहेक पाँच स्कन्धले, बाह् आयतनले र अठार धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? न कुनै पनि स्कन्धसित, न कुनै पनि आयतनसित र न कुनै पनि धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(चार सत्यका समूह समाप्त ।)

५. इन्द्रिय

५०. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले चक्षुरीन्द्रिय संग्रह भएको हो ? एक स्कन्धले, एक आयतनले र एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र

धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५१. श्रोत्रेन्द्रिय... घ्राणेन्द्रिय... जिह्वेन्द्रिय... कायेन्द्रिय... स्त्रीन्द्रिय... पुरुषेन्द्रिय एक स्कन्धले, एक आयतनले र एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५२. मनीन्द्रिय एक स्कन्धले, एक आयतनले र सात धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र एघार धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५३. जीवितेन्द्रिय दुई स्कन्धले, एक आयतनले र एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, एघार आयतनसित, सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५४. सुखेन्द्रिय... दुःखेन्द्रिय... सौमनस्येन्द्रिय... दौर्मनस्येन्द्रिय... उपेक्षेन्द्रिय... श्रद्धेन्द्रिय... वीर्येन्द्रिय... स्मृतीन्द्रिय... समधीन्द्रिय... प्रज्ञेन्द्रिय... अनाज्ञातमाज्ञास्यामीन्द्रिय... आज्ञेन्द्रिय... र अमज्ञातावीन्द्रिय एक स्कन्धले, एक आयतनले र एक धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, एघार आयतनसित र सत्र धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(एकमूलका इन्द्रियको समूह समाप्त ।)

५५. चक्षुरीन्द्रिय र श्रोत्रेन्द्रिय एक स्कन्धले, दुई आयतनले र दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित, सोह धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५६. चक्षुरीन्द्रिय र घ्राणेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र जिह्वेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र कायेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र स्त्रीन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र पुरुषेन्द्रिय एक स्कन्धले, दुई आयतनले र दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? चार स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह धातुसित संग्रह नभएको हो ।

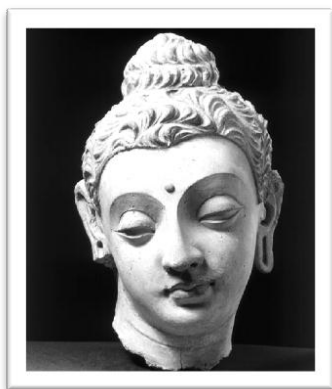
५७. चक्षुरीन्द्रिय र मनइन्द्रिय दुई स्कन्धले, दुई आयतनले र आठ धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र दश धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५८. चक्षुरीन्द्रिय र जीवितेन्द्रिय दुई स्कन्धले, दुई आयतनले र दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह धातुसित संग्रह नभएको हो ।

५९. चक्षुरीन्द्रिय र सुखेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र दुःखेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र सौमनस्येन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र दौर्मनस्येन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र उपेक्षेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र श्रद्धेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र वीर्येन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र स्मृतीन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र समाधेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र प्रज्ञेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र अनाज्ञातमाज्ञास्यामीन्द्रिय (न जानेको जान्नेछु भन्ने इन्द्रिय)... चक्षुरीन्द्रिय र आज्ञेन्द्रिय... चक्षुरीन्द्रिय र अज्ञातावीन्द्रिय (जान्ने भन्ने इन्द्रिय)..... दुई स्कन्धले, दुई आयतनले र दुई धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? तीन स्कन्धसित, दश आयतनसित र सोह धातुसित संग्रह नभएको हो ।

(दुई मूलको इन्द्रियका समूह समाप्त ।)

६०. कति स्कन्धले, कति आयतनले, कति धातुले बाइस इन्द्रिय संग्रह भएको हो ? बाइस इन्द्रिय चार स्कन्धले, सात आयतनले र तेह धातुले संग्रह भएको हो । कतिसित संग्रह नभएको हो ? एक स्कन्धसित, पाँच आयतनसित र पाँच धातुसित संग्रह नभएको हो ।

पुद्गल-प्रज्ञप्ति पाठ

मातिका

१. एककउद्देश

१. छ प्रज्ञप्ति छन् - स्कन्ध-प्रज्ञप्ति, आयतन-प्रज्ञप्ति, धातु-प्रज्ञप्ति, सत्य-प्रज्ञप्ति, इन्द्रिय-प्रज्ञप्ति र पुद्गल-प्रज्ञप्ति ।

२. कुन कुन स्कन्धका स्कन्ध-प्रज्ञप्ति हुन् ? जति पनि पञ्चस्कन्ध छन् - रूप-स्कन्ध, वेदना-स्कन्ध, संज्ञा-स्कन्ध, संस्कार-स्कन्ध र विज्ञान-स्कन्ध हुन्, ती सबै स्कन्धका स्कन्ध-प्रज्ञप्ति हुन् ।

३. कुन कुन आयतनका आयतन-प्रज्ञप्ति हुन् ? जति पनि बाह्र आयतन छन् - चक्षुरायतन, श्रोत्रायतन, घ्राणायतन, जिह्वायतन, कायायतन, मनायतन, रूपायतन, शब्दायतन, गन्धायतन, रसायतन, स्पर्शव्यायतन र धर्मायतन हुन्, ती सबै आयतनका आयतन-प्रज्ञप्ति हुन् ।

४. कुन कुन धातुका धातु-प्रज्ञप्ति हुन् ? जति पनि अठार धातु छन् - चक्षुर्धातु, श्रोत्रधातु, घ्राणधातु, जिह्वाधातु, कायधातु, मनधातु, रूपधातु, शब्दधातु, गन्धधातु, रसधातु, स्पर्शव्यधातु, चक्षुर्विज्ञानधातु, श्रोत्रविज्ञानधातु, घ्राणविज्ञानधातु, जिह्वाविज्ञानधातु, कायविज्ञानधातु, मनोधातु, धर्मधातु र मनोविज्ञानधातु, हुन्, ती सबै धातुका धातु-प्रज्ञप्ति हुन् ।

५. कुन कुन सत्यका सत्य-प्रज्ञप्ति हुन् ? जति पनि चार सत्य छन् - दुःखसत्य, समुदयसत्य, निरोधसत्य र मार्गसत्य हुन्, ती सबै सत्यका सत्य-प्रज्ञप्ति हुन् ।

६. कुन कुन इन्द्रियका इन्द्रिय-प्रज्ञप्ति हुन् ? जति पनि बाइस इन्द्रिय छन् - चक्षुरिन्द्रिय, श्रोत्रेन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वेन्द्रिय, कायेन्द्रिय, स्त्रीन्द्रिय, पुरुषेन्द्रिय, जीवितेन्द्रिय, मनीन्द्रिय, सुखेन्द्रिय, दुःखेन्द्रिय, सौमनस्येन्द्रिय, दौर्मनस्येन्द्रिय, उपेक्षेन्द्रिय, श्रद्धेन्द्रिय, वीर्येन्द्रिय, स्मृतीन्द्रिय, समाधीन्द्रिय, प्रज्ञेन्द्रिय, अनाज्ञातमाज्ञास्थामीन्द्रिय, आज्ञेन्द्रिय र अमज्ञातावीन्द्रिय हुन्, ती सबै

इन्द्रियका इन्द्रिय-प्रज्ञप्ति हुन् ।

७. कुन कुन पुद्गलका पुद्गल-प्रज्ञप्ति हुन् ?

१. समय-विमुक्त^१
२. असमय-विमुक्त (समय नचाहिने)^२
३. अस्थिर (चञ्चल)^३
४. स्थिर^४
५. परिहानी^५
६. अपरिहानी^६
७. चेतनाशील^७
८. रक्षक^८
९. पृथक्जन^९
१०. गोत्रीय^{१०}
११. भय भएको^{११}
१२. अभय भएको^{१२}

^१ समय-समयमा विमोक्षमा (अष्ट-विमोक्ष ध्यानमा - (क) रूप (ख) अरूप (ग) शुभवाट अधिमुक्त (घ) आकाशानन्त्यायतन प्राप्त (ङ) विज्ञानानन्त्यायतन प्राप्त (च) आर्किचन्यायतन प्राप्त (छ) नैवसंज्ञानासंज्ञायतन प्राप्त), रहेर केही आस्रव (चित्तमल - काम-आस्रव, भव-आस्रव, अविद्या-आस्रव) प्रज्ञाद्वारा देखेर नष्ट गर्ने व्यक्ति (साधक) 'समय-विमुक्त' हो ।

^२ सबै आर्य-पुद्गल विमोक्षमा रहनसक्ने हुनाले 'असमय-विमुक्त' हो ।

^३ रूपसहगत समापत्ति र अरूपसहगत समापत्ति (चार-रूपध्यान र चार-अरूपध्यानमा प्राप्त - प्रीति, सुख, एकाग्रता र उपेक्षा आदि), प्राप्त गरेको व्यक्ति प्रमादको कारणवश उक्त समापत्तिमा अस्थिर हुन्छ भने यस्तो व्यक्ति 'अस्थिर' हो ।

^४ सबै आर्य-पुद्गल विमोक्षमा स्थिर रहनसक्ने हुनाले 'स्थिर' हुन् ।

^५ रूपसहगत र अरूपसहगत समापत्ति प्राप्त गरेतापनि प्रमादको कारणवश उक्त समापत्तिबाट क्षीण हुनसक्ने व्यक्ति 'परिहानी' हो ।

^६ सबै आर्य-पुद्गल विमोक्षमा रहनसक्ने हुनाले 'अपरिहानी' हो ।

^७ रूपसहगत र अरूपसहगत समापत्ति प्राप्त गरेर स्मृतिवान् भएर रहनसकेमा उक्त समापत्तिबाट क्षीण नहुने र स्मृतिवान् भएर रहन नसकेमा उक्त समापत्तिबाट क्षीण हुने व्यक्ति 'चेतनशील' हो ।

^८ रूपसहगत र अरूपसहगत समापत्ति प्राप्त गरेर स्मृतिवान् भएर रक्षा गर्न सकेमा उक्त समापत्तिबाट क्षीण नहुने र स्मृतिवान् भएर रक्षा गर्न नसकेमा उक्त समापत्तिबाट क्षीण हुने व्यक्ति 'रक्षक' हो ।

^९ तीनवटा संयोजन (बन्धन/गोटा) (सत्काय-दृष्टि (आत्मा), विचिकित्सा (संदेह), (शीलव्रत-परामर्श) नष्ट गर्न नसकेको व्यक्ति 'पृथक्जन' हो ।

^{१०} आर्य-धर्ममा समानान्तर रूपले प्रवेश गरेर यसै आर्य-धर्ममा रहेको व्यक्ति 'गोत्रीय' हो ।

^{११} सातजना शैक्ष (श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न; सकृदागामी फल... प्रतिपन्न; अनागामी फल... प्रतिपन्न; अर्हत् फल... प्रतिपन्न; श्रोतापन्न; सकृदागामी; अनागामी) र केही शीलवान् पृथक्जन 'भय भएको' हो ।

^{१२} अर्हत् 'अभय भएको' हो ।

१३. योग्य^१
१४. अयोग्य^२
१५. निश्चित^३
१६. अनिश्चित
१७. प्रतिपन्न^४
१८. फलमा स्थित^५
१९. समशिसी (जोडा टाउको भएको)^६
२०. कल्पस्थायी^७
२१. आर्यजन^८
२२. अनार्यजन
२३. शैक्ष^९
२४. अशैक्ष
२५. नैव शैक्ष न अशैक्ष
२६. त्रिविद्या सम्पन्न^{१०}

^१ कर्मावरण नभएका, क्लेशावरण नभएका, विपाकावरण नभएका, श्रद्धावान्, इच्छाशक्ति भएका, प्रज्ञावान्, बुद्धिमान्, सम्यक् रूपले कुशल-धर्ममा निश्चित रूपले प्रवेश गरेर आचरण शुद्ध गर्न सक्ने व्यक्ति 'योग्य' हो।

^२ कर्मावरण भएका, क्लेशावरण भएका, विपाकावरण भएका, श्रद्धाहीन, इच्छाशक्ति नभएका, प्रज्ञाहीन, मूर्ख, सम्यक् रूपले कुशल-धर्ममा निश्चित रूपले प्रवेश गरेर आचरण गर्न नसक्ने व्यक्ति 'अयोग्य' हो।

^३ पाँच पुद्गल आन्तरिक पञ्चमहापाप गरेका [(क) मातृहत्या (ख) पिताहत्या (ग) अर्हत् हत्या (घ) बुद्ध पुरु लाई घाउ लगाउनु (ङ) संघमा भेद गर्ने], मिथ्यादृष्टिमा परेका र आठजना (श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न; सकृदागामी फल... प्रतिपन्न; अनागामी फल... प्रतिपन्न; अर्हत् फल... प्रतिपन्न; श्रोतापन्न; सकृदागामी; अनागामी; अर्हत्) आर्य-पुद्गल 'निश्चित' हुन्। बाँकी सबै 'अनिश्चित' हुन्।

^४ मार्गको अङ्गमा परेका चारजना (श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न; सकृदागामी फल... प्रतिपन्न; अनागामी फल... प्रतिपन्न; अर्हत् फल... प्रतिपन्न) व्यक्ति 'प्रतिपन्न' हुन्।

^५ फलको अङ्गमा परेका चारजना (श्रोतापन्न; सकृदागामी; अनागामी; अर्हत्) व्यक्ति 'फलमा स्थित' हुन्।

^६ न जीवनको अगाडि न पछाडि एकै पटक आसन्न पनि क्षय हुने र जीवन पनि सिधिले व्यक्ति 'समशिसी' हो।

^७ श्रोतापत्ति-फल साक्षात्कारको लागि आचरण गरिरहेका व्यक्ति श्रोतापत्ति-फल साक्षात्कार नभएसम्म कल्पको विनाश हुने समय भएपनि विनाश हुँदैनन्। यस्तो व्यक्ति 'कल्पस्थायी' हो। मार्गयुक्त भएका सबै व्यक्ति 'कल्पस्थायी' हुन्।

^८ आठजना (श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न; सकृदागामी फल... प्रतिपन्न; अनागामी फल... प्रतिपन्न; अर्हत् फल... प्रतिपन्न; श्रोतापन्न; सकृदागामी; अनागामी; अर्हत्) व्यक्ति 'आर्यजन' हो। र बाँकी सबै 'अनार्यजन' हो।

^९ चार मार्गयुक्त (श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न; सकृदागामी फल... प्रतिपन्न; अनागामी फल... प्रतिपन्न; अर्हत् फल... प्रतिपन्न) र तीन फलयुक्त (श्रोतापन्न; सकृदागामी; अनागामी) व्यक्ति 'शैक्ष' हो। अर्हत् 'अशैक्ष' हो। र बाँकी सबै 'न शैक्ष न अशैक्ष' हो।

^{१०} तीन विद्या (पुञ्जनिवास (पूर्वजन्म), दिव्यचक्षु (दिव्यदृष्टि) र अर्हत्वफल) भएको व्यक्ति त्रिविद्या सम्पन्न हो।

२७. षट्भिन्न^१
२८. सम्यक्सम्बुद्ध^२
२९. प्रत्येक्सम्बुद्ध^३
३०. दुबैतिर विमुक्त भएको^४
३१. प्रज्ञा-विमुक्त^५
३२. काय-साक्षी भएको^६
३३. दृष्टि-प्राप्त^७
३४. श्रद्धा-विमुक्त^८
३५. धर्मानुसारी^९
३६. श्रद्धानुसारी^{१०}
३७. सात पटकसम्म जन्म लिने^{११}
३८. कुलंकुल^{१२}

^१ ६ वटा अभिज्ञा (ऋद्धिबल (सिद्धि), दिव्यश्रोत, चेतोपरिञ्चाण (अरूको चित्त जान्ने), पुब्बेनिवास, दिव्यचक्षु र आसवक्खय (आस्रव-क्षय) युक्त व्यक्ति 'षट्भिन्न' हो।

^२ पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्यता बोध गरेर, सर्वज्ञता प्राप्त गरेर र मानसिक बल पनि आफ्नो वशमा राखेको व्यक्ति 'सम्यक्सम्बुद्ध' हो।

^३ पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्यता बोध गरेको तर सर्वज्ञता प्राप्त नगरेको र मानसिक बल पनि आफ्नो वशमा नभएको व्यक्ति 'प्रत्येक्सम्बुद्ध' हो।

^४ आठ विमोक्षमा नाम-कायले स्पर्श (अनुभव) गरेर प्रज्ञाद्वारा आफ्ना सबै आस्रव नष्ट गर्ने व्यक्ति 'दुबैतिर विमुक्त' हो।

^५ आठ विमोक्षमा नाम-कायले स्पर्श (अनुभव) नगरे तापनि प्रज्ञाद्वारा जानेर आफ्ना सबै आस्रव देखेर नष्ट गर्ने व्यक्ति 'प्रज्ञा-विमुक्त' हो।

^६ आठवटा विमोक्षमा नाम-कायले स्पर्श (अनुभव) गरेर प्रज्ञाद्वारा आफ्ना केही आस्रव देखेर नष्ट गर्ने व्यक्ति 'काय-साक्षी' हो।

^७ यो दुःख हो, यो दुःख समुदय हो, यो दुःख निरोध हो र यो दुःख निरोधगामिनी प्रतिपदा हो भनेर यथाभूत जानेर तथागतद्वारा उपदेशित धर्म बोध गरेर साधै राम्ररी आचरण समेत गरेर र प्रज्ञाद्वारा समेत देखेर आफ्ना केही आस्रव नष्ट गर्ने व्यक्ति 'दृष्टि-प्राप्त' हो।

^८ यो दुःख हो... धर्म बोध गरेर साधै राम्ररी आचरण समेत गरेर र प्रज्ञाद्वारा समेत देखेर आफ्ना केही आस्रव नष्ट गर्ने तर दृष्टि-प्राप्त व्यक्तिले जस्तो गरेर होइनन् भने यस्तो व्यक्ति 'श्रद्धा-विमुक्त' हो।

^९ श्रोतापन्नफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न भएको व्यक्तिमा प्रज्ञा-इन्द्रिय अधिक हुन्छ, प्रज्ञाको तरङ्गमा प्रवेश गरिसकेको, प्रज्ञापूर्वक आर्यमार्गलाई भावित गर्ने व्यक्ति 'धर्मानुसारी' हो। श्रोतापन्नफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न व्यक्ति 'धर्मानुसारी' हो भने मार्गफलमा प्रतिष्ठित व्यक्ति चाहिँ 'दृष्टि-प्राप्त' हो। तर 'दृष्टि-प्राप्त' गरेका जस्ता नभएका व्यक्ति 'श्रद्धा-विमुक्त' हो।

^{१०} श्रोतापन्नफल... व्यक्तिला श्रद्धा-इन्द्रिय अधिक हुन्छ, श्रद्धाको तरङ्गमा प्रवेश गरिसकेको र श्रद्धापूर्वक आर्यमार्गलाई भाविता गर्ने व्यक्ति 'श्रद्धानुसारी' हो। श्रोतापन्नफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न व्यक्ति 'श्रद्धानुसारी' हो भने मार्गफलमा प्रतिष्ठित व्यक्ति चाहिँ 'श्रद्धा-विमुक्त' हो।

^{११} जो तीन संयोजन (सत्काय-दृष्टि (आत्मा), विचिकित्सा (संदेह), शीलव्रत-परामर्श) नष्ट गरेर श्रोतापन्न भएर अपाय-भूमिमा फेरि जन्म लिनु नपर्ने (अविनिपात धर्मी) निश्चित रूपमा सम्बोधितर अग्रसर हुन्छ तर बढीमा सात जन्मसम्म देवलोक तथा मनुष्यलोकमा जन्म लिन्छ भने यस्तो व्यक्ति 'सात पटकसम्म जन्म लिने' हो।

^{१२} जो तीन संयोजन नष्ट गर्न अग्रसर हुन्छ तर मनुष्यलोकको दुई वा तीन कुल जन्मिएर दुःख अन्त गर्दछ भने यस्तो व्यक्ति 'कुलंकुल' (कुलबाट कुलमा) हो।

३९. एक बीज^१
४०. सकृदागामी^२
४१. अनागामी^३
४२. बिचमा निर्वाण हुने^४
४३. माथि पुगेर निर्वाण हुने^५
४४. असंस्कार निर्वाण हुने^६
४५. ससंस्कार निर्वाण हुने^७
४६. उर्ध्वश्रोत्र अकनिष्टगामी^८
४७. श्रोतपन्न^९
४८. श्रोतात्तिफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न^{१०}
४९. सकृदागामी^{११}
५०. सकृदागामिफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न^{१२}
५१. अनागामी^{१३}

^१ तीन संयोजन..अग्रसर हुन्छ तर एउटा मात्र मनुष्य भवमा जन्म लिएर दुःख अन्त गर्ने अर्थात् निर्वाण प्राप्त गर्ने व्यक्ति 'एक बीज' हो।

^२ तीन संयोजन नष्ट गर्नका साथै राग, द्वेष, मोहलाई पनि कम पारेर सकृदामी भएर र एकपल्ट मात्र यो लोकमा जन्मिएर दुःख अन्त गर्ने व्यक्ति 'सकृदागामी' हो।

^३ तल्लो भूमिमा जन्म लिनुपर्ने प्रथम-पाँच-संयोजन (कामराग-संयोजन, भवराग..., प्रतिघ..., मान..., र दृष्टि-संयोजन) नष्ट गरेर औपपातिक (प्रत्यक्ष कारण बिना उत्पन्न या सहज रूपले उत्पन्न) भएर जन्मेकै लोकबाट फर्कनु नपर्ने गरेर त्यहीँ परिनिर्वाण हुने व्यक्ति 'अनागामी' हो।

^४ तल्लो... नपर्ने गरेर आयुको विचमा वा मृत्यु अगाडि अन्तिम-पाँच-संयोजन (शलिब्रतपरामर्श-संयोजन, विचिकित्सा..., ईर्ष्या..., मात्सर्य..., र अविद्या-संयोजन) नष्ट गर्न आर्यमार्ग उपन्न गर्ने व्यक्ति 'विचमा परिनिर्वाण हुने' हो।

^५ तल्लो... नपर्ने गरेर आयुको विचदेखि अतिक्रमण गरेर माथि पुगेर वा मृत्युको नजिक पुग्दासम्मको अवस्थामा अन्तिम-पाँच-संयोजन नष्ट गर्नको लागि आर्यमार्ग उत्पन्न गर्ने पुद्गल 'माथि पुगेर निर्वाण हुने' हो।

^६ तल्लो... नपर्ने गरेर त्यहीँ परिनिर्वाण हुनको लागि असंस्कारपूर्वक (सहयोग बिना) अन्तिम-पाँच... गर्ने व्यक्ति 'असंस्कारपूर्वक निर्वाण हुने' हो।

^७ तल्लो...नपर्ने गरेर त्यहीँ परिनिर्वाण हुनको लागि संस्कारपूर्वक अन्तिम-पाँच... उत्पन्न गर्ने व्यक्ति 'ससंस्कार निर्वाण हुने' हो।

^८ तल्लो...नपर्ने गरेर त्यहीँ परिनिर्वाण हुनको लागि अविहावाट च्युत भएर अतप्यमा पुग्दछ, अतप्यबाट च्युत भएर सुदर्शमा पुग्दछ, सुदर्शबाट च्युत भएर अकनिष्टमा पुग्दछ, अकनिष्टमा अन्तिम-पाँच-संयोजन नष्ट गर्नको लागि आर्यमार्ग उत्पन्न गर्ने व्यक्ति 'उर्ध्वश्रोत्र अकनिष्टगामी' हो।

^९ तीनवटा संयोजन नष्ट भइसकेको व्यक्ति 'श्रोतापन्न' हो।

^{१०} तीन संयोजन नष्ट गर्नको लागि प्रतिपन्न व्यक्ति 'श्रोतापन्न फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न' हो।

^{११} तीन संयोजन नष्ट गर्नका साथै राग, द्वेष, मोहलाई पनि कम पारेर सकृदामी भएर एकपल्ट मात्र यो लोकमा जन्मिएर दुःख अन्त गर्ने व्यक्ति 'सकृदागामी' हो।

^{१२} कामराग र व्यापाद (द्वेष) कम गर्नको लागि प्रतिपन्न भएको व्यक्ति 'सकृदागामी फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न' हो।

^{१३} कामराग र व्यापादलाई पूर्ण रूपले नष्ट गरिसकेको व्यक्ति 'अनागामी' हो।

५२. अनागामिफल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न^१
 ५३. अर्हत्^२
 ५४. अर्हत्फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न^३

एकक समाप्त ।

२. द्विक उद्देस

८. दुई प्रकारका पुद्गल -

१. क्रोधी र अक्रोधी
२. बदला लिने स्वभावको र बदला नलिने स्वभावको
३. होच्याउने स्वभावको र नहोच्याउने स्वभावको
४. भगडालु र नभगडालु
५. इर्ष्यालु र नइर्ष्यालु
६. कञ्जुस र नकञ्जुस
७. भुक्क्याउने र नभुक्क्याउने
८. छली र निश्छल
९. लाज भएको र लाज नभएको
१०. उच्छृङ्खल र अउच्छृङ्खल
११. भनेको नमान्ने र भनेको मान्ने
१२. कुसंगति र सुसंगति
१३. इन्द्रियद्वार सम्हाल्न नसक्ने र इन्द्रियद्वार सम्हाल्न सक्ने
१४. भोजनमा मात्रा ज्ञान भएको र भोजनमा मात्रा ज्ञान नभएको
१५. असम्प्रज्ञ र सम्प्रज्ञ
१६. शील सम्पन्न भएको र दृष्टि सम्पन्न भएको
१७. मिथ्यादृष्टि भएको र सम्यक्दृष्टि भएको
१८. भित्री गाँठो भएको र बाहिरी गाँठो भएको
१९. दुई लोकमा दुर्लभ पुद्गल (व्यक्ति)^४

^१ कामराग र व्यापादलाई पूर्णरूपले नष्ट गर्नको लागि प्रतिपन्न भएको व्यक्ति 'अनागामी फल प्राप्तिका लागि प्रतिपन्न' हो।

^२ रूपराग, अरूपराग, मान, उद्वेग र अविद्यालाई पूर्णरूपले नष्ट गरिसकेको व्यक्ति 'अर्हत्' हो।

^३ रूपराग, अरूपराग, मान (अभिमान), उद्वेग (चञ्चलता) र अविद्यालाई पूर्णरूपले नष्ट गर्नको लागि प्रतिपन्न भएको व्यक्ति 'अर्हत् फल प्राप्तिको लागि प्रतिपन्न' हो।

^४ 'उपकारी र आफूलाई गरेको गुण सम्झेर सहयोग गर्न अघि सर्ने' यी दुई जना व्यक्तिहरू लोकमा दुर्लभ हुन्।

२०. दुई तृप्त नहुने पुद्गल (व्यक्ति)^१
२१. दुई तृप्त हुने पुद्गल (व्यक्ति)^२
२२. दुई आस्रव वृद्धि हुने पुद्गल (व्यक्ति)^३
२३. दुई आस्रव वृद्धि नहुने पुद्गल (व्यक्ति)^४
२४. दुई पतनमुखी पुद्गल (व्यक्ति)^५
२५. दुई उत्थानमुखी पुद्गल (व्यक्ति)^६
२६. तृप्त भएका र तृप्त गर्ने पुद्गल (व्यक्ति)^७

द्विक समाप्त ।

३. त्रिक उद्देश

९. तीन प्रकारका पुद्गल -

१. निराशावादी, आशामुखी र आशाविमुखी^८ ।
२. रोगी उपमा समान तीन व्यक्ति^९ ।

^१ 'लाभ भएको सबै थुपारेर मात्र राख्ने र लाभ भएको सबै त्याग गर्ने' यी दुई जना व्यक्तिहरू तृप्त नहुने हुन् ।

^२ 'लाभ भएको सबै थुपारेर पनि नराख्ने र लाभ भएको सबै त्याग पनि नगर्ने' यी दुई जना व्यक्तिहरू सजिलै तृप्त गर्न सकिने हुन् ।

^३ 'लाज मान्नु नपर्ने ठाउँमा लाज मान्ने र लाज मान्नुपर्ने ठाउँमा लाज नमान्ने' यी दुई व्यक्ति आस्रव-वृद्धि गर्ने हुन् ।

^४ 'लाज मान्नु नपर्ने ठाउँमा लाज नमान्ने र लाज मान्नु पर्ने ठाउँमा लाज मान्ने' यी दुई व्यक्ति आस्रव-वृद्धि नहुने हुन् ।

^५ 'एक दुःशील र कुस्वभाव भएको व्यक्ति र अर्को त्यस्तै स्वभावको कुमित्रसँग लाग्ने' यी दुई व्यक्ति पतनमुखी हुन् ।

^६ 'एक शीलवान् र राम्रो स्वभाव भएको व्यक्ति र अर्को त्यस्तै स्वभावको सुमित्रसँग लाग्ने' यी दुई व्यक्ति उत्थानमुखी हुन् ।

^७ प्रत्येकबुद्धहरू र तथागतका अर्हत् श्रावक तृप्त भएका व्यक्ति हुन् । सम्पत्सम्बुद्ध तृप्त भएका र तृप्त पाएँ व्यक्ति हो ।

^८ अशुद्ध, अधर्म र गन्जागोल काम गरेर वसेको व्यक्तिले कतै अर्को 'कुनै व्यक्तिले आस्रव क्षय गर्‍यो' भन्ने सुनेर आफूले पनि आस्रव क्षय गर्नपुग्छ भन्ने विचार नगर्ने व्यक्ति 'निराशावादी' हो । शीलवान् र असल स्वभाव भएको व्यक्तिले कतै अर्को 'कुनै व्यक्तिले आस्रव क्षय गर्‍यो' भन्ने कुरा सुनेर आफूले पनि कुनै दिन आस्रव क्षय गर्नेछु भन्ने विचार गर्ने व्यक्ति 'आशामुखी' हो । आस्रव क्षय गरिसकेको व्यक्तिले फेरि 'कुनै दिन आस्रव क्षय गरेर वस्तुपर्छ' भन्ने चिन्ता नभएको व्यक्ति 'आशाविमुखी' हो । के कारण? जुन विगतको आशा हो, त्यो समाप्त भइसक्यो र वर्तमानको आशा पनि शान्त भइसक्यो ।

^९ कुनै विरामी सही भोजन प्राप्त भएपनि नभएपनि, सही औषधि प्राप्त भएपनि नभएपनि, कुशल परिचारिका उपलब्ध भएपनि नभएपनि 'रोग मुक्त हुँदैन' । कुनै विरामी सही भोजन प्राप्त भएपनि नभएपनि, सही औषधि प्राप्त भएपनि नभएपनि, कुशल परिचारिका उपलब्ध भएपनि नभएपनि 'रोग मुक्त हुन्छ' । कुनै विरामी सही भोजन प्राप्त भएमात्र 'रोग मुक्त हुन्छ' । यहाँ जुन व्यक्ति तथागतको दर्शन प्राप्त गरी विनय सुन्न

३. कायसाक्षी, दृष्टिप्राप्त र श्रद्धाविमुक्त ।

४. घिनलागदो कुरा गर्ने, नरम कुरा गर्ने र मीठो कुरा गर्ने व्यक्ति^१ ।

५. घाउ जस्तो मन भएको, दीपक जस्तो मन भएको र वजिर जस्तो मन भएको व्यक्ति^२ ।

६. अन्धो, कानो (एउटा आँखाले मात्र देख्ने) र दुबै आँखाले देख्ने^३ ।

७. घोप्टो, पोखिएको र सुल्टो बुद्धि भएको व्यक्ति^४ ।

८. कुनै कुनै व्यक्ति काम र भवमा अवीतरागी हुन्छ, कुनै कुनै व्यक्ति काममा वीतरागी र भवमा अवीतरागी हुन्छ, कुनै कुनै व्यक्ति काम र भवमा वीतरागी हुन्छ ।^५

पाएमात्र कुशल धर्ममा प्रवेश हुनसक्छ, यस्तो व्यक्तिको कारण भगवान् बुद्धले धर्म देशना गर्ने अनुमति दिनुभएको हो ।

^१ थाहा नभए पनि मलाई थाहा छ, थाहा भएपनि मलाई थाहा छैन, नदेखे पनि मैले देखेको छु, देखे पनि मैले देखेको छैन भनेर आफ्नो कारणले वा अरूको कारणले वा कुनै वस्तुलाभ गर्ने कारणले जानी-बुझी झुठो कुरा गर्ने व्यक्ति 'गन्हाउने, घिनलागदो कुरा गर्ने' हो । जानी-बुझी झुठो कुरा नगर्ने व्यक्ति फूल जस्तो 'नरम कुरा गर्ने' हो । कानलाई शीतल हुने गरेर, मुटु छुने गरेर र धेरैलाई प्रिय लाग्ने गरेर मह जस्तो मीठो कुरा गर्ने व्यक्ति 'मीठो कुरा गर्ने' हो ।

^२ पाकेको घाउमा कुनै चीजले छुनासाथ पाकेको घाउबाट पीप र रगत निस्के जस्तै रिसाइ राख्ने र ईष्या गरिराख्ने व्यक्ति 'घाउ जस्तो मन भएको' हो । आँखा भएको व्यक्तिले बत्तीको प्रकाश पाउँदा अँध्यारो रातमा पनि वस्तु (रूप) देखे जस्तै गरेर यो दुःख हो, ... यो दुःख निरोधगामिनीप्रतिपदा हो भनी यथाभूत थाहा पाउने व्यक्ति 'दीपक जस्तो मन भएको' हो । वजिरमणिले काट्न नसकिले मणि वा पत्थर कुनै पनि छैन, यसरी नै आँखा भएको व्यक्तिले बत्तीको प्रकाशमा देख्न नसकिने रूप कुनै छैन, यसरी नै आसन्न-क्षय गरेर चित्त-विमुक्ति र प्रज्ञा-विमुक्ति प्राप्त गरेर अभिज्ञा पनि प्राप्त गरेको व्यक्ति 'मणि जस्तो चम्केको मन भएको' हो ।

^३ जो प्राप्त नभएको भोग सम्पत्ति प्राप्त गरेर झन्-झन् बढाउने कोसिस गर्दैन, कुशल-अकुशल धर्म, दोष-दोष रहित धर्म, नीच-उच्च धर्म र कालो-सेतो धर्म पनि चिन्दैन भने त्यो व्यक्ति 'अन्धो' हो । जो प्राप्त नभएको भोग सम्पत्ति प्राप्त गरी झन्-झन् वृद्धि गर्ने कोसिस गर्दछ तर कुशल-अकुशल धर्म, ... कालो-सेतो धर्मलाई चिन्दैन भने त्यो व्यक्ति एउटा आँखाले मात्र देख्ने 'कानो' हो । जो प्राप्त नभएको भोग सम्पत्ति प्राप्त गरेर झन्-झन् बढाउने कोसिस गर्छ र कुशल-अकुशल, ... धर्मलाई पनि चिनेको हुन्छ भने त्यो व्यक्ति 'दुबै आँखाले देख्ने' हो ।

^४ घोप्टो पारिएको भाँडोमा पानी राख्दा नजमे-नअडे जस्तै जुन व्यक्ति धर्म श्रवणको लागि विहारमा गएर भिक्षुहरूबाट धर्मोपदेश सुनेपनि उक्त धर्मोपदेशमा ध्यान दिँदैन र सम्झेर राख्दैन भने त्यो व्यक्ति 'घोप्टो बुद्धि भएको' हो । कुनै व्यक्तिको काखमा अनेक प्रकारका खानेकुरा राखिएको छ तर छ बेहोसीले उट्टा सवै खानेकुरा भुईँमा पोखिन्छ, त्यस्तै नै विहारमा गएर भिक्षुहरूबाट धर्म श्रवण सुनेपनि सुनुञ्जेल सम्झिराख्दछ र उटेर हिँडेपछि विर्सेर पठाउँदछ भने त्यो व्यक्ति 'पोखिएको बुद्धि भएको' हो । सुल्टो राखिएको भाँडोमा पानी राख्दा नपोखिक्न जमे-अडे जस्तै जुन व्यक्तिले विहारमा गएर भिक्षुहरूबाट धर्म श्रवण सुनेपछि सुनेको धर्मोपदेश सम्झिराख्छ र उटेर हिँडेपछि विर्सेर पठाउँदैन भने त्यो व्यक्ति 'सुल्टो बुद्धि भएको' हो ।

^५ श्रोतापन्न र सकृदागामी काम-वासना र भव-वासना सम्बन्धी आसक्तिबाट विमुक्त भइसकेका हुँदैनन् । अनागामी काम-वासना सम्बन्धी आसक्तिबाट विमुक्त भइसकेको हुन्छ तर भव-वासना सम्बन्धी आसक्तिबाट विमुक्त भइसकेको हुँदैन । अर्हत् चाहिँ काम-वासना र भव-वासना सम्बन्धी आसक्तिबाट विमुक्त भइसकेको हुन्छ ।

९. ढुङ्गामा, बालुवामा र पानीमा लेखिएको अक्षर जस्तो व्यक्ति ।^१

१०. काशीको कपडा उपमा समान तीन व्यक्ति ।^२

११. काशीको वस्त्र उपमा समान तीन व्यक्ति ।^३

१२. चिन्न सजिलो, चिन्न गाऱ्हो र चिन्नै नसकिने व्यक्ति ।^४

१३. कुनै कुनै व्यक्ति संगत गर्न, सँगै बस्न र सँगै हिँड्न नहुने, कुनै कुनै व्यक्ति संगत गर्न, सँगै बस्न र सँगै हिँड्न हुने र कुनै कुनै व्यक्तिलाई सत्कार पूर्वक गौरव राखी संगत गर्न, सँगै बस्न र सँगै हिँड्न हुने

१४. कुनै कुनै व्यक्ति घृणा गर्नु पर्ने, सँगै बस्न नहुने र सँगै नहिँड्नु पर्ने व्यक्ति, कुनै कुनै व्यक्ति उपेक्षा गर्नु पर्ने, सँगै बस्न नहुने र सँगै नहिँड्नु पर्ने व्यक्ति र कुनै कुनै व्यक्ति संगत गर्नु पर्ने, सँगै बस्न हुने र सँगै हिँड्नु पर्ने व्यक्ति

१५. कुनै कुनै व्यक्ति शीलमा पूर्ण तर समाधि र प्रज्ञामा अलि अलि पूर्ण, कुनै कुनै शीलमा पूर्ण र समाधिमा पूर्ण र प्रज्ञामा अलि अलि पूर्ण, कुनै कुनै व्यक्ति शीलमा पूर्ण, समाधिमा पूर्ण र प्रज्ञामा पनि पूर्ण ।

१६. तीन प्रकारका शास्ता^५

^१ ढुङ्गामा लेखिएको अक्षर धेरै समयसम्म टिक्दछ, त्यस्तै सधैं रिसाइ राख्ने र रिस पनि लामो समयसम्म लिइराख्ने व्यक्ति 'ढुङ्गामा लेखिएको अक्षर जस्तो' हो। बालुवामा लेखिएको अक्षर धेरै समय टिक्दैन, त्यस्तै सधैं नरिसाइ राख्ने र रिस पनि लामो समयसम्म नलिइराख्ने व्यक्ति 'बालुवामा लेखिएको अक्षर जस्तो' हो। पानीमा लेखिएको अक्षर तुरुन्तै मेटिन्छ र टिक्दैन, त्यस्तै तुरुन्तै रिस मर्ने र रिस नराख्ने व्यक्ति 'पानीमा लेखिएको अक्षर जस्तो' हो।

^२ नयाँ कपडा भएपनि नराम्रो, खस्रो, लगाउँदा शरीरलाई आराम नहुने, अर्घ्यारो गर्ने र कम मूल्य पर्ने। अलि-अलि पुरानो कपडा भएपनि नराम्रो, खस्रो, लगाउँदा शरीरलाई आराम नहुने, अर्घ्यारो गर्ने र कम मूल्य आउने। धेरै पुरानो कपडा भएपनि नराम्रो, खस्रो, लगाउँदा शरीरलाई आराम नहुने, अर्घ्यारो गर्ने र कम मूल्य आउने। यस्तो कपडा भाँडा माइन प्रयोग गरिन्छ वा फालिन्छ।

^३ नयाँ कपडा हुँदापनि राम्रो, मूलायम, लगाउदा शरीरलाई आराम दिने र बढी मूल्य पर्ने। अलि-अलि पुरानो कपडा भएपनि राम्रो, मूलायम, लगाउदा शरीरलाई आराम दिने र बढी मूल्य पर्ने। धेरै पुरानो कपडा भएपनि राम्रो, मूलायम, लगाउदा शरीरलाई आराम दिने र बढी मूल्य पर्ने। पुरानो बनारसी कपडामा रत्नहरू पोका पारेर सन्तुक्रमा राखिन्छन्।

^४ मै ठूलो हुँ भन्ने स्वभाव भएको, अभिमानी, चञ्चल, अस्पष्ट कुरा गर्ने, स्मृतिहीन, चित्त समाहित नभएको, भ्रान्त चित्त र इन्द्रिय वशमा नभएको व्यक्ति 'चिन्न सजिलो' हो। मै ठूलो हुँ भन्ने स्वभाव नभएको, अनभिमानो, शान्त, स्पष्ट कुरा गर्ने, स्मृतिवान्, समाहित चित्त भएको, चित्त एकाग्र र इन्द्रिय वशमा रहेको व्यक्ति 'चिन्न गाऱ्हो' हो। आस्रव नष्ट गरेर चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा-विमुक्तिलाई यसै जन्ममा स्वयं अभिज्ञा सहित प्राप्त गरेको व्यक्ति 'चिन्नै नसकिने' हो।

^५ कामलाई जानेर प्रज्ञप्त गर्ने, रूप र वेदनालाई जानेर प्रज्ञप्त नगर्ने। यस्ता शास्ता 'रूपावचर समापत्ति लाभी' हुन्। कामलाई जानेर प्रज्ञप्त गर्ने र रूप जानेर प्रज्ञप्त गर्ने तर वेदनालाई जानेर प्रज्ञप्त नगर्ने। यस्ता शास्ता 'अरूपावचर समापत्ति लाभी' हुन्। काम, रूप र वेदनालाई जानेर प्रज्ञप्त गर्ने। यस्ता शास्ता 'सम्यक्सम्बुद्ध' हुन्।

४. चतुष्क उद्देस

१०. चार प्रकारका पुद्गल -

१. असत्पुरुष^२, असत्पुरुष भन्दा पनि सत्पुरुष^३, सत्पुरुष र सत्पुरुष भन्दा पनि सत्पुरुष ।

२. पापी, पापी भन्दा पनि पापी, कल्याणी र कल्याणी भन्दा पनि कल्याणी ।

३. पापधर्मी, पापधर्मी भन्दा पनि पापधर्मी, कल्याणधर्मी र कल्याणधर्मी भन्दा पनि कल्याणधर्मी ।

४. दोषयुक्त, बढी दोष युक्त, अल्पदोष युक्त र दोष रहित व्यक्ति ।

५. संक्षिप्तमा सुनेतापनि बुझ्ने, विस्तृत रूपले सुनाएपछि बुझ्ने, प्रत्यक्ष देखाएपछि मात्र बुझ्ने र शब्दानुसार बुझ्नाउनु पर्ने व्यक्ति ।

६. ठीकसँग भन्ने भएपनि छिटो भन्न नसक्ने, छिटो भन्न सक्ने भएपनि ठीकसँग भन्न नसक्ने, ठीकसँग छिटो भन्न सक्ने र न ठीकसँग भन्ने न छिटो भन्ने व्यक्ति ।

७. चार प्रकारका धर्मकथिक^४

^१ यस जन्ममा र पछि पनि आफूलाई सत्यपूर्वक र ध्रुवपूर्वक प्रज्ञप्त गर्ने। यस्ता शास्ता 'शाश्वतवादी' हुन्। यस जन्ममा आफूलाई सत्यपूर्वक र ध्रुवपूर्वक प्रज्ञप्त गर्ने तर पछि आफूलाई सत्यपूर्वक र ध्रुवपूर्वक प्रज्ञप्त नगर्ने। यस्ता शास्ता 'उच्छेदवादी' हुन्। यस जन्ममा र पछि पनि आफूलाई सत्यपूर्वक र ध्रुवपूर्वक प्रज्ञप्त नगर्ने। यस्ता शास्ता 'सम्यक्सम्बुद्ध' हुन्।

^२ प्राणी हिंसा गर्ने, नदिइएको वस्तु ग्रहण गर्ने, काम मिथ्याचार गर्ने, झुठो कुरा गर्ने र मादक पदार्थ सेवन गर्ने व्यक्ति 'असत्पुरुष' हो ।

^३ आफूले पनि प्राणी हिंसा गर्ने र अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गराउने; आफूले पनि नदिइएको वस्तु ग्रहण गर्ने र अरूलाई पनि नदिइएको वस्तु ग्रहण गराउने; आफूले पनि काम मिथ्याचार गर्ने र अरूलाई पनि मिथ्याचार गराउने; आफूले पनि झुठो कुरा गर्ने र अरूलाई पनि गराउने; र आफूले पनि मादक पदार्थ सेवन गर्ने र अरूलाई पनि गराउने व्यक्ति 'असत्पुरुष भन्दा पनि असत्पुरुष' हो ।

^४ कुनै-कुनै धर्म कथिकले अलि-अलि मात्र धर्मको कुरा गरेपनि सही हुँदैन। उनका श्रोता परिषद सही-गलत छुट्याउन सक्षम हुँदैनन्। कुनै-कुनै धर्म कथिकले अलि-अलि मात्र भनेपनि सही कुरा हुन्छ। उनका श्रोता परिषद सही-गलत छुट्याउन सक्षम हुन्छन्। कुनै-कुनै धर्म कथिकले धेरै कुरा सुनाएको भएपनि सही हुँदैन। उनका

८. मेघ (बादल) उपमा समान चार व्यक्ति^१
 ९. मुसा उपमा समान चार व्यक्ति^२
 १०. आँप उपमा समान चार व्यक्ति^३
 ११. गाग्रो (जलघट) उपमा समान चार व्यक्ति^४
 १२. जलकुण्ड उपमा समान चार व्यक्ति^५

श्रोता परिषद सही गलत छुट्याउन सक्षम हुँदैनन्। कुनै-कुनै धर्मकथिकले धेरै कुरा सुनाएपनि मिल्ने हुन्छ। उनका श्रोता परिषद सही-गलत छुट्याउने सक्षम हुन्छन्।

^१ मेघ गरिन्छ तर पानी पर्दैन। जो कुरा गर्छ तर काम गर्दैन। पानी पर्छ तर मेघ गरिदैन। जो कुरा गर्दैन तर काम गर्छ। मेघ पनि गरिन्छ, पानी पनि पर्छ। जो कुरा पनि गर्छ काम पनि गर्छ। मेघ पनि गरिदैन, पानी पनि पर्दैन। जो कुरा पनि गर्दैन, काम पनि गर्दैन।

^२ जुन मुसा ठूलो बनाउँछ तर बस्दैन। जो व्यक्ति सूत्र, जातकादि राम्ररी परिपूर्ण हुने गरी पढ्दछ। तर यो दुःख हो, यो दुःख समुदय हो, यो दुःख निरोध हो, यो दुःख निरोधगामिनीप्रतिपदा हो भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन, त्यो व्यक्ति ठूलो मात्र बनाएर आफू त्यसभित्र नबस्ने मुसा जस्तै हो। जुन मुसा ठूलोमा बस्दछ तर ठूलो बनाउँदैन। जो व्यक्ति सूत्र... पढ्दैन, तर उसले यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ, त्यो व्यक्ति ठूलो भित्र बस्दछ तर आफैँ ठूलो नबनाउने मुसा जस्तै हो। जुन मुसा ठूलो बनाएर त्यही बस्दछ। जो व्यक्ति सूत्र... पढ्दछ, तर उसले यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ, त्यो आफैँ ठूलो बनाएर आफैँ बस्ने मुसा जस्तै हो। जुन मुसा ठूलो पनि बनाउँदैन तर त्यसमा बस्दा पनि बस्दैन। जो व्यक्ति सूत्र... पढ्दैन, तर उसले यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन, त्यो व्यक्ति ठूलो पनि नबनाउने ठूलो भित्र पनि नबस्ने मुसा जस्तै हो।

^३ आँप काँचो भएपनि पाकेको देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा, अगाडि पछाडि हेर्दा, खुम्चिएर बस्दा, फुक्का भएर बस्दा, चीवर धारण गर्दा पनि चिटिक्क परेर आकर्षक ढंगको हुन्छ, तर यो दुःख हो, यो दुःख समुदय हो, यो दुःख निरोध हो, यो दुःख निरोध गामिनी प्रतिपदा हो भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन, त्यो व्यक्ति काँचो भएपनि पाकेको देखिने आँप जस्तो हो। आँप पाकेको भएपनि काँचो देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो व्यक्ति पाकेको भएपनि काँचो देखिने आँप जस्तो हो। आँप काँचो र काँचो नै देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन त्यो व्यक्ति भित्र पनि काँचो बाहिर पनि काँचो आँप जस्तो हो। आँप पाकेको र पाकेको नै देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दछ र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो भित्र पनि पाकेको बाहिर पनि पाकेको आँप जस्तै हो।

^४ जुन जलघट रित्तो भएपनि छोपी राखेको। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन त्यो व्यक्ति रित्तो भएपनि छोपी राखेको जलघट जस्तो हो। जुन जलघट भरी भएपनि खुला भएको। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो व्यक्ति भरी भएपनि खुला भएको जलघट जस्तो हो। जुन जलघट रित्तो भएपनि खुला भएको। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन त्यो व्यक्ति रित्तो भएपनि खुला भएको जलघट जस्तो हो। जुन जलघट भरी भएपनि छोपी राखेको। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दछ र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो भरी भएपनि छोपी राखेको जलघट जस्तै हो।

^५ जुन जलकुण्ड कम गहिरो भएपनि धेरै गहिरो देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन त्यो व्यक्ति कम गहिरो भएपनि धेरै गहिरो देखिने जलकुण्ड जस्तो हो। जुन जलकुण्ड धेरै गहिरो भएपनि कम गहिरो देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो व्यक्ति धेरै गहिरो भएपनि कम गहिरो देखिने जलकुण्ड जस्तो हो। जुन जलकुण्ड कम गहिरो भएर कम गहिरो देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दैन र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुँदैन त्यो व्यक्ति कम गहिरो भएर कम गहिरो देखिने जलकुण्ड जस्तो हो। जुन जलकुण्ड धेरै गहिरो भएर धेरै गहिरो देखिने। जो व्यक्ति हिँड्दा... आकर्षक ढंगले बस्दछ र यो दुःख हो... भन्ने यथाभूत ज्ञान पनि जानेको हुन्छ त्यो धेरै गहिरो भएर धेरै गहिरो देखिने जलकुण्ड जस्तै हो।

१३. साँढे उपमा समान चार व्यक्ति^१

१४. सर्प उपमा समान चार व्यक्ति^२

१५. कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार नगरेर प्रशंसा गर्न अयोग्यलाई प्रशंसा गर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार नगरेर प्रशंसा गर्न योग्यलाई प्रशंसा नगर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार नगरेर प्रशंसा गर्नु नपर्ने ठाउँमा प्रशंसा गर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार नगरेर प्रशंसा गर्नु पर्ने ठाउँमा प्रशंसा नगर्ने ।

१६. कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार गरेर प्रशंसा गर्न अयोग्यलाई प्रशंसा नगर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार गरेर प्रशंसा गर्न योग्यलाई प्रशंसा गर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार गरेर प्रशंसा गर्नु नपर्ने ठाउँमा प्रशंसा नगर्ने, कुनै कुनै व्यक्तिले सोचविचार गरेर प्रशंसा गर्नु पर्ने ठाउँमा प्रशंसा गर्ने ।

१७. कुनै कुनै व्यक्तिले प्रशंसा गर्न अयोग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा नगर्ने र प्रशंसा गर्न योग्यलाई पनि विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा नगर्ने (निन्दा र प्रशंसा दुबै नगर्ने), कुनै कुनै व्यक्तिले प्रशंसा गर्न योग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा गर्ने र विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार अयोग्यलाई प्रशंसा नगर्ने (प्रशंसा गर्ने र निन्दा गर्ने), कुनै कुनै व्यक्तिले प्रशंसा गर्न अयोग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा नगर्ने र प्रशंसा गर्न योग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा गर्ने (निन्दा नगर्ने र प्रशंसा गर्ने), कुनै कुनै व्यक्तिले प्रशंसा गर्न अयोग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा नगर्ने र प्रशंसा गर्न योग्यलाई विद्यमान, सत्य, तथ्य, समयानुसार प्रशंसा नगर्ने (निन्दा र प्रशंसा दुबै नगर्ने) ।

१८. उत्साहको फलले बाँचिरहेको तर पुण्यको फलले होइन, पुण्यको

^१ आफन्त साँढे प्रति कठोर हुन्छ तर पराया साँढे प्रति कठोर हुँदैन । जो आफ्नो परिषदलाई दुःख कष्ट दिन्छ । पराया साँढेहरू प्रति कठोर भएपनि आफन्त साँढेहरू प्रति कठोर हुँदैन । जो अरुको परिषदलाई दुःख कष्ट दिँदैन । आफन्त साँढेहरू प्रति कठोर पराया साँढेहरू प्रति पनि कठोर । जो अरुको परिषदलाई दुःख कष्ट दिन्छ तर आफ्नो परिषदलाई दुःख कष्ट दिँदैन । आफन्त साँढेहरू प्रति पनि कठोर नभएको पराया साँढेहरू प्रति पनि कठोर नभएको । यिनीहरू प्रति पनि कठोर नभएको । जो आफ्नो परिषदलाई पनि दुःख कष्ट दिँदैन अरुको परिषदलाई पनि दुःख कष्ट दिँदैन ।

^२ विष निकाले पनि विष कडा नभएको । जो हरेक दिन रिसाउँदछ तर त्यो रिस लामो समयसम्म राख्दैन । विष कडा भएपनि विष ननिकाल्ने । जो मनमा रिस पालेर राख्दछ तर बाहिर रिसाएर देखाउँदैन । विष पनि निकाल्ने र विष पनि कडा भएको । जो हरेक दिन रिसाउँदछ र त्यो रिस लामो समयसम्म पनि राख्दछ । विष पनि ननिकाल्ने कडा पनि नभएको । जो रिसाउँदा पनि रिसाउँदैन र रिस लामो समयसम्म पनि राख्दैन ।

फलले बाँचिरहेको तर उत्साहको फलले होइन, उत्साहको फलले र पुण्यको फलले बाँचिरहेको र न उत्साहको फलले र न पुण्यको फलले बाँचिरहेको हो ।

१९. अँध्यारोबाट अँध्यारोतिर नै जाने, अँध्यारोबाट उज्यालोतिर जाने, उज्यालोबाट अँध्यारोतिर जाने र उज्यालोबाट उज्यालोतिर नै जाने व्यक्ति ।^१

२०. तलबाट तलतिरै जाने, तलबाट माथितिर जाने, माथिबाट तलतिर जाने र माथिबाट माथितिरै जाने व्यक्ति ।^२

२१. वृक्ष उपमा समान चार व्यक्ति ।^३

२२. रूपप्रमाणी, रूपमा प्रशन्न हुने, शब्दप्रमाणी र शब्दमा प्रशन्न हुने व्यक्ति ।^४

^१ कुनै-कुनै व्यक्ति नीच कुलमा जन्मेर त्यहाँ उसलाई एक छक र एक गाँस खानलाई पनि कष्टले मात्र प्राप्त हुन्छ। उसको वर्ण राम्रो हुँदैन, उसलाई खाने, पिउने र लगाउने वस्त्र आदि प्राप्त हुँदैन। उसले शरीर, वचन र मनले पापकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि अपाय दुर्गतिमा पतन भएर नरकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'अँध्यारोबाट अँध्यारोतिर नै जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति नीच कुलमा जन्मेर त्यहाँ उसलाई एक छक र एक गाँस खानलाई पनि कष्टले मात्र प्राप्त हुन्छ। उसको वर्ण राम्रो हुँदैन, उसलाई खाने, पिउने, लगाउने वस्त्र आदि प्राप्त हुँदैन। उसले शरीर, वचन र मनले शुभ कर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि सुगति भएर स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'अँध्यारोबाट उज्यालोतिर जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति उच्च कुलमा जन्मन्छ। ऊ सुन्दर हुन्छ, उसलाई खाने, पिउने र लगाउने वस्त्र आदि उपलब्ध हुन्छ। उसले शरीर, वचन र मनले पापकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि अपाय दुर्गतिमा पतन भएर नरकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'उज्यालोबाट अँध्यारोतिर जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति उच्च कुलमा जन्मन्छ। ऊ सुन्दर हुन्छ, उसलाई खाने, पिउने र लगाउने वस्त्र आदि उपलब्ध हुन्छ। उसले शरीर, वचन र मनले शुभकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि सुगति भएर स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'उज्यालोबाट उज्यालोतिर जाने' हो।

^२ कुनै-कुनै व्यक्ति नीच कुलमा जन्मेर... पापकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि अपाय दुर्गतिमा पतन भएर नरकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'तलबाट तलतिरै जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति नीच कुलमा जन्मेर... शुभ कर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि सुगति, स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'तलबाट माथितिर जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति उच्च कुलमा जन्मन्छ। ऊ सुन्दर हुन्छ,... पापकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि अपाय दुर्गतिमा पतन भएर नरकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'माथिबाट तलतिर जाने' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति उच्च कुलमा जन्मन्छ। ऊ सुन्दर हुन्छ,... शुभकर्म गर्दछ। ऊ मृत्युपछि सुगति भएर स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ। त्यो व्यक्ति 'माथिबाट माथितिरै जाने' हो।

^३ कुनै-कुनै व्यक्ति दुःशील र पापी हुन्छ। तर उसको परिषद् शीलवान् तथा पुण्यवान् हुन्छ। यस्तो व्यक्ति 'चरितिर बलियो वृक्ष भएको विचको कमजोर वृक्ष जस्तै' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति शीलवान् र पुण्यवान् हुन्छ। तर उसको परिषद् दुःशील र पापी हुन्छ। यस्तो व्यक्ति 'चरितिर कमाजोर वृक्ष भएको विचको बलियो वृक्ष जस्तै' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति दुःशील र पापी हुन्छ। उसको परिषद् पनि दुःशील र पापी हुन्छ। यस्तो व्यक्ति 'चरितिर कमजोर वृक्ष भएको विचको कमजोर वृक्ष जस्तै' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति शीलवान् र पुण्यवान् हुन्छ। उसको परिषद् पनि शीलवान् र पुण्यवान् हुन्छ। यस्तो व्यक्ति 'चरितिर बलियो वृक्ष भएको विचको बलियो वृक्ष जस्तै' हो।

कुनै-कुनै व्यक्ति शरीरको आकार-प्रकार हेरेर त्यही अनुसार प्रशन्न हुन्छ भने त्यो व्यक्ति 'रूप प्रशन्न' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति अरूले प्रशंसा गरेकोमा त्यही अनुसार प्रशन्न हुन्छ भने त्यो व्यक्ति 'शब्द प्रशन्न' हो। कुनै-कुनै व्यक्ति पुरानो थोत्रो चीवर, थोत्रो पात्र, थोत्रो वस्ने ठाउँ आदि र अनेक-अनेक दुष्करचर्चा देखेर त्यही अनुसार प्रशन्न हुन्छ भने त्यो व्यक्ति 'थोत्रोमा प्रशन्न' हो। कुनै-कुनै व्यक्तिले शील, समाधि र प्रज्ञा देखेर त्यही अनुसार प्रशन्न भएर धर्म लिन्छ भने त्यो 'धर्ममा प्रशन्न' हो।

२३. थोत्रोप्रमाणी, थोत्रोमा प्रशन्न हुने, धर्म प्रमाणी र धर्ममा प्रशन्न हुने व्यक्ति ।

२४. कुनै कुनै व्यक्ति आफ्नो हितको काममा लाग्ने तर अरूको हितमा नलाग्ने, कुनै कुनै व्यक्ति अरूको हितको काममा लाग्ने तर आफ्नो हितको काममा नलाग्ने, कुनै कुनै व्यक्ति आफ्नो हितको काममा लाग्ने र अरूको हितमा पनि लाग्ने र कुनै कुनै व्यक्ति आफ्नो हितको काममा पनि नलाग्ने र अरूको हितमा पनि नलाग्ने ।

२५. कुनै कुनै व्यक्ति आफूले आफैलाई दुःखकष्ट दिइरहने र आफैलाई दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने, कुनै कुनै व्यक्ति अरूलाई दुःखकष्ट दिइरहने र अरूलाई दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने, कुनै कुनै व्यक्ति आफूले आफैलाई दुःखकष्ट दिइरहने र आफैलाई दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने र अरूलाई पनि दुःखकष्ट दिइरहने र अरूलाई दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने, कुनै कुनै व्यक्ति आफूले आफैलाई न दुःखकष्ट दिइरहने र आफैलाई न दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने र अरूलाई पनि न दुःखकष्ट दिइरहने र अरूलाई न दुःखकष्ट दिइरहन कोसिस गरिरहने । उसले आफूले आफैलाई दुःखकष्ट नदिइ र अरूलाई पनि दुःखकष्ट नदिइ यसै जन्ममा क्लेश निर्मूल गरेर शान्त, शीतल र सुख अनुभव गरेर आफू पूर्णरूपले परिशुद्ध भएर बस्दछ ।

२६. रागयुक्त, द्वेषयुक्त, मोहयुक्त र अभिमानयुक्त व्यक्ति ।

२७. कुनै कुनै व्यक्ति आध्यात्मिक चित्त समाधि प्राप्त भएपनि अधिप्रज्ञा धर्मविपश्यना प्राप्त नभएको, कुनै कुनै व्यक्ति अधिप्रज्ञा धर्मविपश्यना प्राप्त भएपनि आध्यात्मिक चित्त समाधि प्राप्त नभएको, कुनै कुनै व्यक्ति आध्यात्मिक चित्त समाधि प्राप्त भएको र अधिप्रज्ञा धर्मविपश्यना पनि प्राप्त भएको र कुनै कुनै व्यक्ति आध्यात्मिक चित्त समाधि पनि प्राप्त नभएको र अधिप्रज्ञा धर्मविपश्यना पनि प्राप्त नभएको ।

२८. अनुस्रोतगामी पुद्गल, प्रतिस्रोतगामी पुद्गल, स्थिर स्थायी पुद्गल र उतीर्ण भइ पारि स्थलमा उभिएको ब्राह्मण ।^१

^१ काम भोग पनि गर्ने र पाप पनि गर्ने व्यक्ति स्रोतानुगामी हो । जसले काम भोग र पाप गर्दै न उसले दुःख भएपनि शोक भएपनि आँशु झारेर रुनु पारेपनि परिपूर्ण परिशुद्ध ब्रह्मचर्य पालन गर्दछ, त्यो व्यक्ति पटिस्रोतगामी हो । तल्लो भूमिमा जन्म लिनुपर्ने प्रथम पाँच संयोजन परिक्षय गरेर औपपातिक भएर उक्त लोकबाट फर्कनु नपर्ने गरेर त्यही परिनिर्वाण हुने व्यक्ति स्थायी हो । आस्रव क्षय गरेर अनास्रव भएर यही जन्ममा चित्त-

२९. अलि अलि सुनेर त्यसअनुसार काम नगर्ने, अलि अलि सुनेर त्यसअनुसार काम गर्ने, धेरै सुनेर त्यसअनुसार काम नगर्ने र धेरै सुनेर त्यसअनुसार काम गर्ने ।

३०. दृढ श्रमण, कमल श्रमण, जलकमल (श्वेतनील कमल) श्रमण र कोमल सुकुमार श्रमण ।^१

चतुष्क समाप्त ।

५. पञ्चक उद्देश

११. पाँच प्रकारका पुद्गल -

१. कुनै कुनै व्यक्ति अभ्यास गरिरहने र दुःख पनि मानिरहने हुन्छ, त्यसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिलाई यथार्थरूपमा जान्न, त्यहाँ त्यसको ती उत्पन्न भएका पापक अकुशल धर्महरू पूर्णरूपमा नाश हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति अभ्यास गरिरहने र दुःख पनि नमानिरहने हुन्छ, त्यसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिलाई यथार्थरूपमा जान्न, त्यहाँ त्यसको ती उत्पन्न भएका पापक अकुशल धर्महरू पूर्णरूपमा नाश हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति अभ्यास नगर्ने तर दुःख मानिरहने हुन्छ, त्यसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिलाई यथार्थरूपमा जान्न, त्यहाँ त्यसको ती उत्पन्न भएका पापक अकुशल धर्महरू पूर्णरूपमा नाश हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति अभ्यास नगर्ने र दुःख नमान्ने हुन्छ, त्यसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिलाई यथार्थरूपमा जान्न, त्यहाँ त्यसको ती उत्पन्न भएका पापक अकुशल धर्महरू पूर्णरूपमा नाश हुन्छ ।

विमुक्ति र प्रज्ञा-विमुक्तिलाई अभिज्ञाद्वारा प्राप्त गरेर, विहार गरेर, उत्तीर्ण भएर, पारी पुगेर उच्च स्थानमा उभिने ब्राह्मण हो ।

^१ तीन प्रकारका संयोजनलाई परिक्षय गरेर, पतन नहुने गरेर र निश्चय रूपले सम्बोधितरि अघि बढेको श्रोतापन्न व्यक्ति 'दृढ श्रमण' हो । तीन प्रकारका संयोजनलाई परिक्षय गरेर राग, द्वेष र मोहलाई कम गरेर, सकृदागामी भएर एक पटकमात्र यो लोकमा जन्मिएर दुःख अन्त गर्ने व्यक्ति 'कमल समान श्रमण' हो । प्रथम पाँच संयोजन परिक्षय गरेर औपपातिक भएर, उक्त लोकबाट फर्कनु नपर्ने गरेर त्यही परिनिर्वाण हुने व्यक्ति 'स्वेत कमल समान श्रमण' हो । आस्रव क्षय गरेर, अनास्रव भएर, आफैले यही जन्ममा चित्त-विमुक्ति र प्रज्ञा-विमुक्तिलाई अभिज्ञाद्वारा प्राप्त गरेर विहार गर्ने व्यक्ति श्रमणहरूमध्ये 'कोमल (नरम) र प्रियकर श्रमण' हो ।

कुनै कुनै व्यक्ति अभ्यास नगर्ने र दुःख नमान्ने हुन्छ, त्यसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञाविमुक्तिलाई यथार्थरूपमा जान्छ, त्यहाँ त्यसको ती उत्पन्न भएका पापक अकुशल धर्महरू पूर्णरूपमा नाश हुन्छ ।

२. दिइसकेपछि होच्याउने, सँगै बसेर होच्याउने, आफ्नो कुरामा मात्र जिद्दी गर्ने, श्रद्धाहीन र सुस्त र बुद्धिहीन व्यक्ति ।

३. सिपाही उपमा समान पाँच प्रकारका व्यक्ति ।^१

४. भिक्षा जाने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।^२

५. विकाल भोजन नगर्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

६. एउटै आसनमा बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

७. पाँशुकुलिक (फालिराखेको कपडाबाट चीवर बनाएर लगाउने) पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

८. त्रैचीवरिक पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

९. जङ्गलमा बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

१०. रुखमुनि बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

११. खुला ठाउँमा बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

१२. बसीमात्र राख्ने (नसुत्ने, नपल्टने) पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

१३. अनुमति दिइराखेको आसनमा मात्र बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

१४. श्मशानमा बस्ने पाँच प्रकारका व्यक्ति ।

पञ्चक समाप्त ।

^१ कुनै-कुनै सिपाही उडिरहेको धुलो देखेर तर्सन्छ, साहस गुमाउँछ, आफूले आफैलाई नियन्त्रण गर्न सक्दैन र संग्राममा जान पनि सक्दैन। कुनै-कुनै सिपाहीले अरूको झण्डाको टुप्पो देखेर तर्सन्छ,... संग्राममा जान पनि सक्दैन। कुनै-कुनै सिपाहीले संग्रामको आवाज सुनेर तर्सन्छ,... संग्राममा जान पनि सक्दैन। कुनै-कुनै सिपाही उडिरहेको धुलोको सामना गर्दछ, अरूको झण्डाको टुप्पो देखेर मन विचलित गर्दैन, संग्रामको आवाज सहन गर्दछ तर आफ्ना सहकर्मी मरेकोमा मन अन्योल गर्दछ। कुनै-कुनै सिपाही उडिरहेको धुलोको सामना गर्दछ,... प्रहार पनि सामना गर्दछ। उसले त्यो संग्राम जितेर संग्राम विजयी बनेर संग्रामका विचमा अटल भएर बस्दछ।

^२ मुख्रता र मोहले (अज्ञानता) ग्रष्ट भएर भिक्षा जाने। खराब ईच्छा गरेर वा लोभी भएर भिक्षा जाने। पागल वा चित्त विक्षिप्त भएर भिक्षा जाने। बुद्ध वा बुद्ध श्रावकहरूले प्रशंसा गरिराखेको भनेर भिक्षा जाने। अल्पेच्छाको कारण, सन्तोषको कारण, पापबाट मुक्त हुनको लागि, जीवनयापन गर्न चाहिने भनेर भिक्षा जाने।

यहाँ जुन व्यक्ति अल्पेच्छाको कारणले, सन्तोषको कारणले, पापमुक्त हुनको लागि, जीवनयापन गर्न चाहिने भनेर भिक्षा जाने हो, उही पाँचथरी भिक्षा जानेमध्ये अग्र, श्रेष्ठ, प्रमुख, उत्तम र प्रवर हो।

६. षष्ठक उद्देश

१२. छ प्रकारका पुद्गल -

१. कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ, त्यहाँ सर्वज्ञता पनि प्राप्त गरी मानसिक बलहरू पनि आफ्नो वशमा राखेको हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ तर त्यहाँ सर्वज्ञता प्राप्त गरेको हुँदैन र मानसिक बलहरू पनि आफ्नो वशमा राखेको हुँदैन ।

कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ र यसै जन्ममा दुःखलाई अन्त गरी श्रावक पारमिता पूर्ण गरेको हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ र यसै जन्ममा दुःखलाई अन्त गर्छ तर श्रावक पारमिता पूर्ण गरेको हुँदैन ।

कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ र यसै जन्ममा दुःखलाई अन्त गरेको हुँदैन तर यहाँ नआउने अनागामी (फर्केर नआउने) हुन्छ ।

कुनै कुनै व्यक्ति पहिला नसुनेको धर्ममा आफैले सत्य बोध गर्छ र यसै जन्ममा दुःखलाई अन्त गरेको हुँदैन तर यहाँ आउने आगामी (फर्केर आउने) हुन्छ ।

षष्ठक समाप्त ।

७. सप्तक उद्देश

१३. सात प्रकारका व्यक्ति -

१. पानीको उपमा समान सात प्रकारका व्यक्ति - एकपल्ट पानीमा डुबेर फेरि माथि नआउने, माथि आएर फेरि डुब्ने, माथि आएर स्थिर भएर बस्ने, माथि आएर अवलोकन गरिराख्ने, माथि आएर अधि बढ्ने, माथि आएर स्थायीत्व प्राप्त गर्ने र माथि आएर उत्तीर्ण भएर पारी पुगेर उच्च स्थानमा उभिरहने ब्राह्मण ।

२. दुवैतिर विमुक्त, प्रज्ञाविमुक्त, कायसाक्षी, दृष्टिप्राप्त, श्रद्धाविमुक्त, धर्मानुसारी र श्रद्धानुसारी ।

सप्तक समाप्त ।

८. अष्टक उद्देश

१४. आठ प्रकारका व्यक्ति -

१. चार मार्गयुक्त व्यक्ति र चार फलयुक्त व्यक्ति ।^१

अष्टक समाप्त ।

९. नवक उद्देश

१५. नौ प्रकारका व्यक्ति -

१. सम्यक्सम्बुद्ध, प्रत्येकसम्बुद्ध, दुवैतिरविमुक्त, प्रज्ञाविमुक्त, कायसाक्षी, दृष्टिप्राप्त, श्रद्धाविमुक्त, धर्मानुसारी र श्रद्धानुसारी ।

नवक समाप्त ।

१०. दशक उद्देश

१६. दश प्रकारका व्यक्ति -

१. पाँच कामावचर भूमिमा नै समाप्त भएर जाने व्यक्ति र पाँच यहाँबाट गएर सुद्धावासमा समाप्त भएर जाने व्यक्ति ।^२

दशक समाप्त ।

पुद्गलप्रज्ञप्ति मातिका समाप्त ।

^१ श्रोतापन्न फल प्राप्त गर्नको लागि प्रतिपन्न, सकृदागामी फल प्राप्तिको निमित्त प्रतिपन्न, अनागामी फल प्राप्तिका निमित्त प्रतिपन्न र अर्हत् फल प्राप्तिको निमित्त प्रतिपन्न । श्रोतापन्न, सकृदागामी, अनागामी र अर्हत् ।

^२ सात पटकसम्म जन्म लिने, कुलंकुल, एक बीज, सकृदागामी र यही जन्ममा अर्हत् भएको । विचमा परिनिर्वाण हुने, माथि पुगेर परिनिर्वाण हुने, असंस्कार परिनिर्वाण हुने, संसंस्कार परिनिर्वाण हुने र उर्द्धक्षोत अकनिष्ठगामी ।

कथावत्थु पाठ

१. पुद्गलकथा

१. शुद्धसत्यर्थ

१. अनुलोम प्रत्यनीक

१. थेरवादी सोध्छः के परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? पुद्गलवादी भन्छः हुन्छ । थेरवादीः जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ ? पुद्गलवादीः यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

थेरवादीः यहाँ नकारात्मक जान (विरोधाभास, निषेध, नकारात्मक) । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै हामीले भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “हामीले नभन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो वा ठीक छैन (गलतको हो) ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जो परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

अनुलोम पञ्चक समाप्त ।

२. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

प्रतिक्रमलाई जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

प्रतिक्रम चतुष्क समाप्त ।

३. यदि तिमीले यसरी विचार नगरेको भए - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’, त्यसैले त्यहाँ तिम्रो कुराद्वारा जानेर नै निग्रह गर्न उचित छ । त्यसैले हामी तिमीलाई निग्रह गर्दछौं । तिमी सुनिगृहीत भयौ ।

हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा यो तिम्रो नमिलेको हो ।

निग्रह चतुष्क समाप्त ।

४. यदि यी दुनिगृहीत (न मिलेकै भए) नै भएको भए त्यहाँ हेर । “भन्नुपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,” नभन्नुपर्ने - “जुन

परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । हामी तिमीद्वारा त्यहाँ तिम्रो कुराद्वारा जानेर नै निग्रह गर्न उचित छैन । त्यसैले हामीलाई निग्रह गर्दछौ । हामी दुनिगृहीत भयौ ।

हे! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्य हो त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने करा यो तिम्रो नमिलेको हो ।

उपनय चतुष्क समाप्त ।

५. यसरी निग्रह गर्न मिलेन । त्यसैले जुन तिमीले निग्रह गर्यौ- “हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’ । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने यो तिम्रो कुरा नमिलेको हो । त्यसैले जुन निग्रह गरेको हो त्यो निग्रह दुर्कृत्य भयो । प्रतिक्रम गर्यौ भने सुकृत्य भयो । सुकृत्य नै प्रतिपादन हो ।

निग्रमन चतुष्क समाप्त ।

प्रथम निग्रह समाप्त ।

१. शुद्धसत्यर्थ

२. प्रत्यनीकानुलोम

६. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मकलाई जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने नमिलेको हो ।

प्रत्यनीक पञ्चक समाप्त ।

७. के परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । जुन परमार्थसत्यको हो, त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

प्रतिक्रमलाई जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको धारणा हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो,

त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” भन्ने नमिलेको हो ।

प्रतिक्रम चतुष्क समाप्त ।

८. यदि तिमीले यसरी विचार गरेको भए - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’”, त्यसैले त्यहाँ तिम्रो कुराद्वारा जानेर नै निग्रह गर्न उचित छ । त्यसैले हामी तिमीलाई निग्रह गर्दछौं । तिमी सुनिगृहीत भयौ ।

हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने यो तिम्रो कुरा नमिलेको हो ।

९. यदि यी दुनिगृहीत (न मिलेकै भए) नै भएको भए त्यहाँ हेर । भन्नुपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,” नभन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । न हामी तिमीद्वारा त्यहाँ तिम्रो कुराद्वारा जानेर नै निग्रह गर्न उचित छैन । त्यसैले हामीलाई निग्रह गर्दछौं । हामी दुनिगृहीत भयौं ।

हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो

परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने यो तिम्रो नमिलको हो ।

उपनय चतुष्क समाप्त ।

१०. यसरी निग्रह गर्न मिलेन । त्यसैले जुन तिमीले निग्रह गर्यौ - “हे! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’ । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, नभन्नुपर्ने - जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘जुन परमार्थसत्यको हो, त्यस्तै त्यो परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’”, यो तिम्रो नमिलको हो । त्यसैले जुन निग्रह गरेको हो त्यो निग्रह दुकृत्य भयो । प्रतिक्रम गर्यौ भने सुकृत्य भयो । सुकृत्य नै प्रतिपादन हो ।

निग्रमन चतुष्क समाप्त ।

द्वितीय निग्रह समाप्त ।

२. (क) अवकास सत्यर्थ

१. अनुलोम प्रत्यनीक

११. के परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मकलाई जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध

हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

तृतीय निग्रह समाप्त ।

३. (क) काल सत्यर्थ

१. अनुलोम प्रत्यनीक

१२. के परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ ? यसरी भन्न मिल्ने (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

चारौं निग्रह समाप्त ।

४. (क) अवयव सत्यर्थ

१. अनुलोम प्रत्यनीक

१३. के परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल (आत्मा, व्यक्ति, म मरो भन्ने भाव) उपलब्ध हुन्छ ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मकलाई जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

पाँचौं निग्रह समाप्त ।

२. (ख) अवकास सत्यर्थ

२. प्रत्यनीकानुलोम

१४. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ

जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वत्र परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

छैठौँ निग्रह समाप्त ।

३. (ख) काल सत्यर्थ

२. प्रत्यनीकानुलोम

१५. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘सर्वदा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

साटौँ निग्रह समाप्त ।

४. (ख) अवयव सत्यर्थ

२. प्रत्यनीकानुलोम

१६. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन,’ नभन्नुपर्ने - ‘सबै परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए - “सबैमा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’ नभन्नुपर्ने - ‘सबैमा परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

आठौँ निग्रह समाप्त ।

५. शुद्धिक संदशानन्दन

१७. के परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । के रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ’ नभन्नुपर्ने - ‘रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

१८. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा वेदना उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा संज्ञा उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा संस्कार उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो ? यसरी भन्ने कुरा मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे ! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ,’

नभन्नुपर्ने - ‘विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

१९. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा चक्षुरायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा श्रोत्रायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा घ्राणायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा जिह्वायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा कायायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा पुद्गल रूपायतन हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा शब्दायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा गन्धायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा रसायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा स्पर्शायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा मनायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा धर्मायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... ।

२०. परमार्थसत्यमा चक्षुर्धातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... श्रोत्रधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... घ्राणधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... जिह्वाधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... कायधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... रूपधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... शब्दधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... गन्धधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... रसधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... स्पर्ष्टव्यधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... चक्षुर्विज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... श्रोत्रविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... घ्राणविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... जिह्वाविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... कायविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... मनःधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... मनोविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा धर्मधातु उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... ।

२१. परमार्थसत्यमा चक्षुरिन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... श्रोत्रेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... घ्राणेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... जिह्वेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... कायेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... मनइन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... जीवितेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... स्त्रीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... पुरुषेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... सुखेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... दुःखेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... सौमनस्येन्द्रिय उपलब्ध

हुन्छ...पूर्ववत्... दौर्मनस्येन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... उपेक्षेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... श्रद्धेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... वीर्येन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... स्मृतीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... समाधीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... प्रज्ञेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... अनाज्ञातामाज्ञास्यामीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... आज्ञेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

यहाँ नकारात्मक जान । हे! यहाँ हेर, परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो”, साँचै भन्नु नपर्ने - “परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुन्छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

२२. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । के रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

प्रतिक्रमलाई जान । हे ! यहाँ हेर, भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ , त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ -“ भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो”, साँचै भन्नु नपर्ने - “भगवान बुद्धले भन्नुभयो - ‘आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,’ र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ, र परमार्थसत्यमा रूप पनि उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘रूप अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

२३. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” वेदना उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... संज्ञा उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... संस्कार धुब्बिछन्त...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो ? यसरी भन्न मिल्ने (हुँदैन) ।

प्रतिक्रमलाई जान । हे ! यहाँ हेर, भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ, परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो”, साँचै भन्नु नपर्ने - “भगवान बुद्धले भन्नुभयो - ‘आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,’ परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ जुन तिमीले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,’ परमार्थसत्यमा विज्ञान उपलब्ध हुन्छ, नभन्नुपर्ने - ‘विज्ञान अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

२४. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” परमार्थसत्यमा चक्षुरायतन उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... श्रोत्रायतन उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा धर्मायतन उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... ।

२५. परमार्थसत्यमा चक्षुर्धातु उपलब्ध हुन्छ ...पूर्ववत्... कायधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... रूपधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... स्पष्टव्यधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... चक्षुर्विज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्...

मनोविज्ञानधातु उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा धर्मधातु उपलब्ध हुन्छ
...पूर्ववत्... ।

२६. परमार्थसत्यमा चक्षुरिन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा
श्रोत्रेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ...पूर्ववत्... परमार्थसत्यमा आज्ञेन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ
...पूर्ववत्... ।

२७. परमार्थसत्यमा पुद्गल उपलब्ध हुँदैन ? हुन्छ । भगवान बुद्धले
भन्नुभयो - “आफ्नो हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” परमार्थसत्यमा
अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ ? हुन्छ । अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै
हो ? यसरी भन्न मिलेन (हुँदैन) ।

प्रतिक्रमलाई जान । हे ! यहाँ हेर, भगवान बुद्धले भन्नुभयो - “आफ्नो
हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ,” परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध
हुन्छ, त्यसैले साँचै भन्नुपर्ने - “अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो” ।
त्यहाँ जुन तिमिले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो
हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध
हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा
नमिलेको हो ।

यदि यसरी नभनेको भए- “अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै
हो ?”, साँचै भन्नु नपर्ने - “भगवान बुद्धले भन्नुभयो - ‘आफ्नो हितकोलागि
प्रतिपन्न पुद्गल छ,’ परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध हुन्छ” । त्यहाँ
जुन तिमिले भन्यौ - “भन्नुपर्ने - ‘भगवान बुद्धले भन्नुभयो - आफ्नो
हितकोलागि प्रतिपन्न पुद्गल छ, परमार्थसत्यमा अमज्ञातावीन्द्रिय उपलब्ध
हुन्छ,’ नभन्नुपर्ने - ‘अमज्ञातावीन्द्रिय अर्कै र पुद्गल अर्कै हो’” भन्ने कुरा
नमिलेको हो...पूर्ववत्... ।

शुद्धिक संदशन्दन समाप्त ।

यमक पाठ

१. मूलयमक (ज्वरा ज्वराको जरा)

(क) उद्देश

१. मूलवार^१

१. कुशल धर्महरू

(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम)

१. (क) जति पनि कुशल (राम्रो) धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलका (राम्रो स्वभावका) हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

२. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलका (एउटै जरा भएका) हुन्, त ?

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

३. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

(२) मूलमूलनय (जराको पनि जरा भएको नियम)

४. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

५. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

^१ (जराको मौका, वार, समय, बेला) [यहाँ मूल (जरा) भन्नाले लोभ, द्वेष, मोह, अलोभ, अद्वेष र अमोह हो]

६. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

(३) मूलकनय (जरा भएको नियम)

७. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

८. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलक हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलक हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

९. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलक धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

(४) मूलमूलकनय (जराको पनि जरा भएको नियम)

१०. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

११. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

१२. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलमूलकका धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

२. अकुशल धर्महरू

(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम)

१३. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूल हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूल हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?
१४. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले एकमूलको हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?
१५. (क) जति पनि अकुशलमूलले एकमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

(२) मूलमूलनय (जराको पनि जरा भएको नियम)

१६. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलमूलका हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?
१७. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले एकमूलमूलका हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलले एकमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?
१८. (क) जति पनि अकुशलमूलले एकमूलमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

(३) मूलकनय (जरा भएको नियम)

१९. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलकका हुन् त ?
(ख) जुन अकुशलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?
२०. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले

एकमूलक हुन् त ?

(ख) जुन अकुशलमूलले एकमूलक हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

२१. (क) जति पनि अकुशलमूलले एकमूलक धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले अन्योन्यमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अकुशलमूलले अन्योन्यमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

(४) मूलमूलकनय (जराको पनि जरा भएको नियम)

२२. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अकुशलमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

२३. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अकुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

२४. (क) जति पनि अकुशलमूलले एकमूलमूलकका धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अकुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ?

३. अव्याकृत धर्महरू

(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम)

२५. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूल हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूल हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

२६. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले एकमूलका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

२७. (क) जति पनि अव्याकृतमूलले एकमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

(२) मूलमूलनय

२८. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

२९. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले एकमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले एकमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

३०. (क) जति पनि अव्याकृतमूलले एकमूलमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

(३) मूलकनय

३१. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

३२. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले एकमूलक हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले एकमूलक हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

३३. (क) जति पनि अव्याकृतमूलले एकमूलक धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

(४) मूलमूलकनय

३४. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

३५. (क) जति पनि अव्याकृत धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले एकमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले एकमूलमूलकको हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

३६. (क) जति पनि अव्याकृतमूलले एकमूलमूलकका धर्महरू हुन्, ती सबै अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन अव्याकृतमूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू अव्याकृत हुन् त ?

४. नाम धर्महरू

(१) मूलनय (जराको स्वभाव वा नियम)

३७. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूल हुन् त ?

(ख) जुन नाममूल हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

३८. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले एकमूलका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

३९. (क) जति पनि नाममूलले एकमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

(२) मूलमूलनय

४०. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४१. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले एकमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले एकमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४२. (क) जति पनि नाममूलले एकमूलमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

(३) मूलकनय

४३. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलकका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४४. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले एकमूलक हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले एकमूलक हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४५. (क) जति पनि नाममूलले एकमूलक धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले अन्योन्यमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले अन्योन्यमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

(४) मूलमूलकनय

४६. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलमूलकका हुन् त ?
...पूर्ववत्...

(ख) जुन नाममूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४७. (क) जति पनि नाम धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले एकमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले एकमूलमूलकको हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

४८. (क) जति पनि नाममूलले एकमूलमूलकका धर्महरू हुन्, ती सबै नाममूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन् त ?

(ख) जुन नाममूलले अन्योन्यमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू नाम हुन् त ?

मूलवार उद्देश क्वचाल ।

२-१०. हेतुवारादि

४९. जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलहेतु...पूर्ववत्...
कुशलनिदान (कारण)...पूर्ववत्... कुशलस्रोत...पूर्ववत्... कुशलमूहान
...पूर्ववत्... कुशलज...पूर्ववत्... कुशलाहार...पूर्ववत्...
कुशलारम्मण...पूर्ववत्... कुशलप्रत्यय (मद्गत)...पूर्ववत्... कुशलसमुदय
...पूर्ववत्... ।

मूल, हेतु, निदान, स्रोत र मूहान,
उत्पत्ति, आहार, आरम्मण, प्रत्यय र समुदय हो ।

उद्देशवार समाप्त ।

(ख) निदेश

१. मूलवार

१. कुशल धर्महरू

(१) मूलनय

५०. (क) जति पनि कुशल (राम्रो) धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलका (राम्रो स्वभावका) हुन् त ? तीन मात्र कुशलमूलका हुन् । अवशेष कुशल धर्महरू कुशलमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलका हुन्, ती सबै कुशलमूलका हुन् त ? हुन् ।

५१. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलका हुन् ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशलहरू भनी कुशलज रूप कुशलमूलले एकमूलको हो, कुशल होइन । कुशल कुशलमूलले एकमूल मात्र कुशल हो ।

५२. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलका धर्महरू छन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

कुशलमूलहरू, एकमूलहरू र अन्योन्यमूलहरू जुन मूलहरू एकसाथ उत्पन्न हुन्छन् । अवशेष कुशल सहजात धर्महरू कुशलमूलले एकमूलका हुन्, अन्योन्यमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ? हुन् ।

(२) मूलमूलनय

५३. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलमूलका हुन् त ? तीन मात्र कुशलमूलमूलका हुन् । अवशेष कुशल धर्महरू कुशलमूलमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ? हुन् ।

५४. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले

एकमूलमूलका हुन् त ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

कुशलज रूप कुशलमूलले एकमूलमूलको हो, कुशल होइन । कुशल कुशलमूलले एकमूलमूल र कुशल हुन् ।

५५. (क) जति पनि कुशलमूलले एकमूलमूलका धर्महरू छन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

कुशलमूलहरू, एकमूलमूलहरू र अन्योन्यमूलमूलहरू जुन मूलहरू एकसाथ उत्पन्न हुन्छन् । अवशेष कुशलमूलसहजातका धर्महरू कुशलमूलले एकमूलमूलका हुन्, अन्योन्यमूलमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ? हुन् ।

(३) मूलकनय

५६. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलक हुन् त ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलक हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

कुशलज रूप कुशलमूलकको कुशल होइनन् । कुशल र कुशलमूलक कुशल हुन् ।

५७. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले कुशलमूलकका हुन् त ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले कुशलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

कुशलज रूप कुशलमूलले कुशलमूलकको हो, कुशल होइन । कुशल र कुशलमूलले एकमूलक कुशल हुन् ।

५८. (क) जुन कुशलमूलले एकमूलक धर्महरू, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?

कुशलमूलहरू, एकमूलकहरू र अन्योन्यमूलकहरू जुन मूलहरू एकसाथ उत्पन्न हुन्छन् । अवशेष कुशलमूलसहजातका धर्महरू कुशलमूलले एकमूलकका हुन्, अन्योन्यमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ? हुन् ।

(४) मूलमूलकनय

५९. (क) जति पनि कुशल धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलकका हुन् त ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

कुशलज रूप कुशलमूलमूलकको हो, कुशल होइन । कुशल र कुशलमूलमूलको कुशल हुन् ।

६०. (क) जति पनि कुशल (राम्रो) धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन् त ? हुन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ?

कुशलज रूप कुशलमूलले एकमूलमूलकको हो, कुशल होइन । कुशल कुशलमूलले र एकमूलमूलकको हो, कुशल हुन् ।

६१. (क) जुन कुशलमूलले एकमूलमूलकका धर्महरू हुन्, ती सबै कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन् त ?

कुशलमूलहरू, एकमूलमूलकहरू र अन्योन्यमूलमूलकहरू जुन मूलहरू एकसाथ उत्पन्न हुन्छन् । अवशेष कुशलमूलसहजातका धर्महरू कुशलमूलले एकमूलमूलकका हुन्, अन्योन्यमूलमूलका होइनन् ।

(ख) जुन कुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू कुशल हुन् त ? हुन् ।

२. अकुशल धर्महरू

(१) मूलनय

६२. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलका हुन् त ?

तीन मात्र अकुशलमूलका हुन् । अवशेष अकुशल धर्महरू अकुशलमूलका होइनन् ।

(ख) जुन अकुशलमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ? हुन् ।

६३. (क) जति पनि अकुशल धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले एकमूलका हुन् त ?

अहेतुक अकुशल अकुशलमूलले एकमूलको होइन । सहेतुक अकुशल अकुशलमूलले एकमूलको हो ।

(ख) जुन अकुशलमूलले एकमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशलका हुन् त ?

अकुशलज रूप अकुशलमूलले एकमूलको हो, अकुशल होइन ।
अकुशल र अकुशलमूलले एकमूलको अकुशल हुन् ।

६४. (क) जति पनि अकुशलमूलले एकमूलका धर्महरू हुन्, ती सबै अकुशलमूलले अन्योन्यमूलमूलका हुन् त ?

अकुशलमूलहरू, एकमूलहरू र अन्योन्यमूलहरू जुन मूलहरू एकसाथ उत्पन्न हुन्छन् । अवशेष अकुशलमूलसहजातका धर्महरू अकुशलमूलले एकमूलका हुन्, अन्योन्यमूलका होइनन् ।

(ख) जुन अकुशलमूलले अन्योन्यमूलका हुन्, ती सबै धर्महरू अकुशल हुन् त ? हुन् ।

कुशल अकुशल निदेशवार समाप्त ।

पढान पाठ

(प्रस्थान पाठ)

धर्मानुलोममा

त्रिक प्रस्थान

१. प्रत्यय उद्देश

हेतु-प्रत्यय, आलम्बन-प्रत्यय, अधिपति-प्रत्यय, अनन्तर-प्रत्यय, समनन्तर-प्रत्यय, सहजात-प्रत्यय, अन्योन्य-प्रत्यय, निश्चय-प्रत्यय, उपनिश्चय-प्रत्यय, पूर्वजात-प्रत्यय, पश्चात्-जात-प्रत्यय, आसेवन-प्रत्यय, कर्म-प्रत्यय, विपाक-प्रत्यय, आहार-प्रत्यय, इन्द्रिय-प्रत्यय, ध्यान-प्रत्यय, मार्ग-प्रत्यय, सम्प्रयुक्त-प्रत्यय, विप्रयुक्त-प्रत्यय, अस्ति-प्रत्यय, नास्ति-प्रत्यय, विगत-प्रत्यय र अविगत-प्रत्यय ।

२. प्रत्यय निर्देश

१. हेतु-प्रत्यय भन्ने - हेतुले हेतुसम्प्रयुक्त धर्महरूलाई र ती उत्पन्न रूपहरूलाई हेतु-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२. आलम्बन-प्रत्यय भन्ने - रूपायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । शब्दायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । गन्धायतनले घ्रानविज्ञानधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रसायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । स्पर्शायतनले कायविज्ञानधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूपायतन, शब्दायतनले, गन्धायतनले, रसायतनले, स्पर्शायतनले मनोधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । सबै धर्मले मनोविज्ञानधातुलाई र त्यो सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई आलम्बन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२५३

सम्प्रयुक्त धर्महरू मनोविज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

कायविज्ञानधातु र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरू मनोधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । मनोधातु र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरू मनोविज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

पहिला पहिलाको कुशल धर्मले पछि पछिको कुशल धर्मलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको कुशल धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्मलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको कुशल धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

जुन जुन धर्मका समनन्तरमा जुन जुन चित्त चेतसिक धर्महरू उत्पन्न हुन्छन्, ती ती धर्मले ती ती धर्महरूलाई समनन्तर-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

६. सहजात-प्रत्यय भन्ने - चार अरूपस्कन्धले एकले अर्कोलाई (अन्योन्य) सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चार महाभूतले एकले अर्कोलाई सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । प्रतिसन्धि क्षणमा नामरूपलाई एकले अर्कोलाई सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चित्तचैतसिक धर्मले चित्तज रूपलाई सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । महाभूतले उपादरूपलाई सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूप धर्मले अरूपधर्मलाई कहिलेकाहिं (प्रतिसन्धि समयमा) सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ भने कहिलेकाहिं सहजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दैन ।

७. अन्योन्य-प्रत्यय भन्ने - चार अरूपस्कन्धले एकले अर्कोलाई अन्योन्य-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चार महाभूतले एकले अर्कोलाई अन्योन्य-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । प्रतिसन्धि क्षणमा नामरूपलाई एकले अर्कोलाई

अन्योन्य-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

८. निश्रय-प्रत्यय भन्ने - चार अरूपस्कन्धले एकले अर्कोलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चार महाभूतले एकले अर्कोलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । प्रतिसन्धि क्षणमा नामरूपलाई एकले अर्कोलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चित्तचैतसिक धर्मले चित्तज रूपलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । महाभूतले उपादरूपलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

चक्षुरायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । श्रोत्रायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । घ्राणायतनले घ्राणविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जिह्वायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । कायायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जुन रूपलाई लिई मनोधातु र मनोविज्ञानधातु विद्यमान हो, उगु रूपले मनोधातुलाई र मनोविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई निश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

९. उपनिश्रय-प्रत्यय भन्ने - पहिला पहिलाको कुशल धर्मले पछि पछिको कुशल धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको कुशल धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्महरूलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको कुनै कुनै कुशल धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्महरूलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको अव्याकृत धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको कुशल धर्मलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अव्याकृत धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्महरूलाई उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

ऋतु र भोजनले पनि उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पुद्गल पनि उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । वासस्थान पनि उपनिश्रय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१०. पूर्वजात-प्रत्यय भन्ने - चक्षुरायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । श्रोत्रायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । घ्राणायतनले घ्राणविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जिह्वायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । कायायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

रूपायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । शब्दायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । गन्धायतनले घ्राणविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रसायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । स्पर्शायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूपायतनले, शब्दायतनले, गन्धायतनले, रसायतनले, स्पर्शायतनले मनोधातुलाई तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

जुन रूपलाई आधार लिएर मनोधातु र मनोविज्ञानधातु विद्यमान छन्, त्यो रूपले मनोधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । मनोविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई कहिलेकाहिं पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ भने, कहिलेकाहिं पूर्वजात-प्रत्ययले मद्दत गर्दैन ।

११. पश्चात्-जात-प्रत्यय भन्ने - पछि उत्पन्न हुने चित्तचैतसिक धर्महरू उत्पन्न हुनु अगाडी विद्यमान यो काय(शरीर)लाई पश्चात्-जात-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१२. आसेवन-प्रत्यय भन्ने - पहिला पहिलाको कुशल धर्मले पछि पछिको कुशल धर्मलाई आसेवन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको अकुशल धर्मले पछि पछिको अकुशल धर्मलाई आसेवन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । पहिला पहिलाको क्रिया अव्याकृत धर्मले पछि पछिको क्रिया अव्याकृत

धर्मलाई आसेवन-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१३. कर्म-प्रत्यय भन्ने - कुशल अकुशल कर्मले विपाक स्कन्धलाई र कर्मज रूपलाई कर्म-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चेतना सम्प्रयुक्त भएका धर्मलाई र तीसित उत्पन्न भएका चित्तज रूपलाई कर्म-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१४. विपाक-प्रत्यय भन्ने - चार अरूप विपाक स्कन्धले एकले अर्कोलाई विपाक-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१५. आहार-प्रत्यय भन्ने - गासो गासो गर्नु पर्ने अहारले यो कायलाई आहार-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । अरूप आहारले सम्प्रयुक्त भएका र ती आहारसित सम्प्रयुक्त धर्मलाई र तीसित उत्पन्न चित्तज रूपलाई आहार-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१६. इन्द्रिय-प्रत्यय भन्ने - चक्षुरीन्द्रियले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । श्रोत्रेन्द्रियले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । घ्रान इन्द्रियले घ्रानविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जिह्वेन्द्रियले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । कायेन्द्रियले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूप-जीवितेन्द्रियले कर्मज रूपलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

अरूप-इन्द्रियले सम्प्रयुक्त भएका धर्मलाई र तीसित उत्पन्न भएका चित्तज रूपलाई इन्द्रिय-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१७. ध्यान-प्रत्यय भन्ने - ध्यानङ्गले ध्यान-सम्प्रयुक्त भएका धर्मलाई र तीसित उत्पन्न भएका चित्तज रूपलाई ध्यान-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१८. मार्ग-प्रत्यय भन्ने - मार्गाङ्गले मार्ग-सम्प्रयुक्त भएका धर्मलाई र तीसित उत्पन्न भएका चित्तज रूपलाई मार्ग-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

१९. सम्प्रयुक्त-प्रत्यय भन्ने - चार अरूप स्कन्धले एकले अर्कोलाई सम्प्रयुक्त-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२०. *विप्रयुक्त-प्रत्यय* भन्ने - रूपधर्मले अरूपधर्मलाई विप्रयुक्त-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । अरूपधर्मले रूपधर्मलाई विप्रयुक्त-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२१. *अस्ति-प्रत्यय* भन्ने - चार अरूप स्कन्धले एकले अर्कोलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चार महाभूतले एकले अर्कोलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । प्रतिसन्धि क्षणमा नामरूपले एकले अर्कोलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चित्तचैतसिक भएका धर्मले चित्तज रूपलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । महाभूतले उपादारूपलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

चक्षुरायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । श्रोत्रायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । घ्राणायतनले घ्राणविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जिह्वायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । कायायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

रूपायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । शब्दायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । गन्धायतनले घ्राणविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रसायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । स्पर्शायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूपायतनले, शब्दायतनले, गन्धायतनले, रसायतनले, स्पर्शायतनले, मनोधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

जुन रूपलाई आधार लिएर मनोधातु र मनोविज्ञानधातु विद्यमान छन्, ती रूपले मनोधातुलाई, मनोविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अस्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२२. *नास्ति-प्रत्यय* भन्ने - समनन्तर निरोध चित्तचैतसिक धर्मले आफुसित उत्पन्न हुने चित्तचैतसिक धर्महरूलाई नास्ति-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२३. *विगत-प्रत्यय* भन्ने - समनन्तर विगत चित्तचैतसिक धर्महरू आफुसित उत्पन्न हुने चित्तचैतसिक धर्मलाई विगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

२४. अविगत-प्रत्यय भन्ने - चार अरूप स्कन्धले एकले अर्कोलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चार महाभूतले एकले अर्कोलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । प्रतिसन्धि क्षणमा नामरूपले एकले अर्कोलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । चित्तचैतसिक भएका धर्मले चित्तज रूपलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । महाभूतले उपादारूपलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

चक्षुरायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । श्रोत्रायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । घनानायतनले घानविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । जिह्वायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । कायायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

रूपायतनले चक्षुर्विज्ञान धातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । शब्दायतनले श्रोत्रविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । गन्धायतनले घानविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रसायतनले जिह्वाविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । स्पर्शायतनले कायविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ । रूपायतनले, शब्दायतनले, गन्धायतनले, रसायतनले, स्पर्शायतनले, मनोधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

जुन रूपलाई आधार लिएर मनोधातु र मनोविज्ञानधातु विद्यमान छन्, ती रूपले मनोधातुलाई, मनोविज्ञानधातुलाई र तीसित सम्प्रयुक्त धर्महरूलाई अविगत-प्रत्ययले मद्दत गर्दछ ।

प्रत्यय निर्देश समाप्त ।

प्रकाशक दाताहरूका नामावली:

१. अनुपमा गुरुमाँ, जयमंगल विहार..... १६,०००।
२. लोककिर्ति महाविहार *बद्धपुजा संघ*, नकबहिल..... १४,९०५।
३. धम्मचारी गुरुमाँ, सुधम्माराम विहार..... १२,२२५।
४. अमरावती गुरुमाँ, सुधम्माराम विहार..... ११,११५।
५. नानीमाँ पुचः, ललिपुर..... १०,६६०।
६. यज्ञमान शाक्य, हःखा..... १०,०००।
७. संगिता वज्राचार्य, कुमारी पाटी..... १०,०००।
८. गुणलक्ष्मी शाक्य, कनिबहाल..... १०,०००।
९. गणेश कुमारी शाक्य, न्याखाचोक..... १०,०००।
१०. हेरादेवी शाक्य, बौद्ध चुच्चेपाटी..... १०,०००।
११. किर्ति जोगमाया शाक्य, खाछें..... १०,०००।
१२. सम्यक् पुचः ललितपुर..... ६,१००।
१३. प्रज्ञा पुचः अ.बौ.भा.के..... ६,०००।
१४. गंगा शाक्य, ओकुबहाल..... ६,०००।
१५. धजा गुरुमाँ, बौद्धजन विहार..... ५,०००।
१६. तारादेवी शाक्य, गुडविल कनिबहाल..... ५,०००।
१७. सुमिता शाक्य, सौगल..... ५,०००।
१८. हेरानी शाक्य, न्याखाचोक..... ५,०००।
१९. विजयलक्ष्मी शाक्य, नकबहिल..... ५,०००।
२०. उत्तमराज वज्राचार्य, चाकुपाट..... ५,०००।
२१. पद्मा नकमी, बालुवातार..... ५,०००।
२२. बाबुकाजी कयो महर्जन, गाःहिति..... ५,०००।
२३. तारादेवी शाक्य, गुडविल कनिबहाल..... ५,०००।
२४. पूर्णशोभा शाक्य, नुगः सुन्धारा..... ५,०००।
२५. श्री शोभा शाक्य, बौद्ध..... ५,०००।
२६. सबनम शाक्य तगः चिभा..... ५,०००।
२७. तिर्यकुमारी शाक्य, मानभवन..... ३,१०५।
२८. नेकखमी गुरुमाँ, इलाबहिल..... ३,०००।
२९. अमता गुरुमाँ, धर्मकिर्ति..... ३,१०५।
३०. धम्मज्राणी गुरुमाँ, बौद्धजन विहार..... ३,०००।
३१. मिना शाक्य, ग्वाकोँ..... ३,०००।
३२. अन्य दाताहरूबाट..... ९,१६२।

जम्मा - २,२७,३७७।

सन्दर्भ ग्रन्थ :

- भिक्षु प्रज्ञानन्द महास्थविर, *पत्ति सुत्त*, धर्मकिर्ति अध्ययन गोष्ठी, श्रीघः, काठमाण्डौ, बु. सं. २५३४
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *मोहविच्छेदनी*, Kai Yuan Institute, Tainan, Taiwan, 2545 B.E.
 अ. विमलजाणी, *यमक*, अन्तरराष्ट्रिय भावना केन्द्र, ललितपुर, बु. सं. २५६०
 अ. अगजाणी, *धम्मसङ्गणी*, अन्तरराष्ट्रिय भावना केन्द्र, ललितपुर, बु. सं. २५६०
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *पुग्गलपञ्जति*, Kai Yuan Institute, Tainan, Taiwan, 2545 B.E.
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *धातुकथा*, Kai Yuan Institute, Tainan, Taiwan, 2545 B.E.
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *पट्टान*, Kai Yuan Institute, Tainan, Taiwan, 2545 B.E.
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *कथावत्थु*, Kai Yuan Institute, Tainan, Taiwan, 2545 B.E.
 भिक्षु धर्मगुप्त महास्थविर, *अभिधम्मत्थसङ्ग्रहो*, सुनाकोटी, वि. सं. २०६८
 आप्ट, वामन शिवराम, *संस्कृत-हिन्दी कोश*, दिल्ली मोंतीलाल बनारसीदास, ई. सं. २००१
 Piyadassi Thera, *The Book of Protection*, Colombo-5, Sri Lanka, 1975
 Shwe Zan Aung, Mrs. Rhys Davids, *Points of Controversy*, Pali Text Society, Oxford University Press, London, 1915
 Bodhi, Bhikkhu, *Comprehensive Manual of Abhidhamma*, Candy, Buddhist Publication Society, 2007
 NandamalaBhivamsa, Dr., *Fundamental Abhidhamma*, Sagaing, Dhammavijjalaya (CBS), 2005
 RhysDavids, T. W., *Pali English Dictionary*, Delhi, Motilal Banarsidass, 1993

अनुवादको सम्पादित तथा प्रकाशित पालि ग्रन्थहरु :

सुत्तन्तपिटक : १. दीघनिकायो २. मज्झिमनिकायो ३. संयुत्तनिकायो ४. अङ्गुत्तरनिकायो ५. खुदकनिकायो:

१. खुदकपाठ २. धम्मपद ३. उदान ४. इतिवुत्तक ५. सुत्तनिपात ६. विमानवत्थु ७. पेतवत्थु ८. थेरगाथा ९. थेरीगाथा १०. जातक ११. निहेस १२. पटिसम्भिदामग १३. अपदान १४. बुद्धवंस १५. चरियापिटक १६. मिलिन्दपञ्चा १७. नेत्तिपकरण १८. पेटकोपदेस ।

विनयपिटक : १. पाराजिका २. पाचित्तिय ३. महावग्ग ४. चुल्लवग्ग ५. परिवार ।

अभिधम्मपिटक : १. धम्मसङ्गणी २. विभङ्ग ३. धातुकथा ४. पुग्गलपञ्जति ५. कथावत्थु ६. यमक ७. पट्टान ।

सुत्तन्तपिटक अङ्ककथा : १. सुमङ्गलविलासिनी (दीघनिकाय-अङ्ककथा) २. पञ्चसूदनी (मज्झिमनिकाय-अङ्ककथा) ३. सारत्थप्पकासिनी (संयुत्तनिकाय-अङ्ककथा) ४. मनोरथपूर्णी (अङ्गुत्तरनिकाय-अङ्ककथा) ५. धम्मपद-अङ्ककथा ६. जातक-अङ्ककथा ७. खुदकपाठ-अङ्ककथा ८. सुत्तनिपात-अङ्ककथा ९. अपदान-अङ्ककथा १०. मधुरत्थविलासिनी (बुद्धवंस-अङ्ककथा) ११. नेत्तिपकरणङ्ककथा १२. इतिवुत्तकङ्ककथा १३. उदानङ्ककथा १४. चरियापिटकङ्ककथा १५. थेरकथङ्ककथा १६. थेरीकथङ्ककथा १७. विमलविलासिनी विमानवत्थु-अङ्ककथा १८. विमलविलासिनी (पेतवत्थु-अङ्ककथा) ।

विनयपिटक अङ्ककथा : समन्तपासादिका (विनय-अङ्ककथा) २. कङ्गावितरणी ।

अभिधम्मपिटक अङ्ककथा : १. परमत्थकथा (अभिधम्म-अङ्ककथा), २. अभिधम्मावतारो, ३. सच्चसङ्केप ४. मोहविच्छेदनी ५. अभिधम्मत्थसङ्ग्रह ६. परमत्थविनिच्छय ७. नामरूपपरिच्छेद ८. अभिधम्मत्थसङ्ग्रहस्तटीका ।

पालिभाषा : १. कच्चायन-व्याकरण २. मोगलान-व्याकरण ३. सुबोधालङ्कार ४. वुत्तोदय ५. अभिधानपदीपिका ६. सुबोधालङ्कार ।